

Міністерство внутрішніх справ України
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

**ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА:
ДОКТРИНА І ПРАКТИКА В УМОВАХ
СУЧАСНИХ СВІТОВИХ ВИКЛИКІВ**

*Матеріали
Міжнародної науково-практичної
конференції*

*(25 лютого 2021 року, Дніпропетровський
державний університет внутрішніх справ)*

**THE RULE OF LAW: DOCTRINE
AND PRACTICE IN TODAY'S GLOBAL
CHALLENGES**

*Theses of International
scientific and practical conference*

*(February 25, 2021, Dnipropetrovsk State University
of Internal Affairs)*

Дніпро
2021

УДК 34+351
В 36

*Рекомендовано до опублікування та поширення
через Інтернет науково-методичною радою
Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ (протокол № 7 від 23.03.2021)*

В 36 Верховенство права: доктрина і практика в умовах сучасних світових викликів : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 25 лют. 2021 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2021. 341 с.

ISBN 978-617-8032-00-5

Збірник містить матеріали однойменної науково-практичної конференції, у якій взяли участь науковці, викладачі та здобувачі вищих навчальних закладів і наукових установ України та зарубіжжя.

Матеріали конференції можуть бути використані в науково-дослідній роботі та в освітньому процесі спеціалізованих ЗВО, а також у законотворчості та правоохоронній діяльності.

Матеріали опубліковано у авторській редакції.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

канд. юрид. наук, доц. **А. Є. Фоменко** (*голова*); д-р юрид. наук, проф. **Л. Р. Наливайко** (*заст. голови*); д-р юрид. наук, доц. **В. М. Савіщенко**; д-р філос. наук, проф. **О. В. Халапсіс**; канд. юрид. наук, доц. **Ю. М. Крамаренко**; канд. наук з фіз. вих. та спорту, доц. **І. Т. Скрипченко**; канд. юрид. наук **О. С. Чепік-Трегубенко**; канд. юрид. наук, доц. **Л. В. Межевська** (*відп. секретар*).

ISBN 978-617-8032-00-5

© Автори, 2021
© ДДУВС, 2021

ЗМІСТ

Фоменко А. Є. Теорія верховенства права в сучасному вимірі	11
Наливайко Л. Р., Чепік-Трегубенко О. С. Принцип верховенства права: питання доктрини та практики	14
Костицький В.В. До питання про цінність і верховенство права у контексті теологічного право розуміння	19
Ковбаса В.М., Хмеленко К. М. Професійна етика прокурора України	23
Сидоров О. А. Забезпечення ефективності здійснення економічної функції: досвід ЄС	26
Alekseenko I. V. Management of the sanitary and epidemiological situation in the context of ensuring the national security of the state	29
Dr. R. Ram Mohan Singh, Regulation of sports laws through technology	33
Богатирьов І. Г. Роль мінімальних стандартних правил поведінки з ув'язненими у створенні універсальних, єдиних стандартів для захисту прав засуджених у місцях несвободи України	37
Furfaro R. Law supremacy: doctrine and practice in the context of modern global challenges	39
Голобутовський Р. З., Кузнєцова А. В. Суд присяжних як реалізація доступу до правосуддя в Україні	44
Грицай І. О., Книш С. В. Основи юридичної техніки створення нормативно-правових актів та її вдосконалення	46
Золотухіна Л. О. Забезпечення інтересів працівників під час простою в умовах COVID-19 ...	48
Кірін Р. С., Коротаєв В. М. Права людини та регулювання збройових відносин: актуальні питання	52

Коваленко А. В. Злочинність як основний негативний чинник у побудові правової держави	56
Маргулов А. Х. Авторитарні моделі державної національної політики (асирийці в Грузії 1920-1930 рр.)	58
Марценюк Л. В. Напрями виконання Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок в секторі безпеки і оборони	60
Миرونюк Р. В. Оскарження постанов у справах про адміністративні правопорушення, винесених поліцейськими: правові засади та судова практика	63
Савіщенко В.М. Методологічний аспект становлення та розвитку професійної деонтології як науки	67
Халапсіс О. В. Сакральне «право на право» у Стародавньому Римі	71
Chikhladze K. Imprisonment as the most severe measure of restraint and the formal grounds for its use	73
Грибан В. Г., Мельников В.Л., Чоботько І. І. Правові основи виховання фахівців у сфері правоохоронної діяльності в процесі занять зі спеціальної фізичної підготовки	76
Свианадзе Г. Правосудие в Грузии в условиях, вызванных пандемией COVID-19	79
Обушенко Н. М. Сутність й ознаки трудового законодавства України	84
Уваров В. Г., Шевченко Т. В. Кількісно-якісна характеристика тяжкого тілесного ушкодження як кримінального правопорушення проти життя та здоров'я особи	88
Барабаш Г. В., Шалгунова С. А. Характеристика штрафу як виду кримінального покарання в США	91
Бондар О. С. Юридичні гарантії трудових прав працівників під час звільнення за невідповідність займаній посаді	94
Демичева А. В. Місця несвободи як тотальні інституції: український контекст	98

Іваниця А. В., Лещенко А. С. Морально-правові проблеми розвитку сучасного суспільства	101
Карпенко Р. В. Деякі проблеми застосування режиму окремого проживання подружжя ...	103
Коваленко В. В. Адміністративно-правовий статус природного довкілля в Україні	106
Колодчин Д. В. Шляхи реалізації міжнародних стандартів захисту прав засуджених у виправних колоніях Державної кримінально-виконавчої служби України	108
Косяченко К. Е. Роль верховенства права в національній безпеці України	111
Крамаренко Ю. М. Окремі питання передбачуваності застосування правових норм під час кримінального провадження	113
Лапка О. Я. Принцип правової визначеності як складова верховенства права	116
Межевська Л. В. Проблеми правового регулювання трудових відносин в умовах COVID-19	121
Миронюк С. А. Надання інформації порушнику правил дорожнього руху як сервісна функція поліції	123
Молчанов Р. Ю., Молчанова А. В. Правоохоронна система Німеччини та можливість використання її досвіду в Україні	128
Надьон О. В., Данілін О. М. Проблеми звільнення від сплати оренди в умовах карантину	132
Нестерцова-Собакарь О. В. Принцип верховенства права як фундаментальна ознака правової держави	134
Orlova O. O. Legal clinics as special entity to provide free legal aid	137
Очеретяний М. А. Поняття та сутність взаємодії слідчого в досудовому розслідуванні	139
Пашкова А. Г. Верховенство права як основа системи європейських цінностей та правопорядку у тлумаченні венеційської конвенції : висновки для України у перспективі її євроінтеграції	141

Поліщук М. Г.

Нормативне та договірне врегулювання питання
конфіденційності інформації у цивільному судочинстві 144

Поплавський О. О., Левін О. Л.

Міжнародні механізми забезпечення верховенства права
в умовах іредентистських конфліктів сучасності 147

Самотуга А. В.

Нове законодавство про всеукраїнський референдум
та питання нормативного визначення ключових понять 151

Скок О. С.

Кримінально-правова характеристика тяжких тілесних ушкоджень,
що спричинили смерть потерпілої особи 154

Степаненко К. В.

Актуальні питання дотримання міжнародно-правових
стандартів прав людини правоохоронними органами України 158

Taldykin O. V.

External governance of the state in the context of the sovereignty problem 161

Тимченко Л. М.

Правове регулювання визначення часу відкриття спадщини 164

Фокша Л. В.

Механізми підтримки малого та середнього
бізнесу в Україні в умовах пандемії 168

Черненко А. П., Шиян А. Г.

Питання захисту прав особи під час проведення огляду 171

Ядловська О. С.

Прояви історичного циклу державотворення у питаннях
забезпечення прав національних меншин в Україні 173

Аксютіна А. В.

Продюсер як сторона договору про надання продюсерських послуг 177

Андрієвська Л. О.

Запровадження медіації як альтернативної форми
вирішення цивільно-правових спорів 179

Анісімов Д. О.

Актуальні питання протиправного впливу на результати
офіційних спортивних змагань в умовах розвитку
інформаційно-комунікаційних технологій 181

Грідіна К. В. Принцип пропорційності в праві Європейського Союзу	184
Дзюба І. В. Поняття та специфіка процесуальних строків цивільного процесу	186
Маркечко К. А. Правова відповідальність у спорті	188
Новікова М. В. Обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина під час карантинних обмежень	190
Поклонська О. Ю. Особливості правового регулювання дистанційної (надомної) праці на території України	193
Рижкова С. А. Принципи діяльності ДМС України у протидії адміністративним правопорушенням іноземців	195
Сенько В. В. Універсальний характер прояву конституційних цінностей: концептуальні підходи	199
Ус Ю. О. Стадії нотаріального процесу	202
Хаджи А. Ю., Козубай І. В. Культурна ідентичність у системі міжкультурної комунікації	205
Чоботько І. І., Ластовкін В. А., Счастливец В. І. Обґрунтування розвитку фізичних якостей здобувачів вищої освіти з правоохоронної діяльності під час пандемії COVID-19	207
Шило І. В. Визначення ознак суб'єктивної сторони за ч. 2 ст. 121 КК України	209
Шубенок Т. І. Права людини в умовах пандемії COVID-19	213
Бобрішова Л. В. Адміністративно-правове забезпечення проведення комплексного медичного огляду співробітників Національної поліції	215
Пархета В. І. Суб'єкти публічного адміністрування та напрямки удосконалення публічного адміністрування у сфері дорожньої інфраструктури в Україні	219
Пицида М. М. Особливості проведення перевірки декларацій кандидата на посаду судді	221

Рябчук Ю. А. Проблеми кримінально-правової охорони права людини на рівність, на прикладі ст. 161 Кримінального кодексу України	224
Самойленко Ю. С. Система адміністративно-правових засобів захисту персональних даних	226
Сластнікова Г. О. Види примусового відчуження майна для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності	230
Стрюк М. П. Цивільний контроль за сектором безпеки і оборони: адміністративно-правовий аспект	233
Боровенська А. А. До питання про статус еліт в політико-правовій системі суспільства	235
Возна Д. В. Культура мовлення, репутація, професіоналізм як ключові фактори в діяльності адвоката	239
Голобутовський Р. З., Ставніцер Б. В., Виконання рішень ЄСПЛ як шлях до реалізації права на справедливий суд	240
Грицай І. О., Полішко О. Д. Юридична практика: сучасний стан та шляхи удосконалення	243
Демченко К. А. Витоки ідеї верховенства права в історико-правовій та філософській думці України IX-XVII ст.	246
Заплюсвічка Ю. Особистість неповнолітнього злочинця: сучасний психологічний портрет	249
Гордієнко А. Г. Рейтинг освітньої діяльності студента як мотивація до навчання	252
Корнієнко Л. О. Студенти як внутрішні стейкхолдери	255
Новікова М. О. Студентоцентроване навчання – основа сьогодення	257
Северін Д. І. Результати навчання: значення та особливості	259

Миропольський В. В.

Вплив карантину на питання орендно-майнових відносин 262

Мосякіна О. А.

Підстави звільнення від цивільноправової
відповідальності за завдання шкоди: теорія і практика 266

Наливайко Л. Р., Миропольський В. В.

Проблеми концепції законотворчості: досвід США та Китаю 268

Наливайко Л. Р., Смоляр А. В.

Статус внутрішньо переміщених осіб 271

Наливайко О. І., Хижняк І. О.

Взаємозв'язок держави та суспільства:
теоретико-правова характеристика 273

Наливайко Л. Р., Худан А. В.

Юридичні конструкції та юридична термінологія
в Україні, можливості її удосконалення 276

Піщальнікова К. А., Бодряго Є. А.

Активні системи оцінювання якості навчання 278

Примаков К. Ю., Кулеба І. А.

Поняття піратства у міжнародному публічному праві 279

Резворивич К.Р., Марухненко А. О.

Особливості забезпечення гендерної рівності
в умовах розвитку бізнесу 282

Вільхова Є. М.

Особливості відповідальності поліцейських та інших осіб,
на яких поширюється дія дисциплінарних статутів
за вчинення домашнього насильства 284

Рибалкін А. О., Гордісова О. Д.

Релігійні заходи масового характеру: актуальні
проблеми порядку проведення 288

Рибалкін А. О., Масюкова К. А.

Право і мораль як соціальні регулятори в контексті
розвитку громадянського суспільства 290

Савіщенко В. М., Богомаз Б. Д.

Проблема правового нігілізму в сучасному суспільстві 293

Ставніцер Б. В.

Культура мовлення та ораторське мистецтво
в контексті публічного виступу юриста 295

Степаненко К. В., Лакєєва Д. С.

Місце адміністративно-деліктного права
в системі права і галузі адміністративного права 299

Дуда М. Ю.

Апатриди: проблема правового статусу 301

Широкоградова А. Ю.

Життя: право, чи обов'язок? 305

Тукіна С. В.

Спадкування корпоративних прав
учасника господарського товариства 308

Хмеленко К. М.

Звичаєве право як джерело права козацької доби 310

Межевський І. М.

Вдосконалення земельного законодавства
України в умовах євроінтеграції 313

Проценко А. М.

Поняття «права людини»: теоретичне розуміння прав людини 316

Осипчук Р. С.

Особливості взаємодії з викривачами корупції
у Національному антикорупційному бюро України 318

Попенко Ю.К.

Особливості цивільно-правового захисту
комп'ютерного програмного забезпечення 322

Ночовка А.В.

Позитивні зобов'язання держави у сфері
запобігання та протидії дискримінації в Україні 324

Оганісян Ц. В.

Докази в цивільному процесі за Статутом цивільного
удочинства 1864 р.: історико-правовий аналіз 327

Родь К.Д.

Лінгвістична експертиза у правовій площині сьогодення 329

Селіхов Д.А.

Царське законодавство про поміщицьких селян України
періоду кризи феодально-кріпосницької системи (1826-1860 рр.) 332

Резворович К. Р.

Розгляд та вирішення спорів в сфері соціального забезпечення
військовослужбовців у порядку адміністративного судочинства 336

Андрій Фоменко,
ректор Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент,
Заслужений юрист України

ТЕОРІЯ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА В СУЧАСНОМУ ВИМІРІ

У сучасному наукознавстві під терміно-поняттям «теорія» розуміють систему ідей, за допомогою якої пояснюється певне явище або предмет. У межах цього дослідження таким явищем є верховенство права.

Характеризуючи сучасний стан розвитку теорії верховенства права, М. Козюбра слушно зауважив: «Попри те, що останнім часом спектр думок у підходах до тлумачення верховенства права у вітчизняному правознавстві дещо звужився (принаймні ототожнення його з традиційним для нашої теорії і практики принципом верховенства закону чи з верховенством всіх нормативних актів, як це було в 90-х роках минулого століття, нині майже не спостерігається), загальної згоди щодо його розуміння не досягнуто. Не допомогло цьому навіть намагання роз'яснити поняття верховенства права Конституційним Судом України» [1].

На підтвердження цієї тези звернемося до праць представників вітчизняної правничої науки, що зробили вагомий внесок у розвиток доктрини верховенства права.

Принагідно відзначити, що наукові пошуки у цьому напрямку активізувалися лише після прийняття Верховною Радою України 28 червня 1996 р. Конституції України. Ч. 1 ст. 8 Основного Закону Української держави закріпила нормативно-правовий припис, згідно з яким в Україні визнається і діє принцип верховенства права [2].

Здійснюючи доктринальне тлумачення цієї конституційно-правової норми, С. Головатий (автор тритомника «Верховенство права») зауважив, що використана в частині 1 ст. 8 Конституції формула вимагає розкриття змісту таких її трьох складових, що мають конкретне юридичне навантаження: 1) в Україні визнається принцип верховенства права; 2) в Україні діє принцип верховенства права; 3) сутнісний зміст власне самого поняття, означеного як принцип верховенства права [3, с. 56].

У межах цієї наукової праці ми акцентуємо увагу лише на третій складовій, тобто сутнісному змісті принципу верховенства права.

С. Головатий у вищезгаданій науковій праці зміст цього принципу верховенства права розглядає як сукупність таких імперативних вимог: а) заперечення свавільної влади; б) рівність перед законом; в) вираження того факту, що конституційне право є не джерелом прав людини – а їхнім наслідком; г) прояви через основоположні права і свободи людини та інші окремі інсти-

тути права [4, кн. 1, с. 1277-1747].

М. Козюбра з приводу досліджуваного нами питання відзначає, що утвердження верховенства права можливе за умов, коли в суспільстві послідовно і неухильно втілюються в життя основні його складові – вимоги, до яких, зокрема, відносить:

1) повагу до прав і свобод людини; пов'язаність усіх гілок влади фундаментальними, невідчужуваними правами і свободами людини розглядається сучасною правовою теорією і судовою практикою, зокрема конституційними судами багатьох європейських країн і Європейським судом з прав людини, як безпосередній прояв реалізації верховенства права [1, с. 362];

2) верховенство Конституції, тобто пріоритетність її становища в системі джерел національного права, що забезпечується особливим порядком прийняття Конституції та внесення змін до неї. Як правило, пріоритетність Конституції поширюється також на ратифіковані міжнародні договори. Найбільш важливою ознакою верховенства (пріоритетності) Конституції визнається її найвища юридична сила. Це означає, що всі нормативні акти повинні відповідати Конституції, а у разі суперечності їй мають бути визнані неконституційними, а отже, нечинними [1, с. 362-363];

3) принцип поділу влади передбачає, як зазначалося в розділі 6, існування відносно самостійних і незалежних одна від одної гілок (напрямів) влади – законодавчої, виконавчої і судової та встановлення між ними таких взаємовідносин, які унеможливили б узурпацію всієї державної влади або більшої її частини в руках одного органу держави (навіть якщо цей орган є колегіальним і обраний демократичним шляхом), а тим паче, в руках однієї особи. Тільки реалізація цих вимог може гарантувати права і свободи людини та утвердження верховенства права [1, с. 363-364];

4) законність; верховенство права передбачає: а) законність, засновану на визнанні і беззастережному прийнятті найвищої цінності людини, її забезпеченні від свавілля владних інституцій та їх посадових осіб, тобто законність, яка у вітчизняній літературі досить часто іменується правозаконністю. Це цілком відповідає практиці Європейського суду з прав людини, який у своїх рішеннях неодноразово акцентував увагу на тому, що вислів «згідно з законом» – означає «щоб закон не суперечив принципу верховенства права»; б) вимога законності згідно з принципом верховенства права поширюється передусім на діяльність органів публічної влади та їх посадових осіб; в) з підпорядкованості закону не виключається жоден орган державної влади, включаючи законодавця (парламент); г) з позицій верховенства права жоден акт управління не може підміняти своїм регулюванням закон, а будь-яка дія або повноваження державного органу повинні мати свою підставу саме в законі, тобто відповідати принципу «те, що прямо не дозволено законом, заборонено» [1, с. 365-366];

5) обмеження дискреційних повноважень державних органів, що означає, що будь-який орган виконавчої влади не тільки не може сам визначати

свої власні повноваження, а й встановлювати їх для підпорядкованих йому органів та їх посадових осіб [1, с. 368];

б) принцип рівності у правах (рівноправності) та рівності всіх перед законом означає: а) що всі громадяни є рівними в правах і свободах незалежно від місця народження та проживання, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану та інших ознак. Будь-які привілеї чи обмеження для громадян за названими ознаками не допускаються; б) закон має застосовуватися однаково до всіх осіб. Ніхто не може бути поставлений у привілейоване чи, навпаки, дискриміноване становище залежно від вказаних вище ознак. Рівність перед законом особливе значення має при застосуванні рівних підстав юридичної відповідальності за порушення закону; в) принцип рівності забороняє різне відношення до юридичних ситуацій, які можуть бути порівняні, або однаково відношення до різних ситуацій, якщо таке відношення не може бути виправдане об'єктивними причинами; г) принцип рівності у правах та рівності перед законом передбачає також рівний доступ до суду, рівні права в процесі здійснення правосуддя, тобто право бути вислуханим, користуватися рівним правом на захист тощо [1, с. 368-369];

7) принцип юридичної визначеності означає, насамперед, вимогу чіткості підстав, цілей і змісту нормативних приписів, особливо тих із них, що адресовані безпосередньо громадянам [1, с. 369]. До вимог принципу юридичної визначеності також належать: а) послідовне і неупереджене застосування закону, тобто забезпечення узгодженості правозастосовної, передусім судової практики; б) повага до принципу *res judicata*, тобто остаточні судові рішення не повинні переглядатися, окрім чітко встановлених законом випадків, обумовлених винятковими обставинами; в) обов'язковість судових рішень та їх неухильна виконувальність [1, с. 371];

8) принцип захисту довіри передбачає, зокрема, забезпечення: а) впевненості громадян у тому, що їх правове становище залишатиметься стабільним і в майбутньому не погіршуватиметься; б) публічності діяльності держави, стабільності законодавства та прогнозованості його розвитку; в) адекватного дискреційним повноваженням відповідних державних органів захисту від свавільних рішень; г) поваги держави до так званих «легітимних очікувань» (*legitimate expectation*), тобто до її зобов'язань перед своїми громадянами та їхніх законних очікувань; д) закріплення у законі недопустимості «змін до гіршого» (*reformation in rejus*), тобто погіршення правового становища особи, яка оскаржує рішення про притягнення її до юридичної відповідальності.

Одним із найважливіших складових елементів принципу захисту довіри є незворотність дії закону у часі [1, с. 371-372];

9) принцип пропорційності; в основу цього принципу покладена ідея, згідно з якою «загальний інтерес, яким керується держава, не може бути таким, що придушує свободу окремої особи». Жодні спроби обмежити її дії, а тим паче, зовсім зневажати свободу особи, посилаючись на необхідність бо-

ротьби з економічною кризою чи іншими суспільними небезпеками в демократичній правовій державі, не можуть бути виправданими [1, с. 373];

10) незалежність суду і суддів виявляється в таких аспектах: а) інституційній незалежності судової влади; б) функціональній незалежності суду і суддів; в) особистісній незалежності суддів [1, с. 376-378].

Саме такий підхід до розуміння принципу верховенства права вважається найбільш продуктивним на сучасному етапі розвитку правничої науки і, що найголовніше, узгоджується з міжнародно-правовими актами, зокрема, Резолюцією 1594 Парламентської асамблеї Ради Європи «Про принцип верховенства права» [5], Рішенням Гельсінської Ради Міністрів № 7108 «Подальше зміцнення верховенства права у зоні ОБСЄ», Рішенням Комітету сприяння розвитку ОЕСР «Рівний доступ до правосуддя та верховенство права» та ін.

1. Загальна теорія права: Підручник / За заг. ред. М.І. Козюбри. Київ: Ваіте, 2015. 392 с.

2. Конституція України від 28.06.1996. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254>.

3. Конституція України: науково-практичний коментар / редкол.: В. Я. Тацій (голов. редкол.), О. В. Петришин (відп. секретар), Ю. Г. Барабаш та ін. 2-е вид., перероб. і доп. Харків: Право, 2011. 1128 с.

4. Головатий С. П. Верховенство права : монограф. : у 3-х кн. Київ : Фенікс, 2006. – LXIV; 1747 с. – Книга 1 : Верховенство права: від ідеї до доктрини. – xxxiii – xlii – Lxiv; с. 61-624.

5. Про принцип верховенства права: Резолюція 1594 Парламентської асамблеї Ради Європи. URL : [https://www.coe.int/T/r/Parliamentary_Assembly/\[Russian_documents\]/\[2007\]/\[Bratislava2007\]/Res1594_rus.asp/](https://www.coe.int/T/r/Parliamentary_Assembly/[Russian_documents]/[2007]/[Bratislava2007]/Res1594_rus.asp/).

Лариса Наливайко,
проректор Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України

Ольга Чепік-Трегубенко,
доцент кафедри загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ПРИНЦИП ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА: ПИТАННЯ ДОКТРИНИ ТА ПРАКТИКИ

Концепція правової демократичної держави в Україні залишається провідною дослідницькою темою серед вітчизняних науковців – філософів, соціологів, правознавців, політологів, управлінців та ін., а також для впрова-

дження її основних ідей органами публічної влади, враховуючи позитивний досвід інших країн, та іншими суб'єктами у різні сфери діяльності держави. Проте формування такої моделі держави – явище складне та довготривале, що потребує системних, послідовних, змістовно якісних політичних, соціально-економічних, культурних, правових трансформацій.

Пріоритетною складовою правових реформ є забезпечення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування на основі принципу верховенства права. Адже високий рівень його інтеграції у державну діяльність впливає на стан забезпечення прав та свобод людини і громадянина, справедливого правосуддя, зменшення рівня корупції тощо. Всі ці та багато інших показників у цілому і визначають стан розвитку демократії у державі.

Принцип верховенства права виступав об'єктом вивчення у роботах багатьох вітчизняних науковців за різноманітними напрямками: концептуальні засади ідеї верховенства права, особливості реалізації принципу верховенства права у різних галузях права, принцип верховенства права у правових системах світу, шляхи удосконалення забезпечення верховенства права в Україні та багато ін. Фундаментальний внесок у вивчення різних аспектів принципу верховенства права здійснили такі українські правники, як: Ю. Битяк, С. Бобровник, С. Головатий, В. Кампо, М. Козюбра, А. Колодій, В. Копейчиков, О. Копиленко, В. Костицький, М. Костицький, В. Кравченко, В. Лемак, Н. Оніщенко, О. Петришин, В. Погорілко, С. Погребняк, П. Рабінович, А. Селіванов, С. Серьогін, В. Сіренко, О. Скаун, Ю. Тодика, М. Цвік, Т. Чепульченко, С. Шевчук, Ю. Шемшученко та ін. Незважаючи на надзвичайно високу увагу з боку дослідників до цієї проблематики, питання щодо принципу верховенства права з часом лише стає ще більш актуальним, що, безумовно, обґрунтовано сучасною світовою кризою та окремими проблемами, властивими для різних країн.

Якщо говорити про демократичний вектор розвитку Української держави, то реалізація принципу верховенства права у діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування, співробітництво з громадянським суспільством на засадах верховенства права наразі має провідне значення, а отже, потребує подальшого всебічного розгляду, зокрема, щодо ретроспективи та перспективних напрямів його впровадження.

Ідея верховенства права зародилася ще у працях Платона, Арістотеля, Сократа, Цицерона та ін., – філософські погляди яких стали основою для сучасного формування його як основоположного принципу права.

На противагу беззаконню мислителі прагнули дати поради щодо управління полісом у такий спосіб, щоб справедливість та щастя людей були основоположними у побудові суспільних відносин. Єдність поглядів античних філософів визначається у тому, що основою щасливого життя громадян держави є панування розумних законів, головним принципом створення яких є справедливість [1, с. 8].

В епоху Середньовіччя основою держави вважали своєрідну домовленість між правителем і народом щодо зобов'язального права короля і права народу не допускати свавілля влади. Ідея про те, що влада має виконувати правові вимоги, а народ має бути захищеним законом від порушення меж владою, є досягненням європейської конституційної культури [2, с. 6-7].

XVIII-XIX ст.ст. ознаменувалися зародженням в європейському культурно-правовому просторі верховенства права як принципу, який поширився та продовжує інтегруватися у правові системи різних країн світу і вкорінюватися у суспільно-політичні процеси держав. Сьогодні для кожної демократичної, соціальної, правової держави принцип верховенства права є основоположною складовою її функціонування. Особливо важливу роль цей принцип відіграє у формуванні взаємовідносин: держава – суспільство – громадянин.

Сучасне розуміння поняття «верховенство права» увів британський правник-конституціоналіст Альберт Венн Дайсі у своїй праці «Вступ до вчення про право конституції» («Introduction to the Study of the Law of the Constitution») (1885 р.). Вчений вважав, що існує два принципи, властивих британській конституції. Перший, основний принцип – це суверенітет (верховенство) парламенту (в такий спосіб було закріплено поняття представницької влади як основної характеристики демократичної держави). Другим принципом, який стримував перший (але в контексті Об'єднаного Королівства не міг переважати над першим), було верховенство права [3]. Окрім багатьох інших мислителів, важливий внесок у сучасне розуміння поняття принципу верховенства права було здійснено Іммануїлом Кантом, якого також вважають основоположником доктрини правової держави.

Надалі поняття «верховенство права» знайшло своє відображення у багатьох доктринальних джерелах та нормативних актах, зокрема, міжнародних документах щодо прав людини, серед яких і Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод.

Важливо акцентувати, що поняття «the rule of law» («верховенство права») має різноманітні тлумачення. Але його слід відрізнити від суто формальної концепції, відповідно до якої будь-яка дія державного посадовця, на яку його уповноважено законом, має відповідати вимогам закону. З плином часу сутність верховенства права в деяких країнах було спотворено настільки, що воно подавалось або як еквівалент «верховенства закону» чи «владарювання за законом», або ж навіть «права як сукупності норм». За таких тлумачень уможлилювались авторитарні дії з боку влади, і такі тлумачення не відображають сучасної сутності верховенства права [4]. Адже принцип верховенства права – явище, що включає у свій зміст багато різних складових, серед яких провідна роль належить Конституції (верховенству Конституції), що дозволяє забезпечувати сучасний правопорядок.

Як справедливо наголошував Ю. Тодика, однією з вирішальних складових верховенства права є верховенство Конституції. Розгляд верховенства права поза верховенством Конституції – це шлях до всездозволеності та сва-

вілля [5, с. 67-68]. Так, пройшовши довготривалий історичний шлях зародження та розвитку, формування сучасного розуміння принципу верховенства права у правничій науці України почалося після прийняття Основного Закону 1996 р. та регламентації у ньому ст. 8, в якій визначено: в Україні визнається і діє принцип верховенства права.

Для національної правової системи України принцип верховенства права є невідривним від Конституції України. Це пояснює, чому конкретизація принципу верховенства права в ст. 8 Конституції полягає у проголошенні найвищої юридичної сили Конституції і в характеристиці її норм як таких, що мають пряму дію. Ураховуючи зазначене, перевірка будь-яких норм чи дій щодо їх відповідності правам людини здійснюється шляхом їх порівняльного аналізу з положеннями Конституції, а пряма дія конституційних норм є підставою найдоступнішого для громадянина судового захисту своїх порушених прав [6, с. 52; 7].

Слід зауважити, що принцип верховенства права є одним із найчастіше згадуваних правових явищ у практиці Конституційного Суду України. Так, у рішенні від 2 листопада №15 – рп/2004 у справі про призначення судом більш м'якого покарання наголошено, що верховенство права – це панування права в суспільстві. Верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо [8]. У рішенні від 2 березня 2015 р. № 213–VIII визначено, що, враховуючи зміст ст. 8 Конституції України, розвиваючи практику Конституційного Суду України, верховенство права слід розуміти, зокрема, як механізм забезпечення контролю над використанням влади державою та захисту людини від свавільних дій державної влади. Верховенство права як нормативний ідеал і як універсальний та інтегральний принцип права необхідно розглядати, у тому числі, в контексті основоположних таких його складових, як принцип законності, принцип поділу влади, принцип народного суверенітету, принцип демократії, принцип юридичної визначеності, принцип справедливого суду [9]. Тож саме принцип верховенства права є тим первинним системоутворюючим явищем, що об'єднує основоположні принципи, відповідно до яких має функціонувати сучасна правова держава.

В іншому своєму рішенні у справі за конституційною скаргою від 18 червня 2020 р. № 213–VIII Суд наголошує, що верховенство права (правовладдя) як невідокремний елемент системи цінностей, що їх покладено в основу сучасного європейського правопорядку, належить до тріади принципів спільної спадщини європейських народів поряд із такими її складниками, як правдива демократія й людські права. <...> Українська формула правовладдя як засади національного конституційного ладу є двоскладовою: відповідно до першого складника «верховенство права в Україні визнається», відповідно до другого – «верховенство права в Україні діє» [10]. Верховенство права, демократія та права людини є тими елементами, які було покладено в основу фу-

ндаменту створення Ради Європи та сьогодні ефективно захищаються, зокрема права та свободи багатьох людей, в рамках діяльності Європейського суду з прав людини.

Наукові парадигми можуть змінюватися разом із панівними уявленнями правничої спільноти. Перманентно змінюються й юридичні стандарти, що визначають зміст та обсяг основоположних прав і свобод людини. Тому верховенство права – це не статична категорія, що об'єктивується через оприлюднення відповідного владного веління, а спосіб співіснування людини, суспільства та держави [11, с. 136].

Отже, основоположні ідеї, а пізніше і сама категорія «верховенство права» були предметом дискусій упродовж багатьох століть. У системі загальних принципів права принцип верховенства права має провідне, інтегральне, системоутворююче значення для розвитку правової держави та громадянського суспільства. Дослідження генезису принципу верховенства права в загальносвітовому значенні⁴⁷ дає підстави говорити про зародження його ідей ще в античність (основоположні ідеї цього періоду залишаються актуальними і нині для всього світу), проте в Україні він почав формуватися за часів незалежності, а саме після прийняття Основного Закону, що стало важливим етапом у визначенні вектору розвитку нашої держави. Подальша доктринальна розробка принципу верховенства права з метою його ефективної реалізації у різних сферах діяльності держави є пріоритетним науковим та практичним напрямом сьогодення, серед таких напрямів – механізми ефективного впровадження ідей принципу верховенства права в усі сфери державно-громадської діяльності, оскільки існуючі проблеми, викликані відсутністю дієвих форм та методів реалізації принципу верховенства права породжує відсутність стабільності у державотворчих, правотворчих та правозастосовних процесах.

1. Шевченко Л. А. Принцип верховенства права: історія становлення. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Серія: Право.* 2020. Вип. 32. С. 7-13.

2. Погребняк С. П. Історичні витоки верховенства права. *Державне будівництво та місцеве самоврядування.* 2008. Вип. 15. С. 3-13.

3. Європейська комісія «За демократію через право» (Венеційська Комісія) верховенство права / Доповідь, схвалена Венеційською Комісією на 86-му пленарному засіданні, Венеція, 25–26 березня 2011 р. URL : [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2011\)003rev-ukr](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2011)003rev-ukr).

4. Головатий С. П. Верховенство права: монографія: у 3 кн. Київ: Фенікс, 2006. Кн. 1: Від ідеї - до доктрини. 2006. С. IX-XLI, 622 с.

5. Тодика Ю. Основы конституционного строя Украины. Харьков: Право, 2000. 367 с.

6. Цвік М. В. Верховенство права в контексті прав людини // *Актуальні проблеми формування правової держави в Україні.* До 50-ї річниці Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.: у 2 ч. Харків, 2000. Ч. 1. С. 49-53.

7. Хаустова М. Г. Верховенство права – як основоположний принцип правової системи України в умовах модернізації. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Право.* 2013. № 1062, Вип. 14. С. 22-26.

8. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004. *Голос України.* 2005. № 3.

9. Рішення Конституційного Суду України (Велика палата) у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень розділу I, пункту 2 розділу III «Прикінцеві положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо пенсійного забезпечення» від 2 березня 2015 року № 213–VIII від 23 січня 2020 року № 1-р/2020. *Вісник Конституційного Суду України.* 2020. № 1-2. Стор. 135.

10. Рішення Конституційного Суду України (Другий сенат) у справі за конституційною скаргою громадянки України Левченко Ольги Миколаївни щодо відповідності Конституції України (конституційності) припису пункту 5 розділу III «Прикінцеві положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо пенсійного забезпечення» від 2 березня 2015 року № 213–VIII від 18 червня 2020 року № 5-р(II)/2020. *Вісник Конституційного Суду України.* 2020. № 4. Стор. 62.

11. Тупицький О. М. Європеїзація конституційного права України: шлях до верховенства права. *Вісник Конституційного Суду України.* 2019. № 6. С. 132-136.

Василь Костицький,
професор Київського національного
університету імені Тараса Шевченка,
доктор юридичних наук, професор,
академік Національної академії
правових наук України

ДО ПИТАННЯ ПРО ЦІННІСТЬ І ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА У КОНТЕКСТІ ТЕОЛОГІЧНОГО ПРАВОРОЗУМІННЯ

Правова реальність сьогодні розглядається на основі поєднання теоцентричної світоглядної парадигми із антропоцентричною (принцип християнського персоналізму) [10, с. 9]. При цьому антропоцентризм виступає, зрозуміло, лише в “м’якій” формі, оскільки центральне місце в образі правової реальності, як і загалом суспільної, посідає Бог, а не людина. Цікаво, що і цьому є підтвердження в Українській Конституції: у ній йдеться про цінності, а ціннісний (акіологічний) підхід до права яскраво вирізняє саме теологічний тип праворозуміння. Відповідно до статті 5 Конституції Польщі та статті 3 Конституції України людина, її права визнаються найвищою соціальною цінністю [7]. Проголошення людини на конституційному рівні вищою соціальною цінністю цілком вписується в теологічне розуміння права, оскільки, відповідно до християнського віровчення, людина створена за прообразом і подо-

бою Бога, і саме тому вона є найвищою соціальною цінністю, тоді як Бог – цінність надсоціальна і надприродна, себто Абсолютна Цінність.

На теологічне праворозуміння зорієнтована також і діяльність Конституційного Суду України. Цікаво, що деякі правові позиції Конституційного Суду України не тільки відображають правоінтерпретаційну діяльність Конституційного Суду під час винесення ним рішень з окремих справ, але й спираються на теологічне праворозуміння. Так, автор цих рядків, як доповідач від суб'єкта права на конституційне подання, брав активну участь у розгляді Конституційним Судом України справи про конституційність смертної кари. Як відомо, у своїх правових позиціях, висловлених у цій справі, Конституційний Суд України зазначив, що “за своїм змістом положення частини другої статті 22 Конституції України передбачають, з одного боку, обов'язок держави гарантувати конституційні права і свободи, насамперед право людини на життя, а з іншого - утримуватись від прийняття будь-яких актів, які призводили б до скасування конституційних прав і свобод, а отже - і права людини на життя. Виходячи з положень частини другої статті 8 Конституції України, норма частини другої її статті 22 має враховуватись при прийнятті законів та інших нормативно-правових актів, спрямованих на регулювання відповідних суспільних відносин. Позбавлення людини життя державою внаслідок застосування смертної кари як виду покарання, навіть у межах положень, визначених законом, є скасуванням невід'ємного права людини на життя, що не відповідає Конституції України” [11]. Неможливість свавільного позбавлення життя людини чітко відбиває відповідні постулати християнського віровчення, за яким життя – дарунок Бога, яким людина не може розпоряджатися ані на власний розсуд, ані бути об'єктом такого розсуду з боку інших людей. Таке положення також впливає і з статті 38 Конституції Польщі [4; 7, с. 123]. В ньому одна із найважливіших складових верховенства права.

Теологічним праворозумінням просякнуті і правові позиції Конституційного Суду України, вміщені в його Рішенні по справі про призначення судом більш м'якого покарання, де Конституційний Суд зазначив, що “верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо. Одним з проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства. Всі ці елементи права об'єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості, ідеї права, яка значною мірою дістала відображення в Конституції України» [12]. Звідси постановка питання у контексті верховенства права про співвідношення права і закону: поєднання права із ідеями справедливості не дає підстав для його ототожнення із законом, який іноді може бути й несправедли-

вим, у тому числі обмежувати свободу та рівність особи. Адже справедливість не тільки принцип права. Реалізація права на засадах справедливості проявляється, зокрема, у рівності всіх перед законом, відповідності злочину і покарання, невідворотності відповідальності за вчинене правопорушення.

Саме в теологічному праворозумінні обґрунтовується нерозривний взаємозв'язок між правом, законом та справедливістю. Як зауважував свого часу Августин Блаженний, “там, де немає справедливості, там немає права, а раз немає права, то немає і народу, адже народ – не проста сукупність людей, а люди, пов'язані згодою в питаннях права” [3]. Далі він зазначав, що у словосполученні “несправедливий закон” криється внутрішня суперечність: якщо людські закони розходяться з Божими, вищими законами, то такі закони власне законами вважатися не можуть. Владу, що не опікується законом і справедливістю, він назвав у своїй праці “Про Град Божий” не інакше ніж “розбійницькою ватагою”. Подібно до нього Тома Аквінський назвав несправедливий закон «спотвореним законом», якого ніхто не зобов'язаний додержуватися. Правителі, які видають такі закони, Тома Аквінський називає тиранами, а опір таким тиранам не вважає заколотом проти влади, оскільки владу утримує сам заколотник. Така особа втрачає право володарювати, а піддані мають право повалити такого володаря [6].

Відповідно до теологічного праворозуміння всі елементи морально-правової реальності – цінності, ідеї, норми, суб'єктивні права, правопорядок загалом – наділяються буттєвим статусом. При цьому властивий теологічному праворозумінню етичний онтологізм, усуваючи дуалізм факту і права, дозволяє ствердити права людини як антропосоціальну етичну реальність (права людини як природно-правове явище є настільки ж дійсними, як і суб'єктивні юридичні права) [10, с. 8-9].

Біблія традиційно визнається найважливішим релігійним джерелом принципу верховенства права та становлення демократичних інститутів влади [6]. Насамперед, виявляється, як зауважував П. Баренбойм, що трьохтисячолітня історія належить ідеям верховенства права та поділу влади [2; 9, с. 141-157]. Античні та новочасні їх реінтерпретації – лише оновлення висловлених у Біблії настанов та думок. Невипадково ж, що іще І. Кант відзначав: право виявляється найкращим із того, що є у Бога на Землі [8, с. 31].

Цінність права та прав людини полягає в тому, що сама людина має незаперечну сакральну цінність як образ особистісного Бога. З цього безпосередньо випливає ідея непорушності прав людини та засада рівності усіх людей в їхніх природних правах перед Богом, що є основою розуміння верховенства права.

У зв'язку з цінністю права важливим також є і постановка питання про цінність держави, зокрема з точки зору теологічного підходу. Він ґрунтується, зокрема, на розумінні єдності ціннісного світу, властивій християнському світобаченню, а відтак і повинен з урахуванням цього досліджуватися. Такий

ціннісний підхід до держави є новим в національному правознавстві, де проблематика лише почала окреслюватися.

Осучаснення, в такому контексті, вимагають і ідеї поступової соціалізації держави, перетворення правових держав на соціально-правові. До речі, у сучасній юридичній науці дедалі наполегливіше лунають думки щодо необхідності такої щільнішої інституційної інтеграції тих принципів і функцій, що раніше роздільно відносилися до моделей правової держави та соціальної держави [13, с. 12; 14, с. 76-77].

Держава як подоба Граду Божого (Августин) існує, за словами відомого російського філософа початку ХХ ст. М.О. Бердяєва, не для того, щоб установити рай на землі, а щоб запобігти перетворенню її на пекло [1].

Цікаво, що дещо пізніше відомий німецький вчений К. Барт у праці “Божественне виправдання та людське правосуддя” висловив протест проти позиції дослідників, які вважали, що правопорядок у державі не має нічого спільного з ідеями християнства. Виходячи з Біблії, він доводив існування вагомих підстав для виправдання державного правопорядку метафізичними аргументами та посиланнями на природне право людини, [5, с. 280-281] що лягає також в основу верховенства права.

1. Андреев А., Шумов С. Государь. Власть в истории человечества. URL : <http://territa.ru/load/1-1-0-3717>.

2. Баренбойм П. 3000 лет доктрины разделения властей. Суд Сьютера : учеб. пособие. М. : Белые альвы, 1995. 176 с.

3. Батыркина И. Е. Особенности христианского правопонимания. URL : <http://www.ieml.ru/conference/pdf/2/12.pdf>.

4. Веніславський Ф. Конституційний лад та суспільний ідеал: до питання про базові цінності конституційного ладу України. *Право України*. 2010. 32.

5. Журне Ш. Две дивергентные концепции христианских основ права // Журне Ш. Христианские требования в политике. – Киев : Дух и Литера, 1998. С. 280-281.

6. Зиммерман А. Христианские принципы верховенства закона на Западе: наследие свободы и защита от тирании. URL : <http://creation.com/the-christian-foundations-of-the-rule-of-law-in-the-west-russian>.

7. Конституція України від 28.06.1996 р. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141;

8. Костицький В. Міжнародно-правовий етичний імператив як основа теоретико-методологічного забезпечення розвитку екологічного права. *Право України*. 2011. №2. С. 30-37.

9. Переломов Л.С. Конфуций и доктрина разделения властей. (Размышления по прочтении книги Петра Баренбойма "3000 лет доктрины разделения властей. Суд Сьютера". М. : Белые альвы, 1996) // Библия и конституция. Сб. ст. М.: Белые альвы, 1998.

10. Рабінович С. П. Права людини у природно-правовій думці неотомізму. Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса : Одеська національна юридична академія, 2003.

11. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статей 24, 58, 59, 60, 93, 190-1 Кримінального кодексу України в частині, що передбачає смертну кару як вид покарання (справа про смертну кару) від 29 грудня

1999 р. №11-рп/99. *Офіційний вісник України* від 11.02.2000 2000 р., № 4, стор. 114, стаття 126, код акта 14038/2000.

12. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) від 2 листопада 2004 р. №15-рп/2004. *Урядовий кур'єр* від 17.11.2004. № 219.

13. Увачев В.А. Социально-правовое государство и гражданское общество постиндустриальной эпохи: правовые основы функционирования и взаимодействия (на примере стран Западной Европы и США) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. М., 2006.

14. Чиркин В.Е. Государствоведение. М. : Артикул, 2000.

Володимир Ковбаса,

перший проректор,
кандидат юридичних наук, доцент

Катерина Хмеленко,

студентка юридичного факультету

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА ПРОКУРОРА УКРАЇНИ

Проблематика професійної етики прокурора України буде актуальною протягом всього часу існування цієї професії на території держави. Юридична деонтологія як наука розглядає не тільки професійну етику юриста в цілому, а ще й кожної юридичної спеціальності окремо. Відмінності між правилами поведінки спеціалістів і визначають унікальність кожної професії, а також її роль у всьому механізмі держави і в юридичній системі.

Зазначену тему та її актуальні проблеми розглядали такі науковці, як О. Шандула, А. Лапкін, В. Толочко, М. Косюта, Є. Попович. Вони зробили значний внесок у розвиток юридичної деонтології та у процес формування правил етики спеціалістів.

На території України прокуратуру як окремий орган було створено ще у 1917 році. Тоді і з'явилося поняття «прокурор» як державний службовець [1]. Сьогодні прокурором називають представника юридичної професії, який мусить слідкувати за дотриманням й застосуванням нормативно-правових актів чинного законодавства, що мають вищу юридичну силу, тобто слідкувати за дотриманням законів. У 2014 році до Конституції України був внесений Закон «Про прокуратуру». У розділі IV цього Закону йдеться про повноваження прокурора з виконання покладених на нього функцій – основних напрямів діяльності та їх реалізації.

Такими повноваженнями є: підтримання державного обвинувачення в

суді, виконуючи обов'язки, що передбачені Кримінально-процесуальним кодексом України; представництво інтересів громадянина або держави в суді; нагляд за додержанням законів органами, що проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство; нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян [2]. З цього випливає, що основними завданнями прокурора є контроль за дотриманням законодавства в органах правопорядку та у суді, а також виступи на судових засіданнях як представника інтересів громадян, або самої держави і на боці державного обвинувачення.

Окрім повноважень, у прокурора є ще певні права та обов'язки, які закріплені статтею 19 Закону «Про Вищу раду правосуддя». Приклади службових обов'язків, які зобов'язаний виконувати прокурор, наведені нижче. Такими обов'язками є: недопускання поведінки, яка дискредитує його як представника прокуратури та може зашкодити авторитету прокуратури; неухильне додержання присяги прокурора; виявлення поваги до осіб під час здійснення своїх повноважень; періодичне проходження підготовки у Національній академії прокуратури України з вивченням правил прокурорської етики; щорічне проходження таємної перевірки доброчесності [2]. Тобто ці обов'язки напряду пов'язані з додержанням правил професійної етики.

Професійна етика – це правила поведінки фахівця на роботі, і у вільний час. Вона зароджується ще в рабовласницькому суспільстві. Давньогрецький філософ Аристотель вважав професійну етику особливою галуззю етичного знання. Припускають також, що давньогрецький лікар Гіппократ розробив вперше в історії професійний кодекс у формі клятви лікаря як вихідний пункт розвитку професійної етики. У період Середньовіччя виросла ціла піраміда суворо регламентованих моральних стосунків, верстово-корпоративних розмежувань. Якщо говорити про Україну, то першим етапом формування саме етичної української думки вважається епоха Київської Русі [3]. Але професійна етика українського спеціаліста почала з'являтися лише в кінці XX століття, коли Україна стала незалежною. В той час з'являється і професійна етика юриста, тобто правила поведінки юриста під час його професійної діяльності та поза нею. Це відбулося через те, що в державі сформувалися повноцінні гілки влади. Прокуратура як інстанція підпорядковується Міністерству юстиції, яке в свою чергу – Кабінету Міністрів України (виконавча гілка влади).

Існують й окремі види юридичної професійної етики, одна з них - етика прокурорів. В Україні є кодекс, що визначає основні принципи, моральні норми та правила прокурорської етики, якими повинні керуватися прокурори при виконанні своїх службових обов'язків та поза службою. У цьому кодексі прописано, що професійна діяльність прокурорів ґрунтується на принципах верховенства права та законності; поваги до прав і свобод людини і громадянина, недопущення дискримінації; незалежності та самостійності; політичної

нейтральності; презумпції невинуватості; справедливості, неупередженості та об'єктивності; професійної честі і гідності, формування довіри до прокуратури; прозорості службової діяльності, конфіденційності; утримання від виконання незаконних наказів та вказівок; недопущення конфлікту інтересів; компетентності та професіоналізму; доброчесності, зразковості поведінки та дисциплінованості; поваги до незалежності суддів [4]. Ці засади є чіткими і мають бути непорушними. Також в кодексі зазначено, що, у разі порушення професійної етики, прокурорів може бути притягнуто до дисциплінарної відповідальності.

Важливим аспектом є те, наскільки відповідально прокурор ставиться до своїх прямих обов'язків та повноважень, також до переліку відноситься і щоденне спілкування з населенням, колегами, працівниками різних державних структур та організацій. Професійна етика регулює цю діяльність і визначає, за якими критеріями мають відбуватися зустрічі. Наприклад, у розділі IV «Взаємовідносини» Кодексу професійної етики та поведінки прокурорів [4] описані особливості взаємовідносин цих державних службовців з: працівниками органів державної влади та органів місцевого самоврядування; працівниками правоохоронних органів; працівниками органів судової влади; іншими учасниками судочинства; представниками засобів масової інформації; працівниками прокуратур; керівниками прокуратури та підлеглими; громадянами.

Спілкування з цими людьми ґрунтується на виявленні взаємоповаги, толерантності, вихованості, терпимості, тактовності, принциповості, стриманості і націлюється на продовження виконання спільних завдань – утвердження верховенства закону, захист прав та законних інтересів людини, громадянина, держави і зміцнення правопорядку [5].

У вільний від роботи час прокурори також мають керуватися нормами прокурорської етики. Це означає, що державному службовцю слід уникати особистих зв'язків, фінансових і ділових взаємовідносин, що можуть вплинути на неупередженість і об'єктивність виконання професійних обов'язків, скомпрометувати звання прокурора, не допускати дій, висловлювань і поведінки, які можуть зашкодити його репутації та авторитету прокуратури, викликати негативний суспільний резонанс [4]. Не варто використовувати свій службовий статус у разі виникнення проблем з представниками державних органів, особливо з метою впливу на них. Прокурор не може брати участі у будь-якій політичній діяльності та відкрито демонструвати свою політичну позицію. Поза службою прокурор може бути членом релігійних організацій, які діють на законних підставах. Таким чином, після робочого дня метою державного службовця є збереження своєї репутації

Отже, професійна етика прокурора України – це правила поведінки прокурора під час служби та у вільний час. Головні завдання та функції прокурорської діяльності пов'язані з постійною взаємодією з людьми, тому одну з провідних ролей у виконанні службових обов'язків займають моральні нор-

ми, а також чіткі принципи службової діяльності, встановлені Кодексом професійної етики та поведінки прокурорів України.

1. Литвак О. Становлення та розвиток прокуратури України. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2012.

2. Про прокуратуру: Закон України від 2015 р. № 1697-VII. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 2-3, ст.12

3. Бралатан В. Професійна етика. Навч. посіб. /П., ГуцаленкоЛ. В., ЗдиркоН. Г.// Центр учбової літератури, 2011. 252 с.

4. Кодекс професійної етики та поведінки прокурорів від 24 квітня 2017 р. № п0001900-17. *Генеральна прокуратура України*. 2017, ст. 33.

5. Курська К. Мета та завдання прокурорського нагляду за додержанням та застосуванням законів у сфері охорони водних ресурсів. *Вісник національної академії прокуратури України, Трибуна молодого вченого*. 2013.

Олександр Сидоров,
проректор
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат економічних наук

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ФУНКЦІЇ: ДОСВІД ЄС

На початку другого десятиліття ХХІ ст. головними цілями регулювання економічної сфери в ЄС є завдання, що пов'язані насамперед із зміцненням єдиного внутрішнього ринку, інтернаціоналізацією підприємницької діяльності, усунення адміністративних бар'єрів, створення єдиного економічного простору шляхом уніфікації єдиної законодавчої бази з малого бізнесу, підсилення взаємодії країн-членів ЄС із створення економічного союзу у межах ЄС [1, с. 26].

Одним з ключових напрямів європейської економічної політики є підтримка підприємництва через створення державними структурами економічних та правових стимулів для його розвитку. Політика ЄС щодо підприємництва спрямована на заохочення інновацій, підприємливості та конкурентності у виробництві й наданні послуг, створення сприятливої бізнес-атмосфери та заохочувального регуляторного середовища. Політика щодо підприємництва – не ізольована сфера діяльності ЄС.

Особливістю європейської моделі державної підтримки малого та середнього підприємництва є її дворівнева структура. На вищому – наднаціональному рівні за формування напрямів державної підтримки підприємницької діяльності та її реалізацію відповідає Європейська комісія, а на національному рівні виконання цих завдань покладено на міністерства, до компетенції

яких належить створення спеціальної інфраструктури на кожному з напрямів державної підтримки малого та середнього бізнесу. Важливу роль у запровадженні цієї моделі відіграють органи влади на регіональному рівні, які уповноважені приймати рішення щодо надання певних видів державної підтримки [2, с. 278-279].

Велику увагу у країнах ЄС приділено формуванню публічного інституційного середовища для розвитку підприємництва: чинної системи надання суб'єктам підприємницької діяльності різноманітних адміністративних послуг – дозволів, ліцензій, патентів, сертифікації та стандартизації продукції, існуючих умов залучення інвестицій тощо. Засобом формування інституційного середовища є державна політика регулювання підприємництва. З метою внесення певних корекцій у механізм її реалізації та усунення штучних адміністративних обмежень, які штучно стримують розвиток легальної і суспільно-корисної підприємницької діяльності, урядові структури періодично запроваджують політику дерегулювання [3, с. 4].

Політика дерегулювання активно використовувалась урядами багатьох країн при здійсненні антикризових заходів у 2008 – 2010 рр. Зокрема, в ЄС на законодавчому рівні визнано необхідність оптимізації заходів з дерегулювання підприємницької діяльності, своєчасності їх застосування відповідно до особливостей фаз економічного циклу. Акцент робиться на тому, що зняття надмірних адміністративних бар'єрів у веденні бізнесу здатне спричинити мультиплікативний ефект і дати поштовх для розвитку всіх секторів економіки [4, с. 189].

Аналізуючи сферу надання та регулювання публічних послуг суб'єктам підприємництва, слід вказати основні правові інструменти Європейського Союзу в цій галузі: Договір про функціонування ЄС через звичайні законодавчі процедури, Протоколи, що зазначають принципи та механізми для забезпечення застосування послуг, директиви, рішення Суду ЄС, а також Хартія засадничих прав, в якій створені чіткі правові принципи, що гарантують доступ до послуг загальноєкономічного інтересу як основоположного права. Стаття 14 Договору про функціонування ЄС та Протокол № 26 «Послуги» Договору висуває до наднаціональних органів та держав-членів три основні вимоги: забезпечення високого рівня якості послуг, їх безпеки та доступності, однакового ставлення та пропагування загального доступу і прав споживачів [5].

Основи спільної політики держав – членів Європейського Союзу щодо розбудови єдиного ринку послуг визначені у положеннях Білої книги про послуги, що становлять загальний інтерес, ухваленої Європейською Комісією у травні 2004 року. Біла книга визнає конструктивну роль Європейського Союзу у сприянні розвитку високоякісних послуг, що становлять спільний інтерес, та окреслює основні елементи стратегії, спрямовані на забезпечення всіх громадян і підприємств Європейського Союзу високоякісними і доступними послугами. У Білій книзі зазначено, що відповідальність за надання послуг,

що становлять спільний інтерес, розподіляється між Союзом і його державами-членами [6, с. 71].

У Книзі затверджено низку принципів, на яких ґрунтується політика ЄС в галузі послуг:

- партнерство між органами державної влади та громадянами в контролі за якісними послугами;
- збереження конкурентного середовища у наданні державних послуг;
- забезпечення загального доступу на єдиних засадах;
- забезпечення високого рівня якості та безпеки;
- дотримання прав споживачів у контексті прав людини;
- моніторинг та оцінка продуктивності та ефективності;
- визнання та повага до розмаїття послуг і ситуації;
- прозорість надання державних послуг;
- гарантія правової визначеності [5].

Важливу роль у формуванні оптимальних умов для розвитку малого підприємництва відіграє Акт про мале підприємництво, ухвалений у 2008 році. Акт містить десять принципів, метою яких є полегшення адміністративного навантаження та покращення бізнес-середовища для малих підприємств ЄС. При чому полегшення адміністративного навантаження разом із спрощенням доступу малих підприємств до капіталу та заходами підтримки виходу підприємств на зовнішні ринки визнане одним з пріоритетних завдань.

Зміст цього Акта спрямований на покращення загального політичного підходу до підприємництва, безповоротне закріплення принципу «Спочатку думай про мале» при прийнятті політичних рішень, починаючи із регуляторних актів і закінчуючи державною службою, а також на сприяння зростанню малих підприємств шляхом вирішення проблем, що перешкоджають їхньому розвитку [2, с. 279].

Організаційною формою надання населенню, в тому числі й суб'єктам господарювання, публічних послуг виступає, як правило, дозвільний центр – «універсам послуг», що працює за системою «єдиного вікна». У роботі «єдиних офісів» максимально застосовуються можливості сучасних інформаційних технологій – електронні системи управління чергою, формування єдиних баз звернень, використання можливостей дистанційного доступу до інформації тощо [7, с. 70].

Таким чином, зазначене дозволяє стверджувати, що правове регулювання ЄС у сфері здійснення економічної функції держави спрямоване на забезпечення свободи підприємницької діяльності, підтримки підприємництва, домінуванні політики дерегулювання та зменшення адміністративного тиску на суб'єктів господарювання. Європейські успіхи у справі спрощення дозвільних процедур, надання адміністративних послуг на основі використання новітніх інформаційних технологій, боротьби з корупцією, створення ефективної інфраструктури підтримки та нормативно-правового регулювання підприємницької діяльності відкривають перед Україною широкий горизонт

зразкових моделей для удосконалення національного механізму правового забезпечення реалізації економічної функції держави.

1. Дайнен Д. Дедалі міцніший союз. Курс європейської інтеграції; пер. з англ. М. Марченко.К. : Вид-во «К.І.С.», 2006. 389 с.
2. Сидорук І.С. Зарубіжний досвід регіональної політики підтримки малого підприємництва. Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект: сб. науч. тр. Донецк: ДонНУ, 2013. Т. 2. 456 с.
3. Симоненко В. Адміністративне регулювання – найважливіший фактор реформ. *Економіка України*. 2010. № 10. С. 4-8.
4. Сафронова О.М. Державна політика регулювання підприємницької діяльності: стан і перспективи розвитку. *Актуальні проблеми державного управління*. 2012. № 1 (41). С. 189-194.
5. Шереметьєва Л.А. Концептуальні підходи, типи й види державних послуг в Європейському Союзі та Україні: порівняльний аналіз. URL : <http://www.academy.gov.ua/ej/ej12/txts/10slaupa.pdf>
6. Тихонова Д.С. Зарубіжний досвід надання адміністративних послуг органами публічної влади та можливості його використання в Україні. *Право і безпека*. 2014. № 4 (55). С. 71-75.
7. Жарая С.Б. Досвід надання адміністративних послуг у зарубіжних системах державного управління. *Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія : Управління*. 2010. Вип. 1. С. 64–70.

Iryna Alekseenko,
head of the International Relations
and Tourism Department
of the Dnipropetrovsk State
University of Internal Affairs,
Doctor of Political Sciences, Professor

MANAGEMENT OF THE SANITARY AND EPIDEMIOLOGICAL SITUATION IN THE CONTEXT OF ENSURING THE NATIONAL SECURITY OF THE STATE

In the era of globalization, bioterrorism, due to its reality and unpredictability, as well as due to the negative consequences of a medico-social nature, has become one of the most dangerous threats to humans. Bioterrorism is a new problem for epidemiology.

From the point of view of epidemiologists, this type of terrorism contributes to the rapid activation of the artificially created epidemic process, as well as the development of the epizootiological process in the case of the use of biological weapons. Therefore, in the absence of real datum it is difficult even to hypothetically predict the course of development of the epidemic process caused one or another pathogen.

In the present conditions, many researchers are of the view that biological weapon represents the type of weapon of mass destruction, whose action is based on the use of the properties of pathogenic microorganisms and their metabolic products of [8].

The revolution that takes place in the field of biotechnology can lead to creating biological weapons, which in terms of affecting parameters are not inferior to nuclear weapon and are more flexible in its application.

Biological weapon because of its combat characteristics, the relative ease of access to its preparation by the terrorist organizations, ease of use, variability of algorithms used to commit acts of biological terrorism and their possible effects acts as the most likely instrument of committing acts of international terrorism among other types of weapons of mass destruction.

It is obvious that biotechnologies have enormous potential and opportunities to influence people and society. However, these perspectives are dual. Noting their scientific and economic significance, it is also necessary to bear in mind their potential threat to man and humanity, in particular, the dangers that may arise with the further penetration of the human mind into the natural forces of nature.

The movement for the protection of human rights that has developed around the world now relies on an extensive system of very diverse international legal agreements relating to the legal status of the individual. The deepening of this process in this area is carried out in several directions. The greatest importance is given to efforts aimed at ensuring the most representative participation of states in agreements on humanitarian issues, including the preservation of biological security on the planet, in order to transform these documents into reliable universal tools for ensuring human rights. Despite the improvement of bioengineering methods, the expansion of the market for biotechnological products, the obvious benefits and efficiency of using environmentally friendly biotechnologies in industry, agriculture and health care, there are still concerns in the society over the possible undesirable consequences for humans of biotechnological production and genetic engineering experiments.

A lot of international bodies that operate under the auspices of the United Nations take the subject of special consideration the protection of the human person in the face of advances in biology, medicine, especially as a result of advances in genetic engineering and biotechnology in general.

When creating ever-growing opportunities for improving the living conditions of people, progress in science and technology generate, at the same time, a number of serious social problems requiring immediate solutions, including international legal cooperation in ensuring human safety and the environment.

The rapid development of biomedical disciplines significantly affects human rights, such as the right to life, the protection of honor and dignity, health, immunity, and a number of others. Since 1968, the international bodies operating under the auspices of the United Nations have constantly considered questions about the protection of the human personalities, their physical and intellectual integrity in the

face of advances in biology, medicine. Since the early 1980s the similar situation exists in genetic engineering, which is a major component of biotechnology.

However, it is precisely now that fears arise that, in the course of realizing the positive potential of biotechnology and genetic engineering, unintended release of genetically modified organisms and recombinant proteins can occur in laboratories, at work, during field trials; and recombinant products which have not passed the appropriate control and prior approval by the competent authorities can come into the market.

Despite the improvement of bioengineering methods, the expansion of the market for biotechnological products, the obvious benefits and efficiency of using environmentally friendly biotechnologies in industry, agriculture and health care, there are still concerns in the society over the possible undesirable consequences for humans of biotechnological production and genetic engineering experiments.

Mastering the methods of genetic engineering and its application leads to creating the new biologically active structures that can not be occur in nature.

In many countries of the world, numerous legislative acts that regulate activities and social relations in the field of genetic engineering are in a force for a relatively long time, while the questions of organization and safety of work with recombinant DNA and the problems of the planned incorporation of genetically modified organisms into the environment are under the attention legal services, scientists and society.

It cover a lot of issues and concerns the cases of loss of control over transformed organisms in the laboratory, production, during field trials; the risk of genetic instability of transgenic plants and animals in a series of subsequent generations and the emergence of unpredictable species of plants and animals; the release of genetically engineered products on the market without proper verification.

These concerns are caused by poor public awareness, imperfect legislation, and insufficient popularization of scientific knowledge among the population. In order to avoid incompetent forecasts and estimates, it is necessary today to bring to the public objective information about the existing balance between the achievements of biotechnology and the risk of genetic consequences; clearly demonstrate whether the danger of specific biotechnologies or experimental areas of bioengineering is real.

Some aspects of the legal regulation of the use of biotechnologies were studied by the following researchers: Beyleveld D., Brownsword R., Feiler W., Ruggiu D., Sasson A., Sedova N., Plomer A. [1,2,3,4,5,6]

When paying attention to this situation, in this article the authors aim to conduct a retrospective analysis of the legal field of the use of biotechnology, as well as modern political and legal approaches to solving the problem of biosafety in the era of globalization.

Due to the incredibly rapid progress of genetic engineering, resulting in relatively short intervals of time to the emergence of completely new levels of knowledge, qualitative and quantitative changes, public policy should be aimed at

the constant improvement of legislation on the safety of genetic engineering based on to carry out constant propaganda of knowledge in this area to reduce the unreasonable fears of the population.

Certain contradictions arose between the long-standing norms for ensuring the safety of biological interventions in the environment, human health and the latest advances in science and technology. Therefore, there is a clear evidence of international legal regulation and control over scientific research related in one way or another to a person.

Thus, nowadays the international community has been faced with the task of creating comprehensive guarantees for ensuring the safety of people in conditions of a medical and biological impact on the environment and humans. The importance of the above mentioned issues, as well as the lack of comprehensive researches on this issue, led to the choice of the topic of our scientific article.

1. Beyleveld D., Brownsword R. Human Dignity in Bioethics and Biolaw, Oxford, Oxford University Press, 2001, 415p.

2. Feiler W. S. Patent aspects of human cloning in the USA, 1998, vol. 1998. – pp. 20–23.

3. Plomer A. Patents, Human Rights and Access to Science, Cheltenham, Edward Elgar, 2015, 240 p.

4. Ruggiu, D. Human rights and emerging technologies. Analysis and perspectives in Europe, Pan Stanford publishing Pte. Ltd., 2018, 355p.

5. Sasson A. Biotehnologiya: sversheniya i nadezhdy, M, Mir, 1987, 245p.

6. Sedova N. N. Pravovyye osnovyi bioetiki M, Triumph, 2004, 287 p.

7. Directive 2001/18/EC of the European Parliament and of the Council of 12 March 2001 on the deliberate release into the environment of genetically modified organisms and repealing Council Directive 90/220/EEC - Commission Declaration. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32001L0018>

8. Universal Declaration on Human Rights (UDHR) adopted in New York on 10 December 1948 by the General Assembly of the United National. URL: <https://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/>

9. Convention on Biological Diversity of de Rio de Janeiro adopted on 5 June 1992. URL: <https://treaties.un.org/doc/Publication/MTDSG/Volume%20II/Chapter%20XXVII/xxvii-8.en.pdf>

Dr. R. Ram Mohan Singh,
Assistant Professor, Department
of Physical Education & Sports,
Pondicherry University, India

REGULATION OF SPORTS LAWS THROUGH TECHNOLOGY

Introduction. Sports officials (umpires, referees, judges) play a vital role in every sport, and sports governing bodies, fans, and players now expect officials to maintain the highest professional standards than ever before. Many experts have studied the factors that influence the officials during different situations and different games. Though each game has its own uniqueness and it will be unfair to compare officials of all games with a common idea. Certain qualities which could apply to all officials in general are psychological management, quick visual processing, good communication, fitness and practical approach. As keepers of sports law today they must have a good understanding of not only the laws but also the use of technology and be comfortable with it.

“The development of umpires, referees and other judges are increasingly recognized as a thrust area of sport management. Today there is increased pressure to ‘modernize’ regulation and implementation of sports laws. This imperative stems from a number of pressures, including the state’s insistence that modern partner organizations are both ‘what matters and what works’, and the importance ascribed to effective monitoring of sports themselves” [5].

The use of technology in sports was also supported by Bordner S. S [1], who in his study "Call ‘Em as they are: What’s Wrong with Blown Calls and What to do about them" brought to light the number of errors that occurred due to poor officiating which may have influenced the outcome of such games. He proposed that such errors should be condemned and concluded by recommending that due to the nature of sport in the scenario today one has to use technology to aid officials in making their judgments.

Ntege D. K. [3] through his research found that the respect improved between players when video assisted referee was introduced. The players had the feeling that they were continuously being watched during play. The use of technology did restrict violent behavior of players. The study concluded that the referees needed to be educated on the use of technology.

In the study by Southgate D. C. [6] on Leg before Wicket (LBW) decisions of umpires in the game of Cricket. He arrived at a conclusion that the correctness of LBW decisions improved when the umpires did not have to watch the bowler’s front foot for ‘No Ball’ (an illegal ball in the game of Cricket). An umpire in his or her usual standing position at the bowlers end, needs to look down to check the bowlers front foot landing as the bowler is supposed to deliver the ball with some part of their feet behind the popping crease. At this point the bowler is almost ready to re-

lease the ball. The time left for the umpire after observing the bowlers' front foot landing, to quickly look at the release of the ball then, judge the trajectory and line of the ball, assess if it would hit the stumps or not and on appeal for LBW take a call on appeal almost instantly. Though the umpires have been giving decisions in this fashion for many years now, this study highlighted that there was a significant reduction in the errors of umpires in getting the LBW decision right if they didn't have to watch the bowler's front foot. At present with technology in place, the television umpire or third umpire as he is called in Cricket checks for front foot 'no ball' and informs the on field umpire immediately. This is how technology has decreased the burden and the errors made by umpires or officials in Cricket.

Given this background on extensive use of technology in sports laws, this initiative was taken up to elicit the opinion of stakeholders on impact of technology on sports laws, rules and regulations in sports and games. The need for such technologies in sports officiating was also an objective.

Method. A questionnaire with few simple questions that directly connected with the topic in question was designed and shared with all the contacts of the researcher both in and out of India. A request to share the questionnaire with their contacts was also made thus activating the snowball sampling method. Emails and other social media platforms were utilized to distribute the questionnaire to as many participants as possible. The participants were given a choice to proceed only if they were interested in responding. 504 responses were recorded as on 17th January, 2021. The participants gave their opinions about their sports background and their views on technology in regulation of sports laws.

The data showed that of the total of 504 respondents, 66.7% of them were professional and serious sportspersons. 18.3% of them were casual and recreational sportspersons. 11.5% of them were sports lovers. The response from people who were not interested in sports was 0.05%. Thus it could be interpreted that almost 100% of the participants were interested in sports but in varying degrees ranging from serious to casual to just spectators.

As far as age was concerned it can be seen that 27 % were in the age group of 41 to 50 years. 25.8 % of them were in the age group of 31 to 40 years followed by 21 to 30 years group who were at 25 %. Above 50 years participants recorded at 16.9 % and last but not the least below 20 years participants were at 6.5%. The results show that the significant number of the respondents were between the age range of 21 to 50 years. Hence it could be concluded that they were matured and experienced enough to express their opinion on topic in question.

Result and discuss. The responses from the participants on what they thought of the impact technology was having on the laws, rules and regulations of games and sports, revealed that 69% of the participants felt that technology made serious impact followed by 27% who felt there was some impact (chart 1). Only insignificant number of them felt it made no impact at all. Therefore, it can be interpreted that technology has already made significant inroads in the regulation of games and sports laws.

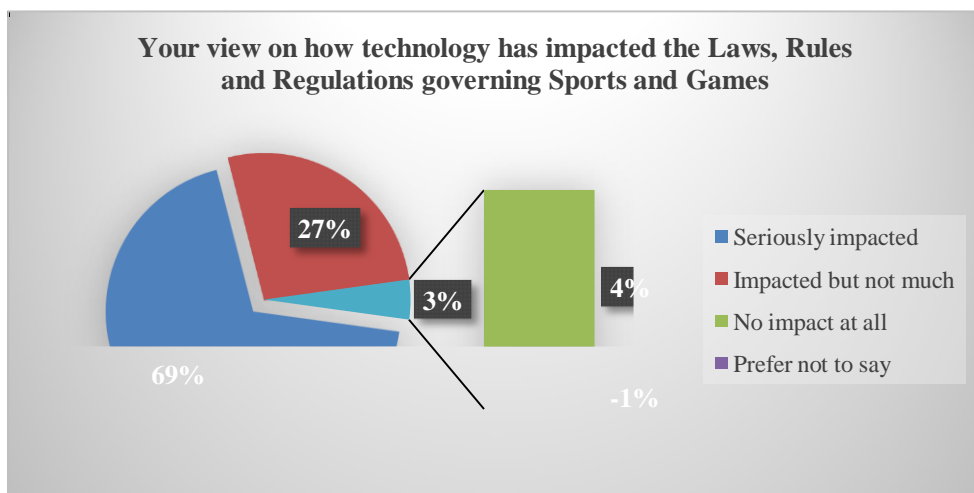

Chart 1: Impact of Technology on the Laws, Rules and Regulations of games and Sports

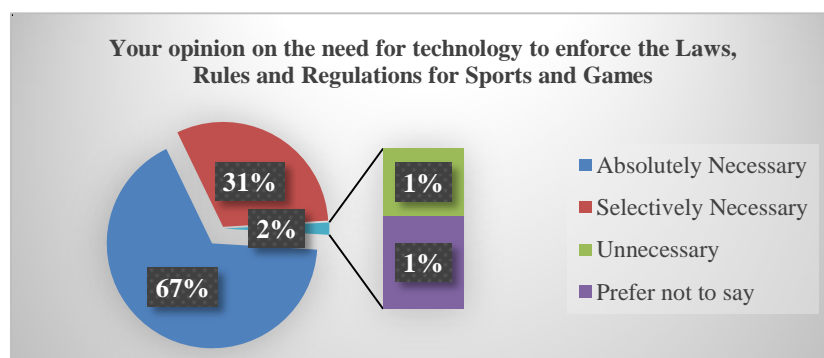

Chart 2: Technology as a much needed tool to enforce the Laws, Rules and Regulations for Sports and Games revealed the following

The views elicited on the above question showed that 67% of the respondents felt it was absolutely necessary and 31% of them felt that it was selectively necessary (chart 2). Only insignificant number of them felt that it was not necessary. Hence, it was very clear that the need for technology in regulation of sports laws was here to stay and much in need.

The study also recorded the opinion of the respondents on what they felt about the relationship between the questions and the topic. The chart 3, below represents the gathered data. It was observed that 86 % of the respondents felt that there was direct link between the topic and the questions, 11% of them felt it was somewhat related and just 1% opined that it was not related. 2 % of them preferred not to say anything. Hence, it could be said that the relevance of the topic in question and the questions that were asked very much interconnected.

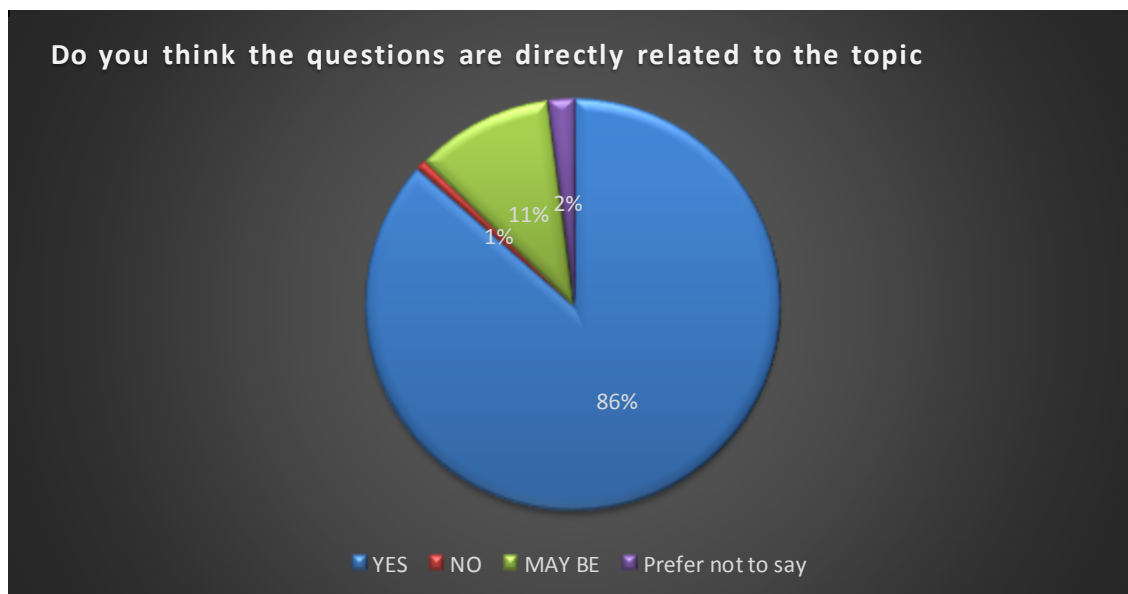

Chart 3: Opinion of participants on the direct link to the topic and the questions

Conclusion. Referee bias is particularly relevant in sports, where partial decision-making can determine competition outcomes, which can have strong repercussions on athletes' careers and supporters' well-being [2].

The proportions of LBW dismissals in test cricket matches from 1978 to 2004 were analyzed in this study. The location, the team, presence or absence of neutral umpires were taken into account. The study put-out some clear evidence that some players were out leg before wicket less often at home which could suggest that there was an element of favor by umpires for some players during their home matches [4].

Technology has come to stay and it has already made significant inroads in sports officiating. The need for incorporating technology also has overwhelming support from the stakeholders and the participants of this study. Hence, it can be concluded that there is a need to incorporate technology in officiating for all games and sports if it has to appeal to and attract more and more stakeholders towards it.

1. Bordner S.S, (2015) "Call em as they are:Whats Wrong with Blown Calls and What to do about them. *Journal of the Philosophy of Sport*, 42 (1): 101-120.

2. Dohmen T. & Sauermann J, (2016) Referee Bias. *Journal of Economic Surveys*. 30 (4): 679–695

3. Ntege Derrick Kilian, (2020) Impact of the Use of Technology Based Referee System in Football: A Case of Spanish La Liga Video Assistant Referee. <http://hdl.handle.net/10371/169996>

4. Ringrose. T.J. (2006) Neutral Umpires and Leg Before Wicket Decisions in Test Cricket. *Royal Statistical Society* 0964–1998/06/169903,169, Part 4.: 903–911

5. Sam M.P., Andrew J.C., Gee, S. (2018) The Modernisation of Umpire Development: Netball New Zealand's Reforms and Impacts. *European Sport Management Quarterly*, 18 (3): 263-286.

6. Southgate D. C., Barras N., Kummer L. (2008) The Effect of Three Different Visual Monitoring Strategies on the Accuracy of Leg-Before-Wicket Decisions by Cricket Umpires. *Clinical and Experimental Optometry*. 91 (4): 385–393 DOI:10.1111/j.1444-0938.2007.00223.x

Іван Богатирьов,
професор кафедри управління безпеки,
правоохоронної та антикорупційної діяльності
ПрАТ «Вищий навчальний заклад
«Міжрегіональна академія управління персоналом»
доктор юридичних наук, професор,
Заслужений діяч науки і техніки України

РОЛЬ МІНІМАЛЬНИХ СТАНДАРТНИХ ПРАВИЛ ПОВОДЖЕННЯ З В'ЯЗНЕМИ У СТВОРЕННІ УНІВЕРСАЛЬНИХ, ЄДИНИХ СТАНДАРТІВ ДЛЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ЗАСУДЖЕНИХ У МІСЦЯХ НЕСВОБОДИ УКРАЇНИ

З часу появи та фіксації у світі порушень прав засуджених у місцях не-свободи, з'явилася необхідність створення універсальних, єдиних стандартів для захисту їх прав і свобод. З цією метою міжнародне співтовариство дану проблему змогло реалізувати та втілити у низці міжнародно-правових доку-ментів, що закріпили загальні правила, рекомендації та принципи поводжен-ня із засудженими у місцях несвободи.

Серед таких міжнародно-правових документів варто виділити мінімаль-них стандартних правил поводження з в'язнями. Саме в цьому документі бу-ло встановлено межу, за яку державі, при поводженні із засудженими, вихо-дити заборонено. До речі, мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями хоча і закріплюють права засуджених, але є граничними нормами, що припустимі для в'язнів.

Зокрема, Пункт 1 встановлює, що Правила не мають на меті детально описувати вірцеву систему пенітенціарних установ, а призначені лише задля того, щоб на основі загальноновизнаних досягнень сучасної думки викласти те, що звичайно вважається правильним з принципового і практичного поглядів у галузі поводження з в'язнями та в управлінні установами [1].

Тому враховуючи той факт, що Україна прагне щонайшвидше інтегру-ватися в європейський простір, виникає проблема забезпечити реалізацію мі-німальних стандартних правил поводження з в'язнями в місцях несвободи Міністерства юстиції України. З цією метою обов'язковою вимогою має ста-ти належне володіння персоналом виправних колоній Державної криміналь-но-виконавчої служби України знаннями про мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями у місцях несвободи України.

З цього приводу вітчизняний вчений М. В. Романов, який досліджуючи дані стандарти досить гостро висловився відносно того, що «Мінімальні ста-ндарти дозволяють засудженому в місцях несвободи залишитися живим, а не змінитися та попрацювати над собою» [4]. Свою думку він розвиває у праці «Криза каральної парадигми виконання покарань», де зазначає, що на сього-

дні мінімальні стандарти вже не можуть бути дороговказом для кримінально-виконавчої діяльності в Україні.

Ці стандарти, як зазначає вчений, є лише граничною межею, що сигналізує про катування та жорстоке поводження, аніж гарантована мінімальна норма, позаяк неможливо уявити собі норму в 4 квадратні метри на одну особу, відвідання лазні один раз на тиждень, перебування на свіжому повітрі протягом години на добу. Ці стандарти, також називаються мінімальними саме тому, щоб наголосити на їх критичності, а не бажаності. Тому вчений справедливо наголошує, що цей мінімум умов для утримання людини в ув'язненні, визначений у середині минулого століття, є неприпустимим.

Отже, аналізуючи Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями, можемо дійти висновку, що це є прогресивний акт стосовно гуманного поводження із засудженими в місцях несвободи України, який містить фундаментальні принципи забезпечення прав в'язнів, як і будь-яких загальноновизнаних прав людини.

І хоча у преамбулі до цього документа зазначено, що він не має обов'язкової юридичної сили, ми вважаємо, що дані Правила варто знати і враховувати Верховною Радою України під час законотворчості при внесенні змін і доповнень до кримінально-виконавчого законодавства України.

Крім того, важлива роль у цих Правилах належить і Додатку до Мінімальних стандартів поводження з в'язнями під назвою «Процедури ефективного виконання мінімальних стандартних правил поводження з в'язнями» (далі – Додаток) який містить засади правового регулювання міжнародних інструментів захисту прав засуджених.

Серед правил та вимог, сформульованих в одній з процедур Додатка, можна виокремити положення про те, що держави, які підписали Мінімальні стандарти, інформуватимуть Генерального секретаря ООН один раз на п'ять років про масштаби здійснення заходів і досягнутий прогрес під час застосування Мінімальних стандартних правил і про наявні фактори та труднощі, що впливають на їх застосування, також. Інші процедури Додатка мають на меті створювати умови для поінформованості засуджених про застосовування стандартів, і врешті-решт, реалізації прав самими засудженими [5].

Доповнює перелік міжнародних стандартів у галузі забезпечення прав засуджених Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання. Цей документ було ухвалено в 1984 році, а чинності він набрав у 1987 році. На сьогодні в повному обсязі Конвенцію ратифікували 83 країни. Ще 162 країни підписали документ із застереженнями [6].

У Конвенції сформульовані вимоги щодо визнання катування незаконним і забезпечення належного покарання стосовно тих, хто їх здійснює. Деякі положення Конвенції призначені для створення умов формування національних правових документів із запобігання катуванням. Так, ст. 2 Конвенції визначає, що кожна держава-сторона вживає ефективних законодавчих, адміні-

стративних, судових та інших заходів для запобігання актам катувань на будь-якій території під її юрисдикцією.

До речі, основні принципи Концепції знайшли своє відображення й у національному законодавстві України. Зокрема, з одного боку у статті 28 Конституції України законодавець встановив, що ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню. А з іншого боку у статті 127 Кримінального кодексу України закріпив дане положення конституції передбачив кримінальну відповідальність за катування.

1. Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями: Правила. Міжнар. док. від 30 серп. 1955 р. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_212.

2. Романов М. В. Цілі покарання: від ідеологічних міфів до реальності. URL: <http://khp.org/index.php?id=1489060894>.

3. Організація Об'єднаних Націй. URL : https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-9&chapter=4&lang=en.

4. Комітет ООН з прав людини. URL: <http://www.hrweb.org/legal/undocs.html#CAT>

Ricardo Furfaro

Professor and Doctor in Laws,
Law Professor of Postgraduate Studies
University of Business and Social Sciences,
Buenos-Aires, Argentina

LAW SUPREMACY: DOCTRINE AND PRACTICE IN THE CONTEXT OF MODERN GLOBAL CHALLENGES

1. Introduction

As a general principle, the law as such, emanates from sovereign authority, which is understood as the one who has been given the power by the sovereign population to pass it. The force of the law compels a course of action or inaction, or clearly stated, a course of conduct to be followed by the society. Therefore, emphasized and characterized by a real command, a law with a true sense of legality, must flow from a sovereign governmental institution or group of institutions which constitute the state and hold a licit mandate from the sovereign population to pass it. Sovereignty is, however, only a characteristic of a democratic State. So, in ultimate sense, law emerges from a sovereign State. Thus the term “law” implies certain rules of conduct emanated from and enforced by the State. People living in an organized society have to follow certain common and enforceable rules, as otherwise, peaceful and effective living is impossible. It is one of the roles of the State to make this rules enforceable. Failure to follow the rules trigger sanctions which the sovereign State is required to impose on infringers.

Supremacy of the law is the basic model under which the western democratic order and society are organized and function. Nothing should precede the law in itself but only the licit entitlement and legal empowerment of a sovereign state to pass it. All citizens and governments are subject to known and standing law, and this is related to the general character of the law from which the principle of equality emerges. Nobody can be positioned above the law. This means that laws should not necessarily be drafted and prepared in respect of the interest of particular individuals but in the general population's interest. Sovereign institutions are not pass laws for their own benefit and detrimental to the legitimate interest of society. In his Introduction to the Study of Law of the Constitution, Dicey (1982) supported the idea that the law presupposes the absence of broad flexible authority in the rules, so that institutions are not to create their own particular "beneficial" laws but most of them govern in accordance with laws applicable to everybody's interest. Law supremacy is required to be asserted over public powers and people's actions, and to ensure that every citizen understands not only the necessity and desirability of observing the law, but also that there cannot be normal development and progress of society.

Another particular characteristic of the supremacy of the law is that associated with stability. Stable laws are a key prerequisite of the certainty and confidence which form an essential part of society's and individual freedom and security. The rule of law guarantees that individuals' autonomy is being respected, but also sets forth expectations by having citizens' rights and obligations pre-established and enforced by law. In addition, stability is very relevant for those societies which aim to be inserted in a trustful frame of sustainable development, as it provides predictability on governments' policies, and therefore businesses are not to be affected by bureaucrats' discretionary actions and conducts.

Finally, for supremacy of the law to be in full force and effective, it is essential that such law should be capable of being enforced in national courts, as a matter both of principle and of practice. There is no question at all at this stage, that the effectiveness of a law system heavily depends on the extent to which individuals can rely on its provisions as well as on the role of the whole court system to guarantee individual rights. In such sense, there is no such thing as an acceptable court system, if it is not based on the absolute independence of all members of the Judiciary. Believe it or not, this is quite difficult to find in some parts of the world! This is a strong requirement to ensure individuals and businesses are open to invest in countries where the rule of law and the independence of the Judiciary are guaranteed.

2. Background

Naomi Choi, in her contributions to the Encyclopedia of Political Theory (2010) referred to

the so called rule of law as the mechanism, process, institution, practice, or norm that supports the equality of all citizens before the law, secures a non-

arbitrary form of government, and more generally prevents the arbitrary use of power by the different government administrations. As it is widely understood, arbitrariness is typical of various forms of despotism, absolutism, authoritarianism and totalitarianism. These type of governments apply certain forms of rule which constitute the basis of their power structure, and which are divorced from the true constraint of law.

Concepts and ideas about the rule of law have been essential to political and legal thought since at least the 4th century BC, when Aristotle distinguished what he identified as “the rule of law” from that of any particular individual. In the 18th century the French political philosopher Montesquieu elaborated a doctrine of the rule of law that clearly distinguished the legitimate authority of monarchs from what he called the “caprice of despots”, and promoted the division of power as a means of finding a balance to despotic rules. These ideas have since influenced Western liberal thought, which has been the basis of democracy. The supremacy of the law had to be supported by a division of powers, namely, the Executive, the Legislative and the Judiciary. This concept has been discussed in detail by Joseph Raz in his article on “The Rule of Law and its Virtue”, which has been published on Richard Bellamy (ed), “The Rule of Law and the Separation of Powers” (2005).

The supremacy of law doctrine rule implies that the creation of laws, their enforcement, and the relationships among legal rules are subject to specific regulations, so that no one, including the highest ranked public official, can be above the law. The legal constraint on rulers means that both the government and the citizens are subject to existing laws. This is the well-known concept of “equality” before the law by which no individual or business shall enjoy privileges that are not extended to all individual or businesses, and that nobody shall be immune from legal sanctions.

Therefore, the concept of supremacy of the law should be considered as a set of key values. From these values, the absence of conflicts of interest, is in my opinion, a very relevant insight that claims that those who judge the legality of exercises of power should not be the same, in any way, as those who exercise it. For example, in a typical strong rule-of-law state, there are regulations that protect the members of the Judiciary from interference, political or otherwise, that threatens their independence. Accordingly, the institutional separation of the Judiciary from other branches of government is considered to be an important feature of rule-of-law states, where supremacy of the law prevails. In addition, a binding constitution with the express recognition of human rights and individual guarantees contributes to the enforcement of the rule of law. A key sociological condition for the rule of law to be present, has been and still is shared across cultures: for the rule of law to be more than an empty principle, most people in a society, including those whose profession is tied to administer the law, must believe that no individual or group should be above the law. This fundamental thought has been tied to the refusal to accept the lawfare concept as a means to use the argument of “political” persecution by those public officials who face criminal proceedings for corruption practices in an independent court of law.

3. Current context

The global political, economic, social and sanitary contexts look extremely complex and have been affected by various negative factors which have interacted in such a manner that the world is and will be facing one of the most challenging scenarios for, at least, the next 3 years ahead. The Covid-19 pandemics in China which started at the end of 2019 according to the World Health Organization (WHO), and extended widely on a worldwide basis during 2020, is now experiencing a second wave in Europe, Asia and both North and South America. With an apparent aim of reducing the heavy and strong extension of the virus, which according to reports published by WHO, have caused 1,954,335 deaths out of 90,335,008 confirmed cases, governments across the world have taken various types of actions, which to different extents have affected, restricted and violated different human rights, which have had a tradition of being strongly respected before. States represented by those governments have, in most cases, been signatories of relevant human rights conventions, incorporating their provisions to their domestic law. Not necessarily to say, certain governments, with the excuse of protecting healthcare, have taken undue advantages to obtain important benefits or releases of different types, out of this difficult situation for the world population. Flagrant unfair and illegal situations have emerged out of long-term lockdowns, which have largely been used by certain governments as place-based containment strategies. As a result of these government actions, the supremacy of the law has been literally ignored, left aside or suspended, and de facto situations with temporary rules, have replaced the consistent enforcement of the rule of law. The coup of the recent US Congress by agitators supported by the US President, is an example of the failure to sustain the supremacy of the law.

From postponing local and parliamentary elections with the sole purpose of remaining in power, to conducting direct purchasing operations without opening due bidding processes due to emergency situations, in order to favor certain suppliers, a great number of governments have taken decisions to suspend the effective enforcement of basic human rights. Such are the rights to work, to circulate, including the right to use public transportation, the right to enter or leave a country as many geographic borders have been closed as a result of unsustainable policies, the right to conduct businesses and/or commercial activities, as a large number of shops of different types had to close down and millions of jobs were lost, as part of long-term, and sometimes unsustainable lockdowns. The right to education has also been restricted or banned as a huge number of schools have suffered shutdowns. While on-line options for education purposes were open, everybody praises the value of class and professional colleagues' personal interaction. Despite their acceptance of the lockdown for a bigger cause, people are complaining on social media on different issues: the lack of transportation, overcrowded hospitals, shortages of face masks and other protective gear (even in hospitals), no trustful vaccines at all, or at least meaningful shortages in their production to ensure extensive vaccination campaigns, and suspension of private property rights such as undue extension of the term of

lease agreements to the benefit of tenants. In addition, the spread of the virus within countries like China, has been accompanied by wide reports of discrimination against people from cities where there was highest virus contamination, and the same situation has been reflected in the northern region of Italy.

In general, there is a situation where governments have failed to uphold basic human rights recognized by all modern constitutions, causing, in several circumstances, evident limitations to the principle of the supremacy of the law. Even courts of law have been closed and were part of the lockdown in many countries, depriving the general public to the access to justice. There is no doubt at all, that considerable portions of societies from underdeveloped and developing countries around the world have not been exposed to modern technological tools. While in the US, Canada and developed European nations this may be the case, there is still a long way to go in this sense in Asia, Africa and Latin America. This is a key issue which governments have overlooked when deciding to impose long-term and strong lockdowns on their populations, as these were heavily restricted and affected in their basic human rights.

4. Conclusions

Several learnings can be extracted from the current context of the pandemics and its consequences:

a) The current state of the art of the pharmaceutical science was not prepared to properly

face the pandemics. This fact can be attributed to the private sector's failure to foresee upcoming diseases and invest in the research of meaningful vaccines portfolios.

b) The states could not respond to Covid-10 challenges in an effective and efficient manner.

There is an evident insufficiency and inadequacy of hospital and educational infrastructure, logistics, and public research, which may imply that income from taxes is too much allocated to maintaining and enlarging inefficient bureaucracies instead of being invested to respond to the real needs of the population. This is specially observed in underdeveloped and developing countries but is also present in developed societies, such as the US, Italy, Spain and Germany.

c) As a consequence of the states' failure to face the challenges, and with a few exceptions

(i.e. certain Scandinavian countries), there was and still is, an overwhelming imposition of lockdowns and arbitrary decisions in the form of rules, decrees and laws, which have not only affected the lives of huge portions of the world population, but have also violated and restricted fundamental basic human rights, such as the right to work, to receive effective education, to conduct businesses, to enter or leave geographical areas, as has already been addressed

d) Traditional solid democracies like the one in the US, have shown dangerous fragilities which can be replicated in other parts of the world, if those government officials who have violated the law are not taken to court to face criminal charges.

Роман Голобутовський,
професор кафедри
загальноправових дисциплін,
доктор юридичних наук
Анастасія Кузнєцова,
студентка юридичного факультету
*(Дніпропетровський державний
університету внутрішніх справ)*

СУД ПРИСЯЖНИХ ЯК РЕАЛІЗАЦІЯ ДОСТУПУ ДО ПРАВОСУДДЯ В УКРАЇНІ

Сьогодні однією з найважливіших проблем є питання реалізації та доступу до правосуддя в Україні за безпосередньої участі народу. У сучасних державах суд є інститутом захисту людини, відповідно й в Україні. Ще Арістотель у своїх працях зазначав, що суд не може чинитися лише за участю суддів. З 2012 року в Україні було започатковано функціонування суду присяжних з прийняттям Кримінально процесуального кодексу України.

Питанню суду присяжних та реалізації доступу до суду через присяжних присвятили свої праці такі вчені: І. Русанова, В. Городовенко, Л. Шувальська, Л. Лобойка, В. Шепітько, В. Шишкін, А. Лужанський, О. Яновська, В. Нора, М. Олашин, А. Коні, Ю. Грошевий, С. Іваницький, В. Канцір, Р. Куйбіда, О. Кучинська та ін. Конституція України є Основним законом, що закріплює найважливіші положення, принципи, засади та напрями їх реалізації. Україна є демократичною, соціальною, правовою державою де влада належить народові. Відповідно, одним із пріоритетних принципів для держав є реалізація та забезпечення прав людини. Невід'ємним є право людини на доступ до правосуддя.

Поняття «доступ до правосуддя» є досить багатограним та широким. На думку О. Стовби, поняття «правосуддя» має дві складові: «право» та «суддя». Він трактує це поняття, як право судити, мати можливість чинити суд. 22 ст. Конституції України наголошує, що права людини, які передбачені II Розділом не є вичерпними. Таким чином можна припустити, що громадяни України мають право чинити суд, на що вказують положення 5 статті Конституції України, згідно з якою народ є єдиним джерелом влади в державі, отже і судової [1].

Згідно з 124 ст. Конституції України народ безпосередньо бере участь у правосудді через присяжних, такі ж положення закріплює ЗУ «Про судоустрій та статус суддів» у 5 ст. [6,7] Поняття «суд присяжних» було досліджено багатьма вченими та науковцями, дослідивши це питання, можна прийти до висновку, що суд присяжних – це інститут всієї системи органів державної влади України, що реалізує принцип безпосередньої участі народу у

правосудді. Або, як правовий інститут, що має спеціальні права, який скликає групи осіб для участі в здійсненні правосуддя, надає право присяжним оцінити діяння підсудного тощо [2]. На сьогодні законодавством України врегульовані лише деякі аспекти та встановлені певні випадки діяльності суду присяжних в Україні.

За участі присяжних розглядаються справи за кримінальним та цивільним провадженням. У 386 ст. КПКУ встановлюються права та обов'язки, 6 ст. ЗУ «Про судоустрій та статус суддів» визначаються гарантії прав присяжних. На нашу думку важливим питанням є саме визначення прав присяжних у судовому процесі. Відповідно до закону вони наділені такими правами: брати участь у дослідженні всіх відомостей та доказів у судовому засіданні; робити нотатки під час судового засідання; з дозволу головуючого ставити запитання обвинуваченому, потерпілому, свідкам, експертам, іншим особам, які допитуються; просити головуючого роз'яснити норми закону, що підлягають застосуванню під час вирішення питань, юридичні терміни і поняття, зміст оголошених у судовому засіданні документів, ознаки злочину, у вчиненні якого обвинувачується особа [3].

Присяжні наділені такими правами, що надають повну змогу ознайомитися зі справою та безпосередньо брати участь у правосудді у нарадчій кімнаті голосуванням [4]. Згідно з 3 частиною 31 ст. КПКУ кримінальне провадження в суді першої інстанції щодо злочинів, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі здійснюється у складі суду присяжних (трьома присяжними) та двома суддями [5]. Відповідно встановлені умови, щодо розгляду цивільного провадження судом присяжних. Згідно з 4 частиною 234 ст. ЦПК розгляд справ, щодо: обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визнання фізичної особи недієздатною та поновлення цивільної дієздатності фізичної особи, визнання фізичної особи безвісно відсутньою чи оголошення її померлою, всиновлення, надання психіатричної допомоги в психіатричному порядку, обов'язкову госпіталізацію до протитуберкульозного закладу [6]. На нашу думку є актуальним питання щодо надання права присяжним розглядати справи кримінального провадження не лише з мірою покарання довічного позбавлення волі, а й справи нетяжких, тяжких та особливо тяжких злочинів. Це дало би змогу розширити права присяжних та більш широко реалізувати принцип права народу на владу.

Отже, згідно з 5 ст Конституції України народ є єдиним джерелом влади в державі. Суд присяжних надає можливість створити необхідні умови для подальшого втілення ідей правової держави у сфері правосуддя. Дослідивши чинне законодавство, можна стверджувати, що в Україні суд присяжних – безпосередній прояв доступу до правосуддя. Присяжні наділені такими правами та обов'язками, які залучають їх до всебічного розгляду справи та надають право обирати міру покарання. Також слід сказати, що сучасний інститут присяжних в Україні містить деякі не врегульовані моменти, які потребують доопрацювання.

1. Овчаренко О. М. Доступність правосуддя та гарантії його реалізації: монографія. Харків : «Право», 2008. 304 с.
2. Лужанський А. В., Основні ознаки конституційно-правового механізму гарантій права на доступ до правосуддя. «Вісник Вищої ради юстиції» № 1 (9), 2012. С. 44-62. URL: http://www.vru.gov.ua/content/article/visnik09_04.pdf
3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 (зі змінами та допов.). *Відомості Верховної Ради України* № 9-10, № 11-12, № 13, ст.88.
4. Дмитро Киян: Суд присяжних в Україні: актуальні питання реформування. *Закон і бізнес*. URL : https://zib.com.ua/ua/138799-sud_prisyazhnih_v_ukraini_aktualni_pitannya_reformuvannya.html
5. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 (зі змінами та допов.). *Відомості Верховної Ради України*, 2004, № 40-41, 42, ст.492.
6. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96. (зі змінами і допов.) *Відомості Верховної Ради України*. 2019, № 38, ст.160.
7. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402- VIII . (зі змінами і допов.) *Відомості Верховної Ради України*. 2020, № 2, ст.5.

Ірина Грицай,
професор кафедри
загальноправових дисциплін,
доктор юридичних наук, доцент

Софія Книш,
слухач магістратури
юридичного факультету
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

ОСНОВИ ЮРИДИЧНОЇ ТЕХНІКИ СТВОРЕННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ ТА ЇЇ ВДОСКОНАЛЕННЯ

Діяльність держави, яка виражається у формуванні, прийнятті й оприлюдненні нормативно-правових актів, є одним з найважливіших аспектів діяльності держави. Організація, ведення такої діяльності передбачає наявність у законодавців не тільки загальної обізнаності та компетентності, але й вимагає від них спеціальних знань. Крім того, певних навичок опановування інструментарієм формування плану нормотворчої діяльності, нормативно-правових актів й формулювання законодавчих норм. Ці знання у світовій правовій теорії та практиці називають юридичною технікою, що представляє певну систему вимог при створенні типових правових норм, законів та підзаконних актів, їх упорядкуванні й систематизації.

У кожній державі право має певні особливості, але скрізь воно спрямоване на створення та вдосконалення єдиної, внутрішньо узгодженої та послідовної системи норм, що регулюють суспільстві відносини.

Юридична техніка – це галузь знань про правила ведення правотворчої, законотворчої й нормотворчої діяльності, результатом яких є створення актів індивідуальної дії, або нормативно-правових актів. У сучасних умовах юридична техніка виділяється в окрему галузь юридичної науки, орієнтовану на розв'язання практичних задач.

Отже, юридична техніка – теоретико-прикладна юридична наука, предметом вивчення якої є закономірності раціональної юридичної діяльності зі створення, тлумачення та реалізації норм права [1].

Основним критерієм класифікації видів юридичної техніки є етапи правового регулювання (правотворчість, дія права, реалізація права). Тож можна виділити шість видів юридичної техніки:

- 1) правотворча техніка;
- 2) техніка опублікування нормативно-правових актів;
- 3) техніка систематизації нормативно-правових актів;
- 4) інтерпретаційна техніка;
- 5) техніка реалізації права;
- 6) правозастосовна техніка [2].

Унікальність юридичної техніки полягає в тому, що вона пов'язує всі види правової діяльності в єдиний виробничий процес, стандартизує його потенційно окремі сегменти та вносить надійну стабільність у правові процеси. Це дає можливість покращити показники ефективності для консолідації законодавчих пріоритетів та впроваджуючи їх на практиці, з метою забезпечення національних інтересів держави.

І. Д. Шутак, І. І. Онищук, Л. М. Легін розрізняють такі засоби юридичної техніки: а) загальні засоби юридичної техніки; б) спеціально-юридичні засоби юридичної техніки. До загальних засобів юридичної техніки відносять: формально-атрибутивні (реквізити документа); логічні (структура документа загалом, внутрішня структура норм); мовні (весь комплекс виражальних засобів мови, зокрема термінологія, мовні кліше, метафори, мовні символи), до спеціально-юридичних – юридичні конструкції, презумпції, фікції, посилення, відсилання, застереження, примітки [3].

Юридична техніка не визначається тільки як систему вимог-правил, що висуваються до текстів нормативно-правових та індивідуальних актів, до того ж її визначають як науку про юридичну техніку. Юридична техніка як наука, виступає як ланка між загальною теорією права та галузевими дисциплінами, що робить можливим створення нормативних документів, не втрачаючи зв'язків між доктринальними підходами та відповідно галузевими.

Вдосконалення юридичної техніки варто розглядати не тільки в напрямку розроблення нових прийомів, методів й правил для створення правозастосовних та нормативних документів, а також в напрямку підвищення фахової кваліфікації законотворців й інших уповноважених суб'єктів. Інакше кажучи, неможливо удосконалити засоби та правила юридичної техніки без компетентного суб'єктного складу, який зможе не тільки застосовувати вже наявні доктринальні

положення, а безпосередньо вносити новації в регулювання даного питання.

Таким чином, поєднання потенціалу юридичної техніки, компетентності законотворців, та принципів правотворення, забезпечуватиме діяльність зі зміни чинних нормативно-правових актів та створення нових, систематичною та конструктивною обґрунтованістю правових перетворень. Такі підходи будуть виступати як способи запобігання розширення кількості юридичних помилок, оптимізації етапів законодавчої діяльності, систематизації й методології дій та операцій, що виконуються, і в кінцевому результаті забезпечуватиме високі показники якості законів та різного роду нормативних документів, а також сприятиме досягненню конструктивних завдань держави.

1. Шутак І. Д. Юридична техніка : навч. посіб. для вищих навч. закл. / І. Д. Шутак, І. І. Онищук. Івано-Франківськ, 2013. 496 с.
2. Кашанина Т. В. Юридическая техника: учебник. Москва: Норма-Инфра-М, 2011. 496 с.
3. Шутак І. Д., Онищук І. І., Легін Л. М. Юридична техніка в схемах і таблицях: курс лекцій / Івано-Франківськ: Лабораторія акад. досліджень правового регулювання та юридичної техніки. Дрогобич : Коло, 2016. 234 с.

Лілія Золотухіна,
професор кафедри
цивільно-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, доцент

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНТЕРЕСІВ ПРАЦІВНИКІВ ПІД ЧАС ПРОСТОЮ В УМОВАХ COVID-19

В умовах вжиття обмежувальних заходів, спрямованих на запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, а також в умовах певного економічного спаду актуалізуються питання гарантій прав та інтересів працівника та роботодавця у випадках простою.

Чинне позитивне правове регулювання трудових відносин у випадках простою включає такі основні елементи: 1) визначення поняття простою (ч. 1 ст. 34 КЗпП України [1]); 2) регулювання тимчасового переведення працівників у разі простою (ч. 2 ст. 34 КЗпП України); 3) регулювання оплати часу простою (чч. 1, 3, 4 ст. 113 КЗпП України). Слід звернути увагу на те, що таке регулювання є майже виключно централізованим і не допускає договірних елементів (хоча можна погодитися із тим, що розмір оплати часу простою може бути збільшено у колективному договорі – принаймні щодо роботодавців, заснованих на приватній власності [2, с. 483]), а отже є досить негнучкою. Отже, по суті, лише дві юридичні гарантії прав та інтересів працівника

передбачено для випадків простою – тимчасове переведення і оплата часу простою. Найефективнішою та найбільш дієвою з них є остання.

Регулювання оплати часу простою є диференційованим залежно від причин такого простою та вини працівника:

1) відповідно до ч. 1 ст. 113 КЗпП України, «час простою не з вини працівника [...] оплачується з розрахунку не нижче від двох третин тарифної ставки встановленого працівникові розряду (окладу)»;

2) відповідно до ч. 3 ст. 113 КЗпП України, «за час простою, коли виникла виробнича ситуація, небезпечна для життя чи здоров'я працівника або для людей, які його оточують, і навколишнього природного середовища не з його вини, за ним зберігається середній заробіток»;

3) відповідно до ч. 4 ст. 113 КЗпП України, «час простою з вини працівника не оплачується».

Таким чином, у найпоширеніших випадках – простій не з вини працівника (ч. 1 ст. 113 КЗпП) без пільгових причин (ч. 4 ст. 113 КЗпП) – оплата часу простою здійснюється у розмірі, завідомо меншому, аніж середній заробіток працівника.

У зв'язку із цим виникає питання щодо відповідності саме такого – зменшеного – розміру оплати праці у випадку простою як прямим приписам позитивного права, так і правовим принципам, ідеям та цінностям галузевого та загальнонаціонального характеру.

Сучасне правове регулювання оплати часу простою є можливим і не відторгається явно системою національного права через те, що в ньому, а конкретно у легальному визначенні поняття «заробітна плата» («винагорода [...], яку [...] роботодавець виплачує працівникові за виконану ним роботу» – ст. 94 КЗпП, ст. 1 Закону України «Про оплату праці» [3]) гіперболізованим чином втілено такий принцип інституту оплати праці як принцип «оплати за працю» або «оплати за працею», який у абсолютизованому вигляді єдиним мірилом оплати, яка підлягає виплаті працівникові поза сумнівом, вважає реально виконану роботу.

Внаслідок цього і догмою права, і доктриною трудового права оплата часу простою часто розглядається не як оплата за виконання працівником свого основного обов'язку за трудовим договором, а як гарантійна виплата, яку держава «з панського плеча» змушує роботодавця сплачувати працівникові, нібито цим захищаючи «слабшого» працівника.

Саме цим і обґрунтовується зменшений розмір оплати часу простою не з вини працівника.

Такий підхід законодавства та доктрини видається нам докорінно невірним. Адже трудовий договір, як впливає із ч. 1 ст. 21 КЗпП України, – це угода між працівником і роботодавцем, за якою працівник зобов'язується виконувати роботу, визначену цією угодою, а роботодавець зобов'язується виплачувати працівникові заробітну плату і *забезпечувати умови праці, необхідні для виконання роботи*, передбачені законодавством про працю, колек-

тивним договором і угодою сторін.

З цього випливає, що відповідальність за організацію роботи, а також за неможливість її провадження – за умови відсутності вини працівника – несе роботодавець. Навіть у випадку, коли у простої немає вини в тому числі і роботодавця, він має нести негативні наслідки простою, оскільки саме на роботодавцеві лежать всі ризики здійснюваної ним діяльності.

Навіть в радянській науці трудового права визнавалося, що при простій можлива ситуація, коли «поведінка працівника є бездоганною, а міра праці проте не виконується» [Див., напр.: 4, с. 192]. Виникає закономірне питання: чому, зробивши все від нього залежне для виконання умов трудового договору, працівник має отримувати лише частину звичайної оплати, поділяючи таким чином вину або ризики роботодавця? Очевидно, що такий підхід не відповідає ані правовій суті трудових відносин, ані загально правовому принципу справедливості.

На нашу думку, момент виникнення права на звичайний (в повному розмірі) заробіток слід перенести із моменту фактичного виконання працівником обумовленої трудовим договором роботи на момент вжиття працівником всіх залежних від нього (з урахуванням його трудової функції) розумних заходів для того, аби він міг фактично виконувати обумовлену трудовим договором роботу. Оплату ж часу простою слід вважати не гарантійною виплатою, а звичайним елементом заробітної плати.

Правове регулювання трудових відносин, як і правове регулювання будь-яких інших суспільних відносин, об'єктивно необхідне там, де є потреба узгодження розбіжних інтересів їх учасників.

У правовому регулюванні відносин щодо оплати часу простою простежується поєднання інтересів працівника, роботодавця, а також публічних інтересів, основним суб'єктом та виразником яких є держава.

Ключовим інтересом роботодавця у трудових відносинах є раціональне (передусім за співвідношенням витрат та корисного результату) використання праці (її процесу та/або уречевлених результатів) працівника; ключовим інтересом працівника є раціональне (передусім за співвідношенням витрат праці (та/або часу) та оплати праці) застосування (утилізація) власної здатності до праці. Інтерес роботодавця задовольняє його потреби вищого характеру – зокрема, здійснення та досягнення цілей господарської діяльності, громадської діяльності, публічно-управлінської діяльності тощо. Інтерес працівника зводиться в кінцевому рахунку до задоволення його потреби в належному – і за можливості якомога кращому рівні життя. Таким чином, інтереси працівника та роботодавця є протилежними, однак взаємозалежними. Однак між працівником та роботодавцем існують дві значні відмінності, які потрібно враховувати при намаганні засобами права врегулювати їх інтереси. По-перше, працівник у задоволенні таких інтересів є значно менш мобільним, ніж роботодавець. Хоча право не обмежує кількості роботодавців, з якими працівник одночасно може перебувати у трудових відносинах, природно, що

ця кількість є суттєво обмеженою. В свою чергу, роботодавець свої потреби та інтереси може задовольняти, використовуючи працю будь-якої кількості осіб та за потреби корегуючи таку кількість через зміни штатного розпису. По-друге, вигодонабувачем діяльності роботодавця, в якій використовується наймана праця, є сам роботодавець; він здійснює цю діяльність добровільно, на власний ризик, правомірно очікуючи на всі блага, які така діяльність приносить; відповідно, на роботодавця мають покладатися і всі ризики цієї діяльності. Ці два аспекти передусім означають, що на працівника не можуть, виходячи із принципів справедливості, добросовісності, розумності, покладатися будь-які негативні наслідки простою не з його вини; відповідні ризики та відповідальність мають покладатися на роботодавця.

Цікавими є і інтереси держави у цих відносинах. Звичайно, у випадках використання найманої праці державою остання має такі ж інтереси як і роботодавець. Однак держава як така також врахувала при регулюванні відносин оплати простою публічні інтереси. Так, ч. 3 ст. 113 КЗпП України передбачає, що «за час простою, коли виникла виробнича ситуація, небезпечна для життя чи здоров'я працівника або для людей, які його оточують, і навколишнього природного середовища не з його вини, за ним зберігається середній заробіток». Таким чином, держава сприяє захисту життя та здоров'я людей і навколишнього природного середовища, що є, в цілому, публічним благом. Однак в цій нормі відсутня будь-яка трудо-правова логіка. Чому простій у звичайних умовах працівника має оплачуватися в меншому розмірі, аніж простій в умовах небезпеки? Виходить, що держава, розуміючи, що працівник, невдоволений скороченням оплати за час простою, може приховати ситуацію небезпеки, «підкупує» працівника за рахунок роботодавця. Тобто законодавець цілком усвідомлює несправедливість загального порядку оплати простою. Особливо цинічним кейсом у зв'язку із цим є Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)» від 30.03.2020 № 540-IX [5], яким передбачено, що простій на період оголошення карантину, встановленого Кабінетом Міністрів України, оплачується не у пільговому порядку (середній заробіток; ч. 3 ст. 113 КЗпП України), а у звичайному (з розрахунку не нижче від двох третин тарифної ставки встановленого працівникові розряду (окладу); ч. 1 ст. 113 КЗпП України).

Таким чином, інтереси працівника недостатньо захищені правовим регулюванням оплати праці за час простою не з вини працівника, яке не відповідає загальноправовим принципам та цінностям справедливості, добросовісності та розумності.

1. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08>

2. Ротань В.Г., Зуб В.І., Стичинський Б.С. Науково-практичний коментар до законодавства України про працю. 8-е вид. Київ: А.С.К., 2007. 944 с.

3. Про оплату праці : Закон України від 24.03.1995 № 108/95-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 17. ст.121.

4. Процевский А.И. Метод правового регулирования трудовых отношений. Москва : Юридическая литература, 1972. 288 с.

5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19) : Закон України від 30.03.2020 № 540-ІХ. *Відомості Верховної Ради України*. 2020. № 18. ст. 123.

Роман Кірін,
судовий експерт Дніпропетровського
науково-дослідного
експертно-криміналістичного
центру МВС України,
доктор юридичних наук, доцент

Володимир Коротаєв,
судовий експерт, директор
Дніпропетровського науково-дослідного
експертно-криміналістичного
центру МВС України,
кандидат юридичних наук,

ПРАВА ЛЮДИНИ ТА РЕГУЛЮВАННЯ ЗБРОЙОВИХ ВІДНОСИН: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ

У своїй резолюції «Права людини і регулювання придбання, зберігання і застосування цивільними особами вогнепальної зброї» від 02.07.2015 р. № 29/10 [1] Рада з прав людини попросила Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини представити доповідь про різні способи ефективного регулювання придбання, зберігання і застосування вогнепальної зброї цивільними особами з метою оцінити внесок такого регулювання у захист прав людини, і особливо права на життя та особисту недоторканність, і виявити передовий досвід, який може служити державам в якості орієнтира для подальшого розвитку відповідного національного регулювання, якщо вони вважатимуть це за необхідне.

При цьому, Рада з прав людини знову закликала усі держави робити все можливе, щоб прийняти належні законодавчі, адміністративні та інші заходи, сумісні з міжнародним правом прав людини і з їх конституційними конструкціями, з тим щоб забезпечити ефективне регулювання придбання, зберігання і застосування вогнепальної зброї цивільними особами з метою посилити захист прав всіх людей, особливо права на життя та особисту недоторкан-

ність.

Натомість в Україні з 1995 р. тривають дискусії навколо обрання оптимального варіанту збройового законопроекту, жоден з яких так і не став відповідним законодавчим актом. Подібний стан врегулювання збройових відносин не відповідає Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, адже положення ст. 2 цієї Конвенції передбачають право кожного на життя, що охороняється законом [2].

Крім того, ст. 3 Конституції України встановлено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, а відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 92 Конституції України права і свободи людини і громадянина, гарантії цих прав і свобод визначаються виключно законами України.

Невдалі попередні спроби прийняти закон про зброю лише посилює актуальність висновку, згідно із яким проблема полягає не тільки і не стільки у змісті власне збройового закону, скільки у формуванні сталого, цивілізованого, прозорого блоку нормативно-правових актів інших галузей законодавства, суміжних із збройовим.

Так, члени парламентського Комітету з питань правоохоронної діяльності під час засідання 20.01.2021 р. розглянули проєкт закону про обіг цивільної вогнепальної зброї та бойових припасів до неї № 4335 та законопроєкт про цивільну зброю та боєприпаси № 4335-1 і за результатами голосування прийняли рішення про прийняття за основу основного (№ 4335) та відхилення альтернативного (№4335-1) [3].

Розроблення проєкту закону «Про обіг цивільної вогнепальної зброї та бойових припасів до неї» обумовлене необхідністю законодавчого регулювання відносин, що виникають під час обігу в Україні цивільної вогнепальної зброї, бойових припасів до неї, а також конструктивно схожих зі зброєю та бойовими припасами виробів та для:

- а) визначення правового режиму власності на цивільну зброю;
- б) встановлення основних прав та обов'язків фізичних і юридичних осіб щодо виробництва, набуття, володіння, відчуження, носіння, транспортування, ремонту, застосування цивільної вогнепальної зброї та бойових припасів.

Законопроєктом № 4335 також передбачається унормувати положення Кримінального кодексу України (далі – КК) та Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КпАП) відповідно до положень основного законопроекту, яким законодавчо врегульовуються збройові відносини, а також регулюються інші суспільні відносини, що безпосередньо з цим пов'язані, у тому числі й відповідно до міжнародних зобов'язань України.

Втім, незважаючи на те, що Верховна Рада України планує розглянути 28.01.2021 р. у другому читанні проєкт закону про обіг цивільної вогнепальної зброї та бойових припасів до неї, голова парламенту назвав його дискусійним і таким, що потребує доопрацювання, оскільки це питання неспецифі-

чне для українського суспільства і потребує врахування багатьох моментів і нюансів [4]. Одним з таких аспектів, що привертає значну увагу з боку реальних та потенційних власників зброї, є питання про застосування цивільної вогнепальної зброї для захисту.

Наприклад, в проєкті збройового закону № 4335 [5, ст. 36] встановлено, що фізичні особи власники цивільної вогнепальної зброї можуть застосовувати наявну в них на законних підставах цивільну вогнепальну зброю виключно з метою реалізації права на необхідну оборону. Крім того, до ст. 16 Закону України «Про охоронну діяльність» (порядок застосування персоналом охорони заходів фізичного впливу, спеціальних засобів та цивільної вогнепальної зброї) пропонується внести припис, за яким персоналу охорони забороняється застосовувати спеціальні засоби та цивільну вогнепальну зброю в місцях значного скупчення людей, якщо це може призвести до заподіяння шкоди життю та здоров'ю сторонніх осіб, крім випадків самооборони (самозахисту).

Отже, йдеться про застосування зброї у випадках необхідної оборони та самооборони (самозахисту).

Можливість здійснення самозахисту гарантована ч. 5 ст. 55 Конституції України, відповідно до якої кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань. Тобто, на відміну від інших форм захисту прав і свобод людини, самозахист не є діяльністю держави, а є правом особи захищати свої права від порушень і посягань, формою захисту, яка полягає у самостійному здійсненні особою законодавчо не заборонених дій, що спрямовані на захист її права чи свободи.

Розкриттю змісту самозахисту у цивільних правовідносинах присвячена ст. 19 Цивільного кодексу України (далі – ЦК), відповідно до якої особа має право на самозахист свого цивільного права та права іншої особи від порушень і протиправних посягань. Самозахистом є застосування особою засобів протидії, які: а) не заборонені законом; б) не суперечать моральним засадам суспільства.

При цьому слід враховувати положення ст. 1169 ЦК, за якими:

1) якщо при цьому не були перевищені її межі, шкода, завдана особою при здійсненні нею права на самозахист від протиправних посягань, у тому числі у стані необхідної оборони, не відшкодовується;

2) якщо у разі здійснення особою права на самозахист вона завдала шкоди іншій особі, ця шкода має бути відшкодована особою, яка її завдала;

3) якщо такої шкоди завдано способами самозахисту, які не заборонені законом та не суперечать моральним засадам суспільства, вона відшкодовується особою, яка вчинила протиправну дію.

В свою чергу, необхідна оборона є одним із способів самозахисту, визначення якого розкривається у ч. 1 ст. 36 КК як дії, вчинені з метою захисту охоронюваних законом прав та інтересів особи, яка захищається, або іншої особи, а також суспільних інтересів та інтересів держави від суспільно небез-

зпечного посягання шляхом заподіяння тому, хто посягає, шкоди, необхідної і достатньої в даній обстановці для негайного відвернення чи припинення посягання, якщо при цьому не було допущено перевищення меж необхідної оборони.

Проте, як свідчить аналіз судової практики за ч. 5 ст. 36 КК, вона не просто різниться від випадку до випадку, а є діаметрально протилежною за схожих обставин. Так, деякі суди зважають на обставини, що виключають кримінальну протиправність необхідної оборони, тоді як інші не враховують положення КК щодо випадків, коли будь-яка шкода внаслідок захисту від нападу озброєної особи або нападу групи осіб, а також відвернення протиправного насильницького вторгнення у житло чи інше приміщення, не є перевищенням меж необхідної оборони. Результат судового процесу у справах, де не встановлені обставини, які виключають кримінальну протиправність, залежить фактично від розсуду судді та його ставлення до позиції захисту щодо оцінки «необхідності» та «достатності» нанесеної шкоди нападнику. Як наслідок, за відсутності єдиної практики з цього питання така оцінка діє не на користь осіб, які захищалися від нападу [6].

Отже, в умовах, коли поняття «самооборона», засоби, форми і межі її реалізації згадуватиметься лише у збройовому законі та ЦК, а КК та КпАП з ним взагалі не будуть кореспондувати, то конституційне право особи захищати свої права від порушень і посягань залишатиметься декларацією, а право на зброю – темою чергових петицій.

1. Human rights and the regulation of civilian acquisition, possession and use of firearms. Human Rights Council. United Nations. General Assembly. 29 June 2015 № 29/10 A/HRC/29/L.18. URL : <https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/RegularSessions/Session29/Pages/ResDecStat.aspx> (дата звернення 22.01.2021)

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Міжнародний документ Ради Європи від 04.11.1950 // Офіційний вісник України від 16.04.1998 — 1998 р., № 13, / № 32 від 23.08.2006 /, стор. 270.

3. Комітет з питань правоохоронної діяльності розглянув законопроекти щодо обігу цивільної вогнепальної зброї та бойових припасів до неї. Інформаційне управління Апарату Верховної Ради України. 20 січня 2021 р. URL : https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/201744.html (дата звернення 22.01.2021)

4. Разумков назвав законопроект про легалізацію зброї дискусійним. URL : <https://ua.interfax.com.ua/news/general/718140.html> (дата звернення 23.01.2021)

5. Проект Закону про обіг цивільної вогнепальної зброї та бойових припасів до неї № 4335 від 06.11.2020. Основний. URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70363 (дата звернення 23.01.2021)

6. Право на самозахист: лотерея від українських судів. URL : <https://cedem.org.ua/articles/pravo-na-samozahyst/> (дата звернення 23.01.2021)

Андрій Коваленко,
заступник начальника відділу ДОП
УПД ГУНП в Київській області,
доктор юридичних наук, доцент

ЗЛОЧИННІСТЬ ЯК ОСНОВНИЙ НЕГАТИВНИЙ ЧИННИК У ПОБУДОВІ ПРАВОВОЇ ДЕРДЖАВИ

Дослідження злочинності як основного негативного чинника у побудові правової держави є пріоритетним завданням вітчизняної науки. Сучасні погляди науковців, позиції практиків, аналіз матеріалів кримінальних проваджень, а також судової практики дозволяють сформулювати позицію, щодо загального розуміння явища злочинності, основні його базові доктрини та виокремити ті важливі для суспільства положення, що дозволять ефективно протидіяти злочинності, як масовому соціальному деструктивному фактору.

На сьогоднішній день, наука кримінологія активно досліджує питання злочинності в контексті протидії йому та у взаємозв'язку з євроінтеграційними намаганнями.

Крім вітчизняних наукових розробок, питанням злочинності приділяється наукова увага не тільки в окремих країнах, а й у масштабі регіональних (до числа котрих відносять Європол, Євроюст та інші) та міждержавних (що включають в себе Інтерпол, ФАТФ (Група розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням коштів), ООН (Конгрес ООН із запобігання злочинності та з кримінального правосуддя) [1, с. 11].

Термінологічний аналіз окресленої проблематики, демонструє, що ученими, злочинність здебільшого розглядається як невід'ємна, обумовлена внутрішньою і зовнішньою детермінацією еволюційно мінлива схильність людей та їх спільнот до деструктивності у формі кримінальних правопорушень, а також реальні прояви останньої, що піддаються кількісній та якісній інтерпретації [2], а поряд із цим, правовою державою, що проголошена у статті 1 Конституції України, на думку вітчизняних учених є таке становище в державі, що необхідне для становлення достатнього рівня матеріальної забезпеченості громадян, розвиненої економіки, високого рівня правосвідомості та культури населення. Правова держава неможлива за відсутності демократії. Вчені також констатують, що правова держава неможлива за відсутності демократії [3].

Водночас, питання сутності злочинності, досліджувалось багатьма вітчизняними ученими, що необхідно врахувати також і під час нашого дослідження, фрагментарних елементів злочинності як негативного чиннику у побудові правової держави.

Наприклад, О. Литвак вказував у своїй монографії, що «злочинність – відносно масове явище кожного суспільства, що складається з сукупності

окреслених кримінальним законом вчинків, скоєних на тій чи іншій території протягом певного часу» [4, с. 37]. Водночас, зазначають, що ознаками злочинності, також можуть бути: «відносно усталене, самодетермінуюче, антагоністичне явище, яке характеризується кількісними та якісними показниками» [5, с. 12].

Таким чином, можна взаємопов'язати деструктивний вплив соціального явища злочинності на розвиток правової державності в Україні, як один із основних і найбільш загрозливих, оскільки він безпосередньо ставить під питання реалізацію демократичних засад загалом, а також прав і свобод людини і громадянина окремо.

Водночас, зазначені ретроспективні погляди окремих учених, дають підстави аргументувати, що такі характеристики, як «усталеність», «самодетермінація», «масовість», «сприйняття суспільством» та інші, найбільше негативно впливають на розвиток не лише правового суспільства, а й будь-якого іншого, що не орієнтоване на побудову демократичних принципів у своїй структурі.

Зазначені детермінанти деструктивно впливають безпосередньо впливають на основи державності, що негативно відображається як на функціонування всіх державних інститутів, так і на їх можливості щодо подальшого розвитку в умовах боротьби із зовнішніми руйнуючими факторами.

Окремі дослідники, звертають увагу на те, що злочинність за своєю суттю не є однорідним явищем, оскільки її поняття, ознаки, система та механізми взаємодії є предметом дослідження багатьох вчених, оскільки саме через розуміння даних процесів, можливий розвиток наряду запобігання їй [6].

Саме такі позиції учених акцентують увагу на тому, що сучасна злочинність, з урахуванням особливостей її структури, обсягів зростання та елементів системи, а також інших поточних характеристик, формує основну загрозу для стабільного та послідовного розвитку інституту демократії в Україні, що є запорукою та однією з необхідних умов на шляху утвердження правової держави в Україні. Саме тому, питання запобігання злочинності не лише на стадії замаху на вчинення злочину, а з раннього дитинства – у формі профілактики антисоціальної поведінки, є одним із найбільш важливих та актуальних.

1. Кримінологія: Загальна та Особлива частини : підручник / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська, О. В. Лисодед та ін. ; за ред. В. В. Голіни і Б. М. Головкіна. Харків : Право, 2014. 514 с.

2. Куц В. Поняття злочинності / В. Куц // Науковий часопис Національної академії прокуратури України. – 2016. – № 2. – Ч. 2. – С. 34–39 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.chasopysnapu.gov.ua/chasopys/ua/pdf/10-2016/02/kuts.pdf>

3. Романов М. Ю. Правова держава в Україні: реалії та перспективи розбудови / М. Ю. Романов // Молодий вчений. - 2014. - № 12(1). - С. 274-278. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2014_12%281%29__65

4. Литвак О. М. Держава і злочинність : [монографія] / О. М. Литвак. – К. : Атіка, 2004.

5. Кримінологія : [учеб. для учеб. зав. МВД України] / В. Г. Лихолоб, В. П. Фило-

нов, О. И. Коваленко, А. Е. Михайлов ; под ред. В. Г. Лихолоба и В. П. Филонова. – К. : Донецк, 1997. – 398 с.

б. Британська О. Суб'єкти запобігання злочинності неповнолітніх в Україні / Олена Британська. // Jurnalul juridic national: teorie și practică. – 2019. – С. 124–127.

Артур Маргулов,
професор кафедри
соціально-гуманітарних дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор історичних наук, доцент

АВТОРИТАРНІ МОДЕЛІ ДЕРЖАВНОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ (асирійці в Грузії 1920-1930 рр.)

З перших днів свого існування радянська влада за допомогою правоохоронних органів проводила репресивну політику по відношенню до своїх громадян. Визначаючи репресії як дієвий спосіб регулювання соціально-політичних відносин у суспільстві, керівництво держави використало їх у якості основного інструментарію проведення реформування. Національна політика держави не стала виключенням у цій практиці. Кожна республіка СРСР мала регіональні особливості але основна концепція залишалась незмінною.

Асирійці які проживали на території Грузії у 1920-1930х рр. відчули на собі репресивну державну політику. Репресії до національної меншини у цій республіці мали свої специфічні риси. У 1920-х років практикувалось покарання у вигляді примусової депортації до Персії з подальшою забороною повернення. Так Мастерана Захарія (1903 р.н.) був затриман у момент посадки на іноземний пароплав. У ході процесуальних дій був засуджений Засіданням колегій Груз НК (22.02.1926 р.) та висланий з СРСР без права повернення. [1, арк. 10,28,61] Лазарев Георгій (1898 р.н.) громадянин Персії, був грамотним, закінчив 4-ю Тифліську міську школу (3 класи). У 1926 році з березня по квітень був член Грузинської Соціально-Демократичної робочої партії. Був звинувачений в 1927 році Колегією Груз ГПУ в нелегальній роботі на меньшевицьку організацію та вислан у Персію без права на повернення. Цікавий той факт, що у кримінальній справі він фігурує переважно з етнічними групами (що може бути показником рівня його соціалізації в місцевому середовищі). [2, арк. 24,71] Форма засудження як депортація з СРСР застосовувалася і в 1930-х рр., хоча в окремих випадках.

Не розуміючи формату своєї діяльності з асирійською національною меншиною, влада блокувала всі ініціативи громад. Такі ініціативи, якими

можна було змінити цей форматом за якою-небудь характеристикою. До категорій соціально-небезпечних елементів був класифікований Лазарев Афанасій (1897 р.н.), який прибув у Тифліс до державного управління ЗСФСР з клопотанням про переселення 5 тисяч ассирійців-біженців з Месопотамії до СРСР. НКІД ЗРФСР не прийняв його повноважень та судовим засіданням колегії ЗакЧака від 15.06.1925 р. засудила до 3 років заслання до Наримського краю. [3]

Іншим способом репресій ассирійців було врахування порушення закону минулих періодів. Правопорушення, за які вже було понесено відповідальність, або на протязі декількох років, це не врахували відповідні державні органи. Поширеною практикою стають звинувачення в майбутніх колобораціях у умовах гіпотетичних військових конфліктів на території СРСР.

Окремою категорією репресованих були ассирійці, які нелегально перетинали державний кордон (за відсутності легальних комунікаційних можливостей). Диланчев Георгій (1890 р.н.) проживав у Тбілісі та був арештованим у 1932 р. за спекуляцію з подальшою депортацією. В 1934 р. він повертається нелегально в Тбілісі та потрапляє під арешт з подальшою депортацією. Незважаючи на наявність трьох дітей, він був засуджений рішенням засідання Трійки при НКВС ЗРФСР (14.08.37 р.). Ему було інкриміновано статті 58-7 і 84 КК ГРСР. [4, арк. 28,12,126] Схожі обставини були у Абрамова Левана (1900 р.н.). Він два рази нелегально перетинав ірано-радянський кордон у 1918 та 1935 роках. Рішення засідання Трійки при НКВС Груз РСР було більш лояльним за статтею 84 КК ГРСР було засуджено до 10 років ВТТ. [5, арк. 8,16] Таке само покарання отримав Саркісов Ілля (1906 р.н.) за порушення державного кордону (1934 р.). Трійкою при НКВС Груз РСР за статтею 84 КК ГССР (незаконний перехід державного кордону) він отримав вирок у 10 років ВТТ. Цікавий факт, що про своє нелегальне становище він повідомляв ще в 1934 р., а засуджений був у грудні 1937 р. [6, арк. 1-23]

Аналізуючи радянську національну політику у контексті ассирійської національної меншини можна визначити декілька особливостей:

1. Репресії деформували національну та політичну еліту;
2. Репресивні заходи були застосовані проти широкого загалу представників національної меншини;
3. Держава самостійно трактувала норми права та ситуативно їх використовувала;
4. Проводячи репресивну політику, держава приховувала своє небажання займатись національним питанням;
5. Державна національна політика стала фундатором у конструювання штучної ідентичності «радянська людина».

1. Архів Міністерства внутрішніх справ Грузії. (Архів МВС Грузії) Ф. 6., спр. 26189., 97с.

2. Архів МВС Грузії. Ф. 6., с. 27936 т1., 88 с.

3. Архів МВС Грузії. Ф. 6., с. 25252., 101с.

4. Архів МВС Грузії. Ф. 6., с. 37137 т1., 69 с.
5. Архів МВС Грузії. Ф. 6., с. 37875 т2., 88 с.
6. Архів МВС Грузії. Ф. 6., с. 3713226 т1., 103с.

Лариса Марценюк,
доктор економічних наук, доцент
*(Дніпровський національний
університет залізничного транспорту
імені акад. В. Лазаряна)*

НАПРЯМИ ВИКОНАННЯ КОНВЕНЦІЇ ООН ПРО ЛІКВІДАЦІЮ ВСІХ ФОРМ ДИСКРИМІНАЦІЇ ЩОДО ЖІНОК В СЕКТОРІ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ

Україна займає 59 місце в світі за показником «гендерний розрив», що вимірює величину гендерного розриву у чотирьох важливих сферах нерівності між чоловіками та жінками: економічна участь, рівень освіти, політичне представництво та сфера здоров'я.

З точки зору гендерної нерівності можна виділити п'ять порушень прав жінок в Україні: жертви домашнього насильства (90% українців, які потерпають від насильства, це – жінки); отримують меншу зарплатню (адже жінка бере на себе «левову» частку домашніх обов'язків. В результаті домашня робота і догляд за родиною займає в житті жінки 23 роки); мають меншість у владі (Україна перебуває в групі країн із найнижчим представництвом жінок у владі); обмежені у кар'єрі (у війську досі є низка «нежіночих» професій, затверджені наказами із грифом «з обмеженим доступом»); заручниці стереотипів («жінка-берегиня», «господарка», «для «жіночого щастя» потрібні «кохання» і «родина» – такі стереотипи суспільства заважають жінкам робити успішну кар'єру [1].

Виклики, з якими зіштовхуються жінки у професії: більшість жінок зіштовхувалася у своїй професійній діяльності з упередженим гендерним ставленням з боку колег-чоловіків – 61%, при цьому колеги-чоловіки очікують від жінок певної поведінки, пов'язаної з господарською функцією; недооцінка жіночого лідерства (76% визнали, що у професійному середовищі жінки поступаються чоловікам лідерськими позиціями); ринок, який більше орієнтований для кар'єрного розвитку чоловіків (70% визнали цей факт); пріоритет можливостей у чоловіків визнали 64% при доступі до керівних посад та підвищенні за рівних умов кандидатів; для жінки є взаємосуперечливими кар'єра та повноцінне сімейне життя (96%).

Базовим документом у сфері гендерної рівності на міжнародній арені є Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (далі – Конвенція), яку Україна ратифікувала 1981 року:

– відповідно до статті 1 Конвенції усі жінки мають бути захищені від дискримінації: і кожен індивідуум, і група осіб. Жінки не можуть бути дискриміновані також за іншими ознаками (сімейний стан, раса, каста, вік, релігія, національність, стан здоров'я, економічний статус);

– Конвенція вимагає забезпечення прав людини на основі рівності жінок і чоловіків. Стандарти рівності, визначені Конвенцією, складають принцип дійсної рівності;

– Конвенція спрямована на реалізацію прав людини і основних свобод в усіх сферах життєдіяльності. Цивільні та політичні права жінок не відокремлюються від їхніх економічних, соціальних і культурних прав [2].

Традиційна чоловіча культура створила суттєві бар'єри на шляху рівності між чоловіками та жінками. Основними проблемними питаннями, які виникають в роботі жінки-правоохоронця є: подвійне навантаження (сім'я – робота), негативне ставлення з боку керівництва до жінок в репродуктивному віці, високі посади жінок-правоохоронців приймають як незаслужене просування, значна частина жінок погоджується з наявною системою ролей у соціумі, приймає існування традиційно «чоловічих» спеціальностей, напруженість у правоохоронній діяльності впливає на інші сфери життя жінки. В сучасних умовах жінки-правоохоронці будують свої професійні плани, часто нехтуючи будь-якою іншою сферою життя або обмежуючи її прояви.

Із часу здобуття незалежності служба в Збройних силах України сприймалася винятково як чоловіча стежа. Жінки в однострої обіймали переважно «мирні» посади – діловоди, медики, зв'язківці, тобто виконували здебільшого обслуговуючу функцію. Тут, як і в будь-якій сфері, пов'язаній із надмірним фізичним та моральним навантаженням, усталився стереотип – «не жіноча справа». Проте війна на Донбасі 2014 року показала, що жінка може так само, як і чоловіки, виконувати бойові завдання, опанувати будь-яку військову спеціальність.

В останні роки вдалося подолати частину міфів та стереотипів щодо жінок на військовій службі не тільки на рівні ставлення товаришів по службі й командування, а й на законодавчому. Органам системи МВС вдалося посилити роль жінок в інституціях сектору безпеки шляхом внесення змін до нормативно-правових документів та зменшити бар'єри для участі жінок в усіх сферах діяльності сектору безпеки: у 2017 році було відкрито понад 450 посад, на які раніше жінки навіть не могли претендувати; урівняно нормативи для вступу дівчат та хлопців до закладів вищої освіти сектору безпеки; з 2018 року жінкам надано право брати участь у кваліфікаційних іспитах на право носіння Берета з відзнакою в Національній гвардії України; службові розслідування в Національній гвардії України проводяться із залученням фахівців з питань гендерної інтеграції органів військового управління; з 2018 року запроваджено збір статистичних даних органів системи МВС з розподілом за статтю.

Згідно із Законом «Про внесення змін до деяких законів України щодо

забезпечення рівних прав і можливостей жінок та чоловіків під час проходження військової служби у ЗСУ та інших військових формуваннях» (2018 р.), жінки виконують військовий обов'язок на рівних засадах із чоловіками. Нові зміни передбачають: надання особам обох статей рівні можливості щодо укладення контракту на проходження військової служби; рівний доступ до посад і військових звань та рівний обсяг відповідальності під час виконання обов'язків військової служби; скасування обмежень щодо призначення військовослужбовців-жінок у добовий наряд, відправлення у відрядження і звільнення від проходження зборів [3].

В системі Міністерства внутрішніх справ України працює 70 000 або 24,5% жінок від загальної кількості осіб. Щороку в Україні збільшується кількість жінок, які добровільно йдуть до лав Збройних Сил. Їх не лякають важкі фізичні навантаження, добові наряди й відрядження у гарячі точки.

Гендерна політика, через призму запровадження принципу рівних прав жінок і чоловіків стала одним із державних пріоритетів у системі Міністерства внутрішніх справ. МВС є одним із перших відомств, де в апараті створено уповноважений підрозділ з дотримання гендерної рівності, де передбачені зміни до функціональних обов'язків керівників всіх рівнів органів системи МВС у частині дотримання принципу рівних прав та обов'язків жінок і чоловіків.

Переваги гендерної рівності для сектору безпеки: забезпечення репрезентативного складу в органах сектору безпеки; мінімізація проблем з гендерною дискримінацією та сексуальними домаганнями на робочому місці; формування недискримінаційної культури в секторі безпеки; дотримання міжнародних і національних зобов'язань у сфері утвердження гендерної рівності.

1. Трегубова Я. Гендерна нерівність: п'ять порушень прав жінок в Україні. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29085513.html>

2. Аналіз державної політики та нормативно-правових актів на відповідність принципу рівних прав та можливостей жінок і чоловіків / Сулова О.І., [ФОП Москаленко О.М.], – Київ, 2017 – 90 с. С. 18.

3. Рибка А. Верховна Рада прийняла закон про забезпечення гендерної рівності в армії [Електронний ресурс] / А. Рибка. URL: <https://genderindetail.org.ua/news/verhovna-rada-priynuala-zakon-pro-zabezpechennya-gendernoi-rivnosti-v-armii-134292.html>.

Роман Миронюк,
професор кафедри адміністративного права,
процесу та адміністративної діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

ОСКАРЖЕННЯ ПОСТАНОВ У СПРАВАХ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ, ВИНЕСЕНИХ ПОЛІЦЕЙСЬКИМИ: ПРАВОВІ ЗАСАДИ ТА СУДОВА ПРАКТИКА

Серед органів адміністративно-деліктної юрисдикції, які розглядають справи про адміністративні правопорушення та виносять рішення у цих справах найбільшими повноваженнями наділені органи Національної поліції, відповідно очевидним є той факт, що їх рішення (постанови) у справах про адміністративні правопорушення оскаржуються на предмет законності в порядку адміністративного судочинства найбільш часто. Так, аналіз Єдиного державного реєстру судових рішень (за весь період діяльності Національної поліції в період з вересня 2015 року по вересень 2018 року, тобто 3 роки) показує, що судами розглядалось понад 2500 таких категорій справ [1].

Великий масив судових справ, в яких посадові особи поліції виступають як відповідачі, тобто справи щодо оскарження рішень, дій або бездіяльності посадових осіб Національної поліції у зв'язку з притягненням до адміністративної відповідальності, пов'язаний з декількома взаємопов'язаними факторами: по-перше, значним рівнем порушення ПДР в нашій країні, а відповідно великою кількістю постанов у справах про порушення правил дорожнього руху, та прагненням порушниками використати можливість ухилення від відповідальності за рахунок звернення до суду та закінчення строку застосування заходів відповідальності; по-друге, процесуальною неграмотністю поліцейських щодо складення процесуальних документів та свідоме ігнорування вимог процесуального закону. Все це в сукупності і призводить до того, що дана категорія справ є суттєвою складовою діяльності загальних судів, як адміністративних судів.

Нижче доцільно здійснити аналіз основних процесуальних проблем, які виникають в судовій практиці розгляду даної категорії справ та з'ясувати позицію судів щодо їх вирішення. Так, ч. 3 ст. 288 КУпАП вказує на те, що постанову іншого органу (посадової особи) про накладення адміністративного стягнення, постанову по справі про адміністративне правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, зафіксоване в автоматичному режимі можливо оскаржити або в районний, районний у місті, міський чи міськрайонний суд, у порядку, визначеному КАСУ, з особливостями, встановленими цим Кодексом [2], адміністративні суди мають розглядати справи, віднесені

до їх юрисдикції виключно на підставі КАСУ й реалізовувати свої повноваження не лише у порядку, але й у межах, передбачених названим процесуальним законом [3].

Отже, розглядаючи справи за позовами щодо оскарження постанов про накладення адміністративних стягнень, адміністративні суди мають оцінювати рішення, дії чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень, керуючись ч. 2 ст. 2 КАСУ. На це вказує Вищий адміністративний суд України в свої Довідці від 29.01.2010 року [4]. Цьому свідчать і результати практики діяльності адміністративних судів. Так, Івано-Франківський міський суд розглянув справу № 344/14018/16-а за позовом до управління патрульної поліції і посадової особи патрульної поліції про визнання протиправними дій та скасування постанови у справі про адміністративне правопорушення (постанова від 19.12.2016 р.) [5]. Суд звернув увагу на те, що посадовою особою поліції не складався протокол про адміністративне правопорушення, що обґрунтовувалося посиланням на ст. 258 КУпАП. Суд у винесеній постанові зазначив, що аналізуючи положення ст. 258 КУпАП, можна дійти висновку, що ч. 2 цієї статті містить дві рівноцінні підстави, коли протокол про адміністративне правопорушення не складається: у випадках вчинення адміністративних правопорушень, які розглядаються Національною поліцією, та адміністративних проступків, які вчиняються в сфері забезпечення безпеки дорожнього руху та є зафіксованими в автоматичному режимі. Натомість ч. 5 цієї ж статті КУпАП суперечить попередній нормі закону, оскільки в ній зазначено, крім іншого, що протокол про вчинення адміністративного правопорушення не складається у сфері забезпечення дорожнього руху, в тому числі які зафіксовано в автоматичному режимі (мається на увазі в цілому у сфері забезпечення дорожнього руху і в тому числі й ті, які фіксуються в автоматичному режимі). Суд узяв також до уваги висновки Європейського суду з прав людини, викладені у рішенні від 14.11.2013 р. у справі «Шмушкович проти України» № 3276/10 [6], де вислів «встановлене законом» у ст. 11 Конвенції вимагає не лише того, щоб оскаржуваний захід мав певне підґрунтя в національному законодавстві, він також стосується якості закону, про який йдеться. Закон має бути доступним для зацікавлених осіб та сформульованим з достатньою точністю для того, щоб надати їм можливість, за необхідності, шляхом надання відповідної інформації передбачати тією мірою, що є розумною за відповідних обставин, наслідки, які може спричинити його дія. Ця теза повторюється і в багатьох інших рішеннях ЄСПЛ.

У зв'язку з цим Івано-Франківський міський суд зазначив, що вищенаведені суперечливі положення ст. 258 КУпАП свідчать про її недосконалість, а відтак трактуються не на користь відповідача, який, таким чином, порушив процедуру притягнення до адміністративної відповідальності і не надав судові належних доказів того, що позивач скоїв адміністративне правопорушення. Тому постановою про накладення адміністративного стягнення була місцевим судом скасована.

Що ми бачимо у даному прикладі? По-перше, суд, оцінюючи постанову про накладення адміністративного стягнення, звернувся до питання якості закону, який підлягає застосуванню у даному випадку, і вказав, що цей закон не відповідає принципу правової визначеності. Така аргументація суду впливає саме з положень ч. 2 ст. 2 КАСУ, а не ч. 1 ст. 293 КУпАП. Крім того, правова визначеність є, як вже зазначалося, елементом верховенства права, що згадується у ст. 6 КАСУ і зазначений у КУпАП взагалі. До того ж посилення суду на практику ЄСПЛ кореспондує ч. 2 ст. 6 КАС України, відповідно до якої суд має застосовувати принцип верховенства права, обов'язково враховуючи судову практику ЄСПЛ.

Тривалий час у судовій практиці не існувало єдності щодо вирішення питання про межі втручання адміністративного суду у перебіг провадження у справі щодо адміністративного правопорушення. Так, досить часто зустрічалися адміністративні справи, де позивачі прохали суд закрити провадження у справі щодо адміністративного правопорушення, або змінити захід адміністративного стягнення. В той же час попередня редакція КАСУ, яка діяла до 17 грудня 2017 року, в статті 171-2, не передбачала можливості суду приймати такі рішення, крім рішень щодо залишення визнання постанови без змін, відміни постанови, напрямлення справи на новий розгляд. Тим не менш, судова практика не завжди відповідала зазначеним правилам адміністративного судочинства. Так, Хмельницький міськрайонний суд розглядав справу № 686/11550/16-а за позовом особи, притягнутої до адміністративної відповідальності, до управління патрульної поліції у місті Хмельницькому, Департаменту патрульної поліції. У первісному позові позивач просив суд скасувати постанову про накладення адміністративного стягнення, але потім змінив позовні вимоги і просив суд змінити постанови про накладення адміністративного стягнення. У постанові від 13.07.2016 р. Хмельницький міськрайонний суд погодився з доводами позивача і звільнив його від адміністративної відповідальності на підставі ст. 22 КУпАП, обмежившись усним зауваженням; провадження у справі було закрито [7].

Проте після набуття чинності новою редакцією КАСУ з 15 грудня 2017 року адміністративні суди отримали повноваження втручатися у провадження у справах про адміністративні правопорушення. Так, відповідно до ч. 3 ст. 286 КАСУ, за наслідками розгляду справи з приводу рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень у справах про притягнення до адміністративної відповідальності місцевий загальний суд як адміністративний має право: 1) залишити рішення суб'єкта владних повноважень без змін, а позовну заяву без задоволення; 2) скасувати рішення суб'єкта владних повноважень і надіслати справу на новий розгляд до компетентного органу (посадової особи); 3) скасувати рішення суб'єкта владних повноважень і закрити справу про адміністративне правопорушення; 4) змінити захід стягнення в межах, передбачених нормативним актом про відповідальність за адміністративне правопорушення, з тим, однак, щоб стягнення не було посилено [3].

Фактично вказана норма дублює положення ст. 293 КУпАП, яка регламентує повноваження органу (посадової особи) при розгляді скарги на постанову по справі про адміністративне правопорушення та наділяє його правом прийняти відповідні рішення. Слід підтримати позицію О.В. Бударного, який зазначає, що вказані зміни до адміністративного процесуального законодавства, з одного боку, наділяють суди чіткими та зрозумілими повноваженнями при перегляді рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень у справах, пов'язаних з притягненням до адміністративної відповідальності та наділяють суд ефективними інструментами поновлення порушених прав приватних осіб у подібних справах, але, з іншого боку, застосовуючи такий спосіб захисту прав, адміністративний суд суттєво виходить за межі своєї юрисдикції, адже тим самим він фактично розглядає саму справу про адміністративне правопорушення, хоча і ч. 2 ст. 19 КАСУ передбачає виключення із правила про невтручання адміністративного суду у справи про накладення адміністративних стягнень [8, с. 262].

Слід вказати, що такі зміни в КАСУ є позитивними з огляду на наділення адміністративного суду повноваженнями щодо зміни постанови у справі про адміністративне правопорушення, що в цілому спростить процедуру оскарження даних постанов та найвищому судовому рівні дасть можливість встановити істину у справі, що в свою чергу буде сприяти зменшенню випадків апеляційного оскарження даних постанов.

1. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/>.

2. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 року №8073-Х. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1984. №51. Ст.1122.

3. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 3 жовтня 2017 року № 2147-VIII «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів». *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 48. Ст.436.

4. Довідка Вищого адміністративного суду України про результати вивчення та узагальнення практики розгляду справ за позовами фізичних осіб із приводу рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень у справах про притягнення до адміністративної відповідальності від 29.01.2010 р. (2010). URL: <http://www.vasu.gov.ua/sudovapraktika/uzagalnennya/adminvidpovid/> (дата звернення: 17.02.2019).

5. Постанова Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області у справі № 344/14018/16-а від 19.12.2016 р. / Єдиний державний реєстр судових рішень. 2016. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/63506896> (дата звернення: 17.02.2019).

6. Рішення Європейського суду з прав людини у справі № 3276/10 «Шмушкович проти України» від 14.11.2013 р. *Офіційний вісник України*. 2014. № 54. С. 360.

7. Постанова Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області у справі № 686/11550/16-а від 13.07.2016 р. / Єдиний державний реєстр судових рішень. 2016. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/59003157> (дата звернення: 17.02.2019).

8. Бударний О. В. Проблемні питання оскарження рішень, дій або бездіяльності органів і посадових осіб Національної поліції у зв'язку з розглядом ними справ про адміністративні правопорушення. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2017. Вип. 34. С. 261–267.

Вікторія Савіщенко
декан юридичного факультету
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук,
кандидат педагогічних наук, доцент

МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ ДЕОНТОЛОГІЇ ЯК НАУКИ

Фундаментальний правовий принцип і доктрина – верховенство права є аксіологічним орієнтиром розвитку громадянського суспільства та людино-центрованої держави, який забезпечує гуманістичний зміст панування права. На міжнародному рівні, забезпечуючи рівність людей, націй і держав, принцип верховенства права відображено в Загальній декларації прав людини (1948 р.), Статуті Ради Європи (1949 р.), Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.), Хартії основоположних прав ЄС (2000 р.). В Україні принцип верховенства права закріплено ст. 8 Конституції України. Проте, незважаючи на його нормативне закріплення в міжнародних та вітчизняних документах, принцип верховенства права не може бути реалізований без деонтологічно підготовленого державного службовця, юриста, військового, лікаря, вчителя.

Найбільш широке коло питань стосовно зміст принципу верховенства права та його значення для розвитку доктринальних положень юридичної науки містять монографії, публікації В. Авер'янова, С. Головатого, В. Зайчука, В. Кампо, А. Колодія, В. Копейчікова, Д. Лук'янця, О. Мірошніченка, В. Погорілка, П. Рабіновича, А. Селіванова, В. Сіренка, В. Шаповала, Ю. Шемшученка та інших.

Деонтологічні проблеми професійної юридичної діяльності вивчали С. Алексєєв, М. Айзенберг, О. Бандурка, І. Бенедик, В. Власюк, В. Горшенюв, С. Гусарєв, О. Скакун, С. Сливка, В. Сокурєнко, О. Тихомиров, В. Черней та ін.; психолого-педагогічні основи формування професійної компетентності вивчали О. Дубасенюк, М. Дяченко, П. Зеєр, І. Зимня, С. Калашникова, О. Пометун, Н. Ничкало, Ж. Таланова та ін. У вітчизняній науці здійсненні розвідки з проблем педагогічної деонтології М. Васильєвою, формування правової культури та компетентності майбутніх правоохоронців В. Ільїною, М. Підберезьким, В. Рижиковим, О. Федоренко, Г. Яворською та ін. Значний внесок у розробку питань деонтологічної підготовки лікарів зробили С. Боткін, О. Грандо, В. Ехалов, О. Клигуненко, С. Левенець, О. Мурзіна, М. Петров, Б. Петровський, Я. Попович, Н. Сокольський та ін. Деонтологічній підготовці майбутніх офіцерів-прикордонників присвячені праці В. Гащука, державних службовців – К. Вигуру, О. Клименко, працівників митних орга-

нів – О. Корольова та ін. Проте комплексного вивчення методології професійної деонтології не здійснено.

У Філософському енциклопедичному словнику визначено, що деонтологія є розділом етики, в якому розглядаються проблеми обов'язку і належного [1]. Її методологічною основою є дві парадигми філософії моралі – це деонтологічна етика обов'язку і блага та телеологічна етика справедливості, турботи та піклування [2]. У широкому розумінні, деонтологія, виділившись у структурі етики, вивчає проблеми обов'язку і належного в усіх сферах життєдіяльності людини: професійній, громадянській, сімейній, державній та ін. На даному етапі розвитку деонтології найбільш науково сформованою є професійна деонтологія. Професія, як вид діяльності, орієнтована на задоволення потреб людини, суспільства, держави. Її суспільна значущість, роль і значення в житті кожної людини обумовлює визначення предмету професійної деонтології – професійний морально-етичний обов'язок. Виходячи із такого розуміння предмету, професійна деонтологія є галуззю знань про професійний обов'язок, сутність і соціальне призначення професії, її етичні стандарти.

Професійна деонтологія є складним утворенням, що включає різні галузі знань про морально-етичний обов'язок у професіях з високим ступенем моральної відповідальності: лікар, вчитель, вчений, юрист, військовий, державний службовець, правоохоронець, журналіст та ін. Спільний предмет дослідження пов'язує різні галузі деонтології: медичну, юридичну, педагогічну, військову, поліцейську та ін. Водночас кожна галузь деонтології має свій власний предмет дослідження:

- медична деонтологія – вчення про належну поведінку медичних працівників, яка створює сприятливі умови для видужування хворого. Це сукупність етичних норм і приписів для медичних працівників, необхідних їм у здійсненні професійної діяльності [3, с. 33];

- юридична деонтологія – галузь юридичної науки, яка є системою знань про кодекс професійної поведінки правознавця, тобто про систему правових, політичних, психологічних, етичних, естетичних, інформаційних та інших норм-вимог, що загалом визначає соціально-правовий режим професійного спілкування юриста з колегами і клієнтами, а також про основні види юридичних професій та характер юридичної практики у співвідношенні її з наукою і освітою [4, с. 11];

- педагогічна деонтологія – розділ педагогічної науки, яка є узагальнюючою системою принципів, норм, вимог, яким має відповідати поведінка педагога в умовах професійної діяльності [5, 27 с.];

- деонтологія державної служби – є одним із центральних елементів тієї державності, якою повинна керуватися будь-яка посадова особа державної служби. Це щось більше, ніж просто професійна совість найманого робітника, який працює на державу. «Державність» впливає з Конституції... і з необхідності якоюсь мірою жертвувати своїми інтересами в разі служіння суспільству [6].

Сучасний стан розвитку професійної деонтології характеризується інтеграцією. Попри те, що галузі професійної деонтології формувалися самостійно, закономірний процес синергії дозволяє пов'язати між собою раніше відокремлені науки: філософію, етику, медицину, педагогіку, юриспруденцію, військові та інші науки шляхом узагальнення знань про професійний морально-етичний обов'язок, модель особистості професіонала, визначення професійно важливих якостей, розробку етичних кодексів, стандартів, обітниць (присяг), закономірностей формування деонтологічно-компетентної особистості, регулювання морально-правових відносин у професійній взаємодії.

Професійній деонтології як науці притаманні ознаки. По-перше, вона є суспільною наукою, оскільки основні об'єкти професійної деонтології (професійний обов'язок, професійна культура, професійна діяльність) є соціальними феноменами. В соціумі відбувається розподіл праці. В залежності від рівня цивілізаційного розвитку виникають і зникають професії. Виконуючи професійні функції, людина забезпечує не тільки добробут своєї родини, а й приносить користь суспільству, задовольняє потреби людини, суспільства, держави. По-друге, професійна деонтологія має власні об'єкт і предмет дослідження. Об'єктом професійної деонтології є професійна взаємодія, що охоплює всю багатоманітність морально-правових, культурологічних явищ та процесів, які існують у професійній діяльності людини: професійна практика розв'язання морально-етичних ситуацій, вітчизняні і міжнародні стандарти професійної діяльності, практика дисциплінарної відповідальності, професійне мислення, почуття, професійна свідомість, правила поведінки з огляду правової, політичної, екологічної, етичної, естетичної, економічної, психологічної, педагогічної, інформаційної та інших видів культури, професійні деформації тощо. Предметом є професійний морально-етичний обов'язок, що формується в межах кожної професії з високим ступенем моральної відповідальності. Виходячи із такого розуміння предмету можна визначити основні категорії професійної деонтології: професійний обов'язок, професійна відповідальність, професійна присяга, професійна таємниця, професійне покликання, професіонал, професійне служіння, служба, службовий обов'язок, етико-деонтологічні домінанти, культура спілкування, професійна честь, професійна совість, професійна помилка та ін. Професійна деонтологія спрямована на досягнення наукових цілей – пояснення явищ і процесів морально-етичної взаємодії особистості в професії, розробку моделі особистості-професіонала, кодексів (правил) професійної поведінки, нормативів професійної культури, прогнозування тенденцій розвитку морально-етичної взаємодії в професії. По-третє, професійна деонтологія є теоретико-прикладною наукою. Досліджуючи морально-етичні проблеми, професійна деонтологія описує і пояснює феномени професійного обов'язку, відповідальності, культури тощо, створюючи при цьому систему теоретичних знань. Ці знання сформульовані в загальних деонтологічних поняттях. Разом з цим, вони набувають цінності коли втілені в практику. Адже, державний службовець, юрист, вчитель, лікар-професіонал є не лише носіями

фахових знань, а працюють дотримуючись професійної присяги, виконують професійні обов'язки, усвідомлюючи, що найвищою цінністю є життя, здоров'я, доля людини. Саме професійна деонтологія орієнтована на підготовку професіоналів із сформованими загальнолюдськими цінностями, з глибинним усвідомленням свого професійного обов'язку і відповідальності, спроможністю поставити професійні інтереси вище власних, оскільки такі професії вимагають відданості, служіння. Прикладний характер професійної деонтології виявляється в дослідженні впливу професійного обов'язку на поведінку людини в професії та поза неї, вивченні професійної взаємодії з колегами, керівництвом, клієнтами, аналізі дисциплінарної практики, дослідженні професійних деформацій та ін.

Професійна деонтологія є диференційованою наукою, оскільки кожна її галузь входить до складу різних наук: юридична деонтологія є галуззю юридичної науки, педагогічна – галуззю педагогічної науки, медична деонтологія – галуззю медичної науки. Така диференціація обумовлена особливостями практичної діяльності юриста, педагога, лікаря, що потребує відповідних фахових знань. Отже, зв'язок між юридичною деонтологією і юриспруденцією, педагогічною деонтологією і педагогікою, медичною деонтологією і медициною є прямим.

Професійна деонтологія є гуманітарною наукою. Вона ґрунтується на нормах моралі, але регулюються відносини, які виникають у процесі професійної взаємодії, нормами права. Категорії професійної порядності, чесності, гідності, милосердя, відданості є належними в професійній поведінці з точки зору деонтології і закріплюються в нормах етичних кодексів, правил поведінки, присягах, обітницях. З точки зору психології дотримання належної професійної поведінки забезпечується ціннісними орієнтаціями, світоглядом людини, наявністю розвинутого внутрішнього регулятора – совісті. Наслідком девіантності складових психологічного механізму належної професійної поведінки є порушення норм професійної етики. На жаль, ця тенденція набуває широкого розповсюдження, що є однією з причин гальмування реалізації принципу верховенства права, процесів боротьби з корупцією в системі правоохоронних органів, органів виконавчої, законодавчої влади, місцевого самоврядування. Практика засвідчує, що навіть публічне прийняття професійної обітниці, присяги не завжди має рефлексійний ефект та формує моральний обов'язок діяти відповідно до деонтологічних норм.

Отже, в умовах морально-етичної кризи необхідна трансформації норм професійної деонтології в правові, посилення юридичної відповідальності за їх порушення. Це, в свою чергу, зумовлює необхідність системного розгляду проблематики співвідношення норм моралі і права в професійній діяльності, визначення галузевої належності відносин, пов'язаних із забезпеченням деонтологічної поведінки в професії, особливостей співвідношення галузей права, що регулюють зазначені правовідносини.

1. Философский энциклопедический словарь / Гл. ред. Л.Ф. Ильичев, П.Н. Федосеев, С.М. Коваль, В.Г. Панов. – М., 1983. – с. 148.
2. Філософський енциклопедичний словник / НАН України, Ін-т філософії імені Г. С. Сковороди; [редкол.: В. І. Шинкарук (голова) та ін.]. – Київ: Абрис, 2002. – VI, 742 с.
3. Єхалов В.В., Клигуненко О.М., Мурзіна О.Ю. Медична деонтологія очима лікаря за фахом «Загальна практика – сімейна медицина». Сімейна медицина. 2015. № 6 (62). С. 33-35.
4. Скакун О.Ф. Юридична деонтологія: підручник. Харків: Еспада, 2008. 400 с.
5. Васильєва М. П. Теоретичні основи деонтологічної підготовки педагога : автореф. дис... доктора пед. наук : спец. 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти / М. П. Васильєва. – Харків, 2004. – 38 с.
6. Вигуру К. Деонтология государственной службы / К. Вигуру. – М., 2003. – 168 с.

Олексій Халапсіс,
завідувач кафедри
соціально-гуманітарних дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор філософських наук, професор

САКРАЛЬНЕ «ПРАВО НА ПРАВО» У СТАРОДАВНЬОМУ РИМІ

Майже для кожного стародавнього суспільства влада мала сакральний сенс, але конкретні форми цієї сакральності могли істотно варіюватись. У царському Римі не встановився династичний принцип правління, тому право на владу не могло розглядатися римлянами як атрибут «королівської крові». Згідно Лівія, після смерті Ромула царське місце ще близько року пустувало, а коли необхідність мати єдиного лідера громади стала очевидною, вдалися до виборів, причому батьки-сенатори надали це право народу, який, розчулившись від такої довіри, поклав відповідальність за прийняття рішення на самих же сенаторів. Після обрання Нуми Помпілія авгур провів відповідну церемонію з метою з'ясувати думку богів, і тільки після отримання необхідного підтвердження новий цар вступив на посаду [3, р. 61-67].

Юпітер міг би накласти вето на рішення сенату; тоді римлянам довелося б шукати нового кандидата в царі, але ні в цьому, ні в наступних випадках цим правом він не скористався. Боги надали римській громаді найширші повноваження самоврядування, тому питання, які стосувалися змісту законів і особистостей керівників, вона вирішувала на власний розсуд. На відміну від царів, республіканські магістрати обіймали свої посади без процедури інавгурації, а відтак – вони ще менше залежали від волі небожителів.

Проте, стародавнє римське суспільство не було секулярним, принаймні, в сучасному нам розумінні. Величезне місце в ньому відводилося сакральності.

му, але це була сакральність особливого роду. Сакральний статус не поширювався ані на царську посаду (хоча цар виконував сакральні функції), ані на жерців (їх роль в священнодійствах була суто службовою), ані на будь-які інші інститути самі по собі. Священною була *вся громада* римлян.

Останнє твердження може викликати подив, бо сакральність прямо відсилає до божественності, якою громада ніяк не могла сама себе наділити. Проте, багато фактів римської історії свідчать про те, що римляни діяли так, як нібито цей (сакральний) статус у їх громади був. В такому випадку доведеться припустити, що хтось її їм наділив, і цей хтось повинен сам бути джерелом божественності, якщо міг би нею «ділитися». Оскільки верховним римським богом був Юпітер, припущу, що він і зробив римську громаду «священною», надавши римлянам *імперій* як право самостійно визначати свою долю.

Римське поняття «імперій» (*imperium*), що характеризує верховну владу, мало не тільки організаційне, а й метафізичне значення як право на прийняття рішень від імені всієї громади. Словосполучення «*Iovem imperium*» позначало верховну владу головного бога взагалі, його владу над іншими небожителями – зокрема. Так, в «Записках про Галльську війну» Юлій Цезар використовує оборот «*Iovem imperium caelestium tenere*» [1, р. 340]. Я ж під цим терміном маю на увазі не владу самого Юпітера, Я ж під цим терміном маю на увазі не владу самого Юпітера, а *вихідну від нього* владу. Я ввів поняття «імперій Юпітера» [2] в позначеному вище сенсі в надії, що така постановка питання допоможе як зрозуміти загадкову римську душу, так і зв'язати воєдино зигзаги її біографії.

Римські історики можуть говорити про багато речей, окрім тих, які здаються їм самоочевидними, транслюючи, таким чином, якусь інформацію, яка зрозуміла їх сучасникам і співвітчизникам, але при цьому вона може виявитися абсолютно закритою і незрозумілою для нас. Єдиний засіб зламати римський код – знайти *принцип*, який би пояснив абсолютно різні елементи. Громада надавала своїм лідерам метафізично-сакральні повноваження, але щоб *щось* надати, вона повинна була цим сама володіти. Уявлення про особливий зв'язок верховного бога саме з цією громадою дала римлянам підставу вважати, що саме її він наділив надзвичайними повноваженнями.

Сакральність громади римлянами розглядалася як її постійний (а при необхідності – відновлювальний) зв'язок зі світом богів. Останній забезпечувався за допомогою релігійних церемоній, зокрема – ауспцій, які виступали не тільки способом узгодження з Юпітером (і іншими богами) будь-яких дій, але і формою підтвердження суверенного права громади і пролонгації її «божественного імперія». Якщо всі норми витримані, то і проблем з богами бути не повинно. Тому питання *процедури* як при прийнятті законів, так і при їх імплементації (за що римське право так цінували юристи наступних епох) виникали з необхідності поєднати практичну потребу з божественною волею. Юриспруденція для римлян був *прикладною теологією*, але не в тому сенсі, що римляни за допомогою законодавства з'ясовували божественну волю, а в

тому, що вони реалізовували свою волю як право, дбаючи про те, щоб ця воля не вийшла за межі повноважень, наданих їм «небесним імперієм». У свою чергу, громада (сенат і народ) могла надати отриманий від Юпітера «імперій» царям, могла – магістратам, принцепсам тощо; це було її право.

1. Caesar. (1958). *The Gallic War* (H. J. Edwards, Trans.). Cambridge, MA: Harvard University Press.

2. Halapsis, A. V. (2014). Iovem Imperium, or Sacred Aspects of Roman “Globalization”. *Scientific cognition: methodology and technology*, 33(2), 173-178.

3. Livy. (1967). *History of Rome* (B. O. Foster, Trans. Vol. I: Books 1-2). Cambridge, MA: Harvard University Press.

Koba Chikhladze
Professor of Georgian
Technical University

IMPRISONMENT AS THE MOST SEVERE MEASURE OF RESTRAINT AND THE FORMAL GROUNDS FOR ITS USE

Issues related to the application of the measures of restraint have always been relevant but recent developments and the active involvement of the media in the criminal case investigation and case hearings have drawn close attention to this issue. Court rulings on the use of the measures of restraint are constantly being the public subject of discussion. According to Article 5 of the Criminal Procedure Code of Georgia, a person shall be considered innocent unless his/her culpability has been established by final judgement of conviction.¹ It was the presumption of innocence that became the precondition for the introduction of the measures of restraint because the concept implies that no one is pled guilty before a court verdict, therefore, since the case hearing takes procedural time, it became necessary to find out how the status of the accused could have been secured.

Article 199 of the Code of Criminal Procedure lists the types of the measures of restraint: bail, an agreement not to leave and to behave properly, personal surety, supervision by the command of the behaviour of a military service member, and remand detention.² The detention is the most severe form of restraint among those listed. Naturally, it restricts the rights and freedoms of the accused more severely than the other measures of restraint listed above. Accordingly, detention should be applied to the accused only when a less severe measure of restraint fails to achieve the intended purpose.

The first part of Article 205 of the Criminal Procedure Code deals with the

¹ Criminal Procedure Code of Georgia 10/09/2009.

² Criminal Procedure Code of Georgia 10/09/2009.

purposes of applying detention. According to the Article, “Remand detention as a measure of restraint shall be applied only if it is the only means to prevent: a) the accused from hiding and from interfering with the rendering of justice; b) the accused from interfering with the collection of evidence; c) the accused from committing a new crime.” The purposes of using remand detention as a measure of restraint are also indicated in Paragraph 12 of Article 38 of the Criminal Procedure Code of Georgia: “Imprisonment as a measure of restraint shall not be imposed on the accused, except when there exists a risk that he/she will abscond, continue criminal activities, exert pressure on witnesses, destroy evidence, or a risk of non-enforcement of the judgement.”

It should be noted that imprisonment as the most severe measure of restraint can be used even when we face at least one of the purposes we have listed above and it is not necessary for all three purposes to exist simultaneously. In order to prove the mentioned purposes, it is necessary for the collected evidence to form a probable cause (A totality of facts or information that, together with the totality of circumstances of a criminal case in question would satisfy an objective person to conclude that a person has allegedly committed an offence; an evidential standard for carrying out investigative activities and/or for applying measures of restriction directly provided for by the Criminal Procedure Code of Georgia).³

It is difficult to touch on the issue of imprisonment and not talk about an endless problem such as the obligation of the prosecutor to provide reasons for the appropriateness of the requested measure of restraint, and inappropriateness of another, less severe measure of restraint when filing a motion for applying a measure of restraint. The problem also refers to the prosecutor proving and presenting evidence that the accused will commit a new crime in the future; this actually goes beyond any legal framework because it is impossible to predict how a person will behave or what he/she will do in the future.

A person may still commit a crime under the sole circumstance - if a non-custodial measure of restraint was applied in another criminal case, which failed to achieve that goal and the person committed the crime. According to this argument, it is possible to assume that even in this case there is a likelihood that the person will commit a new crime again.

Article 6 of the Principles of Criminal Procedure of Chapter 2 of the Code of Criminal Procedure deals with the inadmissibility of unlawful restriction of a person's constitutional rights and liberties. Paragraph 3 of this Article states that the preference shall always be given to the most lenient form of restriction of rights and liberties. By this, we would like to state that the court should apply detention only if it considers that the use of a non-custodial measure still fails to achieve the objectives of the measure of restraint.

A problematic and highly difficult detail to substantiate for the prosecutor is the substantiation of the danger that the person will hide and not appear in court.

³ Criminal Procedure Code of Georgia 10/09/2009.

No one can ever presuppose what a person's attitude will be towards the investigation and whether he/she will appear in court at the appointed time.

In the case of, for example, the arrest of a person at a border crossing after being charged, the following circumstances may be the basis for justifying a measure of restraint: Clear negative attitude of the person towards detention, resistance to arrest, violation of a previously selected measure of restraint in this or another criminal case.

In any other case, for example, when the accused refuses to appear in the investigative agency or the court, but at the same time does not leave the place of residence and continues to live as usual, does not indicate nor constitute a desire to hide.⁴

Unfortunately, nowadays, in most cases, the stated justification is seen as a formality and does not contain any arguments. The prosecutor should appeal on the threats not only presumptuously, thinking that the accused may be hiding, but also on the basis of specific factual circumstances and substantiated arguments.

As it is known, following the criminal prosecution of the accused before the pre-trial hearing, the investigation is still ongoing, at which point the accusatory evidence of the accused must be obtained. The detention is used to interfere in obtaining this evidence. As I have mentioned in the previous cases, it is impossible to assess this threat abstractly as it is based on a simple assumption. Of course it is clear and we all agree that the accused is jointly interested in presenting as little evidence as possible against him/her at trial to avoid passing a judgement of conviction. There is also a risk that if the accused is free, he/she will destroy the evidence that may be decisive to hold him/her accountable. However, at this time, it should be noted that even with this precondition, the accused would easily manage to destroy the evidence through a spouse, a family member or other interested party. Consequently, I assume we will not be able to prevent the threat of destruction of evidence by depriving the accused of his/her liberty.

The application of detention to prevent a new crime from being committed by an accused may depend on the personal characteristics; his/her past and the nature of the crime; his/her criminal activity; inclination to commit a particular offense (Prior conviction, his/her inclination to commit a crime, etc.). While these circumstances are important, each of them taken separately is still insufficient for a probable cause that a person may still commit a new crime.⁵

To this day, it remains an important issue for the court to determine what category of crime the person is charged with when determining any form of measure of restraint. If a person has been charged with a less serious offense, naturally, the court will not order him/her to be detained, even if the factual and formal grounds for applying the detention are substantiated. For crimes such as murder, attempted murder, and other serious charges, the court consistently applies detention as a measure of restraint, regardless of the degree to which the factual grounds for the

⁴ Commentaries on the Criminal Procedure Code of Georgia, as of October 1, 2015

⁵ Gaps and Recommendations in Criminal Justice; Georgian Young Lawyer's Association. Tbilisi. 2012. p.48.

measure of restraint are substantiated. I consider that the court makes a specific decision based on the severity of the action filed while using the factual and formal grounds for substantiation in order to simply substantiate the decision rendered.

The purpose of this article is to study and analyze the circumstances, due to the existence of which decisions are made on the application of detention by courts in Georgia, the article also deals with the substantiation of the application of detention by the prosecution on factual and formal grounds.

Віталій Грибан,

доктор біологічних наук, професор
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

Володимир Мельников,

кандидат біологічних наук, доцент,
(Західно-Казахстанський державний
університет, м. Уральськ)

Ігор Чоботько,

викладач
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

ПРАВОВІ ОСНОВИ ВИХОВАННЯ ФАХІВЦІВ У СФЕРІ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ПРОЦЕСІ ЗАНЯТЬ ЗІ СПЕЦІАЛЬНОЇ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ

Спеціальна фізична підготовка в університеті проводиться протягом усього періоду навчання фахівців і здійснюється в різноманітних формах, які взаємопов'язані, доповнюють одна одну і являють собою єдиний процес спеціального фізичного виховання майбутніх правоохоронців.

Згідно з Законом України «Про фізичну культуру і спорт» № 3808-ХІІ від 24.12.1993 р., фізичний розвиток є необхідною передумовою для цілісного виховання майбутніх правоохоронців [1]. Як відомо, система спеціальної фізичної підготовки має на меті - забезпечити необхідний рівень фізичної підготовленості фахівців для ефективного виконання поставлених завдань в будь-який час і в будь-яких екстремальних умовах. Спільними завданнями спеціальної фізичної підготовки є: розвиток і підтримка на належному рівні витривалості, сили, швидкості, спритності та оволодінням спеціальними прийомами затримування і обеззброєння правопорушників. Оволодіння навичками в пересуванні по пересіченій місцевості в пішому порядку, елементів самостраховки, подоланні природних перешкод, прийомів з айкідо та рукопашного бою, елементів кидкової техніки з дзюдо. Виховання психічної

стійкості, впевненості в своїх силах, цілеспрямованості і рішучості, ініціативи і винахідливості, наполегливості і завзятості, витриманості і самовладання кріплення здоров'я, загартовування і підвищення стійкості організму до дії несприятливих чинників бойової діяльності в зв'язку з цим необхідна оптимізація фізичного і психофізіологічного стану фахівців у сфері правоохоронної діяльності в процесі спеціальної фізичної підготовки. Це відображено в багатьох керівних документах, які використовуються викладачем з дисципліни спеціальна фізична підготовка. Перш за все, необхідно формувати у фахівців у сфері правоохоронної діяльності осмислене ставлення і інтерес до цілей спеціальної фізичної підготовки і конкретним завданням заняття. Разом з тим, потрібно навчити їх виробляти звичку до аналізу, самоконтролю та коригуванні своїх дій при виконанні спеціальних фізичних вправ та прийомів в ході проведення заняття. Викладач з спеціальної фізичної підготовки зобов'язаний докладати особливих зусиль до виховання самостійності, ініціативності, творчого початку у майбутніх фахівців, включаючи їх в процес розробки комплексу спеціальних фізичних вправ з спрямованістю на конкретну групу м'язів, а також проводити аналіз та відбір ефективних спеціальних прийомів спрямованих на затримування та обеззброєння правопорушника.

Заняття з спеціальної фізичної підготовки розвивають в учнів волю, сприяють постійній самооцінці, прояву самоконтролю і народженню благородних амбіцій, що підвищують рівень досягнень. Формування перелічених якостей особистості пов'язано з системними заняттями фізкультурою і спортом. Вони особливо важливі в важких професійних ситуаціях, коли від фахівців у сфері правоохоронної діяльності потрібна витривалість, вміння виявляти твердість у знаходженні правильного рішення. Навчальні заняття з спеціальної фізичної підготовки займають важливе місце в загальній системі бойової підготовки фахівців. Офіційно це виражається у визнанні за спеціальної фізичної підготовки статусу одного з основних предметів бойової підготовки правоохоронців.

Навчальні заняття з спеціальної фізичної підготовки спрямовані на розвиток і постійне вдосконалення фізичних якостей, формування та вдосконалення прикладних рухових навичок, поліпшення фізичного розвитку, зміцнення здоров'я та підвищення стійкості організму фахівців до впливу несприятливих факторів професійної діяльності [2]. Крім навчальних занять можна виділити ще форми фізичної підготовки фахівців у сфері правоохоронної діяльності, які сприяють фізичному вихованню фахівців: Ранкова фізична зарядка Спортивно-масова робота Фізичне тренування в процесі навчально-бойової діяльності Самостійна фізичне тренування Ранкова фізична зарядка Ранкова фізична зарядка проводиться з метою систематичної фізичної тренування фахівців у сфері правоохоронної діяльності. Вона спрямована на швидке приведення організму після сну в активний стан, підвищення різнобічної фізичної підготовленості, виховання звички до щоденного виконання фізичних вправ, зміцненню здоров'я і загартовуванню організму [3]. Спортивно-

масова робота спрямована на підвищення рівня фізичної підготовленості та спортивної майстерності фахівців у сфері правоохоронної діяльності, організацію змістовного дозвілля особового складу. Це ефективний засіб виховання у фахівців волі і стійкості в діях при максимальних фізичних навантаженнях і психічних напругах [4].

Фізичні вправи в умовах навчання фахівців у сфері правоохоронної діяльності організуються і проводяться виходячи з особливостей даної спеціальності з метою збереження ними високої розумової і фізичної працездатності, заповнення дефіциту рухової активності та підтримки фізичної і психічної готовності до екстрених дій. Застосовуються у вигляді спеціально розроблених комплексів, що включають в себе вправи для окремих груп м'язів, на увагу і координацію, для попередження або зняття несприятливих впливів на організм монотонної роботи, одноманітною пози, обмеження рухової активності, деяких факторів зовнішнього середовища. Самостійна фізичне тренування є одним з резервів підвищення ефективності професійної діяльності правоохоронців. Оптимально організована спеціальна фізична підготовка є засобом підвищення стійкості організму до дії несприятливих чинників, зміцнює нервову систему, сприяє узгодженості рухових і вегетативних функцій [3]. Зміст самостійної фізичної тренування складають: оздоровчі біг і ходьба, плавання, вправи на гімнастичних снарядах, тренажерах, вправи з вагами, спортивні ігри та єдиноборства. Таким чином, постійна і систематична тренування фахівців у сфері правоохоронної діяльності в процесі навчання є важливим засобом забезпечення їх фізичної готовності до успішних дій в повсякденній та правоохоронній діяльності і бойовій обстановці. Завдяки тренуванням у фахівців формується необхідний рівень спеціальної фізичної підготовки для виконання поставлених завдань.

1. Закон України «Про фізичну культуру і спорт» № 3808-ХІІ від 24.12.1993 р / Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3808-12#Text>

2. Фізичне виховання військовослужбовців: навч. посіб. / М.Ф. Пічугін, Г.П. Грибан, В.М. Романчук [та ін.]; за ред. Г.П. Грибана. – Житомир: ЖВІ НАУ, 2011. – 820 с.

3. Грибан В.Г. Мельніков В.Л., Хрипко Л.В., Казначеев Д.Г. Фізичне виховання: підручник. Дніпро: ДДУВС, 2019. – 232 с.

4. Грибан В.Г. Валеологія: підручник / В. Г. Грибан. – 2-ге вид. перероб та доп. – К.: «Центр учбової літератури», 2012. – 342 с.

Георгий Свинадзе
ассистент факультета права
и международных отношений
Грузинского технического университета

ПРАВОСУДИЕ В ГРУЗИИ В УСЛОВИЯХ, ВЫЗВАННЫХ ПАНДЕМИЕЙ COVID 19

11 марта 2020 года Всемирная организация здравоохранения (ВОЗ) официально объявила коронавирус (Covid 19) пандемией [1], после чего Грузии, как и всему современному миру, приходится жить в полной вызовов реальности. Пандемия вместе с множеством других направлений создала проблемы с точки зрения реализации гражданских прав и свобод человека, эффективного функционирования государственных институций, в том числе, не стала исключением и система правосудия Грузии.

Высший совет юстиции Грузии принял несколько рекомендаций о мероприятиях, которые следовало провести в судебной системе для предотвращения возможного распространения коронавируса, в том числе, согласно рекомендации от 13 марта 2020 года, судам вместе с другими вопросами были даны следующие рекомендации:

- Отложить рассмотрение находящихся в производстве дел (кроме дел, которые следовало рассмотреть в сжатые сроки);
- Рассматривать дела без устного слушания, в предусмотренных законом случаях;
- Ограничить число лиц, присутствующих на судебных заседаниях;
- Участие лиц в судебных заседаниях осуществлять дистанционно [2].

Позднее, декретом президента Грузии от 21 марта 2020 года, имеющим силу органического закона, на всей территории страны было объявлено чрезвычайное положение. Согласно декрету, приоритет был присвоен проведению судебных заседаний в дистанционном режиме. Декретом была определена возможность дистанционного проведения судебных заседаний, предусмотренных уголовно-процессуальным законодательством.

Вместе с тем, было ограничено право всех участвующих в процессе лиц отказаться от проведения дистанционного заседания по мотиву желания непосредственного участия в нем [3].

С 23 мая 2020 года, после того, как в стране было отменено чрезвычайное положение, дистанционное проведение заседаний было отрегулировано новыми законодательными изменениями. В частности, до 15 июля 2020 года был определен временный порядок дистанционного проведения уголовных процессов.

В настоящее время, в соответствии со статьей 332⁵ Уголовно-процессуального кодекса Грузии, временный порядок дистанционного про-

ведения уголовных процессов действует до 1 июля 2021 года.

Согласно действующему правилу, судебный процесс проводится дистанционно, если: а) обвиняемый/подсудимый/оправданный согласен; б) в отношении обвиняемого в виде меры пресечения применено заключение под стражу, осужденному в виде наказания присуждено лишение свободы или/и непроведение судебного заседания в этом порядке может вызвать посягательство на публичный интерес к раскрытию преступления и привлечению лица к уголовной ответственности [4].

Вызванная пандемией новая реальность изменила процесс совершения правосудия в масштабе всей страны. Значительная часть судебных заседаний была отложена, а часть продолжилась посредством дистанционного включения сторон, и передвижение людей в зданиях судов было ограничено. Также была ограничена публичность судебных заседаний. Дистанционные заседания, с одной стороны, обеспечили осуществление правосудия по неотложным делам, а с другой стороны, создали угрозу нарушения прав сторон и ухудшения качества правосудия. На том фоне, когда затягивание производства дел в судах представляет собой системную проблему, откладывание заседаний во время пандемии еще больше обостряет данную проблему [5].

Усложнилось правовое положение обвиняемого на уголовном процессе. Возникла проблема конфиденциальной коммуникации обвиняемого с адвокатом на судебных заседаниях, проводимых в дистанционном порядке.

Согласно специальному отчету народного защитника Грузии [6], обвиняемые, которые включаются на судебные заседания из пенитенциарных учреждений, не имеют возможности конфиденциальной коммуникации с адвокатами. Коммуникация обвиняемого и адвоката проходит в присутствии других участвующих в процессе лиц.

Возникла проблематика допроса свидетелей. Выявлены случаи, когда лицо свидетеля во время допроса вообще не было видно, либо обвиняемый не слышал его голоса.

Во время рассмотрения по существу проблемой является установление того, находятся ли свидетели одни, и свободны ли они от влияния на показания. В одном случае судья хотел взглядом осмотреть то пространство, откуда подключался свидетель, но получил отказ от свидетеля, аргументировавшего это неподвижностью камеры.

Согласно отчету народного защитника [6], тревожный случай был зафиксирован тогда, когда в качестве свидетелей допрашивались полицейские, проводившие следственные действия. Их включение происходило из отделения полиции. В ходе допроса в кадре был виден только непосредственно свидетель, но при даче показаний слышался и другой голос, который диктовал свидетелю имя и фамилию лица. Протест по данному факту заявил адвокат, а судья спросил, кто находился в комнате дополнительно. После вербального опровержения свидетелем сопровождения другого лица заседание продолжилось в обычном режиме. Другие мероприятия с целью подтвержде-

ния/исключения присутствия вместе со свидетелем другого лица и диктовки свидетелю информации суд не проводил.

Возникли проблемы, связанные с участием переводчиков. Выявлено судебное заседание, в ходе которого переводчик в одном случае неправильно перевел обвиняемому слова прокурора. Из-за этого судье самому пришлось подключиться и указать, что прокурор заявил одно, а переводчик перевел обвиняемому совсем иное.

Предметом отдельного обсуждения и оценки являются проблемы технического характера, которые проявились во время дистанционного судопроизводства.

В результате исследования [5] установлено, что самой значительной технической проблемой является качество голоса и изображения. 51% опрошенных адвокатов и 57% прокуроров указали, что во время дистанционных заседаний у них возникли проблемы технического характера.

Среди проблем технического характера примечательны такие вопросы, как:

- Невозможность синхронного перевода – так как электронная программа не дает возможности синхронного перевода, последовательный перевод увеличивает длительность процесса;

- Малое количество соответствующим образом оборудованных залов в судах и тюремных учреждениях – оказалось, что не все залы в районных судах оборудованы соответствующим образом. В тюремных учреждениях нет достаточного количества видеозалов, из-за чего судьям приходится стоять в очереди и ожидать, что препятствует и затягивает проведение заседаний;

- Устаревшая техника – имеющиеся в судах компьютеры старых моделей замедляют скорость и качество работы электронных программ;

- Стирание записи заседания - судьи указывают, что в некоторых случаях программа не сохранила запись заседания, из-за чего понадобилось восстановление протокола заседания посредством системы аудио- и видеозаписи зала.

Хотя здесь же следует отметить и те позитивные факторы, которые показало нам дистанционное судопроизводство. Электронное проведение судебных заседаний содействует внедрению стандартов дешевого, быстрого и эффективного правосудия. В частности: экономятся расходы сторон и судебные расходы (расходы на проезд и расходы на пользование судебной инфраструктурой); экономится время перемещения участников процесса и ожидания в зале; для лиц с ограниченными возможностями (пользующихся инвалидной коляской и имеющих ограниченное зрение) упрощается участие в процессе и т.д.

Представленный в статье краткий анализ проблемных вопросов указывает на то, что пандемия создала угрозу реализации права на справедливый суд в Грузии. Основание для данного заключения дают те ев-

ропейские стандарты, которые в настоящее время существуют на правовом пространстве и определяют стандарты защиты права на справедливый суд.

В этом плане особенно примечательна практика Европейского суда по правам человека. В деле *Марчелло Виола против Италии* - суд отметил, что: *„участие обвиняемого в рассмотрении дела путем видеоконференции само по себе не нарушает конвенцию, но кроме того, что применение этого мероприятия должно иметь легитимную цель, принятые в связи с вышеуказанным меры должны соответствовать требованиям справедливого судебного процесса, что предусмотрено статьей 6-ой конвенции.“*

В деле *Евдокимов и другие против России* - Европейский суд по правам человека в отношении применения видеоссылки или оборудования видеоконференции отметил, что *„указанное само по себе не противоречит концепции справедливого и публичного рассмотрения, но необходимо обеспечить, чтобы заключенный мог наблюдать за судопроизводством, видеть лица, которые присутствуют при обсуждении, и слушать высказывания, а также его должны видеть другие участники, судья и свидетели и слушать его высказывания без технических недочетов.“* [7]

В деле *«Трепашкин против России»* (2010 год) суд разъяснил, что *даже тогда, когда рассмотрение дела не является публичным, обвиняемый имеет право действительно представить свое дело, слушать и следить за ходом судебного обсуждения и делать комментарии, чему может помешать неисправная работа видеоконференции.“* [8]

Право на конфиденциальную и привилегированную коммуникацию с адвокатом защиты, как таковое, ни в Международном пакте гражданских и политических прав, ни в Европейской конвенции прав человека дословно не сформулировано. Хотя Совет ООН по правам человека признает, что особенный характер отношений между адвокатом и клиентом предусматривает «встречу адвоката и клиента лицом к лицу с соблюдением полной конфиденциальности их отношений». А также Европейский суд по правам человека неоднократно подтверждал, что право на конфиденциальную и привилегированную коммуникацию с адвокатом представляет собой важный компонент права на справедливый суд. «Если право на справедливый суд должно быть «практичным и эффективным», то условия конфиденциальной и привилегированной коммуникации с адвокатом действительно должны быть обеспечены, без чего помощь адвоката защиты теряет смысл [10].

Причиной существующих проблем можно назвать форс-мажорную ситуацию и отсутствие соответствующего опыта, но данное обстоятельство не освобождает государства от обязательства эффективной защиты права на справедливый суд.

Согласно декларации [9] Европейской комиссии по эффективности правосудия Совета Европы (СЕРЕЈ) от 10 июня 2020 года, право на

справедливый суд должно быть защищено в любой ситуации. Чрезвычайные меры должны соответствовать принципам законности и удовлетворять тесту правовой предсказуемости и пропорциональности.

Таким образом, вызванные пандемией проблемы однозначно показали, что существующая система правосудия нуждается в реформировании. Необходимо заменить программную инфраструктуру судебной системы. В плане снижения до минимума рисков в будущем, мы считаем важной разработку стратегии перехода на электронное правосудие в кризисных ситуациях, чтобы государство обеспечивало эффективную защиту права на справедливый суд и в форс-мажорных ситуациях. Залы суда должны быть оборудованы соответствующей техникой. Важна переподготовка судей, судебного персонала и повышение их навыков в плане дистанционного судопроизводства.

1. World Health Organization. URL : https://www.who.int/director-general/speeches/detail/who-director-general-s-opening-remarks-at-the-media-briefing-on-covid-19---11-march-2020?fbclid=IwAR1OLDaEowAr4_ci0csyW5SIzYXHef_wYT69Pnep1972UfQ17P7IPubITbY.

2. Рекомендация Высшего совета юстиции Грузии от 13 марта 2020 года. URL : <http://hcoj.gov.ge/ge/tsardgineba-2020>.

3. Декрет президента Грузии от 21 марта 2020 года. URL : <https://matsne.gov.ge/ka/document/download/4830372/0/ge/pdf>.

4. Уголовно-процессуальный кодекс Грузии.

5. Эффективность электронного правосудия во время пандемии. URL : <http://ewmi-prolog.org/images/files/7986Attachment16E-JusticeReportFinalGEORGIAN.pdf>.

6. Отчет о мониторинге судебных заседаний по уголовным делам, проведенных в дистанционном порядке. URL : <https://ombudsman.ge/res/docs/2020071409521056052.pdf>

7. Евдокимов и другие против России (Yevdokimov and Others v. Russia), заявки nos. 27236/05 et al., Решение Европейского суда по правам человека от 16 февраля 2016 года.

8. Владимир Васильев против России (Vladimir Vasilyev v. Russia), заявка no. 28370/05, Решение Европейского суда по правам человека от 10 января 2012 года.

9. Декларация Европейской комиссии по эффективности правосудия Совета Европы (СЕПЕJ) от 10 июня 2020 года <https://rm.coe.int/declaration-geo/1680a09a24>.

10. Отчет о мониторинге судебного процесса, 2014 год (ОБСЕ). URL : <https://www.osce.org/files/f/documents/b/1/130686.pdf>.

Наталія Обушенко,
доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
доктор юридичних наук, доцент

СУТНІСТЬ Й ОЗНАКИ ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Дослідження проблематики систематизації трудового законодавства буде неповним без комплексного розгляду загальнотеоретичних аспектів цього питання, зокрема це стосується сутності й ознак трудового законодавства України. Узагалі під законодавством розуміється сукупність нормативно-правових актів, спрямованих на врегулювання конкретної сфери суспільних відносин. Розкриваючи зміст поняття «законодавство», слід указати, що воно має різноманітні визначення, зокрема такі: «один з основних методів здійснення державою своїх функцій шляхом видання органами державної влади законів»; сукупність чинних правових норм, що регулюють суспільні відносини (законів, підзаконних нормативних актів, накази, інструкції тощо); сукупність чинних нормативно-правових актів.

В українській правовій системі термін «законодавство» також має декілька значень: 1) у широкому сенсі – система законів та інших нормативних актів, що ухвалюються Верховною Радою України та вищими органами виконавчої влади (укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України тощо); 2) у вузькому – система законів України, яка створюється Верховною Радою України як єдиним органом законодавчої влади.

Варто зауважити, що досить часто в юридичній літературі поняття «система законодавства» ототожнюється із категорією «система права», що, на наше переконання, є неправильним. Так, відповідно до наукової позиції В. Д. Ткаченка, «система права» – це сукупність чинних норм права, якій властиві як єдність та узгодженість, так і диференціація (поділ) на відносно самостійні структурні утворення. Єдність системи права, продовжує вчений, обумовлюється тим, що, по-перше, все право як самостійне явище ґрунтується на єдиних загальнолюдських принципах гуманізму та справедливості, які є своєрідним каркасом права; по-друге, право в усіх своїх проявах охороняється державою і передбачає можливість застосування державного примусу; по-третє, право обумовлюється матеріальними, соціальними, культурними, ідеологічними та іншими умовами життя суспільства, для яких є характерною відносна єдність. Узгодженість системи права – це обумовлена наявністю субординаційних і координаційних зв'язків між нормами, інститутами й галузями права та відсутність суперечностей усере-

дині цієї системи [1, с. 254–255].

Досить розгорнутою є наукова думка О. В. Петришина, який у своїй науковій праці дійшов висновку, що система права – це уособлене системне утворення суспільства, оскільки є його функціональною системою, тому що її виникнення, існування і розвиток обумовлюються усвідомленими загальнолюдськими потребами в організованості, урегульованості та впорядкованості суспільного життя, адже відсутність цих якостей унеможливило б стабільність, безпеку та розвиток суспільства, тобто це головні умови його існування взагалі; а також є його інституціональним втіленням. Це означає, що системно організовані, згруповані юридичні норми містяться в нормативно-правових актах та інших джерелах права, які надають йому чіткої інституціональної будови; мають стабільний і водночас динамічний характер, у такий спосіб забезпечуючи суспільству збереження та стабілізацію його головних відносин і суспільного ладу, а з іншого боку, організуючи і впорядковуючи їх усталений розвиток; пов'язана як прямо, так і опосередковано з діяльністю іншого соціального утворення – держави та її органів – законодавчих, правозастосовних, контрольно-наглядових тощо, які здійснюють функції в правових формах з використанням певних методів [2, с. 246].

Отже, варто зауважити, що поняття «система права» і «система законодавства» є тісно взаємопов'язаними, оскільки принципи, норми й інститути права зовні об'єктивуються в законодавстві. Останнє є найважливішим сучасним джерелом внутрішньодержавного права. Право як організована певним чином сукупність норм і законодавство як сукупність взаємопов'язаних нормативно-правових актів володіють функціональною спільністю, виступаючи засобом регуляції і саморегуляції суспільних відносин. Ефективно здійснювати це завдання можна лише за умови їх системності.

Загальновідомо, що право і законодавство визначаються матеріальними і духовними умовами життя суспільства. Однак «переклад» економічних і соціальних факторів у категорію права відрізняється від їх «перекладу» в категорію «законодавства», йде різними шляхами і проходить різні стадії. При цьому система права сама виступає одним із найважливіших факторів, які визначають будову і розвиток системи законодавства [3, с. 12]. Тож, поняття «система права» є більш широким, аніж «система законодавства». Система законодавства не завжди може збігатись із системою права, оскільки вона складається не із сукупності об'єктивно існуючих норм права, а із нормативно-правових актів, які мають свої зовнішні характеристики.

Таким чином, можна узагальнити, що законодавство являє собою: по-перше, сукупність нормативно-правових актів, які містять однорідні норми, спрямовані на врегулювання певних правовідносин; по-друге, систему нормативно-правових актів, які є формою відображення фактичного існування права, його зовнішнім проявом, де норми права набувають ролі змістовної складової законодавства. Виходячи із викладеного вище, безсумнівним і не-

заперечним є той факт, що ключовим елементом законодавства є нормативно-правовий акт.

Під нормативно-правовим актом слід розуміти офіційний документ, який було розроблено й ухвалено у встановленому законом порядку уповноваженим органом державної влади і який містить у собі однорідні правові норми, спрямовані на врегулювання правовідносин у конкретній сфері суспільного життя. Тож, сфера суспільних відносин, яка потребує врегулювання, прямо впливає на зміст нормативно-правових актів, від якості наповнення яких уже залежить ефективність функціонування відповідних правових відносин.

Переходячи безпосередньо до аналізу сутності й ознак трудового законодавства, слід зауважити, що в науковій літературі існує велика кількість підходів до його тлумачення. Так, у науковій праці С. С. Каринського зазначається, що «трудове законодавство являє собою сукупність нормативних приписів, що регламентують трудові, а також тісно пов'язані з ними відносини, та характеризується однорідністю і цілісністю свого складу» [4, с. 244]. На думку Л. П. Грузінова та В. Г. Короткіна, трудове законодавство – це сукупність нормативно-правових актів про працю, що виконує роль джерела трудового права [5, с. 124-126]. Тотожні погляди презентовано у дослідженнях Н.Б. Болотіна, який визначає трудове законодавство як сукупність нормативно-правових актів про працю [6, с. 81]. Цікава інтерпретація терміну трудового законодавства України пропонується у роботах Д. В. Журавльова, який указує, що «це своєрідне системне утворення, яке виникає і функціонує в межах системи національного законодавства» [7, с. 22]. Автор акцентує увагу на багаторівневості системи трудового законодавства та наявності взаємозв'язку із системою національного законодавства. Така взаємозалежність має об'єктивний характер: відсутність трудового законодавства або порушення його функціонування призведе до набуття системою національного законодавства сумативної природи, або воно припинить своє цілеспрямоване функціонування.

Л. В. Могілевський визначає поняття «трудове законодавство» в його широкому сенсі як сукупність чинних законів України, міжнародно-правових актів, що ратифіковані Верховною Радою України або легалізовані в інший спосіб, а також підзаконних нормативно-правових актів (вищих та виконавчих органів влади, органів місцевого самоврядування). У свою чергу, систему трудового законодавства науковець визначає як сукупність чинних законів, міжнародно-правових актів, ратифікованих Верховною Радою України (або легалізованих в інший спосіб), і підзаконних нормативно-правових актів, розташованих у ній з урахуванням їх субординаційних і координаційних зв'язків, а також конкретних трудових і пов'язаних із ними правовідносин, які регулюють загальнообов'язкові приписи, що містяться в їх складі [8, с. 343].

Отже, узагальнюючи весь викладений матеріал, можемо констатувати,

що трудове законодавство являє собою окрему й незалежну складову системи законодавства України, яка складається із сукупності загальних і спеціальних нормативно-правових актів, ухвалених у встановленому законом порядку, та норми яких спрямовано на врегулювання трудових і тісно пов'язаних із ними правовідносин. Трудове законодавство є результатом складного суб'єктивно-об'єктивного утворення, внутрішньоорганізаційна структура якого створюється за рахунок ієрархізації та послідовного розміщення різних за юридичною силою нормативно-правових актів.

До характерних ознак трудового законодавства, на наше переконання, слід віднести такі.

1. *Специфічний об'єкт правового регулювання*, адже норми трудового законодавства спрямовано на впорядкування трудових і пов'язаних із ними правовідносин. Трудові правовідносини є лише одним із різновидів усієї сукупності правових відносин, що складаються у суспільстві, де панує право.

2. *Систему законодавства складають не лише законодавчі акти держави, а й локальні акти*, які ухвалюються безпосередньо на кожному окремому суб'єкті господарювання і якими дія цих норм і обмежується.

3. *Використовуються специфічні методи правового регулювання правовідносин*, зокрема поєднання централізованого та локального регулювання трудових відносин, а також єдності та диференціації правового регулювання.

4. *Акти трудового законодавства розраховано на «багаторазове виконання»*, тобто їх дія не обмежується одноразовим виконанням.

1. Загальна теорія держави і права / за ред. М. В. Цвіка, В. Д. Ткаченка, О. В. Петришина. Харків : Право, 2002. С. 254–255.

2. Загальна теорія держави і права : підручник / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін. ; за ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2009. С. 246.

3. Суходубова І. В. Стабільність і динамізм законодавства: поняття, співвідношення, засоби забезпечення : монографія / наук. ред. О. В. Петришин. Харків : Право, 2016. С. 12.

4. Каринский С. С. Система законодательства о труде // Система советского законодательства. М. : Юрид. лит., 1980. С. 244.

5. Грузінова Л. П., Короткін В. Г. Трудове право України : навч посіб. Київ : МАУП, 2003. Ч. 1. 128 с. : іл. бібліогр.: с. 124–126.

6. Болотіна Н. Б. Трудове право України : підруч. 4-те вид., стер. Київ : Вікар, 2006. С. 81. (Серія: Вища освіта ХХІ століття).

7. Журавльов Д. В. Система трудового законодавства України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05 / Нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2005. С. 22.

8. Могілевський Л. В. Система трудового права України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.05. Харків, 2016. С. 343.

Володимир Уваров,
професор кафедри
кримінально-правових дисциплін,
доктор юридичних наук, професор

Таїсія Шевченко,
старший викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

КІЛЬКІСНО-ЯКІСНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТЯЖКОГО ТІЛЕСНОГО УШКОДЖЕННЯ ЯК КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я ОСОБИ

Кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи займають друге місце, за важливістю об'єкта кримінально-правової охорони, в системі кримінально караних діянь, передбачених чинним законом про кримінальну відповідальність. Визнання Конституцією України, в статті 3, людини, її життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканості і безпеки найвищою соціальною цінністю в Україні, – підкреслює значущість застосування інституту кримінальної відповідальності відносно осіб, винних у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених статтями 115 «Умисне вбивство» та статтею 121 «Умисне тяжке тілесне ушкодження» Кримінального кодексу України (далі – КК України).

За офіційними даними Генеральної прокуратури України за 2015 рік всього обліковано кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я – 53 794, з них за ст. 115 КК України – 8 224; ст. ст. 116-120 КК України – 311; ст. 121 КК України – 2 511; ч. 2 ст. 121 КК України (за кваліфікуючою ознакою, тяжкі тілесні ушкодження, які спричинили смерть потерпілої особи) – 680, що склало 1,3 % від загальної кількості кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я; питома вага від загальної кількості вчинених кримінальних правопорушень за ч. 2 ст. 121 КК України – 27,1 %, від загальної кількості вбивств – 8 % [1].

За 2016 рік : всього зареєстровано кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я – 45 979, з них за ст. 115 КК України – 5 992 кримінальних правопорушень; ст. ст. 116-120 КК України – 382; ст. 121 КК України – 2 256; ч. 2 ст. 121 КК України (за кваліфікуючою ознакою, тяжкі тілесні ушкодження, які спричинили смерть потерпілої особи) – 698 кримінальних правопорушень, що становить 1,5 % від загальної кількості кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я, питома вага від загальної кількості вчинених кримінальних правопорушень за ст. 121 КК України – 30,9 %, від загальної кількості вбивств – 11 % [2].

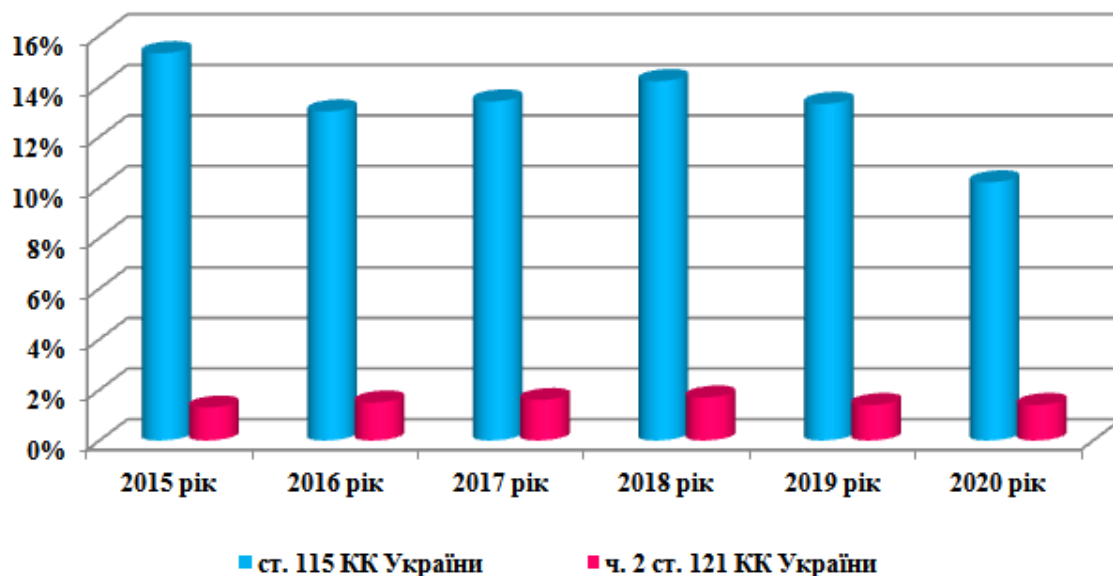
За 2017 рік : всього зареєстровано кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я – 38 274, з яких за ст. 115 КК України – 5 145 кримінальних правопорушень; ст. ст. 116-120 КК України – 278 кримінальних правопорушень; ст. 121 КК України – 2 096; ч. 2 ст. 121 КК України (за кваліфікуючою ознакою, тяжкі тілесні ушкодження, які спричинили смерть потерпілої особи) – 613 кримінальних правопорушень, що становить 1,6 % від загальної кількості кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я, питома вага від загальної кількості вчинених кримінальних правопорушень за ст. 121 КК України – 29,2 %, від загальної кількості вбивств – 11,3 % [3].

За 2018 рік : всього зареєстровано кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я – 39 164, з них за ст. 115 КК України – 5 557; ст. ст. 116-120 КК України – 294; ст. 121 КК України – 2 130; ч. 2 ст. 121 КК України (за кваліфікуючою ознакою, тяжкі тілесні ушкодження, які спричинили смерть потерпілої особи) – 661 кримінальних правопорушень, що склало 1,7 % питомої ваги від загальної кількості кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я, питома вага від загальної кількості вчинених кримінальних правопорушень за ст. 121 КК України – 31 %, від загальної кількості вбивств – 11,3 % [4].

За 2019 рік : всього зареєстровано кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я – 41 101 кримінальних правопорушень, з них за ст. 115 КК України – 5 465 кримінальних правопорушень; ст. ст. 116-120 КК України – 270 кримінальних правопорушень; за ст. 121 КК України – 1 940; ч. 2 ст. 121 КК України (за кваліфікуючою ознакою, тяжкі тілесні ушкодження, які спричинили смерть потерпілої особи) – 579 кримінальних правопорушень, що склало 1,4 % від загальної кількості кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я, питома вага від загальної кількості вчинених кримінальних правопорушень за ст. 121 КК України – 29,9 %, від загальної кількості вбивств – 10,1 % [5].

За 2020 рік: всього обліковано кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я – 37 328 кримінальних правопорушень, з них за ст. 115 КК України – 3 809 кримінальних правопорушень; ст. ст. 115-120 КК України – 231 кримінальне правопорушення; за ст. 121 КК України – 1 703; ч. 2 ст. 121 КК України (за кваліфікуючою ознакою, тяжкі тілесні ушкодження, які спричинили смерть потерпілої особи) – 506 кримінальних правопорушень, що склало 1,4 % від загальної кількості кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я, питома вага від загальної кількості вчинених кримінальних правопорушень за ст. 121 КК України – 29,7 %, від загальної кількості вбивств – 13,3 % [6].

Так, ми можемо побачити, що за останні п'ять років на фоні загального зниження кількості кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи рівень кримінальних правопорушень за ч. 2 ст. 121 КК України залишається майже незмінним та коливається від загальної кількості таких кримінальних правопорушень в межах 1,3 % – 1,7 %. Натомість, від загальної кількості спричинених тяжких тілесних ушкоджень коливається в межах 27,1 % – 31 %.

Діаграма 1. Відсоткове співвідношення кримінальних правопорушень, передбачених ст. 115 та ч. 2 ст. 121 КК України від загальної кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи за 2015-2020 роки.

Таким чином, за офіційними статистичними даними, за період з 2015 по 2020 роки, надають нам змогу зазначити, що на фоні загального зниження рівня злочинності у 2017–2018 роках, показники за ч. 2 ст. 121 КК України залишились майже незмінними і становлять 1,3 % - 1,7 % від загальної кількості кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи. Від загальної кількості вбивств, ч. 2 ст. 121 КК України складає від 8 % до 11,3 %, при чому найбільші показники зафіксовані у 2017 та 2018 роках. Від загальної кількості тяжких тілесних ушкоджень, такі, що спричинили смерть потерпілому становлять у межах від 27,1 % до 31 %. Не зважаючи на зниження кількісних показників за ст. ст. 115-121 КК України, якісні показники залишились на попередньому рівні, що говорить про необхідність проведення більш дієвих заходів попередження насильницької злочинності.

1. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за грудень 2015 року. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=112173&libid=100820 (Дата звернення: 04.02.2021)

2. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за грудень 2016 року. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=112661&libid=100820 (Дата звернення: 04.02.2021)

3. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за грудень 2017 року. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113281&libid=100820 (Дата звернення: 04.02.2021)

4. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за грудень 2018 року. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113653&libid=100820 (Дата звернення: 04.02.2021)

5. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за грудень 2019 року. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113897&libid=100820 (Дата звернення: 04.02.2021)

6. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за грудень 2020 року. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=114140&libid=100820&c=edit&_c=fo (Дата звернення: 04.02.2021)

Гліб Барабаш,
викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін

Світлана Шалгунова,
завідувач кафедри
кримінально-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ХАРАКТЕРИСТИКА ШТРАФУ ЯК ВИДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПОКАРАННЯ В США

В кримінальному праві США штраф є одним із найбільш давніх видів кримінального покарання, і досить давно використовується на різних рівнях: на рівні федерації та на рівні штатів. Такий підхід заснований на тому, що всі відносини в країні ґрунтуються на економічних відносинах, головним елементом яких є гроші. Таким чином, запровадження в кримінальному праві елементу фінансового розрахунку є цілком природним. Незвичним для нашої правової системи є те, що для США, як і для більшості країн Європи такий вид кримінального покарання є не просто поширеним, а фактично, основним видом покарання, який має переваги перед іншими видами кримінальних покарань. На нашу думку, це пов'язано із тим, що вся система відносин в США та країнах Європи ґрунтується саме на отриманні фінансової вигоди, і за будь-яких обставин. Однак, необхідно зазначити, що в українському кримінальному праві останні роки має місце аналогічна тенденція до запровадження широкого застосування такого виду кримінального покарання, як штраф. Викликано це, на наш погляд, побудовою в країні так само, як і на заході, особи споживача, який не буде думати про соціальні чи інші проблеми на рівні суспільства, а буде лише обмежений думками про своє особисте життя, задоволення власних матеріальних та інших потреб.

Хоча при призначенні кримінальних покарань суди іще використовують такі види кримінальних покарань, як позбавлення волі, обмеження волі, але тенденція о більш широкого застосування штрафу уже досить видима.

Якщо говорити про систему штрафів як видів кримінального покарання в США, то вона має сталу традиційну систему. Основною рисою такої системи є використання фіксованої системи штрафів. Іншими словами, це суворо тарифна система штрафів, що характеризується чітко встановленими межами розмірів штрафу за різні види злочинів.

При призначення кримінального покарання у вигляді штрафу суд повинен визначити розмір штрафу з урахуванням положень кримінального закону. Кримінальним законом встановлені суми штрафів в абсолютних показ-

никах, і їх межі, за які суд виходити не повинен. Так, діяння, що потягло за собою смерть потерпілої особи, передбачає штраф у розмірі від 250 до 250 тисяч доларів (розділ 18 Федерального Зводу законів, §3571) [1, с.234].

У вітчизняному кримінальному праві законодавець також передбачив аналогічний підхід до формулювання системи штрафів, і зберіг правило визначення верхньої та нижньої межі розміру штрафу. Відмінність лише у тому, що за українським кримінальним законом сума штрафу визначається інакше. За основи вітчизняний законодавець обрав еквівалент у вигляді неоподаткованого мінімуму доходів громадян. При цьому необхідно зазначити, що головний принцип визначення розміру штрафу як виду кримінального покарання збережений, - це фіксована грошова сума.

Отже, розмір штрафу як виду кримінального покарання ставиться у залежність від тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, і від особи винного, його характеристики. Цим вищий ступінь тяжкості вчиненого кримінально протиправного діяння, тим більша сума штрафу.

В системі правосуддя США сформувалася така система, що зрівняльний аспект є одним із основних його принципів, і принципу справедливості, в першу чергу. Таким чином, вироки, які виносять суди, в більшості своїй засновані не на літері кримінального закону, а на власному переконанні судді. Такі стереотипи сформовані, на наш погляд, історично, і їх основою є уявлення суддів про особу злочинця. Хоча, в деяких випадках, не виключається і дискримінаційний підхід, особливо відносно чорношкірого населення країни. Однак, якщо дискримінація була ознакою американського правосуддя у 70-80 роки минулого століття, то на цей час, і особливо останні роки, цей підхід змінено, і чорношкіре населення стало більш захищеним від свавілля суддів.

Що стосується призначення штрафів судами за злочини, то на цей час суди більш буквально тлумачать норми чинного кримінального законодавства і дотримуються принципів рівності громадян перед законом. Аналіз судової практики США останніх років показує, що суди більш одноманітно стали застосовувати штрафи в якості кримінального покарання, і призначають їх однаково чорним і білим засудженим, які вчинили злочини одного виду.

Аналогічний підхід виявляється і при призначенні інших видів кримінального покарання (позбавлення волі, обмеження волі, арешту та ін.). таким чином, американська система кримінального правосуддя останні роки стала більш, так би мовити, «законною», і справедливою, оскільки стала залежати від ступеня тяжкості вчиненого злочину та особи винного, а не від кольору його шкіри.

Також, необхідно зазначити, що однією із рис такої системи правосуддя в США та призначення штрафів в системі кримінального судочинства стало призначення покарань за вчинення місдімінора [2, с.13-21]. Штраф призначається за вчинення злочину невеликої тяжкості, яким і є місдімінор, в якості основного виду покарання. В інших видах злочинів штраф призначається як додатковий вид кримінального покарання. В якості основного виду покаран-

ня застосовувалися позбавлення волі або пробація. Як і за українським кримінальним законодавством, це переважно злочини корисливої спрямованості, або пов'язані з використанням службових повноважень та отриманням якоїсь вигоди з боку винного. При цьому необхідно зазначити, що в системі кримінального судочинства США особа, яка визнається винною у вчиненні злочину, повинна відшкодувати всі витрати, пов'язані із здійсненням правосуддя. Такими витратами є не лише майнова шкода, заподіяна злочином, а й витрати, що пішли на викриття злочину та особи, яка його вчинила, на пошук та затримання підозрюваного, на розслідування, утримання підозрюваного в слідчому ізоляторі, організацію та здійснення нагляду за ним з боку правоохоронних структур та інші. Фактично, система кримінального судочинства працює на самокупності, і витрати держави, здійснені під час всіх дій, від викриття злочину та особи злочинця засоби, і його засудження повертаються державі після винесення вироку. Ситуація доходить до того, що, наприклад, в окремих штатах засуджений за дорожньо-транспортний злочин (переважно, вчинений у стані алкогольного сп'яніння) відшкодовує кошти на засоби, які містять записи його поведінки під час затримання органами поліції[3].

Важливим моментом є те, що призначений судом штраф у кримінальному судочинстві повинен стягувати суд, який його і призначив. Безпосередньо, стягнення штрафу здійснює працівник суду (клерк), який є судовим виконавцем, якщо порівнювати його з національною системою. В деяких випадках до стягнення штрафу можуть бути залучені й інші службові особи, а саме працівники (федеральних або на рівні штату) органів прокуратури, поліції, органів пробації. Відбувається це у разі ухилення засудженого до штрафу від його виплати.

На відміну від вітчизняного кримінального, кримінально-процесуального та кримінально-виконавчого законодавства, виконання кримінальних покарань покладається на органи виконання кримінальних покарань, а саме – Державну кримінально-виконавчу службу України.

Необхідно зазначити, що для американської системи правосуддя несплата засудженим штрафу визнається поразкою, що неприпустима, оскільки вона паплюжить систему правосуддя в цілому, суд, який призначив штраф і не зміг його стягнути та державу в цілому, всі відносини в якій засновані лише на фінансовому підґрунті. Американське правосуддя дуже ретельно слідкує за тим, щоб його ім'я не було спаплюжене намаганнями перемогти систему, і таким чином показати його неефективність та катастрофічність недотримання встановленим ним норм.

Таким чином, традиційна модель призначення та стягнення штрафу як виду кримінального покарання в США має риси, що суттєво відрізняють її від української моделі. Це є цілком природним, оскільки в Україні ніколи не було настільки зашореного на фінансових питаннях суспільства. Однак, система правосуддя та призначення майнових покарань в Україні намагається перейняти зарубіжний досвід капіталістичних країн, і, як сві-

дчать впроваджені реформи, аналогічна система буде побудована і в Україні. Добре це чи погано покаже час, оскільки жодна реформа не може бути абсолютно ідентичною зарубіжним аналогам, завжди має місце національний менталітет, який щось коригує.

1. Уголовное право зарубежных государств. Общая часть / Под ред. И. Д. Козочкина. М.: Инст. межд. права и экономики им. А.С. Грибоедова. 2001. 576 с.
2. Zimring, F. Making the Punishment Fit the Crime // Hastings Center Report. 1976. N 6. P.13-21.
3. Cole G. F., Mahoney B., Thornton M., and Hanson, R. A. The practices and attitudes of trial court judges regarding fines as a criminal sanction : Executive summary. Washington. DC: National Institute of Justice, 1987.

Олександр Бондар,
доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ЮРИДИЧНІ ГАРАНТІЇ ТРУДОВИХ ПРАВ ПРАЦІВНИКІВ ПІД ЧАС ЗВІЛЬНЕННЯ ЗА НЕВІДПОВІДНІСТЬ ЗАЙМАНІЙ ПОСАДІ

Світова фінансова криза та її наслідки для економіки України призвели до різкого зростання безробіття та численних позовів з приводу незаконних звільнень працівників. Вказана ситуація наче «лакмусовий папір» вказала на недосконалість існуючого механізму гарантування належної реалізації та захисту трудових прав працівників під час їх звільнення з ініціативи роботодавця не тільки на підставі п.1 ст. 40 Кодексу законів про працю України (далі - КЗпП), але й звільнення за п.2 зазначеної статті при виявленій невідповідності працівника займаній посаді або виконуваній роботі, у зв'язку з недостатньою кваліфікацією або станом здоров'я, які перешкоджають продовженню даної роботи (далі – звільнення за невідповідність займаній посаді) [1], оскільки під час прийняття рішення про звільнення за вказаними підставами прагматичний суб'єктивізм роботодавця все ще залишається головним. Разом з тим, слід нагадати, що одним із пріоритетів трудового законодавства України є його спрямування на забезпечення правових гарантій у процесі реалізації громадянами права на працю та його гідний захист, зокрема й від незаконного звільнення. Тому важливо дослідити існуючі юридичні гарантії трудових прав працівників під час їх звільнення за невідповідність займаній посаді та запропонувати шляхи їх удосконалення в сучасних умовах.

Належна реалізація трудових прав працівників можлива тільки за умов існування дієвого правового механізму гарантування їх здійснення та захисту. Тому з впевненістю можна стверджувати, що гарантії відіграють у правовому регулюванні трудових відносин працівників не менш важливу роль, ніж безпосередньо трудові права задля реалізації яких людина й вступає у трудові відносини з потенційним роботодавцем. У зв'язку з цим, сутність юридичних гарантій має прояв у конкретних правових засобах, які створюють умови для здійснення та реалізації прав і обов'язків працівників. Ці гарантії завжди виражаються у формі правових норм, які можуть забезпечити максимальну свободу дій працівника стосовно реалізації своїх прав, або впливають на роботодавця чи інших зобов'язаних осіб шляхом встановлення обов'язку щодо необхідності дотримання прав працівника.

Отже, приділимо увагу безпосередньо гарантіям, які під час розірвання трудового договору з ініціативи роботодавця за невідповідність займаній посаді чи виконуваній роботі згідно з чинним трудовим законодавством України має в умовах сьогодення кожний працівник. Так, відповідно до ч.3 ст.40 КЗпП, роботодавець не має права звільнити працівника за невідповідність займаній посаді в період його тимчасової непрацездатності або перебування його у відпустці. Відпустку, в період якої не допускається звільнення працівника з ініціативи роботодавця, слід розглядати як будь-яку відпустку, встановлену ст.4 Закону України «Про відпустки» [2]. Винятком цієї заборони може бути виключно ліквідація підприємства. Зазначене положення КЗпП, на мій погляд, є самостійною юридичною гарантією розірвання трудового договору за підставами організаційно-правового характеру.

До юридичних гарантій розірвання трудового договору з ініціативи роботодавця за невідповідність займаній посаді також, на мою думку, доцільно віднести існування у трудовому законодавстві України норм щодо заборони звільнення деяких категорій працівників, зокрема вагітних жінок; жінок, які мають дітей віком до 3-х років (до 6-ти років у випадках, передбачених ч.6 ст.179 КЗпП); одиноких матерів при наявності дитини віком до 14 років або дитини-інваліда (ст.184 КЗпП); молодих працівників віком від 15 до 28 років, прийнятих на роботу після закінчення навчання протягом 2-х років після прийняття їх на роботу (ст.ст.197, 198 КЗпП та Закон «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» [3]); осіб, призваних на військові збори (Закон «Про військовий обов'язок і військову службу» [4]) тощо.

Ці категорії не підлягають звільненню ні за яких обставин, за винятком повної ліквідації підприємства, установи, організації. Водночас, цікаво підкреслити, що зазначений вище рівень гарантування, на мій погляд, є не найвищим, оскільки існує категорія осіб, для якої встановлений ще вищий рівень гарантій при розірванні трудового договору, що полягає, крім заборони їх звільнення, в обов'язку їх працевлаштування у разі ліквідації підприємства. Це такі категорії працівників: вагітні жінки, жінки, які мають дітей віком до 3-х років (до 6-ти років у випадках, передбачених ч.6 ст.179 КЗпП), одинокі

матері при наявності дитини віком до 14 років або дитини-інваліда, працівники молодше 18-ти років. Але слід наголосити на тому, що норми, які встановлюють обов'язок працевлаштування вказаних категорій працівників (ч.3 ст.184, ст.198 КЗпП), є неефективними в умовах сьогодення та вимагають відповідного вдосконалення, оскільки криза призвела до численних скорочень та взагалі навіть до ліквідації багатьох підприємств в Україні, в результаті чого навіть висококваліфікованим та досвідченим працівникам важко працевлаштуватись, а говорити про вчасне та термінове працевлаштування жінок-матерів взагалі тоді не варто. Тому доцільно внести зміни до зазначених норм та встановити обов'язок роботодавця виплачувати достатній розмір компенсації вказаним категоріям осіб у разі неможливості їх швидкого працевлаштування на нове підприємство, а також слід посилити відповідальність за немотивовану відмову у прийнятті вказаних категорій на роботу.

Положення ст. 44 КЗпП містять наступну правову гарантію розірвання трудового договору з ініціативи роботодавця за невідповідність займаній посаді, яка полягає у обов'язку роботодавця виплати працівникові при звільненні вихідну допомогу у розмірі не менше середнього місячного заробітку. До категорії вихідної слід віднести також допомогу, яка виплачується працівникам, котрі належать до категорій I і II громадян, потерпілих внаслідок Чорнобильської катастрофи. Вона виплачується у розмірі трикратної середньомісячної зарплати при звільненні названих працівників за п.1 ст.40 КЗпП (п.7 ст.20, п.1 ст.21 Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» [5]).

На мою думку, найбільш важливою серед правових гарантій розірвання трудового договору з ініціативи роботодавця за невідповідність займаній посаді, є право кожного працівника на звернення до суду за захистом своїх порушених під час звільнення трудових прав. Судовий захист є найбільш ефективною та дієвою сучасною формою захисту трудових прав працівників. Судові органи вирішують трудові спори на підставі та у порядку, встановленому законом. Крім цього, суди можуть окремою ухвалою реагувати на порушення законів, що має значне дисциплінуюче та профілактичне значення на учасників трудових правовідносин. Ст.ст. 55, 124 Конституції України [6] гарантують кожному громадянину право звернутися з будь-яких питань безпосередньо до суду. Судовий захист трудових прав є одним з найважливіших елементів захисту трудових прав працівників. Справи, що виникають з трудових правовідносин у суді, розглядаються за загальними правилами цивільного судочинства. Розглядаючи трудові спори, суд керується нормами як цивільного процесуального права, так і нормами, що регулюють трудові відносини. Важливою гарантією дотримання суспільних інтересів є те, що під час розгляду спору суд не може за власною ініціативою на сторону відповідача притягнути третю особу, винну у порушенні норм, що регулюють трудові відносини, та стягнути з неї матеріальну шкоду, яку понесло підприємство, здійснювати активну роль у фактичному виконанні прийнятих за трудовими

спорами рішень, примусово зобов'язуючи виконати їх, коли вони не виконуються добровільно.

Крім вказаних вище юридичних гарантій трудових прав працівників під час звільнення за невідповідність займаній посаді, вважаю, доцільним та вкрай важливим встановити ще право на обізнаність працівника про подальше його вивільнення. У певному вигляді таке гарантування вже має місце під час процедури розірвання трудового договору на підставах організаційно-правового характеру, зокрема за п.1 ст.40 КЗпП України. Так, ст.49-2КЗпП встановлює обов'язок роботодавця попередити про подальше вивільнення працівника персонально не пізніше ніж за два місяці. На мій погляд положення вказаної статті доцільно поширити й на випадки звільнення працівників з ініціативи роботодавця за невідповідність займаній посаді (п.2 ст.40 КЗпП). Крім цього, було б доцільно також робити попередження про потенційне звільнення у письмовій формі з ознайомленням під особистий підпис працівника, який вивільняється.

1. Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.1971 № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 01.02.2021).

2. Про відпустки : Закон України від 15.11.1996 № 504/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/504/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 01.02.2021).

3. Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні : Закон України від 05.02.1993 № 2998-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2998-12#Text> (дата звернення: 01.02.2021).

4. Про військовий обов'язок і військову службу : Закон України від 25.03.1992 № 2232-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text> (дата звернення: 01.02.2021).

5. Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи : Закон України від 28.02.1991 № 796-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/796-12/conv#n177> (дата звернення: 01.02.2021).

6. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 01.02.2021).

Алла Демичева,
доцент кафедри
соціально-гуманітарних дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат соціологічних наук, доцент

МІСЦЯ НЕСВОБОДИ ЯК ТОТАЛЬНІ ІНСТИТУЦІЇ: УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ

Закон України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» визначає місце несвободи як будь-яке місце, де особа утримується чи може утримуватися за наказом судового, адміністративного чи іншого органу чи за його вказівкою, з його відома чи мовчазної згоди, під вартою, в ув'язненні чи під опікою (п.8, ст. 13) [1]. У цьому ж Законі представлений перелік місць несвободи, який містить установи за різними відомчими підпорядкуваннями. Можна визначити місця несвободи в системі Служби безпеки України; Національної поліції; ті, що підпорядковані Мінюсту; підпорядковані Державній прикордонній службі; в системі Державної міграційної служби; підпорядковані Міністерству оборони; підпорядковані Державній судовій адміністрації; в системі Міністерства освіти і науки; в системі Міністерства охорони здоров'я; підпорядковані Міністерству соціальної політики України. Цей перелік, за Законом, є невичерпним. Станом на 1 січня 2019 р. налічувалося 5 044 установ та інших об'єктів, які можуть належати до місць несвободи у розумінні статті 13 Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини», що перебувають у сфері правового регулювання 10 державних інституцій [2, с.18].

Місця несвободи за своїми сутнісними ознаками є аналогом тотальних інституцій, які дослідив Ірвінг Гофман у роботі «Тотальні інституції». У передмові автор визначає останні, як місце проживання та роботи, в якому велика кількість людей знаходиться у схожих умовах, протягом значної кількості часу є відрізаними від суспільства, спільно ведуть закрите, формально врегульоване життя [3, с.29]. Закритість цих місць виражається у перешкодах як у взаємодії із зовнішнім світом, так і можливості добровільно покинути ці інституції. Щодо типології тотальних інститутів, за ступенем використання примусу вони діляться на ті, в яких примусовий характер має зовнішнє для особистості джерело (в'язниця, закриті медичні установи), і ті, примус в яких - акт добровільного вибору їх членів, їх служіння (релігійні організації). За соціальним призначенням І. Гофман виділив п'ять груп тотальних інститутів, чотири з яких безпосередньо включають місця несвободи, про які йшлося вище:

- 1) ті, що забезпечують стаціонарний догляд за людьми, які не здатні са-

мостійно забезпечувати себе, які при цьому не становлять суспільної небезпеки (за українським законодавством це, наприклад, геронтологічні, дитячі будинки, психоневрологічні інтернати);

2) ті, що забезпечують стаціонарний догляд за людьми, які не здатні до самостійного забезпечення, але які становлять ненавмисну небезпеку для суспільства (туберкульозні санаторії, психіатричні лікарні);

3) ті, що захищають суспільство від навмисної небезпеки з боку певних осіб (ізолятори тимчасового тримання, слідчі ізолятори, кримінально-виконавчі установи, приміщення для тримання підсудних (засуджених) у судах та ін.);

4) ті, які необхідні для ефективного виконання інструментальних завдань (армія, судові екіпажі, школи-інтернати та ін.);

5) ті, що творені групами осіб, щоб відділити себе від мирського життя (монастирі, духовні школи і семінарії) [Там же, с. 33].

Отже, типологія тотальних інститутів І. Гофмана презентована у типології сучасних місць несвободи. При цьому, Гофман наполягає на тому, що тотальна інституція – це соціальний гібрид, з одного боку це офіційна (формальна) організація, тобто кожне з цих місць несвободи має соціально схвалені цілі та легальний набір засобів для її реалізації. З іншого боку, це є складно побудованою спільнотою, яка характеризується внутрішньою складністю, специфічним рисами повсякденного життя, особливостями взаємодії тощо. І. Гофман відзначав, що всі види тотальних інститутів мають певні особливості, однак можна виокремити три загальні риси: режимність, регулювання життя чіткими правилами; спільне утримання та постійна взаємодія з великою кількістю людей; зосередженість життя в єдиному місці [Там же, с.35]. У цих інститутах, зокрема у місцях несвободи, відбувається ізоляція особи від зовнішнього світу, відсутність/мінімізація приватності у таких закладах, звідси й відсутність делікатних взаємовідносин, постійне спілкування з одними й тими ж людьми протягом довгого часу, втрата попередньої ідентифікації (особливо якщо мова йде про установи пенітенціарної системи), утрата свободи дій тощо.

І. Гофман у якості об'єкту дослідження розглядає в першу чергу психіатричні установи, потім екстраполоючи умовиводи на всі тотальні інституції. Для прикладу місця несвободи та демонстрації застосування ідей І. Гофмана, можна теж розглянути психо-неврологічні інтернати (далі – ПНІ), які існують в Україні. ПНІ є стаціонарним інтернатним закладом для соціального захисту, що утворюється для тимчасового або постійного проживання/ перебування осіб віком старше 18 років із стійкими інтелектуальними та/або психічними порушеннями, які за станом здоров'я потребують стороннього догляду, соціально-побутового обслуговування, надання медичної допомоги, соціальних послуг та комплексу реабілітаційних заходів і яким згідно з висновком лікарської комісії за участю лікаря-психіатра не протипоказане перебування в інтернаті [4]. Завданнями ПНІ чітко прописані та полягають у забезпеченні прав та

інтересів підопічних, створення належних умов для проживання/перебування, надання соціальних послуг підопічним (стаціонарний догляд, соціальна реабілітація, представництво інтересів) та ін. Отже, бачимо легальні цілі та упорядковану структуру для їх реалізації. Після влаштування підопічного до ПНІ у нього зберігаються всі права, які гарантовані Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод, Конституцією та іншими нормативними актами. Але відповідно до статті 25 Закону України «Про психіатричну допомогу» права осіб, які страждають на психічні розлади та перебувають у закладі соціального захисту, можуть бути обмежені за рішенням лікаря-психіатра (комісії лікарів-психіатрів) в інтересах захисту їх здоров'я чи безпеки, а також в інтересах здоров'я або безпеки інших осіб. З іншого боку, життя у ПНІ відзначається тими ознаками, про які вже згадувалося, - режимність, регулювання життя чіткими правилами; спільне утримання та постійна взаємодія з великою кількістю людей; зосередженість життя в єдиному місці. Для ПНІ характерні і інші ознаки тотального інституту/місця несвободи: відсутність приватності, утрата свободи дії тощо. І на жаль, часто життя підопічних у ПНІ пов'язане з порушенням прав людини. Наведемо у якості прикладу певні порушення прав людини, що були зафіксовані під час моніторингового візиту НППМ (авторка є громадським монітором НППМ та співавтором звіту) до Криворізького ПНІ у 2018 р., звіт оприлюднений та розміщений на сайті Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Отже, «частина підопічних, які проживають у корпусі №1 (який персонал, принижуючи гідність підопічних, називає «корпус для буйних»), у денний час знаходяться запертими у приміщенні, що розташоване у будівлі клубу, дивлячись весь час телевізор, сидячи на лавках. Тобто підопічні не мають можливості ні прилягти, ні усамітнитися (втрата свободи дій). У підопічних немає ані настільних ігор, ані пазлів, ані тенісних столів, тобто взагалі відсутня можливість власного розвитку та набуття/збереження певних навичків. У корпусі №1 дуже прохолодно, не дотримується температурний режим (термометрів немає), у кімнатах взагалі відсутнє електричне світло. У кімнатах немає особистих речей підопічних. Чистий одяг видається санітаркою та зберігається в окремій кімнаті, не маркований (відсутність приватності)... На вікнах житлових кімнат другого поверху встановлені глухі стаціонарні решітки. Взагалі у психоневрологічному інтернаті відсутня системна соціальна реабілітація підопічних» [6]. Також під час візиту була зафіксована наявність конфліктних неформальних відносин серед підопічних. Тобто ПНІ є типовим місцем несвободи як за формальними, так і внутрішніми, сутнісними ознаками.

Підсумовуючи, зазначимо, що еквівалентом гофмановського «тотальні інститути» є сучасний концепт «місце несвободи», зміст якого визначений Законом України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини». В Україні нараховується більше п'яти тисяч таких місць, які мають як формальні, так і субкультурні ознаки тотальних інституцій.

1. Закон України Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Документ 776/97-ВР, чинний, поточна редакція від 28.11.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-%D0%B2%D1%80> (дата звернення 01.02.2021)
2. Спеціальна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини «Стан реалізації Національного превентивного механізму у 2019 році». URL: <http://www.ombudsman.gov.ua/ru/page/npm/provisions/reports/> (дата звернення 02.02.2021)
3. Гоффман Э. Тотальные институты: очерки о социальной ситуации психически больных пациентов и прочих постояльцев закрытых учреждений. Перев. с англ. М.: Элементарные формы, 2019, 464 с.
4. Типове положення про психоневрологічний інтернат, затвердженого постановою КМУ від 14.12.2016 № 957 (пункти 1 та 15). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/957-2016-%D0%BF#Text> (дата звернення 04.04.2021).
5. Закон України «Про психіатричну допомогу URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1489-14#Text> (дата звернення 04.04.2021).
6. Результати повторного моніторингового візиту до Криворізького психоневрологічного інтернату URL: <http://www.ombudsman.gov.ua/ua/page/npm/provisions/reports/> (дата звернення 02.02.2021).

Андрій Іваниця,

доцент кафедри
загальноправових дисциплін,
кандидат юридичних наук

Анна Лещенко,

студентка юридичного факультету

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

МОРАЛЬНО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

У сучасному суспільстві гостра криза основних життєвих орієнтацій, пов'язана із затяжним і болючим процесом зламу установлених форм існування за відсутності перспективи попереду. Дана криза спостерігається в країнах, що входили до складу колишнього СРСР. В останні роки в українському суспільстві знизився рівень довіри до судової влади та держави в цілому. Саме тому на противагу цій зневірі постає потреба у відновленні моральних орієнтирів. На сьогодні в силу розвитку світських засад суспільного життя і зростання наукового знання по-новому постає проблема пошуку сенсу життя. Сучасна людина більше турбується про здоров'я, ніж про душу. Такі трансформації в сучасній моралі вплинули на статус етики в суспільстві. Вони вимагають по-новому оцінити етико-філософські підстави, які могли б бути покладені в основу сучасних моральних систем, і відповісти на питання про

зміни в самій етиці.

Морально-правові проблеми розвитку сучасного суспільства досліджували провідні зарубіжні та вітчизняні науковці: Й. Гессен, Д. Дьюї, Г. Кельзен, Г. Маркузе, А. Пайк, В.Д. Бабкін, В.А. Бачинін, С.В. Бобровник, С.Д. Гусарєв, А.П. Заєць, О.В. Зайчук, Н.М. Оніщенко, М.І. Панов, О.В. Петришин, П.М. Рабінович та інші.

Основою моралі є саме ідея свободи, котра надає сенсу і високого значення як етичному началу, так і меті суспільного та особистого розвитку. Свого часу потяг до свободи знайшов вираження в принципах політичної демократії, економічного лібералізму, відокремлення церкви від держави, індивідуалізму в приватному житті, лібертарно-юридичних концепціях, навіть в комуністичних принципах влади суспільних інтересів над індивідуальними. В процесі розвитку людства свобода стала дійсно однією з абсолютних соціальних цінностей життєдіяльності людини, одним із основних принципів її існування. Саме тому свобода може служити критерієм людського прогресу, в тому числі і в галузі державно-правових форм [1, с. 56].

Мораль – система історично визначених поглядів, норм, принципів, оцінок, переконань, які знаходять вираження у вчинках та діях людей, регулюють їх ставлення один до одного, до суспільства, певного класу, держави і підтримуються особистими переконаннями, традиціями, вихованням, силою громадської думки. Їх критеріями постають категорії добра, зла, чесності, благородства, порядності, совісті. З таких позицій даються моральна інтерпретація та оцінка всіх суспільних відносин, вчинків та дій людей. Особливістю моралі є те, що вона регулює поведінку і свідомість людей в усіх сферах життя. Таким чином, і право, і мораль мають здатність проникати в різні сфери суспільного життя. Ні право, ні мораль не обмежуються предметно відокремленою сферою соціальних відносин. Вони пов'язані з поведінкою людей, соціальною взаємодією. Отже, не можна розмежовувати право і мораль за предметними сферами їх дії – вони діють у єдиному колі соціальних зв'язків. Звідси спільність – тісна взаємодія норм права і моралі. Поряд із спільними рисами розглядають і відмінні риси моралі і права [4].

В чинному законодавстві є посилення на моральність та моральні засади суспільства, зокрема: у статті 35 Конституції України йдеться про таке, кожен має право на свободу світогляду і віросповідання. Це право включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культу і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність. У Цивільному Кодексі України є ряд статей, які містять посилення на моральні засади суспільства, а саме межі здійснення цивільних прав, самозахист цивільних прав, право на індивідуальність тощо [2].

Більшість правознавців, досліджуючи питання про взаємодію права і моралі, дотримуються думки, що все, регульоване правом, так чи інакше підлягає моральній оцінці. Але П. Є. Недбайло вважав, що «існують такі сфери суспільних відносин, регулювання яких є байдужим в моральному відношен-

ні в силу того, що вони не вимагають моральної оцінки, де достатнім є лише правовий вплив. До них належать, наприклад, порядок огляду місця події, правила ведення судових протоколів, нотаріальне посвідчення документів, процесуальні строки, строки скликання сесій Ради, багато дій з управління та ін.» [3, с. 7]. Однак при з'ясуванні спільного між правом й мораллю слід брати до уваги головну закономірність: мораль невіддільна від права і є одним із аспектів правових відносин.

Отже, для відновлення моральних орієнтирів та довіри до судової влади в Україні необхідно: закріпити моральні норми та морально-правові принципи на документі, з метою дотримання цих норм та принципів; враховувати інтереси суспільства; приділяти більше уваги вирішенню проблем з етичної точки зору. В Україні було проведено судові реформи з метою удосконалення законодавства щодо судоустрою.

1. Лукашева Е.А. Право. Мораль. Личность 1986. – 71 с.
2. Цивільний кодекс України: Закон України від 19.06.2003 р. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, № 40-44, ст.356.
3. Диденко Н. Г. Право и свобода 2001. № 3. С. 4–27.
4. Актуальні морально-правові проблеми сучасного суспільства. URL : <http://studies.in.ua/ru/etika-i-estetika-lekcii/3983-tema-5-aktualn-moralno-pravov-problemi-suchasnogo-susplstva.html>.

Роман Карпенко,
старший викладач кафедри
цивільно-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ РЕЖИМУ ОКРЕМОГО ПРОЖИВАННЯ ПОДРУЖЖЯ

У статті 119 Сімейного кодексу України чітко встановленні підстави для встановлення режиму окремого проживання подружжя - неможливість та небажання обох або одного з подружжя проживати спільно. Однак деякі науковці (такі, як О.М. Калітенко) вважають це оціночними категоріями, які не можуть бути однозначно встановлені судом. Більш обґрунтованою є позиція З.В. Ромовської, згідно з якою суть кожної оціночної категорії якраз у тому й полягає, що виключає однакові, шаблонні підходи до всіх без винятку ситуацій [1]. Виходячи із Цивільного процесуального кодексу України (далі ЦПК України) суду надається можливість з'ясувати відносини подружжя, оцінюючи докази за своїм внутрішнім переконанням, яке формується шляхом дослідження ная-

вних у справі доказів. Відповідно суди, розглядаючи зовнішньо подібні справи, об'єктивно можуть винести та виносять неоднакові рішення.

Щодо підстав встановлення режиму окремого проживання подружжя, то вони в законодавстві України мають дві форми: 1) «неможливість» 2) «небажання» одного з членів подружжя проживати спільно. Неможливість проживати спільно означає наявність певних об'єктивних обставин, через які чоловік та дружина фактично не можуть проживати разом. До таких обставин можна віднести невиліковну хворобу (наприклад психічну, за наявності якої, існує необхідність поміщення особи до медичного закладу), від'їзд на довгий час на велику відстань, позбавлення волі або відмова проживати разом одного з членів подружжя. Небажання проживати спільно зазвичай свідчить про відсутність у подружжя прагнення до спільного проживання, коли воно є об'єктивно можливим, проте суперечить їх волі та бажанню. Небажання проживати спільно може бути викликано багатьма причинами, до яких можна віднести алкоголізм, розбіжність в поглядах на життя, ведення господарства, наркоманію, вступ одного з членів подружжя до секти чи субкультури, побиття, цькування, знущання, неповагу один до одного, знущання над дітьми тощо.

Якщо подружжя звертається до суду з проханням встановлення режиму сепарації, мотивуючи це неможливістю проживати спільно, то вона повинна бути доведена заявниками або з'ясована судом у порядку об'єктивного з'ясування обставин справи, Але випадок, коли не доводиться довести неможливість проживати разом, зовсім не означає відмову суду у встановленні даного режиму, адже, коли чоловік і дружина посилаються на неможливість у своїй заяві, зрозуміло, що у такому випадку присутнє небажання, а воно може бути підставою встановлення режиму окремого проживання подружжя [2, с. 183].

Зазвичай у судовій практиці підставами встановлення режиму окремого проживання подружжя виступає зрада одного з подружжя; реальна загроза життю та (або) здоров'ю одного з подружжя (бійки, знущання); психологічний тиск на одного з подружжя чи їхніх дітей (перебування іншого з подружжя у секті, примушування ним інших членів сім'ї до цього); небезпека для дітей (знущання чи безвідповідальне ставлення до них, примушування їх до бродяжництва) та інше [3, с. 130].

Зарубіжна судова практика також пов'язує застосування сепарації з наявністю таких обставин, як хвороба одного з подружжя (психічне захворювання, коли перебування з такою особою є небезпечним, або безпліддя), відмова одного з подружжя від співжиття, алкоголізм або наркоманія дружини чи чоловіка, велика різниця у віці подружжя та зумовлені цим розбіжності в поглядах, належність одного подружжя до різних сект чи субкультур та інших причин, що призвели до розладу відносин між подружжям [4, с. 2].

Відповідно у спільній заяві подружжя або позовній заяві одного з них інші обставини, якими обов'язково повинні бути викладені ці чи інші обставини, якими обґрунтовуються вимоги заявників або позивача про встановлення режиму окремого проживання подружжя. Так, суддя, розглянувши ма-

теріали цивільної справи за позовом одного з подружжя до іншого про встановлення режиму окремого проживання подружжя, залишив позовну заяву без руху, надавши позивачу п'ятиденний строк для усунення недоліків позовної заяви. Зокрема йшлося про необхідність викладення обставин, якими позивач обґрунтовує свої вимоги та зазначення на докази, що підтверджують ці обставини [5, с. 70].

Отже, режим окремого проживання подружжя встановлює суд у порядку окремого провадження, коли чоловік і жінка не можуть чи не бажають проживати разом і згодні щодо встановлення такого режиму. Так, подружжя подають заяву про встановлення режиму окремого проживання подружжя. Три роки одружені, від шлюбу мають дочку. Вже півтора року проживають окремо один від одного через суперечки та непорозуміння щодо єдиного сімейного бюджету, ведення спільного господарства. Однак мають намір на поновлення сімейних стосунків. Спори майнового характеру між подружжям і з приводу місця проживання та виховання доньки відсутні. Дослідивши матеріали справи та доводи сторін, суд заявлену вимогу задовольнив. У цьому випадку сепарація встановлена з метою врятувати сім'ю.

Саме взаємна згода дружини і чоловіка на встановлення сепарації визначає правову природу вказаної категорії справ. Взаємна згода подружжя свідчить про відсутність між ними спору щодо встановлення зазначеного режиму, а отже і необхідності розгляду справи у порядку позовного провадження [6, с. 131]. Воля обох з подружжя спрямована на бажання проживати окремо без розірвання шлюбу. У цьому випадку суд вирішує не спір про право, а питання про факт окремого проживання подружжя.

Отже, неможливість або небажання «спільного» проживання слід тлумачити не як неможливість або небажання проживати разом у одному житловому приміщенні, а як неможливість чи небажання вести спільне сімейне життя, мати спільний побут і господарство. Хоча знову ж таки закон не зобов'язує подружжя у випадку встановлення режиму сепарації утримуватися від спілкування, мати відособлений побут тощо.

1. Ромовська З.В. Українське сімейне право : підручник для здобувач вищої освіти вищих навчальних закладів К. : Правова єдність, 2009. 500 с.

2. Черноп'ятов С.В. Актуальні питання встановлення та припинення режиму окремого проживання подружжя в порядку окремого провадження *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 2. С.183-192

3. Лепех С. Інститут сепарації: проблеми застосування. *Право України*. 2017. № 3. С. 130-136

4. Аблятіпова Н. А. Сепарація як крок до розірвання шлюбу *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2016. № 3. С. 1-8

5. Бориславська М. В. Деякі проблеми застосування режиму окремого проживання подружжя в Україні. *Університетські наукові записки*. 2015. № 2 (54). С. 69-79

6. Німак М. Процесуально-правова природа справ, що виникають із шлюбних правовідносин *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2009. Вип. 49. С. 130-137

Вячеслав Коваленко,
викладач кафедри
цивільно-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ПРИРОДНОГО ДОВКІЛЛЯ В УКРАЇНІ

Питання адміністративно-правового статусу природного довкілля в Україні неодноразово поставало наріжним каменем у дослідженнях вітчизняних учених. Враховуючи те, що поняття довкілля, на думку багатьох авторитетних дослідників включає в себе декілька категорій, і в екологічному законодавстві є чи не найширшим, питання визначення його адміністративно-правового статусу потребує пильної уваги в наукових розробках.

Обраний євроінтеграційний курс, спрямовує українське суспільство та нормативно-правове забезпечення сучасної України в бік демократизації та лібералізації суспільних процесів, проте, з урахуванням того, що природне довкілля, його значення у формуванні держави, особливості використання та наявність ряду обмежень носять суспільно важливий характер, дана тематика потребує більш глибоких наукових досліджень.

Перш за все, належить звернути увагу на те, що поняття статусу науковці хоч і тлумачать по різному, проте закладене базово термінологічне значення чітко відображає його сутність (у перекладі з латинського «status» означає положення, стан чого-небудь або будь-кого [1, с. 578]), що дозволяє виокремити окремі елементи цього поняття та оптимізувати їх з точки зору обов'язкових елементів адміністративно-правової науки.

Автори Юридичної енциклопедії визначають статус, як правове становище (сукупність прав та обов'язків) фізичної або юридичної особи [2, с. 626].

Таким чином, з точки зору анонсованої теми дослідження, слід підкреслити, що статус в контексті науки адміністративного права та відносно природного довкілля в Україні вживається щодо об'єктів, що складають поняття природного довкілля, а також по відношенню до юридичних осіб (органи державної влади та місцевого самоврядування, об'єднання громадян, підприємства, установи організації), що здійснюють нагляд за додержанням визначених у законодавстві положень взаємодії з природним довкіллям.

Правовий статус, що є базовою категорією, відносно адміністративно-правового статусу включає в себе права, свободи і обов'язки особи, впливає на формування відповідних відносин між індивідом, суспільством і державою [3, с. 207].

О. Скаун, у своїх фундаментальних дослідженнях з теорії права, визначає термін «правовий статус» як систему закріплених у нормативно-правових актах і гарантованих державою прав, свобод, обов'язків, відповідальності, відповідно до яких індивід як суб'єкт права (тобто як такий, що має правосуб'єктність) координує своє поведінку в суспільстві» [4, с. 377, 381].

Тому адміністративно-правовим статусом природного довкілля в Україні, є комплекс регламентованих нормативно-правовими актами положень, що встановлюють права (повноваження) та обов'язки (умови) у взаємодії суб'єкт права – природне довкілля.

Поряд із цим, не менш важливою категорією, для комплексного розуміння проблематики акцентованої теми, виступає поняття природного довкілля, що активно досліджується ученими.

О. Колбасов, досліджуючи навколишнє природне середовище, аргументував позицію про те, що із появою зацікавленості людства у збереженні природи як середовища життя людини за умов бурхливого науково-технічного прогресу, поняття «навколишнє природне середовище» приходить на зміну поняттю «природа» [5, с. 16]. Підтвердженням та логічним продовженням, щодо розширення розуміння поняття природа та введення в обіг поняття «навколишнє природне середовище» є також етимологічна сутність окреслених термінів, що відображають їх взаємопоглинання та часткову тотожність. Водночас, учені підкреслюють, що навколишнє середовище, є дефініцією більш широкою за обсягом, ніж поняття природа.

Навколишнє середовище, на думку Д. Зекалова, це середовище, в якому існують живі організми, включаючи повітря, воду, ґрунт, природні ресурси, флору, фауну, людей, а також взаємозв'язок між ними [6, с. 9], водночас, поряд з поняттям «навколишнє середовище» досить часто вживається термін «довкілля», що не суперечить одне одному [7, с. 107] і широко використовується в літературі.

Зауважимо, що власне поняття «навколишнє середовище» є найбільш влучним, а його визначеність у нормативно-правових актах міжнародного походження, лише підтверджує влучність та комплексність його аргументації [8].

Таким чином, на підставі проаналізованих підходів до розуміння поняття статус, адміністративно-правовий статус, природа, навколишнє середовище, слід узагальнити та аргументувати те, що адміністративно-правовим статусом природного довкілля в Україні є комплекс чітко сформованих у чинному законодавстві України положень, що врегульовують соціальні відносини у сфері взаємодії зі природним довкіллям, встановлюють «правила» та «умови» взаємодії з ним, обов'язки осіб, щодо його збереження та інші суттєві характеристики, що визначають порядок використання природного довкілля України.

1. Большой юридический словарь / под ред. А. Я. Сухарева, В. Е. Крутских. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: ИНФРА-М, 2003. – 704 с.

2. Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол.: Ю.С. Шемшученко (гол. ред.) [та ін.]. – К.: Українська енциклопедія, 2003 – Т. 5: П-С. 2003. – 736 с.
3. Волинка К.Г. Теорія держави і права: навчальний посібник / К.Г. Волинка. – К.: МАУП, 2003. – 240 с.
4. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: підручник / О.Ф. Скакун / пер. з рос. – Харків: Консум, 2001. – 656 с.
5. Колбасов О. С. Экология: политика – право. Правовая охрана природы в СССР. Москва, 1976. 230 с.
6. Зеркалов Д. В. Екологічна безпека: управління, моніторинг, контроль: посібник. Київ: КНТ, Дакор, Основа, 2007. 412 с.
7. Мусієнко М. М., Серебряков В. В., Брайон О. В. Екологія: тлумачний словник. Київ: Либідь, 2004. 376 с.
8. Екологічне законодавство України: зб. нормат.-прав. актів. Київ: Істина, 2007. 384 с.

Дмитро Колодчин,
докторант кафедри управління безпеки,
правоохоронної та антикорупційної діяльності
ПрАТ «Вищий навчальний заклад
«Міжрегіональна Академія
управління персоналом»,
кандидат юридичних наук

ШЛЯХИ РЕАЛІЗАЦІЇ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ ЗАХИСТУ ПРАВ ЗАСУДЖЕНИХ У ВИПРАВНИХ КОЛОНІЯХ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Існування правової держави не може обійти таку її складову як забезпечення прав та свобод людини. І це не дивно, оскільки у статті 3 Конституції України життя та здоров'я людини проголошені найвищою соціальною цінністю. Тому, коли до особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, за рішенням суду застосовують покарання у виді примусу та певних правообмежень, існує високий ступінь ризику, що ця особа залишиться певним чином без захисту.

Більше того, зважаючи на прагнення України щонайшвидше інтегруватися в європейський простір, на нашу думку, питання реалізації міжнародних стандартів у сфері захисту прав засуджених виправних колоніях Державної кримінально-виконавчої служби України (далі ДКВС України) є важливою актуальною проблемою.

Варто нагадати, що Європейський суд з прав людини, який був створений згідно із Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод, на думку вітчизняних вчених, на сьогодні є безперечно найавторитетнішим і найдієвішим регіональним органом, провідним завданням якого є захист прав

людини.

Такої думки дотримується, зокрема, вітчизняний дослідник О. В. Краснокутський, який вважає, що саме цей орган, який створений на підставі міжнародно-правового акту має повноваження з приводу розгляду справ з питань захисту прав засудженої особи, в тому числі й на національному рівні. І завдяки якому засуджений має звернутися до нього якщо його права і свободи не можуть бути захищеними в Україні [9, с. 254].

Ми поділяємо таку позицією вченого тому, що механізм реалізації міжнародних стандартів у сфері захисту прав засуджених у місцях несвободи було прямо закріплено у Державній цільовій програмі реформування ДКВС України на 2013-2017 роки, затвердженій постановою Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2013 р. № 345. Так, у розділі «Шляхи і способи розв'язання проблеми» визначено саме забезпечення в установах виконання покарань і слідчих ізоляторах порядку і умов тримання засуджених та осіб, узятих під варту, відповідно до міжнародних правових норм [2].

Окремо заслуговує на увагу позиція вітчизняних вчених О.І. Богатирьової та А.Л. Колодчиної, які стверджують, що реалізація Україною міжнародних стандартів у сфері захисту прав засуджених у місцях несвободи пов'язана з низкою проблемних питань, зокрема: постійні скарги засуджених на порушення їхніх прав до Європейського суду з прав людини; неефективність прийнятих Україною нормативно-правових актів у сфері виконання покарань та їх протиріччя міжнародним стандартам у сфері захисту прав засуджених у місцях несвободи; невідповідність правового положення засуджених міжнародним стандартам у сфері захисту прав засуджених у місцях несвободи; застосування до засуджених у місцях несвободи правообмежень, неузгоджених з міжнародними стандартами; порушення у місцях несвободи прав і законних інтересів засуджених персоналом місць несвободи; обмежений правовий статус і незначна соціальна захищеність персоналу місць несвободи; відсутність у доктрині пенітенціарного права розуміння поняття про захист прав засуджених у місцях несвободи, що створює умови неоднозначного тлумачення його змісту тощо[3, с.5].

Без сумніву, перераховані вище проблеми заслуговують не тільки на увагу з боку департаменту з питань виконання покарань ДКВС України, вони є ключовими питаннями у вирішенні основного завдання кримінально-виконавчого законодавства України:

- визначення принципів виконання кримінальних покарань, правового статусу засуджених, гарантій захисту їхніх прав, законних інтересів та обов'язків;
- порядку застосування до них заходів впливу з метою виправлення і профілактики асоціальної поведінки;
- системи органів і установ виконання покарань, їх функцій та порядку діяльності; нагляду і контролю за виконанням кримінальних покарань, участі громадськості в цьому процесі; а також регламентація порядку і умов вико-

нання та відбування кримінальних покарань;

- звільнення від відбування покарання, допомоги особам, звільненим від покарання, контролю і нагляду за ними[4].

Серед шляхів реалізації міжнародних стандартів захисту прав засуджених у виправних колоніях ДКВС України варто виділити:

- нормативно-правове забезпечення реалізації міжнародних стандартів захисту прав засуджених у виправних колоніях ДКВС України, шляхом відповідного внесення змін і доповнень до Кримінально-виконавчого кодексу України» (2003 р.), Закону України Про державну кримінально-виконавчу службу України» (2005 р.) та Закону України «Про виконання рішень Європейського суду з прав людини» (2006 р.);

- розробка та затвердження Кабінетом Міністрів України нової стратегії реалізації міжнародних стандартів у сфері захисту прав засуджених у місцях несвободи Міністерства юстиції України. У якій зокрема варто прописати надання засудженим вільно користуватися соціальними благами під час відбування покарання, своєчасно звернутися за захистом свого суб'єктивного права до Міністерства юстиції України, а в крайньому випадку до Європейського суду з прав людини.

Узагальнюючи вищевикладене, вважаємо за доцільне зазначити про те, що тільки системний підхід до реалізації міжнародних стандартів у сфері захисту прав засуджених у виправних колоніях ДКВС України може дати цілісне розуміння поняття захисту прав засуджених, уявлення та реальну оцінку про їхній вплив на порядок і умови відбування засудженими покарання, здійснення нагляду за додержанням законів у місцях несвободи Міністерства юстиції України.

1. Краснокутський О. В. Класифікація міжнародно-правових механізмів забезпечення прав засуджених до позбавлення волі. *Підприємство, господарство і право*. 2018. № 6. С. 251–255.

2. Державна цільова програма реформування ДКВС України на 2013-2017 роки: постановою Кабінету Міністрів України від 29 квіт. 2013 р. № 345. *Офіційний вісник України*. 2013. № 38. Ст. 1341.

3. Колодчина А.Л., Богатирьова О.І. Прокуратура як суб'єкт реалізації Україною міжнародних стандартів у сфері захисту прав засуджених у місцях несвободи: монографія / за заг. ред. Доктора юридичних наук, професора, заслуженого діяча науки і техніки України І.Г. Богатирьова. – Київ : ВД «Дакор» 2021. – 198с.

4. Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон України від 11 липня 2003 р. № 1129-IV. Дата оновлення: 07.04.2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15/ru/ed20170407> (дата звернення: 22.01.2021).

Ксенія Косяченко,
доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

РОЛЬ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА В НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ

Принцип верховенства, як загально-правовий принцип, що має конституційне визнання, у найбільш узагальненому варіанті передбачає зв'язаність правом, і в цій якості має універсальне значення, оскільки виступає одним із провідних елементів конституційного правопорядку будь-якої сучасної демократичної, правової держави. Даний принцип лежить в основі всієї системи конституційно-правового регулювання, проникаючи в нормативний зміст конституційних прав і свобод, пронизуючи всі конституційні норми та інститути.

Як наголошує науковець М. Савчин, нормативною основою правопорядку є конституція, яка засновує певний тип політичної організації суспільства та інтеграції його інститутів із метою досягнення суспільного блага. Відповідно до загальних соціальних установок і цінностей, щодо яких у суспільстві існує загальна згода і їх здійснення приймається за природний порядок речей, формується конституційне право конкретної країни. Нормативне наповнення конституції залежить від правової традиції, забезпечується через режим демократії, парламентаризму та конституційну юриспруденцію. Конституція виконує функцію легітимації суспільного порядку. Тому у формі конституційних принципів визначається демократичний доступ до посад через демократичні вибори та засадничих принципів поділу влади, а також щодо обмеження влади, які здійснюються через юридичні гарантії прав і свобод людини [1, С. 230 – 372 с].

Також цікавою є позиція І. Кравця у тому, що роль конституції в процесі конституціоналізації правового порядку проявляється в трьох аспектах:

- 1) конституція виступає юридичною основою процесу конституціоналізації;
- 2) конституція забезпечує інтеграцію правової системи;
- 3) конституція встановлює механізм погодження актів міжнародного і національного права, тим самим забезпечуючи конституційний механізм гармонізації правової системи [2, С. 302. – 584].

Правопорядок виступає першоосновою для якісної реалізації положень конституції та ефективного функціонування державних і недержавних структур, що виконують правотворчі, правозастосовні й правоохоронні функції. Реалізація положень конституції та забезпечення конституційної законності передбачає наявність певної стабільності й належного правового порядку в

ключових сферах суспільного життя. Тільки за таких умов діють конституційні механізми, що забезпечують правопорядок та ефективну реалізацію конституційних норм. Правопорядок у цьому сенсі немовби підсумовує результати діяльності органів держави, виступає як реалізована законність.

У контексті існуючих реалій справедливо буде сказати, що конституція – також один із засобів захисту національної безпеки, зокрема від неефективної, авторитарної державної влади. Заснування конституційного порядку базується на ідеї забезпечення прав і свобод людини та обмеження владного свавілля й раціональної організації публічної влади, що впливає з природи універсальних конституційних цінностей [3, С. 137; С. 136–138.]. Отож найважливіше конституційне завдання – гарантувати державну безпеку. Основний принцип безпеки передбачає взаємну відповідальність особи, суспільства, держави за її забезпечення. Конституція встановлює таке поєднання балансу інтересів, коли посилення захищеності кожного суб'єкта можливе через збільшення безпеки для інших сторін. Конституція мусить визначати також внутрішню безпеку, встановлюючи певний ступінь захисту власних положень. Концептуально внутрішня безпека відображається у функції самоохорони Основного закону. Конституція повинна мати достатній запас внутрішньої міцності від замахів на її недоторканність і непорушність.

Отже, принцип верховенства права є основою для сталого розвитку суспільства та охоплює практично всі аспекти життя громадян України: від безпеки особистості, держави, права власності та розв'язання конфліктів – до ефективної боротьби з корупцією.

1. Савчин М. В. Конституціоналізм і природа конституції : моногр. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра». 2009. С. 230–372.

2. Кравец И. А. Формирование российского конституционализма (Проблемы теории и практики) : дисс. д-ра юрид. наук : спец. 12.00.02. Екатеринбург. 2002. С. 302-584.

3. Савчин М. Конституційний Суд України і динаміка конституційного порядку. Вісник Конституційного Суду України. 2015. № 4. С. 137. С. 136–138.

Юрій Крамаренко,
доцент кафедри
кримінально-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПЕРЕДБАЧУВАНOSTІ ЗАСТОСУВАННЯ ПРАВОВИХ НОРМ ПІД ЧАС КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Принцип верховенства права є не тільки одним із головних орієнтирів для формування єднання між країнами й забезпечення і розвитку прав людини та основоположних свобод, як це зазначено у преамбулі Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [1], але, мабуть, і таким принципом, що викликає найбільше дискусій та вміщує в себе багато інших принципів та засад [2,3]. Так, в Рішеннях Конституційного Суду України до елементів верховенства права відносяться принципи рівності і справедливості, правової визначеності, ясності і недвозначності правової норми, «оскільки інше не може забезпечити її однакове застосування, не виключає необмеженості трактування у правозастосовній практиці і неминуче призводить до сваволі» [2].

Чинний Кримінальний процесуальний кодекс передбачає, що «кримінальне провадження здійснюється з додержанням принципу верховенства права, відповідно до якого людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави» [4].

Враховуючи зміст принципу верховенства права, зосередимо увагу на таких його елементах як «правова передбачуваність» та «правова визначеність», які, відповідно до абзацу третього пункту 4 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 11 жовтня 2005 року № 8-рп/2005, «необхідні для того, щоб учасники відповідних правовідносин мали можливість завбачати наслідки своїх дій і бути впевненими у своїх законних очікуваннях, що набуте ними на підставі чинного законодавства право, його зміст та обсяг буде ними реалізовано, тобто набуте право не може бути скасоване, звужене» [5]. Хоча це рішення не стосувалось кримінально-процесуальних правовідносин, проте вказані елементи мають значення і для кримінального провадження.

Так, у кримінальному провадженні, незважаючи на досить широке коло учасників, основні «змагальні» відносини існують між стороною обвинувачення та стороною захисту. При цьому сторона обвинувачення, з одного боку, маючи можливість приймати процесуальні рішення та керувати процесом під час досудового розслідування, а також також маючи суттєвий вплив на перебіг судового провадження, з іншого - обмежена у виборі способів самостійної поведінки та має більш «високу вартість» процесуальних помилок та

упущень. З точки зору забезпечення прав та основоположних свобод це є цілком зрозумілим та логічним, проте намагання захистити права не повинно схилитись у бік створення можливості уникати відповідальності. Тобто забезпечення непорушності прав людини не повинно вступати у протиріччя із принципом невідворотності кримінальної відповідальності та заборорою зловживання правами. Так, якщо припустити, що в одному зі ста судових випадків особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, уникне відповідальності і про цей випадок стає відомо широкому загалу, то фактично це зводить нанівець інші 99 випадки та створює у суспільстві помилкове переконання у безкарності, незахищеності або навіть заохочує інших до вчинення кримінальних правопорушень чи протиправної поведінки.

Аналізуючи судову практику щодо застосування норм кримінального та кримінального процесуального права, можна побачити, що процесуальні порушення чи помилки сторони обвинувачення під час досудового розслідування призводять до виправдувальних вироків. Так, наприклад, згідно обставин справи, зазначених в огляді судової практики Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду за листопад 2020 року, «за вироком місцевого суду ОСОБА_1, депутат сільської ради, визнано винуватою у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 191 КК. Апеляційний суд вирок суду першої інстанції залишив без зміни.

Позиція ККС: судові рішення судів першої та апеляційної інстанцій скасовано, а кримінальне провадження за обвинуваченням ОСОБА_1 у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 191 КК, закрито на підставі п. 3 ч. 1 ст. 284 КПК у зв'язку з тим, що не встановлено достатніх доказів для доведення винуватості особи в суді та вичерпано можливості їх отримати.

Обґрунтування позиції ККС: на думку колегії суддів процедуру повідомлення про підозру відносно ОСОБА_1, депутата сільської ради, було здійснено з порушенням вимог ст. 481 КПК та без урахування положень ст. 480 КПК.

З матеріалів кримінального провадження не вбачається, що повідомлення про підозру ОСОБА_1, депутату сільської ради, у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 191 КК, здійснено повноважним прокурором. Прокурор місцевої прокуратури не зазначений серед прокурорів, повноважних повідомляти про підозру депутату місцевої ради за приписами ст. 481 КПК.

Правовим наслідком повідомлення про підозру ОСОБА_1 неуповноваженою на те особою є непритягнення її до кримінальної відповідальності в порядку, передбаченому кримінальним процесуальним законом» [6].

Слід вказати, що виправдувальні вироки це цілком закономірна практика і в Україні їх кількість не сягає значних масштабів, проте такі вироки, особливо по провадженнях що мають суспільний резонанс чи стосуються особливо небезпечних для суспільства кримінальних правопорушень, вказу-

ють на недоліки перш за все у сфері законодавства (законотворчості) та готовності судової та правоохоронної системи до викликів сучасності. Так, у 2020 році Голова Верховного Суду В.І. Данішевська наголошувала, що «поки адвокатура буде сильнішою за прокуратуру, ми не зможемо забезпечити обвинувальні вироки», при цьому вказаний вислів викликав певні обурення з боку правників [8]. Такі факти та публічні звернення свідчать про те, що питання балансу між непорушністю прав і свобод людини та невідворотністю відповідальності має для нашої країни не тільки законодавче, а й суспільно-політичне значення.

Таким чином можна зазначити, що такі елементи принципу верховенства права як «правова передбачуваність» та «правова визначеність» мають ключове значення для реалізації прав усіма учасниками будь-яких правовідносин. Слідчий та прокурор, як сторона кримінального провадження, повинні мати можливість передбачати наслідки своїх процесуальних дій та рішень і бути впевненими у своїх законних очікуваннях, що в свою чергу зможе позитивно вплинути не тільки на якість здійснення кримінального провадження, а й рівень довіри до судово-правоохоронних органів.

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, ратифіковано Законом № 475/97-ВР від 17.07.97 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

2. Каталог юридичних позицій Конституційного Суду України (1997-2020 роки). URL: <http://ccu.gov.ua/storinka-knygy/34-verhovenstvo-prava>.

3. Верховенство права. Доповідь, схвалена Венеційською Комісією на 86му пленарному засіданні (Венеція, 25–26 березня 2011 року). URL : [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2011\)003rev-ukr](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2011)003rev-ukr).

4. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

5. Рішення Конституційного Суду України від 11 жовтня 2005 року № 8-рп/2005. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-05#Text>.

6. Огляд судової практики Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду (актуальна практика) Рішення, внесені до ЄДРСР, за листопад 2020 року. URL : https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Ogljad_KKS_VS_11_2020.pdf.

7. Голова ВС: «На суди нападають усі, тому не можна очікувати від суддів якогось прориву». URL: https://zib.com.ua/ua/142970-na_sudi_napadayut_usi_tomu_ne_mozhna_ochikuvati_vid_suddiv_y.html.

8. РАУ закликала голову Верховного Суду спростувати позицію стосовно адвокатів або подати у відставку. URL: <https://unba.org.ua/news/5605-rau-zaklikala-golovu-verhovnogo-sudu-sprostuvati-poziciyu-stosovno-advokativ-abo-podati-u-vidstavku.html>.

Оксана Лапка,
кандидат юридичних наук
(*Національна академія
внутрішніх справ*)

ПРИНЦИП ПРАВОВОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ ЯК СКЛАДОВА ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА

У ст. 8 Конституції України [1] визначається, що в Україні визнається і діє принцип верховенства права.

Принцип верховенства права – один з основних правових принципів. С.І. Максимов зазначає, що верховенство права є універсальним феноменом у двох значеннях: по-перше, як єдиний феномен європейської культури, що охоплює досвід як англомовних, так і континентально-європейських країн; по-друге, в умовах глобалізації він стає універсальним принципом співіснування й співробітництва між різними народами та культурами [2, с. 126].

В рішенні Конституційного суду України від 02.11.2004р. № 15-рп/2004 зазначено: «Відповідно до частини першої статті 8 Конституції України в Україні визнається і діє принцип верховенства права. Верховенство права – це панування права в суспільстві. Верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо [3]. Відповідно, акцентується увага на необхідності дотримання верховенства права в процесі як правотворчої так і правозастосовної діяльності органів влади.

Однією із вимог забезпечення верховенства права в державі є послідовне і неухильне втілення принципу правової визначеності.

Аналіз наукових джерел свідчить, що переважна більшість науковців пов'язують принцип правової визначеності з вимогами зрозумілості, чіткості мови нормативно-правових актів (П.Д. Гуйван, Гультай М., М.В. Козюбра, В.І. Муравйов, Г.З. Огнев'юк, Панкратова В.О. [4; 5; 6, с. 49; 7, с. 60; 8; 9] та ін.). Так, В.І. Муравйов до елементів принципу правової визначеності включає також ясність і зрозумілість права для тих, кого воно стосується [7, с. 60]. В свою чергу М.В. Козюбра називає принцип визначеності одним із підпринципів верховенства права, що означає «вимогу чіткості підстав, цілей і змісту нормативних приписів, особливо тих із них, які адресовані безпосередньо громадянам, які повинні мати можливість передбачати правові наслідки своєї поведінки». Водночас учений підкреслює, що визначеність таких наслідків є недосяжною через низку обставин: відкритість мови, якою формулюються норми закону, їх загальність, неможливість заздалегідь передбачити в них всі реальні ситуації тощо [6, с. 49]. Отже, принцип правової визначеності, як складова верховенства права, передбачає зрозумілість нормативно-правових

приписів.

Принцип правової визначеності безпосередньо не закріплений у національному законодавстві, але його значущість підтверджується практикою Конституційного Суду України (рішення від 22 вересня 2005 року № 5-рп/2005 [10], від 29 червня 2010 року №17-рп/2010 [11], від 22 грудня 2010 року № 23-рп/2010 [12], від 11 жовтня 2011 року №10-рп/2011 [13] тощо). Зокрема, власне бачення правової визначеності Конституційний Суд України сформулював у Рішенні від 22 вересня 2005 р. № 5-рп/2005: «із конституційних принципів рівності і справедливості випливає вимога визначеності, ясності і недвозначності правової норми, оскільки інше не може забезпечити її однакове застосування, не виключає необмеженості трактування у правозастосовній практиці і неминуче призводить до сваволі» (абзац другий підпункту 5.4 п. 5 мотивувальної частини) [14]. У підпункті 2.1 пункту 2 мотивувальної частини свого рішення від 20.12.2017 №2-рп/2017 Конституційний Суд України вказує, що принцип юридичної визначеності вимагає чіткості, зрозумілості й однозначності правових норм, зокрема їх передбачуваності (прогнозованості) та стабільності [15]. Відповідно, Конституційний Суд України у своїх рішеннях неодноразово наголошує на необхідності дотримання принципу правової визначеності.

Аналіз вищезазначених та інших рішень Конституційного Суду України дозволяє систематизувати його рішення у цьому напрямі і відповідно до їх змісту розкрити правову визначеність через такі значення: чіткість, ясність, недвозначність положень законодавства; передбачуваність і повага до легітимних очікувань громадян; вимога остаточності судових рішень і їх неухильної виконуваності - *res judicata*; протидія свавіллю органів державної влади, обмеження дискреційних повноважень суб'єктів державної влади.

Міжнародне співтовариство також ставить доволі високі вимоги до якості законів, ясності їхнього формулювання, правильного тлумачення та коректного застосування. Суттєвий крок у розкритті змісту верховенства права було зроблено в доповіді «Про верховенство права», затвердженій Венеціанською комісією на 86 пленарному засіданні (Венеція, 25–26 березня 2011 р.) на основі коментарів П. ван Дейка (Нідерланди), Г. Халлер (Швейцарія), Дж. Джауела (Сполучене Королівство), К. Туорі (Фінляндія), за основу якої було взято Резолюцію Парламентської Асамблеї Ради Європи № 1594(2007) «Про принцип верховенства права». У своїй доповіді Венеціанська комісія вказала, що – правова визначеність передбачає, що норми права повинні бути зрозумілими й точними, а також спрямованими на забезпечення постійної прогнозованості ситуацій і правових відносин (п. 46) [16]. Отже, держава повинна зробити текст закону легко доступним, закон має бути сформульований з достатньою мірою чіткості, аби особа мала можливість скерувати свою поведінку.

На дотриманні принципу правової визначеності в законотворчому та правозастосовному процесах наголошується і у рішеннях ЄСПЛ. Зокрема, у

своїх рішеннях ЄСПЛ вказує:

- одним з основоположних аспектів верховенства права є принцип юридичної визначеності («Христов проти України»);
- що норма національного закону не може розглядатися як право, якщо її не сформульовано з достатньою точністю так, щоб громадянин мав змогу, якщо потрібно, з відповідними рекомендаціями, до певної міри передбачити наслідки своєї поведінки («Ольссон проти Швеції») [17];
- та чи інша норма не може вважатися «законом», якщо її не сформульовано з достатньою чіткістю, щоб громадянин міг регулювати свою поведінку: він повинен мати можливість (за необхідності й за належної правової допомоги) передбачити наслідки, до яких може призвести певна дія; рівень передбачуваності значною мірою залежить від змісту заходу, сфери, яку він має охопити, а також кількості й статусу тих, до кого він застосовується («Салов проти України» [18]; «Олександр Волков проти України» [19]);
- закон має бути досить доступним, чітко сформульованим і передбачуваним у своєму застосуванні для того, щоб виключити будь-який ризик свавілля («Новік проти України») і т.п.

Отже, практика ЄСПЛ доводить, що правова визначеність, як елемент принципу верховенства права, вимагає зрозумілості та чіткості (точності) національних законів, порушення яких у підсумку призводить до порушення прав людини. Ці вимоги є запорукою її належного тлумачення і, відповідно, реалізації.

Невизначеність, нечіткість правової норми призводить до її неоднакового розуміння та тлумачення, що в практичній площині призводить до різного її застосування. Така неврегульованість чи відсутність визначеності в діяльності органів державної влади щодо особи, зокрема забезпечення, додержання чи реалізації прав і свобод людини і громадянина, може мати негативні наслідки і призвести до сваволі. Так, наприклад, аналіз Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури» від 19.09.2019р. № 113-IX [20] вказує на існування певних дискусійних моментів. Зокрема, законодавець застосовує певні словосполучення, які можуть викликати неоднозначне їх трактування: «у разі потреби» (п. 21 ч. 2 статті 7 підпункт 2); «відповідний орган, що здійснює дисциплінарне провадження» (п. 21 ч. 4 статті 81 підпункт 5; п.21 ч.5 ст. 9 підпункт 4 та ін.), «і інші етапи» (ІІ. Прикінцеві і перехідні положення ч. 13, п. 2 абз 2; ч. 20, п. 2 абз 2).

Порушення логічного аспекту точності норми права при його застосуванні є проблемою. З цього приводу доцільно погодитись з Д.А. Керімовим, який вважає, що порушення логіки закону, неточність його понять, формулювань, невизначеність використаних термінів породжує численні запити, тягне зміни і доповнення, різні тлумачення та роз'яснення, викликає непродуктивну витрату часу, сил та енергії, одночасно є живильним ґрунтом для

бюрократичної тяганини, дозволяє перекручувати зміст закону і неправильно його застосовувати [21, с. 55; 22].

З точки зору юридичної техніки мова викладення нормативно-правових актів повинна бути ясною, чіткою і простою, що дозволяє суб'єктам права при вчиненні тієї чи іншої дії передбачити їх наслідки. Така прогнозованість наслідків є гарантією стабільності їх правового статусу. Однак, нормативно-правові акти не можуть абсолютно чітко врегульовувати правові відносини. В даному випадку необхідно погодитись з В.М. Шаповал, який зазначає, що норма права все ж не обов'язково повинна передбачати абсолютну визначеність [23, с. 97].

Стверджуючи, що визначеність правових приписів є бажаною, усе ж доцільно наголосити на тому, що в певних випадках необхідно уникати надмірної чіткості. Це перш за все зумовлено тим, що право має властивість змінюватись в залежності від розвитку правових відносин. З огляду на це, у багатьох нормативно-правових актах, використовуються абстрактні формулювання та оцінні поняття («розумний строк», «поважні причини», «у разі необхідності», «уповноважений орган» тощо). Такі поняття не можуть бути конкретизовані законодавцем через свою специфіку й уточнюються у процесі правозастосування. Їх наявність не суперечить вимозі визначеності закону, на якій акцентує увагу ЄСПЛ у своїх рішеннях.

Підсумовуючи вищевикладене, необхідно зазначити, що питання дотримання принципу правової визначеності у правотворчому та правозастосовному процесах є вкрай важливим і актуальним. Нормативно-правові акти повинні бути чітким і точним у межах, які є можливими в суспільних відносинах, що постійно змінюються.

1. Конституція України. Прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 р. із змінами. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Максимов С.І. Конституційний принцип верховенства права: загальне та особливе. Філософія права: сучасні інтерпретації. Вибрані праці: статті, аналітичні огляди, переклади (2003–2010). Х.: Право, 2010. С. 126-133.

3. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України від 02.11.2004. № 15-рп/2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04/conv#Text>

4. Гуйван П.Д. Правова визначеність та її темпоральні прояви в приватному європейському праві. *Вісник Запорізького національного університету*. № 3. 2017. С. 41-51.

5. Гультай М. Правова визначеність у рішеннях Конституційного Суду України. *Вісник Конституційного Суду України*, 2012. № 5. С. 83–93.

6. Козюбра М.І. Верховенство права і Україна. *Право України*. 2012. № 1–2. С. 30-63

7. *Право Європейського Союзу: [підручник] / за ред. В.І. Муравйова. – К. : Юрінком Інтер. 2011. 704с.*

8. Огнев'юк Г.З. Принцип правової визначеності у рішеннях Конституційних судів України та деяких сусідніх держав. URL: <http://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2020/feb/20811/6.pdf>

9. Панкратова В.О. Роль принципу правової визначеності в процесі правотворчості. *Порівняльно-аналітичне право*. 2015. № 2. С. 43-46.
10. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 92, пункту 6 розділу X "Перехідні положення" Земельного кодексу України від 22.09.2005 №5-рп/2005. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-05/conv#Text>
11. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу восьмого пункту 5 частини першої статті 11 Закону України "Про міліцію" від 29 червня 2010 року №17-рп/2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v017p710-10/conv#Text>
12. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Багінського Артема Олександровича щодо офіційного тлумачення положень частини першої статті 14-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення від 22 грудня 2010 року № 23-рп/2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v023p710-10/conv#Text>
13. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень статті 263 Кодексу України про адміністративні правопорушення та пункту 5 частини першої статті 11 Закону України "Про міліцію" (справа про строки адміністративного затримання) від 11 жовтня 2011 року №10-рп/2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-11/conv#Text>
14. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 92, пункту 6 розділу X «Перехідні положення» Земельного кодексу України (справа про постійне користування земельними ділянками) // *Вісник Конституційного Суду України*. – 2005. – № 5.
15. Рішення у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 7 частини другої статті 42 Закону України "Про вищу освіту" (Справа N 1-5/2017) від 20.12.2017 №2-р/2017: Конституційний Суд України. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KS17025.html.
16. Верховенство права: Доповідь № 512/2009, схвалена Венеційською комісією 25–26 березня 2011 року, Венеція. *Право України*, 2011. № 10. С. 168–184.
17. Рішення ЄСПЛ від 24 березня 1988 року у справі «Ольссон проти Швеції» ("OLSSON v. SWEDEN", заява № 10465/83. URL: www.univie.ac.at/bimtor/.../ecthr_1988_olsson_vs_sweden...
18. Рішення ЄСПЛ від 6 вересня 2005 р. у справі «Салов проти України», заява № 65518/01. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_428#Text
19. Case of Oleksandr Volkov v. Ukraine, Applicationno. 21722/11, Judgement Eur. Ct. H.R., 9 January 2013.
20. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури: Закон України від 19.09.2019р. № 113-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/113-20#Text>
21. Керимов Д.А. Законодательная техника : научно-методическое и учебное пособие. Москва : Норма : Инфра-М, 1998. 122 с.
22. Панкратова В.О. Точність як вимога до змісту нормативно-правового акта. *Прикарпатський юридичний вісник*. Випуск 4(29) Том 1, 2019. С. 43-47.
23. Романюк Є.О. Формальна визначеність права як підстава визначення меж людської свободи. *Молодий вчений*. 2014. № 5. С. 95-98.

Лілія Межевська,
доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ COVID 19

Пандемія коронавірусної хвороби 2020 -2021 в Україні значно вплинула на трудові відносини. 11 травня 2020 року Всесвітня організація здоров'я надала інформацію, що необхідно мінімізувати розповсюдження хвороби (COVID-19). Постанови Кабінету Міністрів України № 211 від 11.03.2020 року «Про запобігання поширенню на території України коронавірусу COVID-19» встановлено на території України карантин та заборонено здійснювати деякі види діяльності, відвідувати заклади освіти, проводити масові заходи (за винятком заходів, необхідних для забезпечення роботи органів державної влади та органів місцевого самоврядування) [1].

30 березня 2020 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби COVID-19. Цей Закон прозвали в соціальних мережах як «антикризовим» так як спрямований на полегшення наслідків карантину. У межах наукового дослідження ми розглядаємо основні зміни, які стосуються трудових відносин, а саме:

- Доплати
- Зміни щодо трудового договору
- Простій
- Гнучкий режим робочого часу та дистанційна (надомна робота)
- Строки звернення до суду
- Допомога по безробіттю

Дуже важливо проаналізувати при здійсненні трудових прав в умовах COVID-19, вплив на права фізичних та юридичних осіб в Україні. Слід детально проаналізувати, як з огляду на це здійснюються трудові права в умовах пандемії.

Доплати. Щодо нових доплат, Законом України встановлено до заробітної плати доплати для певних категорій працівників. В цю категорію входять медичні працівники та працівники сфери соціального захисту населення. Для медичних працівників з 200% до 300% заробітної плати, а для працівників сфери соціального захисту населення у розмірі 100% заробітної плати. Залишається не зрозумілим, чому в Законі не прописано процедуру та

порядок здійснення виплат, проте обов'язок впровадження та реалізації даних норм покладено на КМУ.

Зміни щодо трудового договору. Зміни відбулися в Кодексі законів про працю. Законом встановлено зокрема: «Додержання письмової форми є обов'язковим при укладенні трудового договору про дистанційну (надомну) роботу». Письмова форма трудового договору має бути дотримана у випадку укладення «нового» трудового договору. Якщо працівники в терміновому порядку переводяться на дистанційну роботу та/або тимчасово як у випадку поширення пандемії, то в цьому випадку при такому переході може здійснюватися без підписання трудового договору, а шляхом видання відповідного наказу по підприємству.

Відбулися зміни у самому визначенні трудового договору. Виключено ознаку трудового договору, як підпорядкування працівника внутрішньому трудовому розпорядку. Адже зрозуміло, що працівник об'єктивно не може виконувати під час дистанційного режиму всі встановлені правила на підприємстві. Наприклад приходити на роботу у встановлений трудовим розпорядком робочий час і йти у визначений час. Було б доцільно визначити категорію працівників на яких правила внутрішнього трудового розпорядку не поширюється. Проте правила внутрішнього трудового розпорядку все одно діють на переважну частину працівників.

З огляду на такі спори роботодавців з контролюючими органами (Держпраці) то саме ці спори породжують ознаки перекваліфікації цивільно-правових відносин у трудові.

Визначальною ознакою трудових відносин завжди було і є підпорядкування особи внутрішньому трудовому розпорядку. Саме відсутність цієї ознаки може призвести до збільшення випадків неправомірного застосування штрафів за «приховані трудові відносини», можна сказати буде приводом для здійснення перевірки контролюючими органами і розв'яже їм руки. Верховний Суд визнав правомірним накладання штрафів на ФОП більше 1, 3 млн. за не оформлення трудових відносин з працівниками.

Простій. Усунуто сумніви щодо можливості запровадження простою під час карантину. Із запровадженням Закону тепер передбачено законодавством, адже статтю КЗпП про оплату праці було доповнено словами: «в тому числі на період оголошення карантину встановленого Кабінетом Міністрів України». Запровадження простою на період карантину з виплатою працівникам 2/3 тарифної ставки, окладу.

Гнучкий режим робочого часу та дистанційна (надомна робота). В статті 60 КЗпП про поділ робочого часу на частини замінено на статтю про гнучкий графік режим робочого часу, в ній же міститься положення про дистанційну роботу. Гнучкий режим робочого часу встановлюється при прийнятті на роботу, так і згодом та тривати як тимчасово, так і безстроково. В статті передбачено випадки коли гнучкий режим робочого часу не може бути застосований на безперервно діючих підприємствах, в установах організаціях

при багатозамінній організації роботи, а також коли обов'язок працівника потребує його присутності, наприклад (торгівля, робота транспорту). Застосування гнучкого графіку роботи не тягне за собою змін в нормуванні, оплати праці та не впливає на обсяг трудових прав працівників. Можна зауважити що про дистанційну роботу в Законі нічого не прописано.

Строки звернення до суду. В перехідних Положеннях Закону зазначене наступне «Під час карантину, встановленого Кабінетом Міністрів України на запобігання поширення коронавірусної хвороби (COVID – 19), строки, визначені статтею 233 цього Кодексу, продовжуються на строк дії такого карантину».

Допомога по безробіттю. Максимальний розмір допомоги по частковому безробіттю становить 4 723 гривні в місяць. Для отримання допомоги роботодавець звертається до територіального центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику з пакетом документів у 30 календарних дні з дня зупинення виробництва, за місцем реєстрації його як платника єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування.

Висновки. Вищенаведене дозволяє дійти висновку, що розроблені в нашій державі зміни в Законодавстві не змінюють існуючої правової конструкції регулювання трудових відносин, а лише узагальнюють у собі положення Законів України у сфері праці. Проігноровано дистанційні умови праці, які так актуальні в теперішній ситуації.

1. Про запобігання поширенню на території України коронавірусу COVID19: Постанова Кабінету Міністрів України № 211 від 11.03.2020 року. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vnesennya-zmin-do-postanovi-kabinetuministriv-ukrm020420ayini-vid-11-bereznya-2020-r-211> (дата звернення: 14.05.2020).

Станіслава Миронюк,
доцент кафедри
тактико-спеціальної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент

НАДАННЯ ІНФОРМАЦІЇ ПОРУШНИКУ ПРАВИЛ ДОРОЖНЬОГО РУХУ ЯК СЕРВІСНА ФУНКЦІЯ ПОЛІЦІЇ

У випадку вчинення особою порушення правил дорожнього руху, особливо коли воно було зафіксовано засобами автоматичної фіксації вона має бути проінформована про факт виявлення такого порушення та про результати розгляду справи і винесене рішення. В такому випадку реалізується не лише каральна функція поліції але і сервісно-інформаційна функція, яка є

гарантом як реалізації принципу невідворотності покарання так і захисту прав і свобод даної особи. Такі правові гарантії визначені на законодавчому рівні, зокрема: ч. 2 ст. 254 КУпАП передбачає, що протокол про адміністративне правопорушення, у разі його оформлення, складається не пізніше двадцяти чотирьох годин з моменту виявлення особи, яка вчинила правопорушення, у двох примірниках, один із яких під розписку вручається особі, яка притягається до адміністративної відповідальності [1]; ст. 256 КУпАП передбачає, що протокол підписується особою, яка його склала, і особою, яка притягається до адміністративної відповідальності; при наявності свідків і потерпілих протокол може бути підписано також і цими особами. Особа, яка притягається до адміністративної відповідальності, має право подати пояснення і зауваження щодо змісту протоколу, які додаються до протоколу, а також викласти мотиви свого відмовлення від його підписання. При складенні протоколу особі, яка притягається до адміністративної відповідальності, роз'яснюються його права і обов'язки, передбачені статтею 268 цього Кодексу, про що робиться відмітка у протоколі [1]; відповідно до ст. 258 КУпАП у випадку коли протокол не складається у разі вчинення адміністративних правопорушень, розгляд яких віднесено до компетенції Національної поліції, та адміністративних правопорушень у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, зафіксованих в автоматичному режимі, а також порушень правил зупинки, стоянки, паркування транспортних засобів, зафіксованих у режимі фотозйомки (відеозапису), уповноваженими органами (посадовими особами) на місці вчинення правопорушення виноситься постанова у справі про адміністративне правопорушення відповідно до вимог статті 283 цього Кодексу або залишається повідомлення про притягнення до адміністративної відповідальності за порушення правил зупинки, стоянки або паркування транспортних засобів у разі їх фіксації у режимі фотозйомки (відеозапису), крім випадків фіксації в автоматичному режимі правопорушень у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху [1]. Постанова у справі про адміністративне правопорушення складається у двох екземплярах, один з яких вручається особі, яка притягається до адміністративної відповідальності [2].

Інформування особи, яка вчинила порушення правил дорожнього руху, особливо коли воно було зафіксовано засобами автоматичної фіксації має істотне значення для особи, оскільки у відповідності до ст.ст. 307, 308 КУпАП у разі несплати правопорушником штрафу у строк не пізніш як через п'ятнадцять днів з дня вручення йому постанови про накладення штрафу, постанова про накладення штрафу надсилається для примусового виконання до органу державної виконавчої служби за місцем проживання порушника, роботи або за місцезнаходженням його майна в порядку, встановленому законом. У порядку примусового виконання постанови про стягнення штрафу за вчинення адміністративного правопорушення з правопорушника стягується: подвійний розмір штрафу, визначеного у відповідній статті цього Кодексу та зазначеного у постанові про стягнення штрафу; витрати на облік зазначених

правопорушень. Крім цього відсутність належного інформування особи про вчинення нею порушення ПДР є підставою про відміну постанови про застосування стягнення у судовому порядку, на що вказують непоодинокі судові рішення.

На урегулювання цієї правової ситуації спрямована Постанова Кабінету Міністрів України від 14 листопада 2018 р. № 984, якою визначено Порядок безоплатного надання (у тому числі через Інтернет) інформації про адміністративне правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, зафіксоване в автоматичному режимі, та про порушення правил зупинки, стоянки, паркування транспортних засобів, зафіксоване в режимі фотозйомки (відеозапису), особам, за якими зареєстровані транспортні засоби, та/або безпосереднім користувачам таких транспортних засобів [3].

Цей Порядок визначає процедуру безоплатного надання (у тому числі через Інтернет) інформації про адміністративне правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, зафіксоване в автоматичному режимі, та про порушення правил зупинки, стоянки, паркування транспортних засобів, зафіксоване в режимі фотозйомки (відеозапису), фізичній особі або керівнику юридичної особи, за якою зареєстрований транспортний засіб, а в разі, коли: до Єдиного державного реєстру транспортних засобів внесено відомості про належного користувача відповідного транспортного засобу, - належному користувачу транспортного засобу; в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань на дату надходження запиту відсутні відомості про керівника юридичної особи, за якою зареєстрований транспортний засіб, - особі, яка виконує повноваження керівника такої юридичної особи (далі - відповідальна особа).

Відповідальна особа відповідно до статті 279-4 КУпАП за бажанням звертається безоплатно до територіальних органів з надання сервісних послуг МВС незалежно від реєстрації місця проживання особи або реєстрації транспортного засобу з відповідною заявою, в якій зазначає бажаний спосіб отримання інформації та абонентський номер засобу рухомого (мобільного) зв'язку та/або адресу електронної пошти.

На підставі заяви, зазначеної в пункті 2 цього Порядку, відповідний територіальний орган з надання сервісних послуг МВС безоплатно вносить до Єдиного державного реєстру транспортних засобів інформацію про абонентський номер засобу рухомого (мобільного) зв'язку та/або адресу електронної пошти відповідальної особи.

У разі вчинення відповідальною особою адміністративного правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, зафіксованого в автоматичному режимі, або порушення правил зупинки, стоянки, паркування транспортних засобів, зафіксованого в режимі фотозйомки (відеозапису), інформування про таке правопорушення здійснюється шляхом надсилання повідомлення, що містить інформацію про: орган, яким прийнято рішення про накладення стягнення за адміністративне правопорушення; посаду, прізвище,

ім'я, по батькові особи, яка винесла постанову про адміністративне правопорушення; дату прийняття такого рішення (винесення постанови); статтю Кодексу України про адміністративні правопорушення, вимоги якої порушено; ідентифікатор для доступу до інформації, викладеної на офіційному веб-сайті МВС або виконавчого органу відповідної місцевої ради, із зазначенням адреси веб-сайта.

Інформація про адресу офіційного веб-сайта МВС або виконавчого органу відповідної місцевої ради, на якому відповідальна особа може ознайомитися із зображенням чи відеозаписом транспортного засобу в момент вчинення адміністративного правопорушення, ідентифікатор для доступу до викладеної інформації та порядок звільнення від адміністративної відповідальності містяться в постанові у справі про адміністративне правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, зафіксоване в автоматичному режимі, або про порушення правил зупинки, стоянки, паркування транспортних засобів, зафіксоване в режимі фотозйомки (відеозапису), відповідно до статті 283 Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Інформація про адміністративні правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, зафіксовані в автоматичному режимі, та про порушення правил паркування, зупинки та стоянки транспортних засобів, зафіксовані в режимі фотозйомки (відеозапису), що розглядаються органами Національної поліції, розміщується для ознайомлення на офіційному веб-сайті МВС.

Інформація про адміністративні правопорушення у сфері порушення правил паркування, зупинки та стоянки транспортних засобів, зафіксовані в режимі фотозйомки (відеозапису), що розглядаються виконавчим органом відповідної місцевої ради або уповноваженим ним інспектором з паркування, розміщується для ознайомлення на офіційному веб-сайті виконавчого органу відповідної місцевої ради.

Інформація із зазначених веб-сайтів надається цілодобово через веб-інтерфейс взаємодії з Реєстром адміністративних правопорушень у сфері безпеки дорожнього руху.

Веб-інтерфейс забезпечує можливість здійснювати пошук інформації за такими критеріями, як номерний знак транспортного засобу, серія і реєстраційний номер бланка свідоцтва про реєстрацію транспортного засобу.

У разі відсутності інформації за зазначеними критеріями веб-інтерфейс надає відповідне повідомлення.

Крім цього Постановою Кабінету Міністрів України від 10 листопада 2017 р. № 833 визначено Порядок звернення особи, яка допустила адміністративне правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, до уповноваженого підрозділу Національної поліції [4]. Відповідно до цього порядку особа, яка фактично керувала транспортним засобом на момент вчинення правопорушення (далі - заявник), протягом 20 календарних днів з дня вчинення правопорушення або з дня набрання постановою у справі про адмі-

ністративне правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, зафіксоване в автоматичному режимі, законної сили може звернутися особисто до уповноваженого підрозділу (підрозділів) Національної поліції із заявою про визнання зазначеного факту правопорушення та надання згоди на притягнення її до адміністративної відповідальності (далі - заява), а також надати при цьому документ (квитанцію) про сплату відповідного штрафу. Адреса уповноваженого підрозділу (підрозділів) Національної поліції, за якою заявник особисто подає заяву, зазначається на офіційних веб-сайтах МВС та Національної поліції.

Заявник подає заяву особисто в письмовому вигляді українською мовою (заповнюється машинодруком або від руки розбірливо без виправлень) за умови його ідентифікації та незалежно від місця реєстрації безоплатно до уповноваженого підрозділу (підрозділів) Національної поліції. Типовий зразок заяви розміщується на офіційних веб-сайтах МВС та Національної поліції. Заява також може бути подана через офіційний веб-сайт МВС за умови електронної ідентифікації особи з використанням кваліфікованого електронного підпису. До заяви в обов'язковому порядку заявник додає документ (квитанцію) про сплату ним штрафу в установленій законодавством строк та в розмірі, визначеному відповідною постановою про накладення адміністративного стягнення за правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, зафіксоване в автоматичному режимі. Заявник під час подання заяви в письмовій формі особисто пред'являє посадовій особі уповноваженого підрозділу Національної поліції документ, що посвідчує його особу. Документами, що посвідчують особу під час подання нею заяви в письмовій формі особисто, є документи, визначені статтею 13 Закону України "Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус", паспортний документ іноземця або інший документ, що посвідчує його особу.

Заявнику відмовляється в розгляді уповноваженим підрозділом Національної поліції заяви, якщо її подано особою, яку неможливо ідентифікувати або яка зазначила в заяві неповну чи недостовірну інформацію, не надано документ (квитанцію) про сплату заявником штрафу, а також у разі подання заяви після 20 календарних днів з дня набрання постановою у справі про адміністративне правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, зафіксоване в автоматичному режимі, законної сили.

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 року №8073-Х. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1984. №51. Ст.1122.

2. Інструкція з оформлення поліцейськими матеріалів про адміністративні правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, зафіксовані в автоматичному режимі, затверджена Наказом Міністерства внутрішніх справ України від 13 січня 2020 року № 13. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0113-20/card6#Public>.

3. Порядок безоплатного надання (у тому числі через Інтернет) інформації про адміністративне правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, зафіксо-

ване в автоматичному режимі, та про порушення правил зупинки, стоянки, паркування транспортних засобів, зафіксоване в режимі фотозйомки (відеозапису), особам, за якими зареєстровані транспортні засоби, та/або безпосереднім користувачам таких транспортних засобів: Постанова Кабінету Міністрів України від 14 листопада 2018 р. № 984. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984-2018-%D0%BF>.

4. Порядок звернення особи, яка допустила адміністративне правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, до уповноваженого підрозділу Національної поліції: Постанова Кабінету Міністрів України від 10 листопада 2017 року № 833. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/833-2017-%D0%BF>.

Ростислав Молчанов,
доцент кафедри адміністративного права,
процесу та адміністративної діяльності,
кандидат юридичних наук

Аліна Молчанова,
викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ПРАВООХОРОННА СИСТЕМА НІМЕЧЧИНИ ТА МОЖЛИВІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ЇЇ ДОСВІДУ В УКРАЇНІ

У Німеччині загальний напрямок діяльності поліцейських сил визначається федеральним МВС, яке є багатофункціональним урядовим органом, який у поліцейській сфері довгий час залишався лише контролюючою інстанцією. З 1983 р. МВС Німеччини стало вищим органом по прийняттю рішень в області громадської безпеки. Поліція Німеччини має право арешту, затримання, обшуку, допиту, проведення оперативно-розшукових заходів, збору відповідної інформації, люстрації, придушення антиконституційних дій і ін. Організаційна структура поліції відображає адміністративно-територіальний устрій Німеччини, обумовлений її федеративною формою. У поліцейській системі виділяють федеральний і земельний рівні, а також муніципальні органи громадської безпеки. Таким чином поліцейська система Німеччини відноситься до напівцентралізованого типу управління. Поліція Німеччини в цілому налічує 350 000 співробітників, з яких 80% займають посади молодшого начальницького складу, для призначення на які необхідно отримати диплом про закінчення поліцейської школи [1, с.45].

Федеративний характер поліцейського апарату породжує певний організаційний (і термінологічний) різнобій у структурі поліцейських сил суб'єктів федерації, однак, разом із тим, загальним у структурі земельних поліцейських органів є те, що очолює їх чиновник у ранзі Міністра, в чій обов'язки

входить велика кількість різноманітних функцій. Поліції відведена провідна роль у підтриманні громадського порядку, в боротьбі зі злочинністю та у підтримці "внутрішньої безпеки". Основним завданням поліцейських сил Німеччини є запобігання загрози громадській безпеці. Функції поліції включають в себе: забезпечення громадського порядку та безпеки на території країни і на її кордонах; виявлення і розслідування злочинів; підтримання внутрішньої безпеки; профілактика злочинів; пропаганда правових знань серед населення і заходів щодо дотримання безпеки; захист і допомогу населенню в надзвичайних ситуаціях (стихійні лиха, катастрофи, військові дії); участь у заходах цивільної оборони [2, с. 2-3].

Розслідування злочинів проводиться, головним чином, поліцейськими службами, що знаходяться у підпорядкуванні федеральної влади і Міністра внутрішніх справ відповідної землі. Однак відповідно до ст.163 КПК Німеччини обов'язки із розслідування злочинів і кримінального переслідування злочинців покладені як на кримінальну, так і на охоронну (уніформовану) поліцію (загальнополіцейські частини). На кримінальну поліцію покладено обов'язок, в основному, з розслідування тяжких і складних злочинів, а на загальнополіцейські частини - розслідування незначних злочинів і правопорушень, а також злочинів середньої тяжкості за дорученням керівних поліцейських органів: транспортні злочини у зв'язку з дорожньо-транспортними пригодами, порушення недоторканності житла, таємниці листування, нанесення тілесних ушкоджень, випадки примусу, вимагання і шахрайства, привласнення чужого майна, розтрати.

До федеральних поліцейських відомств відноситься: Федеральне відомство із кримінальних справ (кримінальна поліція); Федеральне відомство з охорони конституції (політична поліція і контррозвідка); Федеральна прикордонна охорона; Військова поліція бундесверу; Служба митного розшуку Міністерства фінансів; залізнична, транспортна і повітряна поліція Міністерства транспорту.

Федеральне відомство із кримінальних справ (Bundeskriminalamt - БКА) - у 1955 р. БКА мало 482 штатних співробітників, з них 246 чиновників кримінальної поліції, то з 1998 р. в штаті уже 4700 співробітників, з них понад 2000 - співробітники кримінальної поліції. Програма «внутрішньої безпеки» 1972 р. передбачила розвиток БКА таким чином, щоб федеральна кримінальна поліція могла сама займатися розслідуванням у всіх випадках, коли «немає спеціальної згоди генерального прокурора або вищого земельного відомства землі про передачу справи до земельної поліції» [1, с.44]. Важливою рисою розвитку БКА стало посилення підрозділів, що займаються безпосередньо політичними справами, а саме «Боннської групи безпеки», яка виконує функції оперативного органу Федерального відомства з охорони конституції [3, с.135]. До початку 70-х років в БКА не існувало спеціального підрозділу для боротьби із загальною кримінальною злочинністю, і в кожному випадку використовувалися службовці різних відділів відомства. Пізніше МВС ФРН

була створена спеціальна слідча група у таких справах. В результаті поступово охоронна і кримінальна поліція підпорядковуються єдиному керівництву з центру. Новим структурним підрозділом у складі БКА став також спеціальний «відділ по боротьбі з тероризмом».

Практичні заходи щодо розвитку БКА знайшли відображення в законі, вдруге істотно змінений і доповнений закон про БКА від 1951 р. Йдеться про закон від 28.07.1973 р., де визначено БКА «центральним відомством кримінальної поліції ФРН» і за ним закріплено право розслідування за власною ініціативою найбільш небезпечних (у т.ч. політичного характеру) злочинів, підтримки кримінальної поліції земель і керівництва нею в найбільш серйозних випадках. Централізації поліцейської влади служать і, суто технічні засоби. БКА перетворена в центр збору і електронної обробки необхідних поліції даних (кримінальні обліки, матеріали дактилоскопічної реєстрації).

На Федеральне відомство із кримінальних справ як центрального органу, покладено основні функції щодо забезпечення інформацією і встановленню контактів між усіма поліцейськими органами і службами країни в галузі боротьби зі злочинністю; функції національного бюро Інтерполу; ведення слідства у справах по контрабанді, наркозлочинності, незаконному обігу зброї, фальшивомонетництвом, тероризмом, якщо подібні злочини носять міжнародний характер; розслідування злочинів за дорученням керівних органів, а також розслідування злочинів, вчинених проти життя і свободи федерального президента, членів федерального уряду, Бундестагу, Федерального конституційного суду або гостей конституційних органів (§1 Закону про БКА) [1, с.46].

Федеральне відомство із кримінальних справ розслідує порушення федерального і міжнародного законодавства. Крім того, відомство координує роботу кримінальної поліції всієї країни, веде центральну картотеку кримінальних справ, підтримує зв'язок з Інтерполом. Згідно зарубіжних публікацій, комп'ютеризовані кримінальні обліки БКА містять близько 2 млн. документів.

У складі Управління Федерального відомства із кримінальних справ працює близько десяти підрозділів, і два дослідні інститути, в т.ч.: а) слідчий з розслідування наркозлочинів, терористичних актів, фальшивомонетництва, замахів на життя високопосадовців; б) наукових досліджень і статистики; в) забезпечення безпеки і охорони високопосадовців; г) національне бюро Інтерполу; д) видачі сертифікатів і різних дозволів. Відповідно до положень закону про БКА з 1973 р. відомство почало виконувати завдання як на федеральному, земельному, так і на міжнародному рівнях: 1) збір інформаційних матеріалів та інших документів, що стосуються боротьби зі злочинністю; 2) інформування поліції федерації і земель з питань, що становлять для них інтерес; 3) вивчення криміногенної обстановки; 4) надання допомоги поліції земель в боротьбі зі злочинністю; 5) проведення заходів щодо вдосконалення діяльності кримінальної поліції [4, с. 50-51]. Для надання допомоги у проведенні розслідування злочинів БКА може направляти своїх співробітників в

органи поліції земель. держав.

Федеральна прикордонна охорона (Bundesgrenzschutz) - ФПО є особливим видом поліцейських формувань, заснована 16.03.1951 р., на яку покладається загальнополіцейська служба. До її компетенції входять: забезпечення громадської безпеки і порядку, охорона конституційних органів федерації, виконання деяких завдань залізничної поліції і захист від посягань на цивільне повітряне сполучення, допомога при катастрофах і стихійних лихах, миротворча діяльність, контроль на зовнішніх кордонах [5, с.53].

Проаналізований нами матеріал щодо структури та діяльності поліції Німеччини дозволив зробити узагальнення щодо того, що досвід діяльності може бути частково використаний в Україні, але лише в частині діяльності підрозділів поліції при припиненні масових заворушень та затриманні активних їх учасників. Однак, якщо порівняти діяльність поліції Німеччини декілька років тому і останній рік, то можна сказати про втрату нею ефективності, оскільки протидіяти хвилі мігрантів, яка захопила всю Європу, і Німеччину у т.ч., їх протиправну діяльність, - поліція Німеччини зупинити не може. Пов'язано це з відсутністю політичної волі керівництва країни чи непрофесійністю поліцейських – сказати складно, оскільки ми не знаємо всіх складових даної ситуації. Але одне можна сказати: діяльність поліцейських структур Німеччини останні роки не являється настільки ефективною і дієвою у забезпеченні громадського порядку та безпеки в суспільстві, щоб можна було використати цей досвід в Україні в сучасних умовах.

1. Проневич О.С. Реформування національних поліцейських систем Німеччини та Польщі у 90-х роках ХХ ст. : стратегічні напрями і результати // Право і безпека : Юриспруденція. Економіка. Техніка. Психологія. Соціологія. Харків, 2011. № 1. С. 44-47.

2. Проневич О. С. Організаційно-правові засади діяльності поліції (міліції) Німеччини, Польщі та України : порівняльно-правовий аналіз: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07; Харк. нац. ун-т внутр. справ. Х., 2011. 36 с.

3. Січкач В. О. Використання досвіду поліції зарубіжних країн в діяльності міліції України по забезпеченню прав та свобод людини (організаційно-правовий аспект) : Монографія. Донецьк : Ноулідж (донецьке відділення), 2009. 174 с.

4. Полицейские системы зарубежных государств : Пособие / В.В. Князев, Н.И. Сазонова, А.А. Жмыхов, Т.Ю. Заморина. Часть 1. М. : ВНИИ МВД России, 2004. 135 с.

5. Полицейские системы зарубежных государств. Выпуск. 1. М.: ВНИИ МВД России, 2004. 72 с.

Олена Надьон,

кандидат юридичних наук

Олександр Данілін,

кандидат технічних наук, доцент

*(Національний університет
цивільного захисту України)*

ПРОБЛЕМИ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД СПЛАТИ ОРЕНДИ В УМОВАХ КАРАНТИНУ

Пандемія коронавірусу COVID- 19 спричинила невідворотні економічні проблеми в усьому світі, в тому числі в Україні. І одним із проблемних питань постало питання врегулювання договірних відносин щодо оренди. Український законодавець не оминув увагою окреслене питання.

Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)», за яким було внесено зміни до Цивільного кодексу України. Зокрема, додано п. 14 Перехідних положень такого змісту: «З моменту встановлення карантину, введеного постановою Кабінету Міністрів України «Про запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID- 19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV- 2» від 11.03.2020 р. №211 (з наступними змінами й доповненнями), та до його завершення в установленому законом порядку наймач може бути звільнений від плати за користування майном відповідно до ч. 6 ст. 762 ЦК України». [1]

Проте в першу чергу потрібно звернути увагу на редакції, які існували раніше, ще на стадії законопроекту. Адже спочатку п. 14 мав кардинально інше формулювання. По- перше, дія його поширювалася не лише на ситуацію, пов'язану з коронавірусом, але й на інші обмежувальні заходи, які було встановлено Кабінетом Міністрів України. По- друге, наймач мав мати обмеження у можливості використання майна за його призначенням. По- третє, обмеження щодо розміру орендної плати. Вона не могла перевищувати сукупного розміру сплачених наймодавцем податків та комунальних платежів за таке майно.

В наступній редакції формулювання п. 14 було за текстом схожим до того, яке було прийняте в остаточній редакції Закону, проте мова вже була щодо безумовного звільнення від сплати орендної плати наймачів на період карантину, пов'язаного з коронавірусом. Важливо нагадати, що в тій редакції було посилення: «відповідно до ч. 6 ст. 762 ЦК України». Це створювало дуже неоднозначну ситуацію, оскільки застосування ч. 6 ст. 762 ЦК України мі-

стить у собі необхідність доказування орендарями обставин, які унеможливають користування майном з незалежних від них причин. Отже, не таким вже й безумовним було це положення. [2]

В результаті, законодавець все ж таки змінив формулювання на «наймач може бути звільнений». І питання орендної плати залишилося за сторонами договору оренди, а у разі виникнення спорів — за судами.

Правники мають на це дві різні точки зору. Одні стверджують про те, що зазначені зміни не внесли жодних нововведень до наявної ситуації, адже ч. 6 ст. 762 ЦК України вже закріплювала право наймача бути звільненим від сплати орендної плати у разі доведення неможливості користування об'єктом оренди. Інші стверджують, що це положення розширило норму ЦК України, оскільки виділило нову окрему підставу для можливого звільнення наймачів від сплати орендної плати на період карантину.

Але, домогтись орендарю повного звільнення від сплати орендної плати на період карантину видається наймачам малоїмовірним, але не неможливим.

Логічною підставою для звільнення від орендної плати можуть стати обмежувальні заходи, які введені або вводилися державою у зв'язку з карантинном. Більш того, законодавець безпосередньо вказує на таку можливість у п. 14 Прикінцевих та перехідних положень ЦК України (в редакції ЗУ № 553-IX від 13 квітня 2020 року) - до обставин, за які орендар не відповідає і які надають право на звільнення від сплати оренди, належать обмежувальні заходи, введені державою у зв'язку з карантинном та внаслідок яких або була заборонена господарська діяльність з використанням орендованого майна, або був заборонений доступ до такого майна третіх осіб. [1]

Можна сказати, що звільнення від сплати оренди у порівнянні, наприклад, із зменшенням її розміру є більш істотним втручанням у правовідносини сторін договору, а тому може застосовуватись за виключних обставин. Такими обставинами можуть бути відсутність доступу до найманого приміщення, неможливість орендаря перебувати в ньому та зберігати речі тощо. Разом з тим, якщо виникне спір про наявність речей орендаря у приміщенні, встановлення факту перебування у ньому орендаря чи його співробітників та споживання ним комунальних послуг вони можуть бути факторами, що унеможливають звільнення орендаря від орендної плати.

1. Закон України № 553-IX від 13 квітня 2020 року. Офіційний веб-портал. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/553-20#Text>.

2. Цивільний Кодекс України. Офіційний веб-портал. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.

**Олександра
Нестерцова-Собакарь,**
доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРИНЦИП ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНА ОЗНАКА ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ

Принцип верховенства права є вираженням проведення такої політики української держави, яка відповідає потребам суспільства і не може виходити за межі права, високих моральних принципів, закладених у ньому [1, с. 20, 22]. Конституція закладає основи здійснення політики державою, яка ґрунтується на засадах справедливості, моральності, раціональності, виваженості, взаємодії та співвідпорядкованості різних політичних сил у суспільстві на основі права. Можна констатувати, що здійснення політичного курсу у державі поза межами верховенства права є своєрідною формою посягання на конституційний лад і попередження таких випадків забезпечується заходами конституційно-правової відповідальності.

В системі принципів конституційного права принцип верховенства права займає особливе місце та є винятковим політико-правовим ідеалом сучасного суспільства. Підтримка цього принципу є унікально всеохоплюючою, оскільки за верховенство права виступають всі, практично без винятку, країни, незважаючи на відмінності в їх економічних, політичних, правових системах. Крім того, принцип верховенства права набуває міжнародного значення. Отримуючи своє відображення в міжнародних документах, цей принцип набуває статусу міжнародно-правового стандарту для країн, що прагнуть побудови демократичної, правової держави і громадянського суспільства, а також є умовою інтеграції в світові та регіональні спільноти.

У зв'язку з цим принцип верховенства права набуває надважливого значення і для України, що прагне формування демократичного суспільства і правової держави. Цей принцип відображено в Конституції та законах України, а також в ряді міжнародних договорів, однією із сторін в яких виступає Україна. Так, у частині 1 ст. 8 Конституції України проголошено, що «в Україні визнається і діє принцип верховенства права». Цей принцип закладено в основу діяльності органів державної влади [2].

На сьогодні принцип верховенства права вже не обмежується рамками національної правової системи. Його зміст набуває нових відтінків у зв'язку з євроінтеграційними процесами, що відбуваються в Україні. А принцип верховенства права разом із демократією та повагою до прав і свобод людини та громадянина – це ключові, основоположні ціннісні орієнтири європейської

доктрини праворозуміння. Відповідно, це «три кити» європейської цивілізації, що заклали фундаментальні засади суб'єктів міжнародного, європейського та внутрішньодержавного права [3, с. 58].

Реальне та ефективне забезпечення принципу верховенства права неможливе без позитивної діяльності держави, без юридичного інструментарію чинних правових норм. Так, верховенство права являючись фундаментальним правовим принципом знайшов відображення у чинному законодавстві України, яке, наприклад, врегульовує діяльність Національної поліції України, зокрема: - у ст. 8 цього закону передбачено, що: «Поліція діє виключно на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що визначені Конституцією та законами України. Поліцейському заборонено виконувати злочинні чи явно незаконні розпорядження та накази. Накази, розпорядження та доручення вищих органів, керівників, посадових та службових осіб, службова, політична, економічна або інша доцільність не можуть бути підставою для порушення поліцейським Конституції та законів України»; – ч. 1 ст. 6 Закону України «Про Національну поліцію» закріплює, що: «Поліція у своїй діяльності керується принципом верховенства права, відповідно до якого людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави». Отже, заснована на дотриманні принципів законності та верховенства права, діяльність працівників Національної поліції сприяє забезпеченню реалізації прав і свобод людини та громадянина. Зазначене є показником того, що закон у державі має вищу юридичну силу. Зазначена діяльність працівників Національної поліції носить публічний характер та ототожнюється громадянами з діями самої влади і є показником того, наскільки держава забезпечує законні права та свободи своїх громадян.

П.М. Рабінович розкриває верховенство права через співвідношення права з правами особи. В одній з його робіт принцип верховенства права інтерпретовано як пріоритетність у суспільстві, передусім, прав людини, що має прояв переважно в таких рисах державного і суспільного життя:

– закріплення в конституційних та інших законах держави основних прав людини (закони, які суперечать правам і свободам людини, є неправовими законами);

– панування в суспільному і державному житті таких законів, які виражають волю більшості чи всього населення країни і відображають при цьому загальнолюдські цінності й ідеали, насамперед, права і свободи людини;

– врегулювання відносин між особою і державою на основі принципу: «особі дозволено робити все, що прямо не заборонено законом»;

– взаємовідповідальність особи і держави [4, с. 12].

Правовими гарантіями конституційного ладу виступають дія принципів верховенства права, справедливості та процедура внесення змін до Конституції України. Як правило, верховенство права пов'язується з ідеєю панування права, як співвідношення права і держави, права і політики тощо. При цьому звертається увага на провідну, визначальну роль верховенства закону

у власному розумінні у правовій системі. У співвідношенні верховенства права і верховенства закону вбачають прояв загального й особливого [5]. Ю. Тодика вбачає тісний зв'язок між верховенством права, верховенством конституції та закону [6, с. 67].

Отже, верховенство права як фундаментальний правовий принцип, є основою його системи та виявляється у сукупності таких засад: наявності раціонально необхідної та достатньої сукупності (нормативно-правових актів, що відповідають засадам справедливості, свободи, рівності, гуманності, пропорційності при обмеженні суб'єктивних прав; повному та всебічному регулюванні суспільних відносин, що потребують такої регламентації; здійсненні публічної влади виключно на основі та в межах права, тобто обмеженні публічної влади правом – верховенство правового обмеження публічної влади; визнанні багатоаспектної ролі права у громадянському суспільстві, його розвиток як правового суспільства; гарантуванні, забезпеченні та захисті прав і свобод людини в правовому порядку; відповідному стані суспільної свідомості на основі поваги до права як соціальної цінності та засобу захисту правди і справедливості, інтересів усього суспільства та кожної окремої людини.

Характерними ознаками реалізації принципу верховенства права можна вважати наступні: 1) право закріплює (перш за все в конституціях) основи суспільного, державного ладу і правового становища особистості, на цій базі розвиваються (повинні розвиватися) всі інші відносини в суспільстві; 2) право від імені суверенної публічної влади – державної влади, а в кінцевому рахунку від імені влади народу, суспільства встановлює суспільно значущі повноваження для фізичних та юридичних осіб, інших учасників правовідносин, тобто суб'єктивні права та обов'язки, воно регулює (стимулює, заохочує, обмежує, забороняє та ін.) всі основні відносини в суспільстві, які повинні бути належним чином врегульовані; 3) право визначає міру регулювання, здійснюваного іншими різновидами влади в суспільстві (наприклад, громадської влади добровільних об'єднань по відношенню до їх членів або персональною батьківською владою в сім'ї); 4) верховенство права означає зв'язаність правом поведінки і діяльності всіх фізичних та юридичних осіб, громадських організацій, органів держави тощо.

1. Основи конституційного права України / За редакцією академіка АПрН України, професора Копейчикова В.В. К.: Юрінформ, 1997. 208 с.

2. Конституція України від 28.06.1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. С. 141.

3. Верховенство права як принцип правової системи : проблеми теорії: монографія / ред. Ю. Шемшученко. К: Юридична думка 2008. 344 с.

4. Рабінович П.М. Права людини і громадянина у Конституції України (до інтерпретації вихідних конституційних положень) [Текст] / П. М. Рабінович; Акад. прав. наук України. Х. : Право, 1997. 63 с.

5. Селіванов В. Методологічні засади запровадження конституційних принципів «верховенства права» і «верховенства закону». *Право України*. 1997. № 6. С. 13.

6. Основы конституционного строя Украины : [Учеб. пособие] / Ю. Н. Тодыка; Нац. юрид. акад. Украины им. Я. Мудрого, Акад. правовых наук Украины. Харьков : Факт, 1999. 318 с.

Olena Orlova

Associate Professor of the Dnipropetrovs'k
State University of Internal Affairs
PhD of Law, Associate Professor

LEGAL CLINICS AS SPECIAL ENTITY TO PROVIDE FREE LEGAL AID

The transformations and changes that have taken place in our state over the last decade affect various areas. Jurisprudence in general and legal education in particular are no exception. This has led to increased attention from legislators, scientists and practitioners to the issue of free legal aid adjustment.

On August 3, 2006, the Standard Regulation on Legal Clinic was adopted, according to which all higher education institutions training specialists in the field of “Law”, regardless of ownership and subordination, were to ensure the establishment of legal clinics [1] giving a new impetus for the higher legal education development.

Legal clinics, in accordance with the regulation, should provide free legal aid for the protection of human rights and freedoms and organizations in all areas of law in accordance with current legislation of Ukraine [1].

However, on June 2, 2011, the Law of Ukraine “On Free Legal Aid” was adopted, in which the subjects of providing free primary legal aid in Ukraine are:

- 1) executive authorities;
- 2) local governments;
- 3) individuals and legal entities of private law;
- 4) specialized institutions;
- 5) centers for free secondary legal aid [2].

As we can see legal clinics are not listed among the subjects of free legal aid provision.

We share the point of view of Sh.B. Davlatov that legal clinics have essential features of the subjects of free primary legal aid, namely:

1. The types of activities of a legal clinic, defined by the Standard Regulation on a Legal Clinic, include types of legal services that belong to the types of free primary legal aid in accordance with the Law of Ukraine “On Free Legal Aid”.

2. Legal clinic meets the requirements for free legal aid, in accordance with the Standard Regulation on Legal Clinic [3, p. 36].

However, despite the fact that legal clinics have the characteristics of the subjects providing free primary legal aid, they can not be included in any of the types of these entities referred to in Art. 9 of the Law of Ukraine “On Free Legal Aid”. This circumstance is a significant gap in the regulatory framework, as it considerably limits the capabilities of legal clinics. Thus, the legal status of legal

clinics requires to be clarified.

It should be noted that, in practice, legal clinics are recognized as subjects providing free primary legal aid. Thus, between Dnipropetrovs'k State University of Internal Affairs and the Centers for Free Secondary Aid in Dnipro and Dnipropetrovs'k region, memoranda of understanding on joint activities as to free legal aid provision were signed. In these documents, the legal clinic "Istyna" of Dnipropetrovs'k State University of Internal Affairs appears in a role of the subject providing primary legal aid.

During Legal Clinic "Istyna" functioning, more than 1,000 citizens received primary free legal aid on various legal issues.

Students (cadets) -consultants of the legal clinic are constantly improving their knowledge and possess a high level of practical skills, which makes it possible to provide free legal aid of high quality. In case of certain difficulties, qualified lecturers are involved in the legal advice provision, who, together with students, take a comprehensive approach to resolving issues addressed by clients.

According to the experience of the legal clinic "Istyna" of Dneipropetrovs'k State University of Internal Affairs and in accordance with the Regulation "On the legal clinic "Istyna" of DSUIA" the following forms of legal assistance can be mentioned, namely: legal information, advice, clarification on legal issues; preparation of applications, complaints and other legal documents (except for procedural documents); providing assistance in ensuring a person's access to secondary legal aid and mediation [3].

Thus, legal clinics are a crucial component of the free legal aid institution establishment. Everyone's right to legal aid, enshrined in the Constitution of Ukraine, can be realized only through such a system of free legal aid provision in Ukraine, where legal clinics will play an important role. The more entities provide free legal aid in Ukraine, the more accessible it will be.

The system of free primary legal aid should be formed and improved taking into account the role and experience of legal clinics. However, the issue of providing secondary free legal aid by legal clinics remains controversial.

1. On Approval of the "Standard Regulation on the Legal Clinic of the Higher Educational Institution of Ukraine": Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated 03.08.2006 № 592. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0956-06#Text>

2. On Free Legal Aid: Law of Ukraine of June 2, 2011 № 3460-VI. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2011. № 51. p.577. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text>

3. Davlatov Sh.B., Role, Tasks and Organizational and Legal Principles of Legal Clinics. Legal Position. № 1 (16). 2016. pp. 33–37.

4. On Approval of the Regulation "On the Legal Clinic "Istyna" of the State University of Internal Affairs: Order of the State University of Internal Affairs of April 27, 2017 № 295.

Максим Очеретяний,
заступник начальника Головного управління
Національної поліції в Київській області,
кандидат юридичних наук

ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ ВЗАЄМОДІЇ СЛІДЧОГО В ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ

На сучасному етапі реформування органів охорони правопорядку в Україні, окремим нагальним питанням постає належна організація ефективного реагування на кримінальні правопорушення, що логічно обумовлює належне дотримання прав і свобод людини і громадянина.

Організація роботи органів досудового розслідування, а також належна якість їх взаємодії з оперативними підрозділами та іншими суб'єктами є вирішальним фактором у плануванні та здійсненні досудового розслідування кримінальних правопорушень.

Як підкреслюють окремі вчені, своєчасний, вичерпний і безперервний обмін інформацією є особливо важливим і для членів слідчо-оперативних груп, а також коректування роботи учасників взаємодії й її завдань, що має відповідати результатам зробленого, а також змінами слідчої ситуації [1, с. 495-496]. Дані позиції також відображаються у чинних нормативно-правових актах з організації роботи органів правопорядку, де визначається, що ефективність реагування на кримінальні та адміністративні правопорушення, перш за все, залежить від ефективності взаємного обміну інформацією між всіма суб'єктами такого процесу.

Поряд із цим, криміналістична література виділяє узгодженість (зкоординованість) діяльності; спільність діяльності; мета діяльності; певний зміст діяльності; наявність як мінімум двох суб'єктів – в якості основних характерних ознак процесу взаємодії в досудовому розслідуванні [2, с. 195].

На нашу думку, такі характерні особливості як наявність кола суб'єктів між якими відбувається взаємодія, а також кінцева мета такого процесу – є найбільш логічними та влучними в контексті теоретико-правової характеристики даного процесу. В той же час зазначаємо, що координованість взаємодії, на нашу думку, не є обов'язковою ознакою такого процесу, оскільки існують випадки також і хаотичної взаємодії, що може бути ефективною.

Слід зосередити також увагу на тому, що, наприклад, Г. Цимбал та Г. Бондар, досліджуючи взаємодію в органах влади, розуміють її як узгоджену (взаємозаінтересовану) діяльність правоохоронних, контролюючих та інших державних органів, спрямовану на виявлення, розкриття й розслідування злочинів [3, 39; 4, 46-48]. В. Ковальов, також наголошує на тому, що взаємодія проявляється насамперед у консолідації сил і засобів взаємодіючих суб'єктів для досягнення єдиної мети [5, 24].

Саме такі характеристики, на нашу думку, логічно доповнюють уявлення про процес взаємодії слідчого в досудовому розслідуванні як комплексний і цілеспрямований процес комунікації між різними суб'єктами, що є учасниками кримінального процесу, кінцевою метою якого є отримання фактичних відомостей про подію кримінального правопорушення.

Крім цього, окремих питань постає можливість диференціації процесів взаємодії слідчого в досудовому розслідуванні, що логічно обґрунтовується необхідністю наявності теоретичної структури такого процесу, а також більш детального розуміння його цілей і значення.

Так, М. Яблоков і П. Біленчук, частково тотожні у своїх судженнях, щодо етапності взаємодії під час розслідування кримінальних правопорушень і пропонують виділяти такі етапи:

перший (співпадає зі стадією початку досудового розслідування кримінального провадження, де допускається витребування необхідних матеріалів і їх перевірка);

другий етап (відноситься до початкової стадії розслідування, на якій проводиться активна невідкладна слідча й оперативно-розшукова діяльність та створюється інформаційний фундамент подальшого розслідування);

третій (основний етап, що співпадає з наступною стадією розслідування, пов'язаною з повідомленням про підозру, допитом підозрюваного, збором додаткової доказової інформації та вирішенням всіх інших завдань розслідування);

четвертий (заключний етап, котрий полягає у завершенні розслідування. На цьому етапі слідчий підводить підсумки розслідування, зокрема перевіряє, чи всі версії перевірені до кінця, чи дотримані всі вимоги кримінального процесуального закону, чи достатньо переконливо доказана вина обвинуваченого, тощо) [6, с. 409-410; 7, с. 165-167].

У свою чергу, на нашу думку, питання теоретичного узагальнення елементів процесу взаємодії слідчого в досудовому розслідуванні були ефективно та влучно сформульовані в наведені вище етапи, що частково дублюють стадії досудового розслідування.

Враховуючи також складність процесу взаємодії на різних стадіях досудового розслідування (чи етапах взаємодії, як визначають учені) перспектива подальших наукових розвідок полягає в тому, щоб більш детально характеризувати процеси взаємодії між всіма суб'єктами досудового розслідування з метою підвищення ефективності цього процесу, його спланованості та результативності.

1. Криміналістика: [учебник для вузов] / [Т. В. Аверьянова, Р. С. Белкиш, Ю. Г. Корухов, Е. Р. Россинская]; йод ред. Р С. Белкина. -2-е изд., перераб. и доп. - М. : Норма, 2006. - 992 с.

2. Степанюк Р Л. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України : [монографія] / Р Л. Степанюк ; за заг. ред. А. Ф. Волобуєва. - Х. : НікаНова, 2012. - 382 с.

3. Цимбал Г.П. Взаємодія як умова забезпечення виявлення і розслідування податкових злочинів: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Цимбал Ганна Петрівна. – Ірпінь, 2005. – 223 с.
4. Бондар Г.Ю. Правове забезпечення взаємодії слідчих правоохоронних відомств у кримінальному судочинстві України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Бондар Ганна Юріївна. – Х., 2004. – 230 с.
5. Ковальов В.В. Взаємодія слідчого з працівниками експертної служби МВС України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Ковальов Василь Володимирович. – К., 2007. – 228 с.
6. Криміналістика : [учебник] / йод ред. Н. П. Яблокова. - 4-е изд., перераб. и доп. - М. : Норма ; ИНФРА-М, 2013.-752 с.
7. Біленчук П. Д. Криміналістика. Кредитно-модульний курс : [підручник] / [П. Д. Біленчук, Г. С. Семаков] ; за ред. П. Д. Біленчука. - 4-те вид., змін., допов. і доопр. - К. : ВД «Дакор», 2014,- 520 с.

Анна Пашкова,
кандидат наук з державного управління
*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА ЯК ОСНОВА СИСТЕМИ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ ТА ПРАВОПОРЯДКУ У ТЛУМАЧЕННІ ВЕНЕЦІЙСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ: ВИСНОВКИ ДЛЯ УКРАЇНИ У ПЕРСПЕКТИВІ ЇЇ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Питання прискіпливого розгляду та переосмислення проблеми верховенства права в Україні почали активно підніматися після Революції гідності 2014 року [1]. Курс України на європейську інтеграцію був закріплений 7 лютого 2019 року у Законі України Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору), який серед іншого містив наступне: «підключись про зміцнення громадянської злагоди на землі України та підтверджуючи європейську ідентичність Українського народу і незворотність європейського та євроатлантичного курсу України» [2].

Проте процес формування загальної європейської ідентичності українського народу не може вважатися повністю завершеним в Україні і на початку 2021 року. Можна стверджувати, що обізнаність українців щодо питань європейської ідентичності не є недостатньою. Хоча спільні європейські цінності, які є невід'ємною частиною європейської ідентичності, є близькими для більшості населення України, уявлення про них є фрагментарним і суперечливим [3], про що свідчать результати соціологічного дослідження Інституту Горшеніна у співпраці з Представництвом Фонду ім. Фрідріха Еберта [4].

Так, зокрема, на теренах України потребує дослідження питання визначення верховенства права як базового постулату в системі європейських цінностей.

Навесні 2011 року (25 – 26 березня 2011 р.) Венеційська Комісія «За демократію через право» ухвалила доповідь стосовно концептуалізації та утвердження верховенства права [5]. Документ розтлумачує поняття «верховенство права» («Rule of Law») на основі консенсусу думок представників голландської, німецької, англійської та фінської наукових шкіл права. Ухвалена Венеційською Комісією доповідь стала завершальною фазою в осмисленні сутнісного значення концепції верховенства права (правовладдя) на сучасному етапі розвитку ЄС [6]. Підґрунтям для визначення цього поняття стали напрацювання головних інституцій Ради Європи – Парламентська Асамблея, Комітет Міністрів, Європейський Суд з прав людини.

Відповідно, з концептуального погляду, верховенство права полягає в обмеженні дискреційних повноважень публічної влади. В той же час, пріоритетом залишається захист людини, її прав та свобод. З боку конституційного суду, верховенство права розгалужується таким чином: проявляє себе як принцип діяльності суду та як принцип функціонування суспільства та держави зокрема [7].

У цілому, принцип верховенства права – складне поняття, яке містить в собі демократичні цінності, певну ідею, а також інститути, що забезпечують основні вимоги щодо захисту прав і свобод людини. Верховенство права як норму можна знайти у міжнародних документах, національному законодавстві (Конституції, закони, кодекси), це свідчить про його імплементацію та укорінення у правових системах багатьох країн. Під час Венеційської комісії пролунала думка стосовно найпростішого способу визначення поняття верховенства права шляхом пропонування українського аналогу «верховенству права» – «правовладдя», яке в свою чергу зберігає зміст англійського «rule of law», яка була визнана слухною.

Тим не менш, враховуючи глибину розробленості цього поняття у теоретичній та практичній площині, слід зазначити, що проблеми з цінностями існують у самому ЄС, переважно у постсоціалістичних державах, котрі нещодавно стали його членами. Вони торкаються, зокрема, принципів демократії, верховенства права, гендерної рівності тощо [8]. Політичний режим, який склався у цих державах, належить до «гібридного» між старим авторитарним і ліберально-демократичним. Такий режим характеризується наявністю конституційних інститутів і значною невідповідністю реальних відносин конституційним приписам та принципам і нормам права ЄС [9]. Відповідно, в Україні не реалізована європейська модель верховенства права, постійно порушуються права людини, проте країна не може стати іншою, «європейською» негайно, для цього потрібен час і колективні зусилля. Таким чином, конституціоналізація європейських цінностей та принципів їх підтримки може становити окремий напрямок конституційної реформи у напрямку до отримання

статусу України члена Європейського Союзу. Безперечно, зміцнення ціннісної основи надасть цій реформі європейського характеру, а не перетворить її на простий перерозподіл повноважень між гілками державної влади [9] та не прирівняє до децентралізації.

1. The lessons of Euromaidan: why the Belarusian revolution is at a stalemate / O. Matveieva, V. Navumau // EuromaidanPress. – 2020. – Accessed from : http://euromaidanpress.com/2020/12/03/the-lessons-of-euromaidan-why-the-belarusian-revolution-is-at-a-stalemate/?fbclid=IwAR21cFsBmUHw4h_XC8VPi19yFSaA5SzNd31m7_S4Y0BEjDIepcFzW-SyFyY

2. Закон України Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору) [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2019. – № 9. – С. 50. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2680-19>. – Дата звернення: 14.01.2021.

3. Звездова О. Популяризація європейських цінностей як завдання культурної політики Європейського Союзу в Україні / О. Звездова // Європейські історичні студії. – 2020. – № 15. – Режим доступу : <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/37730/1/Моя%20стаття.pdf#page=40>.

4. Українське суспільство та європейські цінності». Звіт за результатами соціологічного дослідження. – Київ: Інститут Горшеніна та Представництво Фонду ім. Фрідріха Еберта в Україні та Білорусі, 2017. – 44 с.

5. Report on the Rule of Law. Adopted by the Venice Commission at its 86th plenary session (Venice, 25–26 March 2011) № 512/2009. CDL#AD(2011)003rev. Or.Engl. – Accessed from : [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2011\)003rev-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2011)003rev-e).

6. Головатий С. Верховенство права (правовладдя): як його тлумачить Венеційська комісія / С. Головатий // Право України. – 2011. – № 10. – Режим доступу : https://www.venice.coe.int/files/articles/Holovathy_RoL.pdf.

7. Іщенко Д. О. Концепції принципу верховенства права, визначені: Конституційним Судом України, Європейським Судом з прав людини та Венеційською Комісією / Іщенко Д. О. // Чинники розвитку юридичних наук у XXI столітті: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Дніпро, 6 – 7 листопада 2020 р. – Дніпро : ГО «Правовий світ», 2020. – Режим доступу : http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/9840/Informatsiia_Kundeus_2020.pdf?sequence=3&isAllowed=y#page=110.

8. Крушельницька Т. А. Соціально-економічний вплив пандемії COVID-19 у контексті державної політики реалізації Глобальної цілі сталого розвитку № 5 “Гендерна рівність” / Крушельницька Т. А., Матвеева О. Ю., Наумов В. М. // Ефективність державного управління. – 2020. – Режим доступу : <http://edu.lvivacademy.com/article/view/212679>.

9. Чистоколяний Я. В. До питання про конституціоналізацію курсу України на набуття членства в Європейському Союзі // Я. В. Чистоколяний // Перспективні шляхи розвитку наукових знань: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції м. Київ, 9-10 березня 2020 року. – Київ : МЦНІД, 2020. – Режим доступу : <http://www.mcnd.ltd.ua/material/2020/березень%201.pdf#page=49>.

Марина Поліщук,
доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

НОРМАТИВНЕ ТА ДОГОВІРНЕ ВРЕГУЛЮВАННЯ ПИТАННЯ КОНФІДЕНЦІЙНОСТІ ІНФОРМАЦІЇ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Будь-яка декларація прав людини будується з розрахунком на статті, які захищають право на приватне життя та конфіденційність. Це є усталеною практикою та нормою не тільки для окремих визнаних декларацій, але й для усієї іншої законодавчої бази, як то міжнародної так і державної, бо саме наявність таких норм, в першу чергу, створює передумови здійснення людиною вільного та успішного життя.

З практичної точки зору питання конфіденційності є доволі актуальним та поширеним, оскільки у процесі взаємодії суб'єктів правовідносин виникають випадки, коли одна особа повинна ділитися інформацією з іншою. Прикладами подібних ситуацій є відносини між роботодавцем та працівником, партнерами, клієнтами і замовниками, підрядчиками та замовниками та інші. Для кожного особиста інформація має певну цінність та значимість, а отже людина прагне захистити її від розголошення та нецільового використання, навіть у випадках, коли таку інформацію мало хто вважатиме приватною або особливо таємною [1].

Вимога захисту приватного життя і конфіденційності закріплюється більшістю законодавчих актів і законів, серед яких Закон України «Про інформацію» (п. 2 ст. 21), Цивільний Кодекс України (ст. 505, 506), Господарський Кодекс України (ст. 36) тощо. Однак, паралельно, виникають конфліктні ситуації з рядом інших вимог, таких як безпека, ефективність, корисність, які закріплені на рівні спеціальних законів і ставлять під загрозу такий захист.

Розглядаючи терміни «приватне життя» та «конфіденційність» можна побачити майже практичну відсутність їх визначень. Найчастіше, приватне життя розглядається як сфера людської життєдіяльності, що полягає в різноманітних відносинах, стосунках, явищах, подіях, що не мають публічного значення, а безпосередньо спрямовані на досягнення особистої мети та задоволення власних інтересів, такі відносини визначаються і регулюються вже самою особою, та не залежать від інших факторів із зовні. Ці положення закріплені в таких законодавчих та міжнародних актах, як ст. 32 Конституції України (*Ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне*

життя, крім випадків, передбачених Конституцією України) [2], ст. 12 Загальної декларації прав людини, ст. 8 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, ст. 17 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, ст. 301 ЦК України та ін.

Закон України «Про інформацію» у ч. 2 ст. 11 до конфіденційної інформації відносить відомості про фізичну особу, зокрема, дані про її національність, освіту, сімейний стан, релігійні переконання, стан здоров'я, а також дані про адресу, дату і місце народження. Конфіденційною є інформація про фізичну особу, а також інформація, доступ до якої обмежено фізичною або юридичною особою, крім суб'єктів владних повноважень. За певних випадків, які містяться у Законі України «Про інформацію» в ч. 2 ст. 21, конфіденційна інформація може поширюватись за бажанням (згодою) відповідної особи у визначеному нею порядку відповідно до встановлених нею умов та інших випадках, які може передбачати законодавство [3].

Як відомо, розгляд справ у всіх судах здійснюється усно і відкрито (ч. 1 ст. 6 ЦПК України) [4]. Відкритість забезпечується шляхом доступу до судової діяльності громадськості, а публічність цивільного процесу характеризується можливістю присутності сторонніх осіб на всіх стадіях цивільного процесу, а також отриманням інформації по конкретній цивільній справі за допомогою різних правових інструментів.

Особам, які беруть участь у справі, належить право на розпорядження інформацією про спірні матеріальні правовідносини, суб'єктами якої вони є. Така інформація направляється до суду для усунення конфлікту, для захисту порушених або оспорюваних прав, свобод і охоронюваних законних інтересів, і перебуває в матеріалах цивільної справи. Однак, суд не має права самостійно розпоряджатись наданою інформацією по справі, що в першу чергу, стосується даних осіб. Винятки є, але вони поширюються лише на випадки, які встановлені законом або це можуть бути судові акти, винесені по суті справи.

Також, важливим питанням є збереження конфіденційної інформації, а саме є потреба у чіткому визначенні того, яка саме інформація має набувати такий статус, порядок прийняття рішень щодо її використання, коло осіб, які зможуть мати доступ до такої інформації, умови її нерозголошення та можливі наслідки відповідальності у разі порушення такого зобов'язання.

Отож, відкриття конфіденційної інформації може здійснюватися між судом і особами, які беруть участь у справі, а також між судом і зацікавленими особами, як правило це все відбувається «всередині» цивільного процесу. У першому випадку відсутні підстави щодо обмежень і винятків відкритості судочинства, у другому випадку вже можна говорити про виключення та обмеження зазначеного принципу.

Слід звернути увагу і на те, що за клопотанням осіб, які беруть участь у справі можливе проведення закритого судового засідання. Однак, у тому разі, якщо вказані особи зможуть довести і переконати суд, що можливе розголо-

шення відомостей про інтимні чи інші особисті сторони життя цих осіб або відомостей, що принижують їх честь і гідність (ч. 3 ст. 6 ЦПК України) [4]. Вирішення клопотання покладається на розсуд суду і воно може мати як позитивну, так і негативну сторону, яка виражається у постанові ухвали про відмову у задоволенні клопотання. Вказана ухвала не підлягає оскарженню, а отже інформація, яку особа вважала конфіденційною буде відкрито оголошено у судовому процесі і потрапить за межі суду, що в певних випадках негативно відобразиться на вказаних особах.

У ряді закордонних держав існує досвід щодо укладення угоди між сторонами спору про конфіденційність. Ця угода не виходить за рамки диспозитивних засад національного цивільного процесу і передбачає ряд важливих питань при дотриманні яких забезпечується конфіденційність інформації, зберігається баланс між публічними та приватними інтересами судочинства та найголовніше дотримується повноцінний захист прав та інтересів сторін [1].

Однак, аналіз судової практики в нашій державі свідчить, що сторони часто не приділяють достатньої уваги нормативному та договірному врегулюванню питання конфіденційності інформації, що призводить до певного ряду проблем і складнощів при розгляді судом спору по суті. Доведення фактів отримання такої інформації, її несанкціонованого використання є переважно непростю задачею, тому варто до цього підходити підготовленим, здійснювати облік та фіксацію до виникнення спірних ситуацій.

1. Конфіденційна інформація. Законодавство. Судова практика. *ЛІГА. Блоги*. URL: <https://blog.liga.net/user/asereda/article/28368> (дата звернення: 11.11.2020)

2. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. ст. 141 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 12.11.2020)

3. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 48. ст.650. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> (дата звернення: 12.11.2020)

4. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.04.2004 № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40-41, 42. ст.492. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 13.11.2020)

Олег Поплавський,
заступник проректора
з навчально-методичної роботи
Дніпровського державного
аграрно-економічного університету,
кандидат історичних наук, доцент,
доктор філософії

Олег Левін,
кандидат історичних наук
(*Дніпропетровський державний
університету внутрішніх справ*)

МІЖНАРОДНІ МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА В УМОВАХ ІРЕДЕНТИСТСЬКИХ КОНФЛІКТІВ СУЧАСНОСТІ

Вже сім років в Криму і на Донбасі йде реалізація потужного іредентистського проекту Російської Федерації по відношенню до нашої держави. Щоб надати своїм загарбницьким намірам переконливої аргументації, Кремль замасковує їх прагненням захистити інтереси так званих співвітчизників, які проживають у сусідніх державах. Така іредентистська політика, яку вже довгий час проводить російське керівництво на пострадянському просторі, створює потужний конфліктогенний потенціал, загрожує миру і безпеці в центрі Європи.

Якщо розглядати генезис проблеми іредентизму, слід наголосити, що він виступає базовим чинником нестабільності на світовій політичній арені починаючи з кінця XIX століття. Словник іноземних слів трактує цей термін як політичний рух за приєднання до країни її історичних територій. Проявляється в етнічній мобілізації, за якої підіймається питання про возз'єднання території, на якій мешкає іредента, з титульною державою, у якій їхній етнос складає більшість. На відміну від діаспори, члени якої розсіяно проживають на території віддалених від їхньої історичної батьківщини держав, члени іреденти, як правило, компактно розселені в державах, що межують з їхньою історичною батьківщиною, особливо висока їхня концентрація в прикордонних, суміжних територіях

Актуальність теми розвідки полягає в тому, що, незважаючи на існування певної міжнародно-правової системи, яка передбачає недоторканність післявоєнних кордонів в Європі, Україна втратила частину своєї території внаслідок російської агресії саме на підставі розгойданню іредентистських настроїв в Криму та на сході країни. При цьому, політичним керівництвом РФ цей процес обґрунтовується як реалізація російською меншиною України права на самовизначення шляхом приєднання до іншої держави і діями по

захисту російської іреденти. Тому, вкрай актуальними стають питання створення відповідних міжнародно-правових механізмів, які повинні стояти на захисті територіальної недоторканності кожної держави.

Іредентизм як одна з форм буття етносу в політичних реаліях виступає об'єктом дослідження представниками етнополітології. Напрацювання у дослідженні еволюції феномену іредентизму та закріплення цього поняття в нормах міжнародного права мають зарубіжні науковці Т. Амброзіо, Е. Гелнер, Дж. Гоксек, Д. Горовіц, Д. Ландау, М. Сайдман, Н. Чейзен та інші. Співвідношенням принципів права на самовизначення і територіальної цілісності держави приділяли увагу вітчизняні вчені М. Басараб, О. Теленко, О. Цибенко, І. Рафальський та ін.

Метою статті виступає аналіз міжнародно-правових механізмів, які повинні слугувати недопущенню радикалізації іредентистських настроїв в умовах серйозної кризи всієї сучасної системи міжнародних відносин.

Якщо розглядати історіографію питання, то треба підкреслити, що протягом століть іредентизм перебував за межами системи міжнародного права, оскільки в багатьох випадках вирішення міждержавних конфліктів відбувалося шляхом військових засобів у процесі приєднання тих чи інших територій. Вже наприкінці ХІХ - початку ХХ ст. рішеннями Гаазьких мирних конференцій 1899 і 1907 рр. були прийняті документи, які започаткували створення відповідної нормативно-правової системи. Це, в першу чергу, стосується Конвенції про мирне розв'язання міжнародних зіткнень, в якій декларувалося, що держави, які підпишуть дану Конвенцію, погоджуються докласти усіх зусиль для забезпечення мирного вирішення міжнародних суперечок. Крім того, в документі був сформульований механізм залучення посередників в особі однієї чи кількох дружніх держав, описані повноваження міжнародного третейського суду та ін.

Перша світова війна призвела до створення Версальсько-Вашингтонської системи міжнародних відносин і Ліги Націй, яка захищала її принципи. Члени Ліги Націй зобов'язалися поважати і оберігати суверенні держави проти всякого зовнішнього вторгнення територіальну цілісність і незалежність всіх членів організації. Але, в цілому, новостворена система не витримала випробувань часом тому що враховувала інтереси держав-переможниць і нехтувала інтересами інших державних утворень, які постали внаслідок розпаду імперій. На жаль, в тому числі, інтересами Української народної республіки. Аншлюс Австрії, захоплення Судетської області Чехословаччини Німеччиною, частини території Фінляндії СРСР та багато інших прикладів у 30-тих рр. ХХ ст. продемонстрували фактичну неієздатність міжнародних механізмів забезпечення верховенства права в міжнародних відносинах.

У другій половині ХХ ст. з'явився цілий комплекс міжнародно-правових актів, які закріплювали принципи територіальної цілісності держав, непорушності їх державних кордонів. У Статуті Організації Об'єднаних Націй, яка була створена у 1945 р., було зазначено, що «всі члени Організації

Об'єднаних Націй утримуються в їх міжнародних відносинах від загрози силою або її застосування як проти територіальної недоторканості або політичної незалежності будь-якої держави, так і будь-якої держави, так і будь-яким іншим способом, несумісним з Цілями Об'єднаних Націй» [1].

24 жовтня 1970 р. була прийнята Декларація про принципи міжнародного права, в якій були зафіксовані такі основоположні принципи, як вирішення державами міжнародних суперечок мирними засобами, зобов'язання не втручатися у справи, які входять у компетенцію будь-якої іншої держави, обов'язок держав співпрацювати одна з одною, рівноправ'я і самовизначення народів, суверенної рівності держав [2]. Принцип незмінності державних кордонів країн Європи закріплював і Гельсінський Заключний акт Ради з безпеки і співробітництва в Європі 1975 р. У розділі «Непорушність кордонів» зазначено, що «держави-учасники розглядають як непорушні всі кордони одна одної, як і кордони всіх держав у Європі, і тому вони будуть утримуватися зараз і в майбутньому від будь-яких посягань на ці кордони. Вони будуть, відповідно, утримуватися також від будь-яких вимог або дій, спрямованих на захоплення і узурпацію частини або всієї території будь-якої держави-учасника» [3].

З іншого боку, спираючись на право самовизначення народів, Організація Об'єднаних Націй приймає низку документів, які підтримують іредентистські настрої в різних куточках земної кулі. Серед них Декларація про надання незалежності колоніальним країнам і народам від 14 грудня 1960 р. У цьому документі зазначено, що всі народи мають право на самовизначення, і на підставі цього права вони можуть вільно встановлювати свій політичний статус і забезпечувати свій економічний, соціальний і культурний розвиток [4]. Цей принцип також закріплено у Міжнародному пакті про громадянські і політичні права 1966 р., Декларації про право на розвиток від 04.12.1986 р. [5], Віденської декларації 1993 р. [6].

Отже, документи авторитетних міжнародних організацій другої половини ХХ ст. фіксують одночасно як право націй на самовизначення так і принцип територіальної цілісності держави. Цей існуючий парадокс дозволяв певний час уникати гострих міждержавних конфліктів або так чи інакше їх вирішувати. Проте наприкінці ХХ ст. після розпаду СРСР, СФРЮ були створені декілька прецедентів вирішення етнічних конфліктів (самопроголошення Косова, визнання деякими державами незалежності Абхазії, Південної Осетії та ін.), які призвели до порушення існуючого статус-кво у міжнародних відносинах.

Іредентизм може оцінюватися досить позитивно з точки зору реалізації права етнічної групи на самовизначення, однак розглядатися негативно з позиції збереження цілісності державних кордонів багатоетнічної держави, у якій проживає іредента. У будь-якому випадку поява іредентизму є нагальною проблемою, яку держава не може ігнорувати. Загроза з боку іредентизму полягає у тому, що він може стати зручним інструментом для обґрунтування агресивної політики держави, яка проводиться не тільки під гаслами возз'єднання «розділеного народу» в одній державі, але й під гаслами повер-

нення історичних територій навіть у тому випадку, якщо етнічна група там вже не проживає. Вже сам факт існування іреденти у державі створює потенційну загрозу внутрішньополітичній стабільності. Радикалізм іредентизму полягає у загрозі стабільності ситуації у внутрішньополітичному просторі і на міжнародній політичній арені в цілому. ООН декларує принцип реалізації права націй на самовизначення, однак принцип територіальної цілісності держави і непорушності її кордонів визнається пріоритетним.

У сучасному світі втручання інших держав чи міжнародних організацій у внутрішні справи новоутворених держав досить поширене явище, що підтверджує зацікавленість світової спільноти у врегулюванні територіальних питань. Анексія українського Криму Росією стала кричущим порушенням всіх міжнародно-правових документів, які були прийняті після Другої світової війни. У Декларації про принципи міжнародного права 1970 р. чорним по білому записано, що «жодні територіальні надбання, які є результатом загрози силою або її застосування, не повинні визнаватися законними». Саме тому російську військову агресію і анексію Криму рішуче засудили Генеральна Асамблея ООН, Конгрес Ради Європи, Парламентська Асамблея Ради Європи та інші європейські інституції.

Отже, дослідивши стан міжнародно-правової бази, треба підкреслити, що норми міжнародного права, декларуючи принципи територіальної цілісності держави і непорушності її кордонів, переважно спрямовані на попередження іредентизму, але не достатньо розроблені у питаннях реагування на спроби реалізації політики іредентизму. Треба зазначити, що на сьогодні поняття «іредентизм» взагалі не закріплене у міжнародно-правових документах. Сьогодні, враховуючі випадок анексії Російською Федерацією українського Криму, міжнародній спільноті необхідно виробити більш чіткі і більш жорсткі механізми протидії іредентистській політиці і взагалі увести іредентизм у міжнародне правове поле.

1. Устав Организации Объединённых Наций и Статут Международного Суда (26 июня 1945 г.). <http://dag.in.org/bitstream/handle/11176/387362/UNK-1.pdf?sequence=1> (2021, лютий, 3).

2. Декларация о принципах международного права, касающихся дружественных отношений и сотрудничества между государствами в соответствии с Уставом Организации Объединённых Наций, ГА ООН. Резолюция 2625 (XXV) (24 октября 1970 г.). http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/intlaw_principles.shtml (2021, лютий, 3).

3. Совещание по безопасности и сотрудничеству в Европе. Заключительный акт. Хельсинки, 1975. *Веб-сайт Организации по безопасности и сотрудничеству в Европе* <http://www.osce.org/ru/mc/39505?download=true> (2021, лютий, 3).

4. Декларация о предоставлении независимости колониальным странам и народам, ГА ООН Резолюция 1514(XV) (14 декабря 1960 г.). http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/colonial.shtml (2021, лютий, 4).

5. Декларация о праве на развитие, ГА ООН Резолюция 41/128 (4 декабря 1986г.) http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/right_to_development.shtml.

6. Венская декларация и Программа действий человека: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/viendec93.shtml (2021, лютий, 4).

Андрій Самотуга,
доцент кафедри
загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

НОВЕ ЗАКОНОДАВСТВО ПРО ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ РЕФЕРЕНДУМ Й ПИТАННЯ ПРАВОВОГО ВИЗНАЧЕННЯ КЛЮЧОВИХ ПОНЯТЬ

Однією з ознак демократичної держави, якою визначається Україна у ст. 3 її Конституції, є віднесення народу до єдиного джерела влади. Вона, за Конституцією, здійснюється народом, зокрема, безпосередньо – через вибори і референдум. Питання правової регламентації такої форми безпосередньої демократії, як референдум вже встигло набути досить складного, а іноді й суперечливого характеру за всі роки незалежної України, незважаючи на те що Основним законом достатньо чітко врегульовано зазначений демократичний інститут (розділ III), а його організацію і порядок віднесено до визначення виключно законами України (п. 20 ст. 92) [3]. Прийнятий 26 січня 2021 року Верховною Радою України Закон заповнив законодавчу прогалину, що виникла після визнання у 26 квітня 2018 р. Конституційним Судом України неконституційним Закон «Про всеукраїнський референдум» від 6 листопада 2012 р. Втім, і цей законодавчий процес не уник кілька знакових перипетій.

Прийняття цього закону було одним із пунктів виборчої кампанії навесні 2019 р. ще тоді кандидата, а зараз чинного Президента України, оскільки перший блок його передвиборчої програми називався «*Народовладдя* через референдуми» (курсив наш – тут і далі аналізуватимемо саме це поняття). Проте лише аж за рік, з метою її виконання, на початку березня 2020 р. на сайті парламенту з'явилося коротке повідомлення про завершення підготовки тексту законопроекту «Про всеукраїнський референдум». Але подальше просування цієї законодавчої ініціативи було загальмоване іншою найбільш суспільно значущою подією – пандемією коронавірусу, внаслідок чого країна увійшла у жорсткий карантин, в т.ч. і в політичному сенсі. Втім після його послаблення даний процес активізувався, і вже 5 червня було оприлюднено розроблений президентською командою юристів (під егідою першого віцепікера парламенту) законопроект та визначений Президентом як невідкладний для позачергового розгляду Верховною Радою України, за тією ж назвою, що й згаданий вже пункт його передвиборчої програми – «Про *народовладдя* через референдум».

У пояснювальній записці до цього законопроекту зазначалося, що ситуація з приводу відсутності законодавчого забезпечення цієї форми безпосере-

дньої демократії зумовлює обмеження *народовладдя* і реалізацію конституційного права громадян брати участь в управлінні державними справами, виражати свою волю на всеукраїнському референдумі [4].

У висновку Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України від 16.06.2020 викладено 8 зауважень до законопроекту, втім у ньому не міститься жодної згадки про таке поняття, як *народовладдя*. У висновку Комітету з питань організації державної влади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку та містобудування звернуто увагу на інший термінологічний недолік – розмитість наведеного у законопроекті визначення «*питання загальнодержавного значення*», що потребує уточнення. Адже Європейська комісія «За демократію через право» (Венеціанська комісія) одним із елементів забезпечення принципу верховенства права називає правову визначеність, яка вимагає, щоб юридичні норми були ясними, точними та були спрямовані на те, щоб забезпечувати постійну прогнозованість ситуацій та правовідносин, що виникають [4]. Дійсно, зважаючи на те що громадська думка є надто мінливою й піддається різноманітним маніпуляціям (здебільшого з боку залежних від великих бізнесових груп ЗМІ та соціологічних інституцій), будь-яке питання можна зараз вправно підвести під категорію загальнодержавного значення.

Ураховуючи ці та інші зауваження, 18.02.2020 парламент своєю постановою прийняв за основу зазначений законопроект з подальшим його доопрацюванням та винесенням на розгляд у другому читанні.

На наш погляд, початковий варіант назви законопроекту є неординарним, а точніше – декларативним, що не відповідає усталеним традиціям законодавчої техніки. Так, якщо назва містить поняття «*народовладдя*», його визначення у тексті відсутнє. Взагалі, така конструкція із вживанням прийменника «*через*» призводить до, принаймні, двоякого її тлумачення: по-перше, він містить вказівку на причину чи результат чогось, синонімами якого є *завдяки*, *в результаті* (напр., *виконав завдання завдяки твоїй допомозі, злочин вчинено через необережність*), по-друге, визначає шлях, напрямок чи спосіб дії, досягнення чогось («*через терни до зірок*», «*За демократію через право!*»). Отже, яким чином тлумачити: «досягнення народовладдя завдяки референдуму» (мета) чи «здійснення народовладдя *шляхом* референдуму». Більше того, ця назва містить таке родове визначення поняття *народовладдя*, як *референдум*. Аналогічно можна тоді сформулювати назви інших законопроектів, як от «Про народовладдя через вибори» (хоча вже прийнято Виборчий кодекс) чи «Про народовладдя через інші форми безпосередньої демократії» (хоча законодавством їх досі не конкретизовано).

Стосовно такої категорії, як *народовладдя*, то вітчизняна юридична наука, на відміну від законодавства, має вже достатньо різноманітних доробків, де одні автори ототожнюють, інші протиставляють його з такими категоріями, як «демократія», «народне волевиявлення» тощо

З цієї проблематики вийшла навіть окрема монографія, автор якої, проаналізувавши ключові риси демократії, зробив висновок, що системотвор-

чою, сутнісною ознакою та визначальним принципом *демократії* виступає влада народу (*народовладдя*). Інші ж ознаки демократії щодо влади народу виконують обслуговуючу, формалізуючу роль. А *народовладдя* за такого ракурсу можна охарактеризувати як належність і здійснення влади народом у власних інтересах в правовій, демократичній формі на засадах гарантування та втілення прав і свобод людини [5, с. 14]. На погляд цього автора, *народовладдя*, і *демократія* переломлюються через категорію держави, в чому і відкривається їхній діалектичний зв'язок: *народовладдя* і *демократія* співвідносяться як сутність і форма держави. Таким чином, поняття *народовладдя* може бути визначене як сутність держави, яка полягає у належності та здійсненні влади народом у власних інтересах у правовій, демократичній формі на засадах гарантування та втілення прав і свобод людини [5, с. 38-39]. Як вважаємо, одночасне вживання, а тим більше в дефініціях, понять «народовладдя» і «демократія» з лінгвістичної точки зору є цілковитою тавтологією, оскільки переклад більшістю європейськими мовами поняття «народовладдя» однозначно надається як англ. – *democracy*, франц. – *démocratie*, нім. – *Demokratie*, ісп. – *democracia*; навіть спорідненими польською – *demokracja*, або болгарською – *демокрация*, сербською – *демократија*. Звідси, наявний досі деякий радянський, а згодом і російський вплив на українську юридичну науку і законодавчу практику (рос. – *народовластие*).

Інші вітчизняні дослідники наголошують на неприпустимості абсолютизації зазначених понять, як це інколи трапляється у науковій літературі та особливо часто серед політиків, зокрема й політиків нової генерації, які уособлюють нинішню українську владу [2, с. 84].

Ще більш категоричними є науковці, які вважають, що категорія *народовладдя* не може вважатися юридичною у зв'язку зі своєю винятковою розмитістю. Через свою абстрактність це поняття не має ознак регулятивності навіть настільки, наскільки регулятивність притаманна найбільш загальним принципам права, як, наприклад, принципу верховенства права. Без уточнення свого змісту *народовладдя* не визначає ані реального суб'єкта здійснення влади, способу, яким народ здійснює владу, ані більш-менш визначених місця та ролі конкретних форм здійснення влади народу у функціонуванні сучасної держави. Таким чином, категорія *народовладдя* залишається для позначення суспільно-політичного явища і не переходить у правову площину [1, с. 97].

Нарешті, законодавець надав вичерпний, на наш погляд, висновок стосовно поняття *народовладдя*, а саме у порівняльній таблиці до аналізованого тут законопроекту викладено пропозицію парламентарів змінити назву на «Всеукраїнський референдум», обґрунтувавши, що не можна звужувати поняття "*народовладдя*" лише "всеукраїнським референдумом". Це суперечить рішенню Конституційного Суду України від 21 грудня 2017 року № 3-р/2017, відповідно до якого "*народовладдя* означає належність усієї повноти влади в межах території держави народові та здійснення ним цієї влади як безпосередньо, так і через своїх представників у органах державної влади та органах

місцевого самоврядування" [4]. Таким чином, 26 січня 2021 р. було прийнято Закон України «Про всеукраїнський референдум», і під такою саме назвою його підписано Головою Верховної Ради України 17 лютого 2021 р. і направлено на підпис Президентові України.

Отже, даний закон, заповнивши, як було вже зазначено, законодавчу прогалину відносно референдної демократії в Україні, не ставить крапку в її остаточній досконалості. Навпаки, порушує низку питань, що є предметом окремих публікацій. Адже з історії відомо, коли референдумом як формою безпосередньої демократії зловживали зовсім недемократичні політики й державні діячі, що призводило до руйнування демократичних інститутів як всередині їхніх держав, так і до трагедій світового рівня. Так само як всеукраїнський референдум зміг підтвердити незалежність держави (1 грудня 1991 р.), але ж зможе поставити і під питання її подальше існування, в т.ч. й через місцеві референдуми, законопроектна робота стосовно яких також активізувалася.

1. Ключковський Ю. Референдум у системі державного режиму представницької демократії. *Право України*. 2019. № 10. С. 95-112.

2. Козюбра М. Взаємозв'язки між народовладдям, парламентаризмом та верховенством права: європейські стандарти і сучасні українські реалії. *Право України*. 2019. № 10. С. 83-97.

3. Конституція України : Прийнята на 5-й сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 30. Ст. 41.

4. Проект Закону про народовладдя через всеукраїнський референдум. URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69060.

5. Шипілов Л. М. Народовладдя як основа демократичної держави : монограф. Харків: Вид-во "ФІНН", 2009. 216 с.

Олександра Скок,
доцент кафедри
кримінально-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ТЯЖКИХ ТІЛЕСНИХ УШКОДЖЕНЬ, ЩО СПРИЧИНИЛИ СМЕРТЬ ПОТЕРПІЛОЇ ОСОБИ

Тяжке тілесне ушкодження кваліфікується за ч. 2 ст. 121 КК України, якщо внаслідок нього була спричинена смерть потерпілого.

Положення п. 22 ППВСУ № 2 від 07.02.2003 року визначають, що для відмежування умисного вбивства від умисного заподіяння тяжкого тілесного ушкодження, яке спричинило смерть потерпілого (ч. 2 ст. 121 КК України),

необхідно ретельно досліджувати докази, що мають значення для з'ясування змісту і спрямованості умислу винного. Питання про умисел необхідно вирішувати виходячи із сукупності всіх обставин вчиненого діяння, зокрема враховувати спосіб, знаряддя злочину, кількість, характер і локалізацію поранень та інших тілесних ушкоджень, причини припинення злочинних дій, поведінку винного і потерпілого, що передувала події, їх стосунки. Визначальним при цьому є суб'єктивне ставлення винного до наслідків своїх дій: при умисному вбивстві настання смерті охоплюється умислом винного, а в разі заподіяння тяжкого тілесного ушкодження, яке спричинило смерть потерпілого, ставлення винного до її настання характеризується необережністю [1].

Однак, незважаючи на роз'яснення Верховного Суду щодо розмежування умисного вбивства та тяжких тілесних ушкоджень, що спричинили смерть потерпілого, можна спостерігати труднощі щодо кваліфікації цих діянь на практиці.

Так, наприклад, Кіровським районним судом м. Кіровограда було встановлено, що 14.02.2019 року близько 18 години 00 хвилин у особи виник умисел на спричинення тілесних ушкоджень своїй цивільній дружині на ґрунті ревностей. Реалізуючи свій умисел, винний, не передбачаючи можливість настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння у вигляді смерті потерпілої, хоча повинен був їх передбачити, взяв ніж та тримаючи його у руці, наніс один удар в область лівого плеча потерпілій, однак ніж пройшов наскрізь через плече потерпілої та, поранив ліву молочну залозу останньої. Смерть потерпілої настала від проникаючого в грудну порожнину поранення з пошкодженням серця. Таким чином, винний вчинив вбивство через необережність, тобто кримінальне правопорушення, передбачене ч. 1 ст. 119 КК України. Однак, попередня кваліфікація діяння була за ч. 2 ст. 121 КК України [2].

Колегія суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду дала пояснення щодо такого розмежування, зокрема питання про умисел необхідно вирішувати виходячи із сукупності всіх обставин вчиненого діяння, зокрема враховувати спосіб, знаряддя злочину, кількість, характер і локалізацію поранень та інших тілесних ушкоджень, причини припинення злочинних дій, поведінку винного і потерпілого, що передувала події, їх стосунки [3].

Отже, до перелічених вище обставин, необхідних для з'ясування варто додати ще наступні: причини припинення злочинних діянь, поведінку винного і потерпілого, що передувала події, їх стосунки. Перелік таких обставин не може бути вичерпним чи обов'язковим для встановлення. Однак, якщо для правильної кваліфікації недостатньо обставин, необхідно встановити й інші, які б вказали на ставлення винного до настання смерті потерпілого, то необхідно врахувати й інші обставини, зокрема пов'язати ступінь алкогольного сп'яніння винної особи та потерпілого, поведінку винного після припинення злочинних дій та стан потерпілого в цей час. Також, важливе значення для з'ясування матиме тривалість нанесення тілесних ушкоджень. Обставиною вчиненого діяння визнається явище, подія, або факти, що пов'язані із злочи-

ном. Спосіб вчинення злочину – це застосування або використання винною особою певних прийомів, методів, послідовних рухів під час вчинення злочину. Знаряддя злочину – це предмет за допомогою чого скоєно злочин. Слід зазначити, що характеристика властивості таких предметів буде мати важливе значення. Характер та локалізація, спричинених тілесних ушкоджень, кількість завданих ударів – обов'язково повинно бути враховано при кваліфікації діяння. Причини припинення злочинної діяльності – те, що спонукало припиненню нанесення тілесних ушкоджень. Наприклад, досягнення мети, тобто спричинення тілесних ушкоджень, жалість до потерпілого, побоювання нести кримінальну відповідальність, смерть потерпілого та інші причини. Поведінка винного та потерпілого, що передувала – в більшості випадків злочинній поведінці передували неприявні стосунки з потерпілими. Попередні стосунки винного та потерпілого – попередніми стосунками можна вважати: родинні зв'язки (подружні, батьки – діти, дід, баба – онуки та інше), товариські стосунки, сусідство, тривалість знайомства, спільне розпиття спиртних напоїв, колеги по роботі та інше. Що стосується родинних зв'язків, то можемо зазначити, що їх наявність суд визнає як обтяжуючу обставину, передбачену п. 6¹ ст. 67 КК України. Із проаналізованих обвинувальних вироків судів України, у більшості випадків винна особа та потерпілий перебували у родинних відносинах або винний та потерпілий мали попередні знайомства. Стан потерпілого після спричинення тілесних ушкоджень до настання смерті – також може дати уявлення про наміри та мету винного. Наприклад: можливість ходити, говорити, відмова від надання медичної допомоги чи навпаки, безпорадний стан. І на цьому етапі важливо з'ясувати поведінку винної особи щодо стану потерпілого та припинення своїх злочинних дій.

Так, наприклад, Олександрійський міськрайонний суд Кіровоградської області встановив, що особа, знаходячись за місцем свого проживання, в ході сварки спричинив не менше 27 ударів руками та ногами по різним частинам тіла своїй співмешканці. За висновком судово-медичного експерта на підставі даних експертизи трупа потерпілої, беручи до уваги обставини справи, дійшов наступного висновку: після отримання тілесних ушкоджень потерпіла могла самостійно пересуватися, вчиняти цілеспрямовані активні дії, (підійматись, рухатись, ходити, говорити та інше). Судово-медичні дані, протягом якого часу це було можливим, - відсутні. Комплекс виявлених на тілі потерпілої тілесних ушкоджень утворився внаслідок мінімум 27 травматичних впливів. Ознак захворювань які б могли спричинити смерть потерпілої, при дослідженні її тіла, не виявлено [4]. Враховуючи висновок судово-медичного експерта та поведінку в цей час винного у сукупності з іншими об'єктивними ознаками можна дійти висновку про ставлення винного до настання смерті потерпілої, яке вказує про добровільне припинення своєї подальшої злочинної діяльності для спричинення смерті. Побиття було припинено, тож можна говорити про умисел щодо спричинення тяжких тілесних ушкоджень, а не смерті потерпілої.

Окрім того, Комінтернівським районним судом м. Харкова було встановлено, що винний, перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, під час спільного вживання напоїв зі своїм знайомим, який є особою похилого віку, з мотивів раптово виниклих особистих неприязних відносин між ними, маючи мету направлену на спричинення потерпілому тілесних ушкоджень, діючи умисно, усвідомлюючи протиправність та суспільно-небезпечний характер своїх дій, стоячи напроти потерпілого, обличчям один до одного на відстані витягнутої руки, наніс один удар кулаком правої руки, в область очей потерпілому, спричинивши останньому садно на лівому крилі носа зліва та синець біля внутрішнього кута лівого ока, які є легкими тілесними ушкодженнями. Від даного удару потерпілий, втратив рівновагу та впав на підлогу, від чого у нього утворився синець на задній поверхні грудної клітини (спині) зліва, який є легкими тілесними ушкодженнями. Після чого, винний, продовжуючи реалізацію свого умислу, направлено на спричинення тілесних ушкоджень потерпілому, сів на останнього, який лежав на спині обличчям догори та став наносити чисельні удари кулаками обох рук в область голови, грудної клітини та шиї потерпілого, від чого у останнього утворились такі тілесні ушкодження, від яких потерпілий помер на місці. Причиною смерті потерпілого стала закрыта тупа травма шиї, з розвитком гострого розладу кровообігу. По ступеню тяжкості, вказана травма шиї носить ознаки тяжких тілесних ушкоджень. Інші ушкодження: травма тулуба з переломами ребер, відносяться до тілесних ушкоджень середньої тяжкості по критерію тривалості розладу здоров'я. Тілесні ушкодження на голові (забійні рани, садна, синці) відносяться до легких тілесних ушкоджень [5].

Так, можна побачити не повний але чисельний перелік обставин, які можуть мати значення для правильної кваліфікації та відмежування досліджуваних складів злочинів. Якщо винний діяв з умислом на вбивство, тривалість часу, що минув з моменту заподіяння ушкоджень до настання смерті потерпілого, для кваліфікації злочину як умисного вбивства значення не має.

1. Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи : Постанова Пленуму Верховного суду України від 07.02.2003 № 2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-03> (дата звернення: 01.02.2020).

2. Вирок Кіровського районного суду м. Кіровограда. Справа № 404/2559/19. Номер провадження 1-кп/404/177/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/85848626> (дата звернення: 02.02.2020).

3. Постанова колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду 25 квітня 2019 року. Справа №163/353/17. Провадження № 51-7582 км 18. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/81426040> (дата звернення: 03.02.2020).

4. Вирок Олександрівського міськрайонного суду Кіровоградської області. Справа № 398/2917/19. Номер провадження 1-кп/398/162/20. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/88737051> (дата звернення: 01.02.2020).

5. Вирок Комінтернівського районного суду м. Харкова. Справа № 641/1823/20. Номер провадження 1-кп/641/476/2020. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/88714275> (дата звернення: 01.02.2020).

Кирило Степаненко,
доцент кафедри
загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент,

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ДОТРИМАННЯ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ СТАНДАРТІВ ПРАВ ЛЮДИНИ ПРАВООХОРОННИМИ ОРГАНАМИ УКРАЇНИ

Вдосконалення вітчизняного законодавства і правозастосовчої практики можливо за умови належного розуміння і реалізації міжнародних договорів, міжнародно-правових норм, визнаних Україною або створених за її безпосередньої участі. Система права України включає в себе не тільки Конституцію, закони та інші внутрішньодержавні правові акти, а й загальновизнані принципи і норми міжнародного права і міжнародні договори. Пріоритет загальновизнаних норм міжнародного права перед нормами внутрішньодержавного права вперше було сформульовано в Декларації про державний суверенітет України 1990 р. (ст. X). Прийнята у 1996 році Конституція України встановила, що «чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України» (ст. 9) [1]. Відповідно до Закону України «Про міжнародні договори України», «укладені і належним чином ратифіковані Україною міжнародні договори становлять невід'ємну частину національного законодавства України і застосовуються у порядку, передбаченому для норм національного законодавства» [2]. Ці положення мають загальне значення і поширюється на різні сфери діяльності органів державної влади, особливо тих, хто здійснює відповідно до закону правоохоронну функцію.

Формування міжнародних стандартів прав людини є складним об'єктивним процесом, який увібрав в себе загальнолюдський досвід створення норм міжнародного права. На сьогоднішній день Україною підписано та ратифіковано багато міжнародних угод в галузі прав людини, положення яких шляхом імплементації (або через інший механізм) інкорпоровані в національне право. Таким чином, правову основу діяльності правоохоронних органів складають поряд з вітчизняним законодавством і міжнародні договори України.

З обранням євроатлантичного курсу правового розвитку, питання впровадження міжнародно-правових стандартів прав людини у національне право, їх дотримання суб'єктами публічної влади, набувають все більшої актуальності. Робота всіх державних органів здійснюється у рамках закону і сприяє утвердженню основ законності та укріпленню правопорядку, але існує ці-

лий ряд державних установ та громадських організацій, які займаються виключно виконанням правоохоронної функції [3, с. 23]. В Україні безпосередньо захистом прав і свобод людини займається розгалужена система правоохоронних органів, а реалізація міжнародно-правових стандартів прав людини, закріплених у міжнародних документах, відбивається в діяльності саме цих суб'єктів публічної влади. Інституційний підхід до визначення правоохоронної системи дозволяє говорити про неї як про сукупність органів державної влади, конституційним обов'язком яких є охорона прав, свобод та інтересів особи.

Міжнародні стандарти визначають обов'язковий для держав або рекомендований державам нормативний мінімум правового статусу особистості, включаючи юридичний захист і відповідні правомочності і обов'язки державних органів і посадових осіб. Незважаючи на те, що саме поняття «стандарт» не має однозначного тлумачення як у теоретиків права, так і у вчених-міжнародників, суб'єктам публічної влади (посадовим особам) слід розуміти це поняття як визначені уніфіковані мінімально необхідні від держав-учасників умови захисту певних прав людини або прав певної категорії осіб. Наприклад, прийняті Конгресом ООН з попередження злочинності та поведження з правопорушниками Мінімальні стандартні правила поведження з в'язнями, прямо обумовлюють: їх мета викласти те, що зазвичай вважається правильним в галузі поведження з ув'язненими (п. 1) [4].

Юристи-міжнародники Центру з соціального розвитку і гуманітарних питань Організації Об'єднаних Націй поділяють міжнародні документи, в яких містяться правила поведінки співробітників правоохоронних органів, на дві великі групи: 1) документи, присвячені правам людини; 2) документи, присвячені попередженню злочинності та кримінальному правосуддю [5]. Документи, присвячені правам людини, носять загальний характер, але вони обов'язково повинні регулювати і діяльність правоохоронних органів, так як без дотримання прав людини, закріплених в цих документах, про будь-які стандарти діяльності правоохоронних органів взагалі говорити не доводиться. До цієї групи стандартів відносять стандарти, закріплені в таких документах, як: Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права і протоколи до нього, Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведження і покарання, та ін.

Міжнародні стандарти, що стосуються попередження злочинності та кримінального правосуддя, автори поділяють на кілька підгруп: 1) стандарти, які мають загальне застосування; стандарти, присвячені міжнародному співробітництву; 2) стандарти, присвячені поведженню зі злочинцями; 3) стандарти, присвячені діяльності судових і правоохоронних органів; 4) стандарти, присвячені правосуддю щодо неповнолітніх; 5) стандарти, присвячені захисту жертв злочинів. Так, наприклад, до стандартів, які мають загальне застосування, можна віднести Декларації Конгресу ООН з попередження злочин-

ності та поводження з правопорушниками. Особлива увага в них приділяється загальним проблемам кримінальної політики [5, с. 11]. До стандартів, що визначають дію правосуддя щодо неповнолітніх, можна віднести Мінімальні стандартні правила ООН, що стосуються здійснення правосуддя щодо неповнолітніх (Пекінські правила), затверджені резолюцією № 40/33 Генеральної Асамблеї ООН та ін. Аналізуючи цю групу стандартів в цілому, можна зробити висновок про те, що з точки зору сучасного міжнародного права боротьба зі злочинністю і кримінальне правосуддя (тобто основні напрямки діяльності правоохоронних органів) є наслідком принципу захисту прав людини, для чого і створені правоохоронні органи. «Здійснюючи діяльність щодо захисту прав людини та забезпечення соціальної справедливості, слід сприяти підвищенню ефективності політики в галузі попередження злочинності та кримінального правосуддя» [6].

Крім вже зазначених, до найбільш важливих міжнародних документів, що визначають характер діяльності правоохоронних органів із використання МПСПЛ, відносять: Кодекс поведінки правоохоронців; Основні принципи застосування сили і вогнепальної зброї правоохоронцями; Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй у відношенні заходів, не пов'язаних з тюремним ув'язненням (Токійські правила); Настанови з поводження з дітьми у системі кримінальної юстиції; Керівні принципи ООН щодо попередження злочинності серед неповнолітніх (Ер-Рядські керівні принципи); Настанови щодо ролі прокурорів; Принципи ефективного попередження та розслідування позасудових, свавільних і швидких страт; Декларація про захист усіх осіб від примусового зникнення; Основні принципи і керівні положення, що стосуються права на правовий захист і відшкодування збитку; Міжнародна конвенція про захист усіх осіб від примусового зникнення; Правила ООН щодо поводження з жінками-ув'язненими і заходів покарання, не пов'язаних з позбавленням волі, для правопорушниць (Бангкокські правила); Оновлений комплекс принципів підтримки та захисту прав людини через заходи боротьби з безкарністю та ін.

Отже, впровадження у національне право положень міжнародних угод щодо застосування МПСПЛ зобов'язують суб'єкти публічної влади до неухильного дотримання стандартів у сфері захисту прав людини. З цього приводу, виникає потреба створення ефективних механізмів узгодження нормативних засад діяльності системи правоохоронних органів зі світовими (зокрема європейськими) стандартами. Виконуючи свої обов'язки, посадові особи правоохоронних органів зобов'язані дотримуватися міжнародних норм у галузі прав людини, імplementованих державою в установленому порядку, а також рішень міжнародних організацій, до виконання яких приєдналася держава (ООН, ОБСЄ, Рада Європи та інші), про що в національних законодавствах мають бути відповідні положення.

1. Конституція України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про відновлення дії окремих положень Конституції України» від 21 лютого 2014 р. // Офіційний вісник. 2014. № 19. Ст. 583).

2. Про міжнародні договори України: Закон України від 29 червня 2004 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 50. Ст. 540.

3. Бараннік Р. В. Судові, правоохоронні та правозахисні органи України: навч. посіб. 2-ге вид., перероб. І допов. К.: КНТ, 2011. 352 с.

4. Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_212

5. Сборник стандартов и норм Организации Объединенных Наций в области предупреждения преступности и уголовного правосудия. Нью-Йорк: ООН, 1992. 334 с.

6. Руководящие принципы в области предупреждения преступности и уголовного правосудия в контексте развития и нового международного экономического порядка // Сборник важнейших документов по международному праву. М., 1997.

Oleksandr Taldykin,
associate professor
of the Dnepropetrovsk State
University of Internal Affairs,
PhD, Associate Professor

EXTERNAL GOVERNANCE OF THE STATE IN THE CONTEXT OF THE SOVEREIGNTY PROBLEM

Given the general theoretical nature of the work, the author aims to identify those aspects that characterize the loss of independence, state sovereignty, and the transformation of the state into a dependent, externally controlled political-territorial organization of society. This work is greatly facilitated by the presence of well-known interstate and international antagonistic contradictions, which to date remain unsolved within any foreign policy of intervention in domestic affairs by world leaders and supranational organizations, which in turn turns any concept of modern state sovereignty into a romantic work of legal idealism - simulacrum of state power sovereignty.

A careful analysis of modern interpretations of statehood points to a certain character of the gradual penetration of ideas of "de-sovereignization of the state" in favor of supranational structures with the formation of universal standards and values. Thus, in political and legal thought, in the context of St. Man's geopolitical doctrine of controlled chaos, the concept of limited state sovereignty also finds its place [1].

From this perspective, the future of modern sovereign states appears in at least two pessimistic options. The first: a globalized transnational financial oligar-

chy, finally freed from state restrictions, implements a policy of dismantling the sovereignty of nation-states, leaving them only for external attributes, fiscal functions and the apparatus of coercion. The twentieth century was the beginning of such modern trend as: global neocolonialism - a system of unequal (economic and political) relations imposed by Western countries on the rest of the world, based on their military power and the activities of monopolistic capital, international financial organizations and TNCs [2, p. 21-22]. Second: in the era of globalization, nation-states lose some of their sovereignty, and the rivalry of civilizations becomes real: Western, Islamic, Chinese, Indian, Orthodox-Slavic and possibly others [3; p.128]. In the conditions of neoliberal transformation processes it may bring, and in some places it has already brought, to the strengthening of pressure by the superpowers, which, in their struggle for world leadership, seek to form geopolitical clusters of influence. They include other states in the sphere of their interests, forcing them "of their own free will" to give up some of their rights and powers, subject to the provision of support.

In our opinion, the practical implementation of the clash of civilization interests has a downside. Perhaps we are talking about the new life of such, which have already become classic forms of client statehood, as: associated state, satellite state, puppet state, neocolonial state and protectorate. Note that the specificity of official political and legal culture makes it impossible to apply such terms to modern states, but the manipulative nature of the terminology has now become an integral part of the influence on the mass consciousness.

At the same time, if we approach the interpretation of the policy of external governance of the state from a pragmatic position, in its narrowed understanding, the implementation of such a concept does not seem so extraordinary. This thesis is confirmed by the existence of quasi-state formations with different degrees of sovereignty. According to the classification made by the author, a state that is under external control can be attributed to a quasi-state formation, provided that there is a sufficient degree of external control, its efficiency and scale [4].

Thus, in our opinion, attention should be focused on those aspects that determine the essence of external control of the state, namely: purpose, nature, subject, object and signs. The purpose of external control is transformation of a sovereign independent state into a manageable political-territorial organization with formal sovereignty.

Subjects of external governance may be: first, the world's leading states, in the context of globalization, trying to preserve their zones of influence; second, the globalized transnational financial oligarchy, which seeks to finally free itself from state restrictions, and, has full control over the Internet, social networks, advanced information technology, logistics and informal means of coercive pressure on the opposition.

The objects of external governance are nation-states, which, due to various objective and subjective reasons, find themselves in the zone of influence of subjects of external control.

The nature of external governance is, as a rule, latent (latent). Today the latent nature of undemocratic power, the presence of formal democratic features is an integral characteristic of modern neototalitarian forms of state (political) regime, and taking into account that the elitist nature of the state, does not provide real true democracy a priori, we should speak about the crisis of democratic states only because of their formal attributes [5, p.49].

Signs of external governance of the state fairly to consider according to basic spheres of its manifestation and influence, and it are: political sphere, organizational sphere, financial and economic sphere, social and ideological and informational sphere.

The political sphere:

1. Interference in the internal affairs of the state, through direct diktat or indirect influence in order to direct its actions in its own interests.
2. Control over the state's foreign and domestic policies.
3. Using the population and territory of the state for experimental managerial models of political reform.

Organizational sphere:

1. Formation of external interference in the internal affairs of the state by the initiative of power "local elites".
2. A clear division of local elite circles into "insiders" who are involved in external governance and "outsiders" who oppose it, or try to oppose it.
3. Lobbying for personnel appointments to senior positions in central government agencies, state enterprises and institutions.
4. Informal support for the activities of radical organizations and their use as pressure groups against opposition political and social forces.
5. Organization of illegal parallel reporting as an element of external control over officials of the central office.
6. Attracting citizens of other states to senior positions in government organizations as "agents of influence".
7. Holding meetings and consultations by "agents of influence" with state officials and representatives of local self-government.

Financial and Economic Sphere:

1. Formation of the state's financial dependence on supranational financial organizations and funds.
2. Funding and granting of desired areas of activity.
3. Creating opportunities for additional funding for loyal government officials from the central apparatus.
4. Using the population and territory of the state to test dubious financial and economic projects.
5. Formation of supervisory boards with foreign representatives as "agents of influence" to run state enterprises and institutions.

The socio-ideological and informational sphere:

1. Ignoring the aspirations of the majority of the population of the state in

favor of their own interests and the interests of "their" elites.

2. Adjustment of the ideological foundations of the development of the state and society deprived of the historical truth inconvenient for the curators.

3. Preventing the consolidation of the society of the governed state with potential opponents of the subject of external governance.

4. Interference in educational, linguistic and religious policy, in order to strengthen their own managed influence and to counteract the presence of other extraneous subjects.

5. Facilitating the sublimation of social tensions to the search for an external and internal enemy.

6. Creating a system of unofficial censorship, while formally proclaiming allegiance to the principles of freedom of speech and the press, acting through control by supranational netocratic entities over social networks, video hosting, and other media.

1. Mann, Steven R. Chaos Theory and Strategic Thought // Parameters (US Army War College Quarterly), Vol. XXII, Autumn 1992, pp. 54-68.

2. Горелов А.А., Бронников И.А. Глобальный неоколониализм и проблема суверенитета. *Власть*. 2015 № 2. С. 44-50.

3. Горелов А.А., Горелова Т.А. Глобализация и глобальный неоколониализм. *PolitBook*. 2013. № 3. С. 115-131.

4. Талдикін О.В. Поняття та класифікація квазідержав. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2017. № 1. С.70-80.

5. Талдикін О.В. Сучасні недемократичні форми державного (політичного) режиму. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2019. №1. С. 19-25.

Лілія Тимченко,
старший викладач кафедри
цивільно-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ЧАСУ ВІДКРИТТЯ СПАДЩИНИ

У багатьох країнах світу спадкове право виокремилось із сімейного права та з розвитком ринкових відносин стало підгалуззю цивільного права. Подібну трансформацію пережило і спадкове право України. Поняття «час відкриття спадщини» вперше було визначено саме у римському праві, і ним вважався день смерті спадкодавця. Спадкоємці поділялися на два види: домашні спадкоємці, тобто ті, які входили до складу сім'ї померлого, його дому, пос-

тійно проживали зі спадкодавцем на день його смерті та зовнішні спадкоємці, які не належали до сім'ї померлого. Перші набували спадщину відразу в момент смерті без будь-якого акту з їх боку. Спадщина переходила до них навіть без їх відома. У зв'язку з цим їх називали в Римі не тільки своїми, але й обов'язковими спадкоємцями. Зовнішнім спадкоємцям для набуття спадщини навпаки необхідно було здійснити певний акт, певним чином виразити волю на прийняття спадщини, внаслідок чого вони були визнані спадкоємцями добровільними. У стародавні часи прийняття спадщини здійснювалося у формі особливого урочистого акту. Спадкоємець у присутності свідків у будинку спадкодавця урочисто заявляв про прийняття спадщини [6, с. 425]. В подальшому питання відкриття спадщини регулювалось і у «Руській Правді» і в Литовських статутах, і у Зводі законів Російської імперії. Таким чином, часу відкриття спадщини завжди приділялась значна увага, оскільки з цього моменту відбувався перехід власності від однієї особи до інших.

Відповідно до ст. 1220 Цивільного кодексу України (далі ЦК) спадщина відкривається внаслідок смерті особи або оголошення її померлою. Цікаво, що відповідно до Зводу законів Російської імперії спадщина відкривалась не лише після смерті особи, але і після позбавлення її всіх прав, стану, постригу у монахи, визнання особи безвісно відсутньою [1, с. 170]. Часом відкриття спадщини визнається згідно з ч. 2 ст. 1220 ЦК день смерті особи або оголошення її померлою, тобто мається на увазі конкретна календарна дата. Якщо протягом однієї доби померли особи, які могли б спадкувати одна після одної або якщо кілька осіб, які могли б спадкувати одна після одної, померли під час спільної для них небезпеки (стихійного лиха, аварії, катастрофи тощо), припускається, що вони померли одночасно, а спадщина відкривається одночасно і окремо щодо кожної з них [9]. Такі особи називаються "коморієнтами" (ті, що померли одночасно). Таким чином, якщо спадкоємець помер через декілька годин після смерті спадкодавця, але це вже була наступна доба (з 00.00 до 24.00), то він не вважається померлим зі спадкодавцем одночасно і тому має право на спадщину.

Момент смерті встановлюється на підставі певної сукупності біологічних показників, що свідчать про наявність незворотних змін в організмі людини. Людина вважається померлою з моменту, коли встановлена смерть її мозку. Смерть мозку означає повну і незворотну втрату всіх його функцій. Кожен факт смерті людини встановлюється консиліумом лікарів закладу охорони здоров'я або наукової установи після завершення процедури встановлення моменту смерті людини (смерті її мозку), та оформлюється акт констатації смерті людини на підставі діагностичних критеріїв смерті мозку за формою первинної облікової документації № 012/о, затвердженою наказом Міністерства охорони здоров'я України від 23 вересня 2013 року № 821 [3]. Відповідно до Інструкції щодо заповнення та видачі лікарського свідоцтва про смерть (форма № 106/о), затвердженої наказом Міністерства охорони здоров'я України від 08.08.2006 № 545 останнє видається такими заклада-

ми охорони здоров'я: лікарнями, амбулаторно-поліклінічними закладами, диспансерами, пологовими будинками, санаторіями, патолого-анатомічними бюро, бюро судово-медичної експертизи [4]. Отримавши свідоцтво про смерть, родичі померлого повинні відповідно до Правил державної реєстрації актів громадянського стану в Україні, затверджених Міністерством юстиції України від 18.10.2000 № 52/5 подати заяву про державну реєстрацію смерті не пізніше трьох днів з дня настання смерті чи виявлення трупа до органу державної реєстрації актів цивільного стану за останнім місцем проживання померлого, за місцем настання смерті чи виявлення трупа або за місцем поховання [5]. Складений актовий запис про смерть включається до книги державної реєстрації смерті за поточний рік, якщо з часу настання смерті не минуло одного року, або до книги поновлених актових записів цивільного стану за поточний рік, якщо минуло більше року. Після державної реєстрації смерті відділ державної реєстрації актів цивільного стану видає витяг з Державного реєстру актів цивільного стану громадян про смерть для отримання допомоги на поховання.

Складнішою є процедура оголошення фізичної особи померлою. Відповідно до ст. 46 Цивільного кодексу України фізична особа може бути оголошена судом померлою, якщо у місці її постійного проживання немає відомостей про місце її перебування протягом трьох років, а якщо вона пропала безвісти за обставин, що загрожували їй смертю або дають підставу припускати її загибель від певного нещасного випадку, - протягом шести місяців, а за можливості вважати фізичну особу загиблою від певного нещасного випадку або інших обставин внаслідок надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру - протягом одного місяця після завершення роботи спеціальної комісії, утвореної внаслідок надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру. Фізична особа, яка пропала безвісти у зв'язку з воєнними діями, може бути оголошена судом померлою після спливу двох років від дня закінчення воєнних дій [8].

Оголошення фізичної особи померлою відбувається тільки у судовому порядку. У цьому разі днем смерті особи буде вважатися день набрання законної сили рішенням суду, але якщо особа пропала безвісти за обставин, що загрожували їй смертю або дають підстави припустити її загибель від певного нещасного випадку або у зв'язку з воєнними діями, то ця особа може бути оголошена померлою від дня її вірогідної смерті. Порядок оголошення фізичної особи померлою визначається Цивільним процесуальним кодексом України (далі ЦПК) в межах окремого провадження. Так відповідно до глави 4 розділу IV ЦПК заява про оголошення фізичної особи померлою подається до суду за місцем проживання заявника або за останнім відомим місцем проживання (перебування) фізичної особи, місцеперебування якої невідоме, або за місцезнаходженням її майна. Для розгляду справи про встановлення факту смерті у суді відділ державної реєстрації актів цивільного стану на прохання заявника складає письмову відмову у проведенні державної реєстрації смерті,

у якій викладає причини неможливості проведення такої реєстрації. Суд встановлює осіб (родичів, співробітників тощо), які можуть дати свідчення про фізичну особу, місцеперебування якої невідоме, а також запитує відповідні організації за останнім місцем проживання відсутнього (житлово-експлуатаційні організації, органи реєстрації місця проживання осіб або органи місцевого самоврядування) і за останнім місцем роботи про наявність відомостей щодо фізичної особи, місцеперебування якої невідоме [8]. Після набрання законної сили рішенням про оголошення фізичної особи померлою суд надсилає рішення відповідному органу державної реєстрації актів цивільного стану для реєстрації смерті фізичної особи.

Таким чином, з часу відкриття спадщини у спадкоємців виникає право на спадкування. Час відкриття спадщини – це день смерті особи або день оголошення її померлою. Порядок оголошення особи померлою визначається Цивільним кодексом України та Цивільним процесуальним кодексом України.

1. Кондратова А.М. Історія становлення і розвитку законодавства про спадкування в Україні // Часопис Київського університету права. – 2014. - № 3. – С. 169-174.

2. Кухарев О.Є. Спадкове право: *Навч. посібник* / О. Є. Кухарев. – К. : Алерта, 2013. – 328 с.

3. Наказ Міністерства охорони здоров'я України «Про встановлення діагностичних критеріїв смерті мозку та процедури констатації моменту смерті людини» від 23 вересня 2013 року № 821, зареєстрований в Міністерстві юстиції України від 14 жовтня 2013 р. за № 1757/24289 URL:<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1757-13>.

4. Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 08.08.2006 № 545 «Про затвердження Інструкції щодо заповнення та видачі лікарського свідоцтва про смерть (форма № 106/о)», зареєстрований в Міністерстві юстиції України 25 жовтня 2006 р. за N 1152/13026 URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1152-06.

5. Наказ Міністерства юстиції України «Про затвердження Правил державної реєстрації актів громадянського стану в Україні» від 18.10.2000 № 52/5, зареєстрований 18 жовтня 2000 р., № 719/4940 URL:<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0719-00>.

6. Підпригора О.А. Римське право: Навчальний посібник/ О.А.Підпригора, Є.О. Харитонов. - К.: Юрінком Інтер, 2003. – 512.

7. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

8. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.

Лілія Фокша,

доцент

Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

МЕХАНІЗМИ ПІДТРИМКИ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ

Успішний розвиток малого і середнього бізнесу у світі є показником розвинутої, ефективної економіки держави. В Україні малий та середній бізнес відіграє ключову роль в економіці, забезпечуючи близько 64% доданої вартості, 81,5% зайнятих працівників у суб'єктів господарювання та 37% податкових надходжень [1]. Крім того, малий і середній бізнес – це нові робочі місця, забезпечення належного конкурентного середовища для підприємництва, активне впровадження інновацій та підвищення соціально-економічного розвитку суспільства в цілому.

У 2020 році суспільство зіштовхнулося з непередбачуваною ситуацією – пандемією COVID-19, що стало справжнім випробуванням як для всього світу, так і для нашої країни. Необхідність втримати економіку держави на належному рівні, зумовила реалізацію низки заходів щодо підтримки бізнесу, особливо малого та середнього, оскільки його учасники, як правило, не мають достатнього запасу фінансової міцності.

З метою впровадження протягом 2020—2022 років комплексної системи нових можливостей стабілізації та сталого розвитку економіки України і підвищення рівня зайнятості населення шляхом збереження існуючих і стимулювання створення нових високопродуктивних робочих місць з гідними умовами праці постановою Кабінету Міністрів України від 27.05.2020 № 534 затверджено Державну програму стимулювання економіки для подолання негативних наслідків, спричинених обмежувальними заходами щодо запобігання виникненню і поширенню гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, на 2020 – 2022 роки.

Основними напрямками підтримки малого і середнього бізнесу в умовах пандемії варто визначити:

підтримання ліквідності усіх платників податків;

збалансування податкового навантаження, що визначено податковим законодавством України та матеріальними можливостями суб'єктів підприємництва;

удосконалення комунікації, координації та співробітництва між суб'єктами господарювання на державному та місцевому рівнях;

проведення оптимізації регулювання та полегшення адміністративних

процедур для малого та середнього бізнесу, що супроводжуватиметься створенням ефективної інфраструктури підтримки підприємництва.

Основними цілями і завданнями Програми визнано:

- покращення доступу малого та середнього бізнесу до фінансування, зокрема шляхом подальшої реалізації, удосконалення та популяризації Державної програми “Доступні кредити 5-7-9”, впровадження механізму портфельних кредитних гарантій, розвиток альтернативних способів фінансування, створення та популяризація навчальних програм та матеріалів щодо фінансової грамотності;

- розвиток онлайн-платформ для доступу до альтернативних способів фінансування (наприклад факторингова платформа для публічних закупівель);

- розвиток інфраструктури для ведення бізнесу та впровадження інновацій малими і середніми підприємствами, а саме: створення національної мережі інноваційних бізнес центрів за стандартами Європейської мережі бізнес- та інноваційних центрів (EBN) через навчання та сертифікацію наявної інфраструктури (бізнес центри, інкубатори, регіональні агенції тощо), а також розширення мережі інформаційних пунктів підприємця при ОМС;

- розробка програм грантової та навчальної підтримки, спрямованих на створення сталих і конкурентоспроможних бізнес моделей, відновлення чи адаптації ланцюгів доданої вартості;

- підвищення інституційної спроможності держави у реалізації державної політики у сфері розвитку підприємництва шляхом створення Агенції з питань розвитку та підтримки малого та середнього бізнесу;

- розроблення дворічної стратегії розвитку малого та середнього підприємництва та плану заходів її реалізації, спрямованих на підтримку малого та середнього бізнесу у посткризовий період [1].

Урядом було запроваджено низку заходів, що спрямовані на зменшення податкового навантаження на підприємців, такі як:

- тимчасове звільнення від нарахування та сплати плати за землю, яка використовується в господарській діяльності, податку на нерухомість за житлові приміщення, єдиного податку;

- тимчасове звільнення від нарахування, обчислення та сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування;

- обмеження застосування більшості штрафів за порушення податкового законодавства;

- мораторій на проведення документальних та фактичних перевірок (виключення – перевірки щодо відшкодування ПДВ);

- відтермінування введення РРО для всіх категорій платників податків за спрощеною системою;

- збільшення лімітів річного доходу для ФОП 1, 2 та 3 груп [2].

Законом України від 04.12.2020 №1071-IX «Про соціальну підтримку застрахованих осіб та суб'єктів господарювання на період здійснення обме-

жувальних протиепідемічних заходів, запроваджених з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2» передбачено реалізацію заходів соціальної підтримки підприємців, а саме одноразова матеріальна допомога застрахованим особам - одноразова виплата держави у зв'язку із втратою частини заробітної плати найманими працівниками суб'єктів господарювання, робота яких тимчасово зупинена внаслідок запровадження обмежувальних протиепідемічних заходів; суб'єктам господарювання задля збереження робочих місць з метою виплати найманим працівникам суб'єкта господарювання одноразової матеріальної допомоги; та одноразова виплата держави суб'єктам господарювання, які є юридичними особами, з метою відшкодування витрат, понесених на сплату єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування [3].

Отже, вищезначена низка заходів має важливе значення для підтримки малого та середнього бізнесу, проте необхідно витримати баланс між тимчасовою матеріальною підтримкою і стимулюванням підприємництва до пристосування до роботи в нових умовах. Тому вважається за необхідне прийняття Програми стимулювати підприємництва з метою реалізації інноваційних механізмів ведення бізнесу. Важливим є розробка та прийняття нормативних актів, що визначають правовий статус таких перспективних інструментів ведення бізнесу як інтернет-торгівлі, аутсорсинг, аутстафінг та інші.

Досвід розвинутих країн свідчить про значиму роль у підтримці підприємництва місцевих органів влади. Вони можуть реалізовувати такі програми стимулювання як залучення підприємців до виконання робіт регіонального благоустрою (будівництво, ремонт об'єктів соціальної інфраструктури – шкіл, дитячих садочків, лікарень), розміщення безкоштовної реклами послуг підприємців тощо.

Важливим є створення різноманітних партнерств, кластерів, об'єднань, що дозволить підприємцям залучати інвестиції, реалізовувати програми розвитку тощо.

1. Підтримка малого і середнього підприємництва // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/ekonomichne-zrostannya/pidtrimka-malogo-i-serednogo-pidpriyemnictva>.

2. Податковий кодекс України : від 02.12.2010 р. №2755–VI // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>.

3. Закон України «Про соціальну підтримку застрахованих осіб та суб'єктів господарювання на період здійснення обмежувальних протиепідемічних заходів, запроваджених з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2» від 04.12.2020 №1071-IX // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1071-20#Text>.

Анатолій Черненко,
доцент кафедри
кримінально-правових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент

Анатолій Шиян,
старший викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ОСОБИ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ОГЛЯДУ

З набранням чинності нового Кримінального процесуального кодексу України (2012 року) в співробітників поліції виникла проблема щодо процесуального оформлення вилучення в осіб речей, обіг яких заборонений законом. Насамперед, це стосується вогнепальної або холодної зброї, бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв, наркотичних засобів психотропних речовин або їх аналогів, тобто тих діянь, які підпадають під ознаки кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 263, 307, 309 Кримінального кодексу України (далі – КК) [1]. Як засвідчує практика, такі проблеми виникають як до внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР), так і після цього.

Відсутність чіткого і конкретного регулювання цього питання у Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК) призводить до того, що вилучення в осіб зазначених речей слідчі здійснюють під час процесуальної дії, яку іменують «оглядом» (без вказівки на об'єкт, який оглядається), «оглядом місця події», «оглядом місцевості» тощо. Нерідко вилучення речей здійснюється в ході поверхневого огляду особи. При цьому досить часто такі дії проводяться вже після затримання особи іншими співробітниками поліції.

Аналіз складених за результатами проведення такої процесуальної дії протоколів, застосованих при цьому технічних засобів фіксування (відеозаписів та фотозйомки) свідчить про те, що частіше всього замість оглядів «місця події», «місцевості», поверхневого огляду фактично здійснюється огляд особи, під час якого на її тілі, під одягом або в самому одязі чи взутті особи знаходять відповідні речі, зберігання яких підпадає під ознаки кримінальних правопорушень. При цьому слідчі зовсім не звертають увагу на положення ч. 1 ст. 237 КПК, які визначають, що об'єктами огляду можуть виступати лише місцевість, приміщення, речі та документи [2]. Якщо ж за вказаних вище обставин оглядається особа, то така дія містить всі ознаки іншої слідчої (роз-

шукової) дії – особистого обшуку і повинна трактуватися саме так. А обшук, як відомо, за своїми підставами і порядком проведення суттєво відрізняється від огляду.

Ще одним проблемним моментом, який спостерігається при таких ситуаціях, є неусвідомлення слідчими факту того, що в разі проведення завуальованого під огляд обшуку особа набуває відповідного процесуального статусу незалежно від існування якогось рішення про це (особливо у випадках здійснення «оглядів» слідчими після затримання особи іншими співробітниками поліції). Адже, виходячи з вимог ст. 209 КПК, яка визначає, що особа є затриманою з моменту, коли вона силою або через підкорення наказу змушена залишатися із уповноваженою службовою особою чи в приміщенні, визначеному уповноваженою службовою особою, в згаданих вище випадках особа стає підозрюваною.

На жаль, прикладів такого нерозуміння слідчими цієї важливої обставини можна зустріти досить часто. Так, автору доповіді довелося спостерігати це на одному з судових засідань, коли суддя, з'ясовуючи у слідчого обставини вилучення вогнепальної зброї в обвинуваченого, на запитання щодо його статусу в момент «огляду», отримав відповідь, що особа в цей час ніякого статусу не мала, якимись процесуальними правами не володіла і не могла володіти.

Таке нерозуміння слідчими даної обставини призводить до край негативних наслідків у кримінальних провадженнях, які ними розслідуються. Першим із них є те, що під час проведення так званих «оглядів» особам не повідомляються і не роз'яснюються процесуальні права, якими вони володіють, не надається можливість для їх реалізації. В кінцевому рахунку це призводить до істотного порушення таких загальних засад кримінального провадження, як верховенство права (ст. 8 КПК), законність (ст. 9 КПК), забезпечення права на захист (ст. 20 КПК) та ін.

Як правило, другим негативним наслідком стають судові рішення, якими результати так званих «оглядів», а також отримані на їх основі інші фактичні дані визнаються недопустимими доказами. Обґрунтування цих судових рішень дуже просте і є однотипним у багатьох кримінальних провадженнях. Так, Касаційний кримінальний суд у складі Верховного Суду в постанові від 21 січня 2020 року у справі № 381/2316/17 (провадження № 51-2344км19) вказав: «Таким чином, суд першої інстанції з'ясував, що слідчий під виглядом проведення огляду місця події фактично здійснив особистий обшук ОСОБА_1, під час якого в нього було вилучено речовину білого кольору, ззовні схожу на амфетамін, чим порушив вимоги процесуального закону, якими не передбачено можливості проведення такої слідчої дії до внесення до ЄРДР відомостей про скоєне кримінальне правопорушення. ... При цьому суд установив, що затримання ОСОБА_1 у порядку ст. 208 КПК не проводилося, протокол його затримання не складався, процесуальні права не роз'яснювалися, а отже фактичний обшук був проведений з грубими пору-

шеннями вимог кримінального процесуального закону. За таких обставин суд першої інстанції дійшов обґрунтованого висновку про те, що протокол огляду місця події, в якому відображено вилучення у ОСОБА_1 порошкоподібної речовини білого кольору, здобуто з істотним порушенням вимог кримінального процесуального закону, встановлених нормами статей 208 і 214 КПК, у зв'язку з чим такий доказ належить визнати недопустимим» [3].

Вбачається, що виключення зі слідчої практики згаданих вище помилок, а з судової діяльності – прийняття подібних судових рішень, можна досягти так: 1) більш чітким законодавчим врегулюванням процесуальних норм, якими визначається порядок вилучення речей і документів; 2) ретельним вивченням слідчими (як самостійно, так і під час проведення відповідних занять) судової практики.

1. Кримінальний кодекс України: *чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 3 серп. 2020 року*. К.: ПАЛИВОДА А.В., 2020. 292 с.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України: *чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 3 серп. 2020 року*. К.: ПАЛИВОДА А.В., 2020. 452 с.

3. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 21 січня 2020 року у справі № 381/2316/17 (провадження № 51-2344км19). URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/87179214>.

Ольга Ядловська,
доцент кафедри
соціально-гумантарних дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат історичних наук

ПРОЯВИ ІСТОРИЧНОГО ЦИКЛУ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ У ПИТАННЯХ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН В УКРАЇНІ

Питання верховенства права має суспільний запит у багатьох сферах життєдіяльності українського суспільства. Наша держава є багатонаціональною, що широко враховується у процесах державотворення, який ґрунтується на історичних традиціях толерантного ставлення до національних менш як одного з проявів верховенства права, зокрема у розрізі реалізації культурних та освітніх запитів представників різних національностей.

Верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо. Одним з проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише

законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства [1].

В історії Української держави написано сторінки безпрецедентно «блискучого» толерантного ставлення до діяльності та реалізації прав національних меншин. Таким прикладом слугує прийняття Українською Центральною Радою (далі: ЦР – *авт.*) Закону «Про національно-персональну автономію», затвердженого 9 січня 1918 р., згідно з яким у межах Української Народної Республіки (далі: УНР – *авт.*) кожна з населяючих націй мала право на національно-персональну автономію. Великоруській, єврейській і польській націям, населяючих УНР, таке право надавалось силою закону. Інші нації могли отримати право автономії за умови надходження до Генерального Суду заяв від 10 000 громадян. У межах УНР створювався Національний союз, якому належало виключне право представництва даної нації, яка живе на території УНР. Вищим представницьким органом Національного союзу проголошувалися Національні збори, останні, натомість, обирали Національну раду – вищий виконавчий орган Союзу [4, с. 99-101]. Дуже швидко національні меншини змогли переконатися в реальності намірів ЦР надати їм можливість самостійно влаштовувати життя на території України. Така позиція керівництва ЦР не була кон'юнктурним кроком, розрахованим на досягнення тимчасового успіху. Свідома частина українського суспільства, яка впродовж століть на власному досвіді відчувала національний гніт, з розумінням ставилася до національних почуттів та прагнень інших народностей і тісно пов'язувала власне національне визволення з інтересами багатонаціональної спільноти [6, с. 20]. Таким чином, національні меншості набували законного права перебувати в істеблїшменті політичної влади, зокрема, для росіян, євреїв та поляків передбачалась пряма дія через представництво відповідних Секретарств, чим названі національні меншості й скористались, а на місцях у міських думах представники національних меншостей мали право мати національних секретарів (до прикладу, секретар греків Маріупольської міської думи). Не зупиняючись на широкій реалізації прав національних меншостей в освітньо-культурній сфері за доби ЦР, наголосимо, власне, на можливості реалізації політичних складових у векторах діяльності національних меншостей. Закон «Про національно-персональну автономію» став своєрідним викликом добі, а також, як показав історичний досвід, законопроект-викликом і для нащадків. У цілому, спроба ЦР реалізувати права кожної нації на культурне та політичне самовизначення продемонструвала прагнення до створення суверенної держави із визнанням рівноправності всіх націй і народностей. Наприкінці ХХ ст. з проголошенням незалежності Україна знову дотрималась курсу визнання та створення умов для забезпечення прав національних меншостей, своєрідно продовживши історичну традицію демократичного державотворення, толерантного ставлення до всіх національностей та прояву верховенства права.

Основною формою участі національних меншин у громадському та культурному житті є діяльність національно-культурних товариств, які виступають соціальними посередниками між громадянським суспільством і державою і сприяють здійсненню етнодержавотворчих процесів в Україні. Зі становленням незалежності в Україні почали відроджуватися національно-культурні товариства майже всіх 139 етнічних спільнот, які проживають на її території. Одним з найбільш вагомих здобутків Української держави за роки незалежності є збереження мирного співіснування всього населення, уникнення потенційних загроз, міжетнічних та міжкультурних конфліктів [5, с. 48].

Реально визначилися як національні меншини, тобто утворили свої громадські організації, які активно представляють і відстоюють перед органами державної влади і органами місцевого самоврядування права та інтереси своєї національності, 38 етносів. Саме вони і є активними та реальними учасниками етнокультурного процесу. Частина етнічних спільнот сьогодні поки що не скористалася своїм правом і не створила громадські об'єднання, можливо, через нечисленність або через відсутність об'єктивної потреби у такій самоорганізації [3, с. 99].

Згідно із Законом України «Про об'єднання громадян» (від 16 червня 1992 р. Даний закон втратив чинність на підставі прийняття Закону України «Про об'єднання громадян» від 22 березня 2012 р. – *авт.*) статус національно-культурних товариств полягав у тому, що вони створювалися для задоволення та захисту своїх законних соціальних, економічних, творчих, вікових, національно-культурних, спортивних та інших спільних інтересів. Вони мали право виступати учасником цивільно-правових відносин, брати участь у політичній діяльності, захищати свої інтереси у державних органах, проводити масові заходи, вносити пропозиції до органів влади й управління [2]. Отже, координуючі представницькі самоорганізації етносів України здійснювали свою діяльність за різними напрямками культуротворчої роботи: вносили пропозиції щодо розбудови етнічного культурного простору до органів державної влади всіх рівнів, зарубіжних інституцій; розробляли культурні програми, дбали про розширення новітніх форм етнічної творчості. Національно-культурні товариства не лише успішно функціонували, стимулюючи продукування мистецьких вартостей, а й поширювали здобутки мистецтва як в Україні, так і за її межами. Вони стали запорукою культурної різноманітності України як носія європейської цивілізаційної моделі, сполучаючи в собі рівні можливості розвитку різних суб'єктів культури, а в підсумку – закладали підвалини державно-громадської системи культурносуспільного життя [2].

На сучасному етапі розвитку Української держави законодавчі ініціативи стосовно захисту прав національних меншин дозволяють і широко імплементують забезпечення та реалізацію освітніх та культурних запитів представників усіх національностей на території України. Вважаємо, що значну роль у процесі своєї розбудови, поглиблення і пропагування своїх ініціатив та досягнень можуть здійснювати самі представники національних ме-

ншостей через низку заходів та діяльність національно-культурних товариств. Безумовно, за умов підтримки та врахування інтересів національних меншостей та титульної нації з боку держави. Цікавим також є факт визначення дефініції «національні меншини» як в площині застосування поняття «національні» – поряд у науковому середовищі залучається термін «етнічна», а також визначення «меншина» – поняття, яке є дискусійним для самих представників національних меншин і сприймається ними не завжди однозначно. На наш погляд, визначення «національна меншість» не містить емоційних забарвлень чи ознак евфемізму. Натомість цей термін широко вживаний у законодавстві та дає широке тлумачення визначенню «національної меншини» як етнічних груп, що проживають на території нашої держави, є її громадянами та самоідентифікують себе як представники іншої нації.

Найголовнішим, у цілому, виступає детальна та розроблена на правовій основі взаємодія держави та національно-культурних товариств щодо забезпечення прав національних меншин. Зазначимо також, що національно-культурні товариства національних меншостей діють та мають той самий правовий статус, що і громадські організації. Порівняно з іншими добровільними об'єднаннями громадян національно-культурні товариства мають дещо менші можливості, вважаючи на специфіку їх програмних цілей (перш за все, маємо на увазі діяльність, скеровану саме на забезпечення реалізації прав представників саме певної національності, а не усіх представників суспільства). Разом з тим, утворення, внутрішня організація та практична робота національно-культурних товариств повністю проводиться та керується у діях представниками меншин, що дозволяє створити умови для піднесення на більш високий щабель діяльність зазначеного суспільного інституту, а у подальшому виступати партнерами держави у розбудові державної національної стратегії забезпечення прав національних меншостей та верховенства права у питанні співжиття громадян багатонаціональної спільноти.

1. Верховенство права. *Конституційний Суд України*. URL: <http://ccu.gov.ua/storinka-knygy/34-verhovenstvo-prava>

2. Інформаційно-аналітичні матеріали до парламентських слухань на тему: «Роль, значення та вплив громадянського суспільства на формування етнонаціональної політики єдності в Україні». *Національна академія наук України Інститут історії України*. URL: <http://kompravlud.rada.gov.ua/uploads/documents/32956.pdf>

3. Ковач Л. Національно-культурні товариства України: сучасний стан та проблеми розвитку. *Наукові записки: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2018. С. 97-107.

4. Українська Центральна Рада: Документи і матеріали. У 2 т. К. : Наукова думка, 1996. Т. 1: 4 березня – 9 грудня 1917 р. 589 с.

5. Хрящевська Л. М. Діяльність національно-культурних товариств України в 90-х роках ХХ століття. URL: <http://mdu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/03/62.pdf>

6. Yadlovska O. The Central Rada of the low “On national personal autonomy”: the times or call the bill for future generations? *Scientific discussion*. Praha, Czech Republic. VOL 1, 7 (2017). Pp. 17-22.

Анастасія Аксютіна,
старший викладач кафедри
цивільно-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ПРОДЮСЕР ЯК СТОРОНА ДОГОВОРУ ПРО НАДАННЯ ПРОДЮСЕРСЬКИХ ПОСЛУГ

Останнім часом процес створення літературно-художніх творів відбувається авторами у тісній співпраці із продюсерами, які здійснюють організаційні, маркетингові, фінансові функції щодо створення та використання результату творчої діяльності. З метою удосконалення термінологічного апарату цивільного законодавства, а також усунення протиріч між поняттями, які використовуються в сфері інтелектуальної власності, існує нагальна необхідність визначити і дослідити такий термін як «продюсер». Так, в понятійний апарат цивільного права введено лише одне поняття «продюсер фільму» - під яким розуміється фізична або юридична особа, яка організує та фінансує створення аудіовізуального твору [1], або яка бере на себе ініціативу і відповідальність за фінансування, виробництво та розповсюдження фільму [2].

Як відомо, слово «продюсер» - англійського походження (від лат. «створювати», «проводити») і означає довірену особу кінокомпанії яка здійснює ідейно-художній та організаційно-фінансовий контроль за постановкою фільму. Якщо звернутися до словника іншомовних слів, то під продюсером розуміється адміністративно-фінансовий організатор діяльності зі здійснення певного комерційного проекту (різних шоу, концертів, телепрограм, запису альбомів, дисків, відеокліпів, тощо) [3]. Великий тлумачний словник визначає продюсера, як адміністративного та фінансового організатора діяльності співака або естрадного ансамблю (концертів, гастролів, музичних альбомів, та ін.) [4]. Як бачимо, на даний час в цивільному праві термін продюсер розглядається достатньо вузько, і лише обмежується діяльністю з виробництва фільму.

Термін «продюсер» є загальноживаним в закордонній практиці, про це свідчить не тільки американський досвід, а і досвід інших європейських країн, зокрема, в Британському театрі продюсерами називають режисерів-постановників вистав, у бродвейському театрі продюсер працює разом з власником театру. Більшість п'єс сучасних американських драматургів, поставлених на Нью-Йоркській сцені (окрім тих що є національним надбанням) ставляться за Затвердженням Постановочним Контрактом (ЗПК) Гільдії Драматургів в результаті переговорів між продюсером і автором з дозволу Гільдії [5].

Виходячи із самого визначення поняття «продюсер», можна зробити висновки, що це особа яка не тільки здійснює організаторські функції, але бере на себе комерційні ризики та фінансову відповідальність за результати творчого проекту а також бере участь в розподілі прибутку. Тому вживання такого іншомовного слова в законодавстві є виправданим, оскільки адекватного заміника, який би найбільш повно відображав суть функцій даної особи немає. Існує синонім як творець, але всю повноту прав та обов'язків даний термін не відображає, оскільки чинне законодавство України творцями визнає авторів, тобто фізичних осіб, творчою працею якої створений об'єкт права інтелектуальної власності, нічого не кажучи про його організаторські функції.

Отже, на нашу думку, продюсер - це фізична чи юридична особа, що проводить діяльність, спрямовану на створення комерційно привабливого продукту в сфері мистецтва шляхом здійснення довгострокових творчих та/або матеріальних вкладень в об'єкт у поєднанні зі здійсненням організаційних, технічних, рекламних, забезпечувальних функцій, а також фінансового, кадрового й іншого видів контролю за процесом «творчого виробництва».

З метою уніфікації, уникнення розпорошення та протиріч між різними поняттями в сфері інтелектуальної власності, а також враховуючи багатогранну правову природу продюсерської діяльності, яка в свою чергу передбачає великий обсяг прав та обов'язків сторін – учасників такого правочину доцільним вбачається введення на законодавчому рівні поняття «продюсер», що також буде сприяти входженню України в Європейську спільноту.

1. Про авторське право і суміжні права. Закон України від 23.12.1993 р. №3792-ХІІ// Відомості Верховної Ради України. 1994. № 13. ст.64.

2. Про кінематографію. Закон України від 13.01.1998 р. №9/98-ВР// Відомості Верховної Ради України.1998. №22. ст. 114.

3. Шевченко Л.І. Новий словник іншомовних слів: близько 40 000 сл. і словосполучень, Київ, 2008 с. 205.

4. Шевченко Л.І. Великий тлумачний словник. Сучасна українська мова. Донецьк: ТОВ ВКФ «БАО». 2008 с. 704

5. Атанесян А. А. Наука продюсировать. *Искусство кино*, 2013, С. 107-108.

Людмила Андрієвська,
адвокат,
викладач кафедри
цивільно-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ЗАПРОВАДЖЕННЯ МЕДІАЦІЇ ЯК АЛЬТЕРНАТИВНОЇ ФОРМИ ВИРІШЕННЯ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ СПОРІВ

Як засвідчує міжнародний досвід, альтернативне вирішення правових спорів дає можливість ефективно врегулювати спори, в результаті яких сторони укладатимуть угоду, що сприятиме вирішенню конфлікту. Одним із альтернативних методів вирішення цивільних спорів є медіація.

Необхідність запровадження медіації в Україні обґрунтована тим, що це відповідатиме позиції узгодження національного законодавства із законодавством Європейського Союзу. Цьому питанню присвячена Директива Європейського парламенту та Ради Європи №2008/52 ЕС щодо деяких аспектів посередництва (медіації) у цивільних та комерційних справах від 21.05.2008 року [1].

В Україні медіація як альтернативний спосіб вирішення спорів робить лише перші кроки, визначаючи свої принципи, стандарти і засоби впровадження в суспільне життя. Проблемою сьогодні є те, що зараз немає прийнятого закону про медіацію, який би належно врегулював структуру правового механізму процедури медіації. Але не достатньо лише прийняти закон, щоб досягти позитивних результатів, потрібно ще внести зміни до таких нормативно-правових актів як Цивільно-процесуальний кодекс України (ЦПК), Господарсько-процесуальний кодекс України (ГПК), Закон України «Про запобігання корупції», Кодекс законів про працю в Україні (КЗпП). Це надасть змогу усунути колізій та прогалин у системі законодавства [2, с.173].

Верховною Радою України було прийнято проект закону «Про медіацію» від 17.12.2015 року [3]. Цей законопроект пропонує визначити правові засади надання послуг медіації, статус медіатора, особливості проведення медіації під час судового чи третейського розгляду, механізм контролю за якістю послуг медіації, основи державної політики в сфері медіації, а також поширити практику вирішення спорів позасудовими методами та забезпечити гармонічні відносини між інститутом медіації та судовими органами. Комітетом з питань правової політики та правосуддя було вірно зазначено, що у проекті відсутня чітка правова регламентація порядку доступу до професії медіатора та припинення статусу медіатора. Також невирішеним залишається питання про правовий статус медіатора як суб'єкта підприємницької діяльності або незалежної професійної діяльності [4].

Необхідною умовою належного функціонування інституту медіації є регламентація процедури медіації в таких нормативно-правових актах як ЦПК та ГПК. Наприклад, доцільним є надати суду право на обмеження процедури медіації не більше одного разу на рік, для того, щоб уникнути можливих зловживань правом та затягування судового процесу. Тому статтю 204 ЦПК можна доповнити такою підставою зупинення провадження у справі як спільне клопотання сторін про вирішення спору шляхом посередництва або переговорів [5].

В українському процесуальному праві слід передбачити запровадження механізму забор'язання судів надавати юридичної сили обов'язкового виконання угод, прийнятих внаслідок проведення процедури медіації. Потрібно також надати повноваження суду з власної ініціативи направляти сторін для досудового врегулювання спору до початку розгляду справи по суті або до моменту винесення остаточного рішення у справі. Важливо також прийняти кодекс етики медіатора і забезпечити його виконання, в якому потрібно передбачити відповідальність медіатора за порушення конфіденційності. У випадку грубого порушення кодексу етики медіатора треба надати сторонам можливість отримати компенсацію збитків шляхом подання позовної заяви до суду та здійснити заборону медіатору займатись медіацією в майбутньому [6, с.242].

Варто також вміти відрізнити такі поняття як медіація та врегулювання спору за участю судді, адже за своєю правовою природою ці поняття є різними, але не взаємовиключними у застосуванні. Медіація може бути проведена на будь-якій стадії судового процесу, а врегулювання спору за участю судді можливе лише до початку розгляду справи по суті, відповідно до статті 201 ЦПК. Відмінною рисою є тривалість вказаних процедур: медіація здійснюється в погоджений сторонами строк, а врегулювання спору за участю судді – протягом розумного строку, але не більше тридцяти днів з дня постановлення відповідної ухвали. Якщо медіація може бути проведена повторно, то врегулювання спору за участю судді можливо лише один раз, згідно ст. 202 ЦПК. Принцип конфіденційності інформації є обов'язковим як для медіації, так і для врегулювання спору за участю судді.

Позитивною рисою врегулювання спору за участю судді є відсутність судового формалізму під час проведення спільних або закритих нарад. При цьому суддя займає роль фахового посередника між сторонами і пропонує їм шляхи щодо мирного врегулювання спору. Медіація в такому випадку є менш ефективною, оскільки суддя, який має вищу юридичну освіту і ознайомлений із судовою практикою в аналогічних спорах, може прогнозувати і роз'яснювати сторонам процесуальні наслідки закінчення судового розгляду справи. Для використання медіації необхідно внести зміни до процесуальних кодексів України, оскільки використання медіації як процедури вирішення спору не передбачено [7, с.131].

Отже, виходячи із вищезазначеного ми зробили такі висновки: медіація

як альтернативний спосіб вирішення цивільно – правових спорів має велике значення для відновлення охоронюваних законом прав та інтересів суб'єктів господарювання, тому потрібно забезпечити законодавче оформлення її застосування та розробити програми розвитку медіації за підтримки державних органів. Інститут медіації треба вводити як позасудовий інститут, який буде діяти окремо від судових органів, але у взаємодії з ними. Медіація є кроком уперед для розвитку громадського суспільства в Україні, тому впровадження медіації повинно бути поступовим, виваженим із залучення широкого кола фахівців. Застосування нових механізмів вирішення спорів сприятиме розвантаженню судової гілки і задоволенню інтересів сторін з найменшими затратами часу і коштів.

1. Кисельова Т. Роль міжнародних договорів та місцевих НЦО в розвитку медіації в Україні. URL: <http://ukrmediabion.com.ua/files.Riselova.2014.paf>.
2. Залізняк В.А. Медіація у вирішенні цивільно-правових спорів. Правове регулювання економіки. 2019. вип.16. с.171-178.
3. Проект закону України «Про медіацію» від 17.12.2015 року. URL: <http://www.zakonrada.gov.ua>.
4. Висновок комітету з питань правової політики та правосуддя від 02.09.2015 року щодо проекту Закону України «про медіацію» від 17.12.2015 року. URL: <http://www.zakonrada.gov.ua>.
5. Цивільно-процесуальний кодекс України від 18.03.22004 року, станом на 01.02.2021 року. URL: <http://www.zakonrada.gov.ua>.
6. Розман Ю.В. Медіація як альтернативний спосіб вирішення цивільно-правових спорів. Актуальні проблеми політики. 2016.вип.49. с.240-245.
7. Йосипенко С.Р. Принципи медіації у приватно-правових відносинах. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2017. вип.35. с.130-132.

Дмитро Анісімов,
викладач кафедри
спеціальної фізичної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРОТИПРАВНОГО ВПЛИВУ НА РЕЗУЛЬТАТИ ОФІЦІЙНИХ СПОРТИВНИХ ЗМАГАНЬ В УМОВАХ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Відповідно до ст. 17 Конституції України зазначено, що захист інформаційної безпеки є однією із найважливіших функцій держави, справою всього українського народу.

У ХХІ ст. однією з найголовніших проблем нашого суспільства постала кіберзлочинність. У зв'язку з сучасними розробками в інформаційних техно-

логіях, цей вид правопорушень, стає все дедалі доступнішим і майстернішим. Вони характеризуються високим рівнем латентності та складністю при виявленні та розслідуванні.

«Кіберзлочинність» нерідко ототожнюється з терміном «комп'ютерна злочинність». У російськомовній літературі науковці-правники віддають перевагу поняттю «комп'ютерна злочинність» через превалювання досліджень у криміналістичній або процесуальній галузях. Тлумачний словник Oxford English Dictionary префікс «cyber-» визначає як частину слова та означає відношення до інформаційних технологій, мережі Інтернет, віртуальної реальності. Таким чином, «cybercrime» – це злочинність, пов'язана як з використанням комп'ютерів, так і використанням інформаційних технологій і глобальних мереж. Що стосується терміна «computer crime», то він відноситься тільки до злочинів, що вчиняються проти комп'ютерів або комп'ютерних даних [1, с. 227-229].

Злочинність у IT сфері спростила з введенням на простори мережі Інтернет децентралізованих віртуальних криптовалют. Найвідоміші з них: Bitcoin, Ethereum, Bitcoin Cash, Ripple, Litecoin, NEM, Dash, ІОТА, Monero, Ethereum Classic. Криптовалюта впровадилась, як один із видів платіжних засобів. Рух таких електронних грошей практично неможливо відслідкувати, чим все частіше користуються злочинні угруповання з метою проведення незаконних валютних операцій та відмивання грошей здобутих злочинним шляхом. В ряді країн вже заборонено проведення окремих операцій із використанням криптовалюти на законодавчому рівні (Індія, Індонезія, Китай, Росія, Тайланд та ін.).

Чим більше розвиваються інформаційно-комунікаційні технології тим більша небезпека для громадян. Так наприклад за інформацією яка була опублікована на офіційному сайті українського ділового журналу експерт, кіберзлочинці, які зламали сайт головного федерального агентства США, викрали більш цінну інформацію, ніж спочатку передбачалося. Зокрема, мова йде про відбитки пальців 5,6 млн. осіб. Підозрюються не тільки приватні особи, але і ті, хто має безпосереднє відношення до підрозділів Міністерства оборони Китаю [3].

14 липня 2020 року із прийняттям Закону України «Про державне регулювання діяльності щодо організації та проведення азартних ігор» в Україні було легалізовано гральний бізнес. Даним законом зокрема регулюється організація та проведення азартних ігор в мережі Інтернет. Таким чином ставки на спорт легалізовано, але ст. 369-3 Кримінального кодексу України передбачено кримінальну відповідальність за порушення заборони розміщення ставок на спорт, пов'язаних з маніпулюванням офіційним спортивним змаганням з одержанням в результаті цього неправомірної вигоди.

Згідно Єдиного звіту про кримінальні правопорушення по державі Генеральної прокуратури України, у період з 2015 по 2020 рік (час існування ст. 369-3 КК України) зареєстровано тільки 7 кримінальних проваджень, і

двом особам вручено повідомлення про підозру. Відомості про засуджених осіб взагалі відсутні. Під час інтерв'ювання слідчих Національної поліції України було виявлено, що на сьогодні існує надвисокий рівень латентності злочинів передбачених ст. 369-3 КК України та проблеми застосування доказової бази в судових органах.

23 травня 2018 року під час проведення огляду мобільного телефонного апарату «Iphone 7+», який належить професійному футболісту, правоохоронцям було зафіксовано відомості, які свідчать про здійснення останнім протиправного впливу на результати офіційних спортивних змагань з метою отримання від цього злочинного прибутку, зокрема його переписка з іншими особами щодо ведення футбольної гри, інформація про наявність у нього акаунтів на сайті міжнародної букмекерської компанії, яка здійснює діяльність у світі прийняття ставок про результати спортивних матчів, фотокопії документів інших осіб, про яких у сторони обвинувачення є ґрунтовна інформація стосовно їх причетності до злочинної діяльності тощо [3].

Злочини у сфері корупції та шахрайства характеризуються інтелектуальною складовою з боку злочинців. Адже згідно статистики засуджені за дані категорії злочинів в більшій кількості особи з вищою освітою. До даних злочинів досить професійно готуються, а тому ускладнюється їх розкриття з боку правоохоронців. Тому причиною також є недостатнє фінансування та розвиток матеріально-технічної бази правоохоронних органів. Що унеможливує дослідження руху віртуальних криптовалют до гаманців злочинців, і в результаті відсутність доказової бази.

З вище викладеного можемо дійти до висновку, що в сучасних умовах розвитку інформаційно-комунікаційних технологій держава не встигає забезпечувати необхідний рівень безпеки віртуального простору. Тому, ми і можемо побачити чисельні хакерські атаки та відсутність засуджених за протиправний вплив на результати офіційних спортивних змагань. В подальшому вважаємо актуальним продовження наукового дослідження в напрямку попередження протиправного впливу на результати офіційних спортивних змагань в мережі Інтернет.

1. Шапочка С.В. Щодо поняття шахрайства, що вчиняється з використанням комп'ютерних мереж (кібершахрайства). *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2015. № 1(4). С. 221-232.

2. Хакерські атаки на урядові портали США почастишали. URL : <http://www.expert.ua/novosti/0/604-wsj--hakerskie-ataki-na-pravitelstvennie-portali-ssh-uchastilis/> (дата звернення: 17.11.2020).

3. Матеріали Єдиного державного реєстру судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/77778637> (дата звернення: 17.11.2020).

Катерина Грідіна,
викладач кафедри
загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ПРИНЦИП ПРОПОРЦІЙНОСТІ В ПРАВІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Принцип пропорційності – загальний принцип права, який виступає невід’ємним елементом правової системи і покликаний забезпечувати реалізацію верховенства права. Принцип пропорційності регламентує співвідношення між поставленою метою та засобами та способами її досягнення [1, с. 49-50]. Він знаходить своє відображення і в правовій системі *suis generis* – праві Європейського Союзу (далі – ЄС). Дослідження дії принципу пропорційності в праві ЄС дозволяє розкрити іншу його сутність, відмінну від питань обмеження прав людини.

Довгий час в основі принципу пропорційності лежала ідея забезпечення балансу публічного і приватного інтересу, і в першу чергу вона стосувалася питань обмеження прав людини. Як стверджує С. П. Погребняк: «держава має право обмежувати права людини тільки тоді, коли це дійсно необхідно, і тільки в тому обсязі, в якому її заходи будуть розмірними до переслідуваної мети» [3, с. 317]. В праві ЄС принцип пропорційності знайшов новий вияв. За допомогою принципу пропорційності, а також принципу субсидіарної, визначається співвідношення компетенції ЄС, як наднаціонального утворення, наділеного повноваженнями від його держав-членів, та самих цих держав. Спочатку він був впроваджений в правову систему ЄС Судом Європейських Співтовариств, а пізніше був перенесений до установчих договорів.

У п. 4 ст. 5 Договору про ЄС вказується, що відповідно до принципу пропорційності зміст і форма дій Союзу не виходить за рамки того, що необхідно для досягнення цілей Договорів [2]. Принцип пропорційності передбачає, що дії та рішення ЄС повинні бути своєчасними й необхідними, спрямованими на досягнення мети Союзу, а спричинені цими діями або рішеннями негативні наслідки не можуть виходити за межі рівня, необхідного для досягнення поставленої мети [5]. За змістом і формою дії ЄС не повинні виходити за межі того, що необхідно для досягнення цілей європейської інтеграції [2]. Отже тут доктрина пропорційності нерозривно пов’язана з питаннями визначення, розмежування і реалізації компетенції Європейського Союзу, в першу чергу виключної його компетенції.

Таким чином, при розкритті змісту цього принципу увага акцентується на відповідності цілей конкретних заходів засобам, які обираються для їх досягнення, тобто засоби для досягнення цілей не повинні бути надмірними.

Одночасно при обранні методів досягнення мети необхідно йти від більш м'яких до більш жорстких заходів.

Важливе значення для запровадження принципів субсидіарної та пропорційності мало формуванням та використанням Судом Європейських Співтовариств так званих домислюваних повноважень. Відповідно до ч. 1 ст. 352 Договору про функціонування Європейського Союзу, «якщо дія Союзу виявиться необхідною в рамках політик, визначених Договорами, для досягнення однієї з цілей, встановлених Договорами, а Договори не визначають необхідних повноважень, Рада, діючи одноставно, за пропозицією Комісії та після отримання згоди Європейського Парламенту ухвалює належні заходи». Таким чином закріплюється інститут імпліцитних (домислюваних) повноважень.

У змісті принципу пропорційності можна виокремити три взаємопов'язані субпринципи: 1) відповідності – правові акти ЄС повинні відповідати за своїми цілями та природою тій сфері, в якій здійснюється правове регулювання; 2) необхідності – правові акти повинні прийматися лише в тих випадках, коли це потрібно для досягнення цілей, закріплених в установчих договорах; 3) пропорційності у вузькому розумінні – дії, які передбачені правовим актом ЄС, понині бути спрямовані на досягнення цілей, уникаючи зайвого регулювання [4, с. 43].

Процеси європейської інтеграції сприяли зближенню сім'ї загального права та романо-германської правової сім'ї в єдину глобалізовану систему. В першу чергу це стало можливим завдяки гармонізації джерел права, яка полягала не лише в розширенні сфери застосування судового прецеденту та кодифікованого законодавства у відповідних системах, а й відведення в ній особливого місця загальним принципам права.

В правовій системі України принцип пропорційності прямо не встановлений, проте його ідеї закладені в основі конституційного ладу. Стверджувати про існування принципу пропорційності в національній правовій системі України дозволяє і практика Конституційного Суду України і окремі положення законодавства.

Сьогодні принцип пропорційності виступає не лише засобом забезпечення справедливого балансу між вимогами захисту загального інтересу та необхідністю забезпечення фундаментальних прав особи. Він значно розширив діапазон своєї дії. Принцип пропорційності використовується для регламентації повноважень різних органів державної влади та їх збалансування, для запобігання зловживанню дискреційними повноваженнями та встановлення меж свободи розсуду тощо.

1. Козюбра М. І. Верховенство права і Україна. *Право України*. 2012, №1-2. с. 30-64.

2. Основи права Європейського Союзу: нормативні матеріали/ М.В Буроменський, Т.М. Анакіна, Т.В. Комарова та ін; за заг. ред. М.В. Буроменського. Харків: Право, 2015. 328 с.

3. Погребняк С.П. Основоположні принципи права: дис. ...д-ра. юрид. Наук. Харків, 2009. 433 с.

4. Право Європейського Союзу (в питаннях та відповідях): навч.-довідк. посіб. за заг ред. І.В. Яковюка. Харків: Право, 2019. 176 с.

5. Право Європейського Союзу: основи теорії: підручник / Т.М. Анакіна, Т.В. Комарова, О.Я. Трагнюк, І.В. Яковюк та ін.; за заг ред. І.В. Яковюка. Харків: Право, 2019. 360.

Ірина Дзюба,
старший викладач кафедри
цивільно-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ПОНЯТТЯ ТА СПЕЦИФІКА ПРОЦЕСУАЛЬНИХ СТРОКІВ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Останнім часом все більше процесуалістів намагаються обґрунтувати єдність та відмінність видів цивілістичного процесу, а також інститутів і окремих норм галузей процесуального права. Одним із таких процесуальних інститутів є процесуальні строки, які відіграють важливу роль у механізмі судового захисту прав.

Слід вказати, що на відміну від Цивільного кодексу України, де строк визначений як певний період у часі, зі впливом якого пов'язана дія чи подія, яка має юридичне значення, ЦПК України не містить визначення процесуальних строків.

Проте, М.Й. Штефан зазначає, що категорія "строк" у ЦПК України визначається як момент часу (*dies in guo, terminus*) - останній день триває до 24-ї години, і як проміжок часу (*dies intra guem, dilatio*) - обчислюється роками, місяцями та днями. Згідно з його визначенням, цивільно-процесуальні строки - це строки, встановлені ЦПК України для вчинення процесуальних дій судом та учасниками цивільного процесу.

О.В. Андрійчук більш детально пояснює цивільно-процесуальний строк через його владно-регулятивну правову природу як елемент регулювання поведінки учасників, встановлений нормами цивільного процесуального права або визначений судом і розрахований роками, місяцями або днями, проміжком часу, моментом у часі чи вказівкою на подію, і за допомогою якої ЦПК встановлює можливість або необхідність суду та учасників процесу конкретних процесуальних дій, а також настання певних процесуальних наслідків.

Згідно з визначенням, зазначеним В.І. Тертишніковим, процесуальний строк - це період часу, визначений для здійснення процесуальних дій учасниками процесу або іншими особами, як це передбачено законом або рішенням суду. Він також вказує, що законом не встановлені процесуальні строки для судді чи суду, насамперед з формальної точки зору, оскільки норми щодо них

не містяться в главі про процесуальні строки. Тому було б точніше називати їх службовими строками. Вони також відрізняються від процесуальних строків наслідками їх пропуску, оскільки пропуск службових строків не звільняє суд чи суддю від обов'язку здійснити цю процесуальну дію чи сукупність дій [2, с. 221-222].

Також, варто зазначити, що покладаючи різні підстави в основу класифікації процесуальних строків, усі науковці в тій чи іншій мірі розглядають суд як суб'єкт, який або самостійно встановлює певний процесуальний строк, або виконує певну процесуальну дію у встановлений процесуальний строк як обов'язок.

У теорії цивільного процесу найбільш поширеним є підхід за яким процесуальні строки поділяються на види за такими ознаками: 1) за способами визначення поділяються на встановлені законом та встановлені судом [1, ст.120]. Встановлені законом за чіткістю визначення є абсолютно визначеними; відносно визначеними (встановлений судом строк для пред'явлення заявником до держателя втраченого цінного папера на пред'явника або векселя не може бути більшим двох місяців; 2) за суб'єктами вчинення процесуальних дій процесуальні строки поділяються на встановлені для суду та осіб, які беруть участь у розгляді справи; 3) за тривалістю вчинення процесуальної дії. Фактично, таких самих підходів у класифікації процесуальних строків дотримується С.С. Бичкова.

С.В. Васильєв крім зазначених вище пропонує в основу класифікації ще покласти таку ознаку, як характер здійснюваної процесуальної дії. За такою ознакою він пропонує виокремлювати загальні процесуальні строки та спеціальні процесуальні строки [3, с. 143]. Суд має розпочати розгляд справи по суті не пізніше ніж через шістьдесят днів з дня відкриття провадження у справі, а у випадку продовження строку підготовчого провадження - не пізніше наступного дня з дня закінчення такого строку. Суд розглядає справу по суті протягом тридцяти днів з дня початку розгляду справи по суті [1, ст. 210].

Особливістю Цивільного процесуального кодексу України є визначення юрисдикції для вирішення питання про поновлення або продовження пропущеного строку. Це питання вирішує суд, в якому мали бути здійснені процесуальні дії або до якого потрібно було подати документ або докази. Також особливістю ЦПК України є норма про те, що одночасно із клопотанням про поновлення або продовження строку слід вчинити дії або подати документ чи докази, щодо якого подається клопотання. В господарському та адміністративному процесах такі норми не закріплені, а юрисдикція питання про поновлення або продовження пропущеного строку та необхідність подання заяви про поновлення (продовження) строку визначаються апріорі.

Крім того, не виключається застосування цих положень ЦПК України в господарському та адміністративному процесі за аналогією закону. Після вирішення суду питання про поновлення або продовження процесуальних

строків, у разі відмови в продовженні чи поновленні строку, суди усіх спеціалізацій виносять ухвалу. В господарському процесі про відновлення пропущеного терміну також може бути зазначено в рішенні або постанові господарського суду.

В усіх сферах цивільного процесу допускається апеляційне та касаційне оскарження лише ухвал про відмову поновити або продовжити пропущений процесуальний строк. У разі ж прийняття судового рішення про поновлення (продовження) процесуального строку заперечення на нього можуть бути викладені в апеляційній чи касаційній скарзі на рішення (постанову) суду [4, с. 11].

Отже, розгляд справи в суді складається з сукупності процесуальних дій, що виконуються судом і учасниками цивільного процесу у встановленому порядку, кожна процесуальна дія повинна мати свою тривалість, яку можна визначити як цивільно-процесуальний строк. В цивільному процесі строки не лише відіграють важливу роль у контексті своєчасних спорів з мінімальними втратами часу, але є також визначальними категоріями забезпечення гарантій реалізації суб'єктивних процесуальних прав суб'єктами цивільних процесуальних відносин та виконання цивільно-правових процесуальних зобов'язань.

1. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV // (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, № 40-41, 42, ст. 492).

2. Білик Л. Д. Правові питання строків у цивільному судочинстві. *Вісник Академії адвокатури України*. 2011. Число 2. С. 221-224.

3. Захарова О. С. Процесуальні строки як гарантія своєчасного розгляду цивільної справи. *Форум права*. 2014. № 4. С. 142-146.

4. Бобрик В. І. Оптимізація інституту процесуальних строків у цивілістичному судочинстві України. *Юридична наука*. 2015. № 4. С. 7-13.

Каріна Маркечко,
викладач кафедри фізичного виховання
Дніпропетровського удержавного
університету внутрішніх справ

ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У СПОРТІ

Спорт на сучасному етапі розвитку суспільства є невід'ємною частиною людської спільноти завдяки видовищності, багатогранності, різноманітності, естетичності. Будь-який спортсмен, який займається спортом несе відповідальність за свої досягнення під час змагань незалежно від виду спорту і рівня спортивної майстерності.

Популярність занять фізичними вправами серед сучасної спільноти на-

разі все більше зростає, а популярність спорту тим паче. Учасниками спортивної діяльності є не тільки самі спортсмени, а й тренери-наставники, лікарі, масажисти, судді, глядачі, фанати, підприємці та ін. У спортивну діяльність залучається широкий спектр послуг для різнобічного розвитку та формування спортсменів високої кваліфікації, що звичайно веде за собою величезні фінансові оберти. Тобто будь-яка спортивна діяльність стала комерційною, а там де є фінансова складова як правило мають місце і правопорушення. Разом з тим, з'явилося багато випадків вживання заборонених у спорті засобів і методів (допінгу), договірні матчі, шахрайства на тоталізаторах, спекуляції з квитками, порушення громадського порядку з боку глядачів спортивних змагань (особливо футбольних), збільшення спортивного травматизму і багато іншого. За кожне з подібних правопорушень має нестися відповідальність відповідно до чинного законодавства.

В Україні вже давно назріла потреба в якісному врегулюванні спортивної діяльності, про що свідчить існуюча практика, зокрема, рівень спортивної майстерності українських спортсменів є доволі високим, але реалізується він в інших країнах, оскільки наша держава не підтримує їх фінансово, відсутність молодіжних програм спортивного виховання молоді, застаріла матеріальна база, вживання допінгу, відсутність належного медичного забезпечення, корупція на всіх рівнях і. т.п., що значно знижує рівень розвитку спорту в Україні.

На сучасному етапі розвитку нашої держави створено та прийнято для врегулювання спортивної діяльності такі закони як: Закон України «Про фізичну культуру і спорт», Закон України «Про антидопінговий контроль у спорті», Закон України «Про запобігання впливу корупційних правопорушень на результати офіційних спортивних змагань», Закон України «Про ратифікацію Конвенції Ради Європи проти маніпулювання спортивними змаганнями», Закон України «Про підтримку олімпійського, паралімпійського руху та спорту вищих досягнень в Україні».

Україна підтримує жорстку позицію Міжнародного олімпійського комітету, ООН, Ради Європи, Європейського Союзу у боротьбі з такими ганебними явищами, як корупція і допінг у спорті. Зараз наша держава бере активну участь у всіх міжнародних заходах та приєдналася до існуючих інструментів, які націлені на протистояння цим загрозам. Завдяки вищезазначеним заходам Україна поступово прямує до зменшення порушень у спорті, завдяки законодавчо встановленим санкціям щодо порушників, наприклад: дискваліфікація спортсменів (команди), обмеження участі спортсмена (команди) у змаганнях, виключення зі спортивного клубу або команди та ін. Але не дивлячись на наявну законодавчу базу спортивного права, в Україні дана галузь ще не є досконалою, яка б була здатна врегулювати різні спортивні правовідносини, що призводить до негативних суспільних наслідків. Існуючі норми регулюють лише загальні положення і їх практично неможливо застосувати у випадках, про які не йдеться у існуючому законодавстві України на практиці.

Марина Новікова,
викладач кафедри
загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
д.ю.н., проф. **Наливайко Л. Р.,**
професор кафедри
загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ОБМЕЖЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА ПІД ЧАС КАРАНТИННИХ ОБМЕЖЕНЬ

Відповідно до Конституції України, у нашій державі визнається і діє принцип верховенства права, який полягає в обов'язці держави втілювати його у правотворчій та правозастосовній діяльності, зокрема в законах, що будуються на основі соціальної справедливості, рівності, свободи тощо. Однак поширення у світі коронавірусної інфекції COVID-19 призвело до створення нормативних актів, які обмежують свободу, а також деякі конституційні права. Безперечно, заходи спрямовані на подолання коронавірусної інфекції мають позитивний характер, але виникає питання щодо балансу між тимчасовими обмеженнями та порушенням прав і свобод людини і громадянина.

Дослідженнями у сфері проблематики захисту та дотримання прав людини в умовах надзвичайного стану займалися такі вчені, як: О. Андрієвська, Ю. Барабаш, Я. Колінко, Р. Мельник, М. Оніщук, П. Петришин, В. Погорілко, П. Рабінович, О. Скрипнюк, В. Федоренко, О. Фрицький, В. Шаповал, М. Цвік та ін. Теоретико-правові аспекти впливу карантинних обмежень на охорону та захист прав і свобод розглядали також О. Зозуля, Н. Васюк, М. Ліхтер, О. Шамич, Л. Попова, Л. Сіньова та ін. Однак, більшість розробок стосуються обмеження прав і свобод в умовах дії спеціального правового режиму, який пов'язаний із воєнним або надзвичайним станом, у той час як карантинні обмеження сьогодні є досить новою та малодослідженою темою.

Згідно статті 21 Конституції України, права людини є невідчужуваними і непорушними [2]. Відповідно до ч. 2 ст. 22 Основного Закону суспільства і держави, конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані чи обмежені [1, с. 17]. Однак, у визначених Конституцією випадках, деякі права та свободи можуть бути тимчасово обмежені під час введення умов воєнного або надзвичайного стану. Варто зауважити, що останній може бути уведений у випадку виникнення пандемії, відповідно до п. 1 ч. 2 ст. 4

Закону України «Про правовий режим надзвичайного стану» від 16 березня 2000 року № 1550-III [7]. Збільшення кількості захворювань на коронавірусну інфекцію, спричинену COVID-19 досягло рівня пандемії і спонукало держави, зокрема Україну, до запровадження невідкладних дії для подолання хвороби, серед яких – карантинні обмеження.

Звертаючись до поняття «карантин», слід вказати ст. 1 Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб» від 06 квітня 2000 року № 1645-III, відповідно до якої карантин становить собою адміністративні та медико-санітарні заходи, що застосовуються для запобігання поширенню особливо небезпечних інфекційних хвороб [6]. Він може бути встановлений на період, необхідний для ліквідації епідемії чи спалаху особливо небезпечної інфекційної хвороби. Упродовж цього періоду можуть змінюватися режими роботи підприємств, установ, організацій, а також уноситись які-небудь необхідні зміни щодо умов їхньої виробничої та іншої діяльності [8 с. 80]. Основні профілактичні та протиепідемічні заходи були запроваджені Постановою Кабінету Міністрів України від 11.03.2020 р. № 211 [5]. Так, згідно Постанови, заборонено або обмежено: відвідування закладів освіти її здобувачами; свобода пересування; проведення масових заходів, у яких бере участь певна кількість осіб, крім заходів, необхідних для забезпечення роботи органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Також було прийнято низку рішень щодо обмеження роботи контрольно-пропускних пунктів та запроваджено нові підходи та санкції щодо притягнення осіб до відповідальності за порушення карантинних заходів.

Згідно Основного Закону, в умовах надзвичайного стану може бути обмежене конституційне право, гарантоване ст. 33 Основного закону України, а саме свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України [2]. Це проявляється в тому, що місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування встановлюють особливий режим в'їзду на територію карантину та виїзду з неї громадян і транспортних засобів, а в разі потреби забезпечують проведення санітарного огляду речей, багажу, транспортних засобів та вантажів в умовах карантину. Водночас, ч. 2 ст. 33 Конституції України передбачає, що громадянин України не може бути позбавлений права в будь-який час повернутися в Україну [2].

Також ст. 28 Закону України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» від 24 лютого 1994 року № 4004-XII передбачає примусову госпіталізацію осіб, хворих на особливо небезпечні інфекційні хвороби, а також обов'язковий медичний нагляд та карантин для осіб, які мали контакт із такими хворими [4]. Такі дії є прямим обмеженням конституційних прав і свобод, однак в умовах складної санітарно-епідеміологічної ситуації, ці дії мають позитивний характер.

Особливої уваги потребує обмеження ст. 53 Конституції України, яка передбачає право на освіту. Відповідно до Постанови, заборонено відвідування закладів освіти її здобувачами [5] і, відповідно, навчальний процес від-

бувається у дистанційній формі. Однак, у даному випадку виникає питання про можливість віднесення цієї заборони до обмеження конституційного права, оскільки процес навчання не припиняється, змінено лише його форму, яка в умовах розвитку інформаційно-комунікативних технологій, становить одну із перспективних в українському суспільстві.

Важливо також звернути увагу на обмеження прав і свобод щодо мирних зібрань, передбачених ст. 39 Конституції України, яка гарантує право громадян збиратися мирно [2]. Однак, обмеження зазначеного права здійснено не тільки Постановою, а й ч. 2 вказаної статті Конституції. Так, передбачено можливість обмеження цього права судом відповідно до закону та лише в інтересах національної безпеки й громадського порядку – з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей.

Важливо додати, що Рада Європи прийняла посібник для урядів держав-членів організації, в тому числі і для України, про механізми поваги та захисту демократії, верховенства прав людини в умовах COVID-19 [3]. З аналізу її положень можемо зробити висновок, що Рада Європи закликає держав-учасниць до поважного ставлення до прав і свобод шляхом їх обмеження лише у виняткових обставинах.

Отже, виникнення складної санітарно-епідеміологічної ситуації в Україні та світі, яка створена пандемією COVID-19, здійснило вплив на усі сфери суспільного життя. Зокрема, для подолання хвороби, виникла необхідність обмеження деяких конституційних прав і свобод людини і громадянина, що запроваджені заходи повинні мати тимчасовий характер для уникнення порушень у сфері прав людини, а також містити лише ті заборони й обмеження, які мають ефективний характер для подолання негативних наслідків пандемії.

1. Дахова І.І. Обмеження реалізації прав і свобод людини: конституційне регулювання та практика Європейського Суду з прав людини. *Форум права*. 2018. № 4. С. 17-25.

2. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.).

3. Посібник про дотримання прав людини в умовах карантину. URL: <http://sichpravo.org/rada-uevghory-uhvalyla-posibnyk-pro-dotrymannya-prav-lyudyny-v-umovah-karantynu/>.

4. Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення : Закон України від 24 лютого 1994 року № 4004-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4004-12>

5. Про запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2: Постанова Кабінету Міністрів України від 11.03.2020 № 211 (зі змінами і допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/211-2020-p>.

6. Про захист населення від інфекційних хвороб : Закон України від 06 квітня 2000 року № 1645-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1645-14>

7. Про правовий режим надзвичайного стану : Закон України від 16 березня 2000 року № 1550-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-14>

8. Хоббі Ю.С. Обмеження прав людини в умовах карантину: правовий аспект. *Правовий часопис Донбасу*. 2020. № 3 (72). С. 79-85.

Оксана Поклонська,
викладач кафедри
цивільно-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДИСТАНЦІЙНОЇ (НАДОМНОЇ) ПРАЦІ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

На сьогоднішній день, держава гарантує реалізацію конституційного права на працю кожному громадянину, не тільки з урахуванням гендерної рівності, роду занять, виборі професії, але й з розвитком науково-технічного прогресу та наявності карантинних обмежень на території України.

Тому, виходячи з цього, все більше набуває популярності такий режим праці як дистанційна (надомна).

Правові аспекти надомних працівників були предметом дослідження І.С. Аксенова, М.Д. Бойка, Н.В. Васильченко, З.М. Ганеєва, М.І. Кальницької, Л.П. Червінської та багатьох інших науковців [4, с.179].

Так, відповідно до ст.60 Кодексу законів про працю України (далі- КЗпП України), дистанційна (надомна) робота - це така форма організації праці, коли робота виконується працівником за місцем його проживання чи в іншому місці за його вибором, у тому числі за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій, але поза приміщенням роботодавця [2].

Як бачимо, в національному законодавстві, ототожнюється поняття дистанційної та надомної праці. Думки ж науковців з приводу цього різняться. Так, наприклад, В. О. Носенко надомну роботу розглядає як різновид дистанційної і зазначає, що дистанційними працівниками виступають висококваліфіковані спеціалісти, результатом праці яких є інтелектуальний продукт, за винятком праці надомних працівників [1, с.6].

У свою чергу, в Конвенції про надомну працю №177 від 20.06.1996 року термін "надомна праця" означає роботу, яку особа, що називається надомником, виконує:

- за місцем її проживання або в інших приміщеннях за її вибором, але не у виробничих приміщеннях роботодавця;
- за винагороду;
- з метою виробництва товарів або послуг, згідно з вказівками роботодавця, незалежно від того, хто надає обладнання, матеріали або інші ресурси, що використовуються, якщо тільки ця особа не має в своєму розпорядженні такої міри автономії та економічної незалежності, яка потрібна для того, щоб вважати її незалежним працівником відповідно до національного законодавства чи судових рішень [3].

Виходячи з вищевикладеного, основними ознаками дистанційної роботи

є: по-перше, це робота поза місцем розташування роботодавця – поза виробничими чи адміністративними приміщеннями, офісом, відокремленими структурними підрозділами, стаціонарними робочими місцями, поза територією чи об'єктом, які прямо чи побічно знаходяться під контролем роботодавця;

по-друге, дистанційна робота передбачає використання інформаційно-телекомунікаційних мереж загального користування для виконання працівником трудової функції і комунікацій з роботодавцем [1, с.3].

Доцільно звернути увагу на форму укладення трудового договору при дистанційній (надомній)праці. Так, пунктом 6-1 частини першої статті 24 КЗпП України визначено, що додержання письмової форми трудового договору є обов'язковим при укладенні трудового договору про дистанційну (надомну) роботу [2]. Також, під час дії карантинних обмежень на території України працівники можуть самостійно звернутися до роботодавця з проханням внесення змін до їх трудових договорів, а саме – про зміну їх умов праці.

Для цього працівникам необхідно написати заяву з проханням перевести їх на надомну (дистанційну) працю на період оголошеного урядом в країні карантину. У такому разі, при наявності добровільних заяв працівників, не діє вимога про двомісячний строк щодо попередження про зміни істотних умов праці. Тож роботодавець буде вправі одразу на підставі отриманих заяв від своїх підлеглих видати наказ на переведення їх на дистанційну роботу [5].

Слід зазначити, що при дистанційній (надомній) роботі працівники розподіляють робочий час на свій розсуд, на них не поширюються правила внутрішнього трудового розпорядку, якщо інше не передбачено у трудовому договорі. При цьому загальна тривалість робочого часу не може перевищувати норм, передбачених статтями 50 і 51 КЗпП України [2].

Відповідно до ст. 60 КЗпП України, виконання дистанційної (надомної) роботи не тягне за собою будь-яких обмежень обсягу трудових прав працівників. При цьому, якщо працівник і роботодавець письмово не домовились про інше, дистанційна (надомна) робота передбачає оплату праці в повному обсязі та в строки, визначені діючим трудовим договором [2]. Також, це знаходить підкріплення в ст. 4 Конвенції про надомну працю №177 від 20.06.1996 року [3].

Отже, виходячи з вище викладеного, можна зазначити, що дистанційна праця, передбачена нормами КЗпП України є тимчасовим заходом на період дії карантинних обмежень на території України. А виконання посадових обов'язків в дистанційному режимі не тягне за собою ніяких правових обмежень для працівника.

1. Вишневецька С. В. До питання про проблеми правового регулювання дистанційної зайнятості працівників. Часопис НаУОА. Серія право. Електронне наукове фахове видання Національного університету «Острозька академія». 2015. № 1 (11). С-1-11. URL : <https://lj.oa.edu.ua/articles/2015/n1/15vsvdzp.pdf>.

2. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 №322-VIII Відомості Верховної Ради України. 1971. №50. ст.375 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08> (дата

звернення- 01.02.2021)

3. Конвенція про надомну працю від 20.06.1996 №177 Міжнародна організація праці.1996. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_327#Text (дата звернення – 01.02.2021)

4. Лукаш С.С. Особливості правового регулювання праці надомних працівників. Митна справа. 2013. № Спец. вип.. С. 178-182. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ms_2013_Spets.vip._34

5. Особливості дистанційної (надомної) роботи в умовах карантину. URL: [https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/Особливості_дистанційної_\(надомної\)_роботи_в_умовах_карантину](https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/Особливості_дистанційної_(надомної)_роботи_в_умовах_карантину) (дата звернення – 02.02.2021)

Світлана Рижкова,
старший викладач кафедри
адміністративного права, процесу
та адміністративної діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ПРИНЦИПИ ДІЯЛЬНОСТІ ДМС УКРАЇНИ У ПРОТИДІІ АДМІНІСТРАТИВНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ ІНОЗЕМЦІВ

Стратегія державної міграційної політики України на період до 2025 року закріплює основні перспективні напрямки в регулюванні суспільних відносин в сфері міграції та визначає основні принципи державної міграційної політики України, серед яких верховенство права, захист прав людини та основних свобод, запобігання і боротьба з усіма формами та проявами расизму, ксенофобії та пов'язаної з ними нетерпимості; неприпустимість будь-яких форм дискримінації, заохочення культурного розмаїття, тощо[1].

Одним із пріоритетних напрямків роботи Державно-міграційної служби (далі – ДМС) та один з цілей реалізації Стратегії державної міграційної політики (Ціль 6) є виявлення осіб, які можуть становити загрозу національній безпеці держави, та потенційних нелегальних мігрантів. Згідно з Положенням про ДМС України, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2014 р. № 360, ДМС є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра внутрішніх справ і який реалізує державну політику у сферах міграції (імміграції та еміграції), зокрема протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів [2].

Сутність протидії адміністративним правопорушенням іноземців в діяльності ДМС полягає у сукупності взаємопов'язаних цілеспрямованих дій ДМС України (її посадових з осіб), спрямованих на розробку і реалізацію за-

ходів, пов'язаних з попередженням, виявленням, обмеженням та усуненням явищ і процесів, детермінуючих адміністративні міграційні правопорушення іноземців в Україні. Стосовно адміністративних міграційних правопорушень, суб'єктами вчинення яких можуть бути виключно іноземці (особи без громадянства), в чинному КУпАП, дана категорія проступків представлена статтею 203 «Порушення іноземцями та особами без громадянства правил перебування в Україні і транзитного проїзду через територію України». Відповідно, порушення іноземцями та особами без громадянства правил перебування в Україні, тобто проживання без документів на право проживання в Україні, за недійсними документами або документами, термін дії яких закінчився, або працевлаштування без відповідного дозволу на це, якщо необхідність такого дозволу передбачено законодавством України, або недодержання встановленого порядку пересування і зміни місця проживання, або ухилення від виїзду з України після закінчення відповідного терміну перебування, неприбуття без поважних причин до визначеного місця навчання або працевлаштування після в'їзду в Україну у визначений строк, а так само порушення правил транзитного проїзду через територію України. Важливо, що чинність цієї статті не поширюється на випадки, коли іноземці чи особи без громадянства з наміром набути статусу біженця незаконно перетнули державний кордон України і перебувають на території України протягом часу, необхідного для звернення до відповідного органу міграційної служби із заявою про надання їм статусу біженця відповідно до Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» [3].

Так, за статистичними показниками діяльності ДМС за ч. 1 ст. 203 КУпАП (Порушення іноземцями та особами без громадянства правил перебування в Україні і транзитного проїзду через територію України за 1 півріччя 2020 р. до адміністративної відповідальності притягнуто 5475 осіб. На порушників міграційного законодавства накладено штрафів за постановами ДМС на 13940341 грн[4]. У порівнянні з 1 півріччям 2019 р. за ч. 1 ст. 203 КУпАП до адміністративної відповідальності притягнуто— 12454 осіб[5]. Аналіз статистичних даних свідчить про те, що серед інших груп адміністративних міграційних правопорушень, саме за ч.1 ст 203 КУПаП спостерігається найбільша кількість. На зменшення порушників міграційного законодавства щодо кількості складених адміністративних протоколів у 2020 році на нашу думку, вплинула поширення у світі захворюваності на коронавірусну хворобу-2019 (SARS-Cov-2).

З метою виявлення іноземців та осіб без громадянства, які нелегально перебувають на території України ДМС спільно з органами Національної поліції, Службою безпеки України з залученням інших відомств, на території України систематично реалізують оперативно - профілактичні заходи під умовною назвою «Мігрант». Під час таких операцій співробітники зазначених органів систематично здійснюють перевірки ринків, гуртожитків, розважальних закладів, закладів громадського харчування, залізничних станцій,

автовокзалів для виявлення порушників правил перебування в Україні. Слід зазначити, що навколо реалізації та проведення зазначеної операції «Мігрант», точаться певні дискусії, так експерт з питань міграції та міжнародного притулку Дарина Толкач, стверджує, що зазначена операція суперечить принципам, які були закріплені в Національній стратегії з прав людини [6]. Важливим в діяльності ДМС у протидії адміністративних правопорушень іноземцями є певні ризики бути обвинуваченими у проявах етнічного профайлінгу, під час перевірки документів, які підтверджують законні підстави перебування іноземців на території нашої держави. Під етнічним профілюванням (профайлінг, етнічновибіркового підхід) – визнається прийняття висновків, що ґрунтуються на етнічній належності, расі, національному походженні чи релігії, а не на об'єктивних даних або індивідуальній поведінці як основі для створення правоохоронних та/або слідчих рішень про те, хто був або може бути залучений до злочинної діяльності. Етнічний профайлінг належить до ситуацій, у яких етнічна належність, раса, національність або релігія є визначальним критерієм для прийняття рішень правоохоронними органами, навіть при цьому будучи не єдиною підставою для прийняття таких рішень [7]. Виходячи з зазначеної проблематики, суттєвий резонанс в суспільстві викликали події, які сталися у січні 2020 року, під час проведення спільного рейду співробітниками ДМС та органами Національної поліції біля Ісламського культурного центру «Альраїд» у м. Київ, з метою виявлення порушників міграційного законодавства у віруючих мусульман в соборний день, коли сотні вірних ішли на джума-намаз — обов'язкову п'ятничну молитву мусульман [8]. Зазначені дії правоохоронних органів були засуджені мусульманською громадою України, правозахисниками, громадськими діячами, політиками, на думку широкого загалу правоохоронці продемонстрували упереджене ксенофобське ставлення саме до мусульман. Такі дії представників держави, на думку громадськості підживлюють ісламофобію, сіють у суспільстві недовіру та вороже ставлення до представників релігійних меншин. Активістка правозахисної організації «Без кордонів» Катерина Бабич заявила, що такі «перевірки» є виявом расизму, ксенофобії та дискримінації — ця практика ганебна й неприпустима [9]. Уповноважена Верховної Ради з прав людини Людмила Денісова засуджує проведення будь-яких рейдів чи перевірок з боку правоохоронних органів та міграційної служби під час проведення богослужіння [10]. Відповідно до статті 1 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» держава гарантує право на свободу совісті громадянам України та здійснення цього права відповідно до Конституції України, Декларації про державний суверенітет України та норм міжнародного права, визнаних Україною, соціальної справедливості, рівності, захисту прав і законних інтересів громадян незалежно від ставлення до релігії. В той же час в МВС пояснили, що здійснювали перевірку торговельних об'єктів, в результаті якої виявили 15 порушників міграційного законодавства. В подальшому відносно 12 нерегульованих мігрантів були прийня-

яті рішення про примусове повернення до країни походження, відносно 1 особи було прийнято рішення про скорочення терміну перебування на території України, ще двох іноземців було притягнуто до адміністративної відповідальності за працевлаштування без відповідного дозволу за ст. 203 КУпАП. За даними ДМС у своїй діяльності керується законодавством України, при цьому з повагою ставиться до представників релігійних і національних меншин. Також за офіційною версією МВС під час перевірки на територію мечеті, яка розташована поряд із місцем відпрацювання працівники Міграційної служби і поліцейські не заходили, права віросповідян не порушувались, проявів дискримінації на ґрунті раси, національності, релігії та громадянства працівниками допущено не було [11]. Проте незважаючи на офіційну версію МВС, Голова Меджлісу кримськотатарського народу Рефат Чубаров, висловив свою думку з приводу діяльності співробітників ДМС, та заявив: «віруючі мусульмани, зіткнулися з кричущим і масовим порушенням прав людини: по виходу з двору мечеті на них чекали співробітники ДМС та екіпіровані спецзасобами і зброєю співробітники поліції, що приїхали на 2 автобусах» [12]. Ми згодні з думкою фахівців про те, що протидія, яка засновується на превентивних засобах, не виключає застосування адміністративного примусу, притягнення нелегальних мігрантів до відповідальності. Однак саме при протидії звертається увага на актуальний останнім часом принцип забезпечення захисту прав людини – нелегального мігранта. Уряди мають пам'ятати про цей принцип у тих випадках, коли вони вживають заходів у боротьбі із нелегальним переправленням мігрантів, а також тоді, коли вони можуть у такий спосіб викликати упереджене ставлення до мігрантів. Термін «боротьба», слід застосовувати при розгляді проблеми транснаціональної організованої злочинності, що має прямий зв'язок із нелегальним переправленням мігрантів через кордон [13].

Отже на підставі вищезазначеного, з метою дотримання міжнародно-правових стандартів прав людини ДМС України у протидії адміністративним правопорушенням іноземців, на нашу думку важливим є визначення основних принципів діяльності ДМС України у вищезазначеному напрямку: а) законності; б) верховенства права; в) забезпечення прав і свобод людини; г) співробітництва держави з громадськими об'єднаннями та окремими громадянами; г) пріоритету переконання над примусом; д) координації діяльності між суб'єктами протидії адміністративним правопорушенням іноземців; е) відкритості та прозорості діяльності ДМС України; е) участі громадськості у заходах протидії та громадського контролю; ж) забезпечення відновлення порушених прав і законних інтересів; з) відшкодування збитків, шкоди, завданої адміністративним міграційним правопорушенням; і) персональної відповідальності за порушення прав і свобод людини; і) професіоналізму.

1. Про схвалення Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 12 липня 2017 р. № 482-р. / Верховна Рада України.

2. Про затвердження Положення про Державну міграційну службу України: поста- нова КМУ від 20.08.2014 р. № 360. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/360-2014-%D0%BF#Text>.

3. Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту: Закон України від 08.07.2011 № 3671-VI. Дата оновлення: 03.03.2016.

4. Показники діяльності ДМС за 1 півріччя 2020. URL : <https://dmsu.gov.ua/assets/files/statistic/year/2020.pdf>.

5. Показники діяльності ДМС за 1 півріччя 2019 р. URL : https://dmsu.gov.ua/assets/files/statistic/year/2019_6.pdf.

6. Полицейская операция “Мигрант” противоречит Нацстратегии по правам челове- ка–експерт URL:https://zmina.info/ru/news-ru/policejska_operacijia_migrant_superechit_nacstrategiji_z_prav_ljiudini_jekspertka/.

7. Словник з міграційного права / уклад.: д.ю.н., проф. Наливайко Л. Р., Полешко Е. П. Дніпро: ДДУВС, 2020. 192 с.

8. Під Київською мечеттю затримували мусульман – Чубаров URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2020/01/31/7239053/>.

9. Рефат Чубаров: ті, що прийшли до мечеті з облавою — то були рідні брати Росій- ських ФСБшників URL:<https://islam.in.ua/ua/novyny-u-krajini/refat-chubarov-ti-shcho-pryushly-do-mecheti-z-oblavoyu-buly-ridni-braty-rosiyskyh>.

10. Денісова засудила рейд Держміграційної служби біля мечеті в Києві: URL: <https://gordonua.com/ukr/news/society/-denisova-zasudila-rejd-derzhmigratsijnoi-sluzhbi-bilja-mecheti-v-kijevi-1485461.html>.

11. У Києві виявлено порушників міграційного законодавства. URL : https://mvs.gov.ua/ua/news/27833_U_Kivi_viyavleno_porushnikov_migracijnogo_zakonodavstva.htm.

12. Чубаров обурений діями міграційної служби біля мечеті у Києві. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-kyiv/2867130-cubarov-oburenij-diami-migracijnoi-sluzhbi-bila-mecheti-u-kievi.html>.

13. Серова І. Теоретико-концептуальні проблеми міжнародно-правового визначення нелегальної міграції та механізмів протидії даному явищу / І. Серова // Юридичний жур- нал № 3 – 2006 URL:<http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2>.

Вікторія Сенько,
викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

УНІВЕРСАЛЬНИЙ ХАРАКТЕР ПРОЯВУ КОНСТИТУЦІЙНИХ ЦІННОСТЕЙ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ

Венеціанська комісія Ради Європи майже 30 років спрямовує свою ро- боту на захист європейських правових цінностей, які ґрунтуються на забез- печенні верховенства права, зміцнення конституційної демократії, повазі прав і основних свобод людини й громадянина. Десятки країн з інших конти-

ментів також приєдналися до цих зусиль та вносять істотний внесок у подолання всіляких громадських деформацій і зміцнення правової держави у своїх країнах.

На теоретико-концептуальному рівні є величезні успіхи по формуванню глибоко обґрунтованих і загальноприйнятних стандартів правової й конституційної культури. Основне питання полягає в тому, наскільки правова культура зумовлює характер і мотиваційні прояви політичної культури, політичних інститутів суспільства і чи є вона необхідною частиною сучасного парламентаризму.

Дане питання досить актуальне і потребує всебічного обговорення.

Безліч бід, соціальних потрясінь, що спіткали людство в багатьох країнах, на мій погляд, в основному обумовлені дефіцитом конституціоналізму, розривом, що виник між аксіологією конституції, основоположними принципами та нормами основного закону країни й реальним життям.

Функціональні та інституційні рішення, що гарантують стабільний і динамічний розвиток соціального суспільства не тільки в реальному житті, але і на конституційному рівні, не відповідають новим викликам часу. Про це свідчать не тільки результати оцінки індексу верховенства права в більш ніж 100 країнах світу, але і припливи та відливи в формуванні Європейського Союзу, міжнародна нестабільна обстановка, зверх політизація процесу конституційного розвитку, особливо в країнах континентального правопорядку.

Наукові підходи до розв'язання проблем суперечливі, і розробка єдиної доктрини далека від задовільного рівня. Переломним можна вважати прийняття 106-м пленарним засіданням Венеціанської комісії Доповідь про контрольний список верховенства права, який, однак, для втілення в життя повинен пройти серйозний та довгий шлях.

На рівні різних гілок влади вельми різні уявлення про поняття «конституціоналізм», «конституційна культура», «конституційна діагностика», «конституційний моніторинг» і про більшість інших понять вихідного значення, про їх взаємозв'язки та взаємозумовленість, в результаті цього, поки що не знайдені дієві та загальноприйнятні рішення для розкриття, оцінки та подолання кожного порушення конституційного балансу в країні. А це найнебезпечніша хвороба суспільної практики в сучасному світі.

Системні розв'язання правових проблем часто є результатом дій, продиктованих політичною доцільністю, що призводить до подальшого ускладнення хвороб, що наздоганяють суспільний організм, коли вже неминучі «хірургічні втручання».

З точки зору гарантування самодостатності конституції, поки що не знайдені рівноцінні вирішення питань реалізації потенціалу безпосередньої демократії та гарантування конституційної ролі громадянського суспільства, впровадження дієвих інститутів конституційної відповідальності й моніторингу конституціоналізму, забезпечення динамічного балансу гілок влади, перетворення верховенства права в наріжний камінь суспільної поведінки та

ряду інших питань.

Для розв'язання питання «що робити?» вважаю за доцільне використувати такі основні підходи.

1. Незважаючи на безліч визначення поняття «конституція», вважаю за необхідне висунути первинною наступну тезу: конституція – це суспільна злагода навколо основоположних принципів, цінностей та правил буття. Вона в першу чергу є основним законом громадянського суспільства і повинна мати рівноцінні та дієві механізми захисту, а також втілення їх в життя. Конституція як основний закон цивілізованого співжиття є гарантією і засобом забезпечення стабільного і динамічного розвитку.

А це можливо тільки в тому випадку, коли через конституцію верховенство права стає основою: а) соціальної поведінки особистості, б) політичної поведінки політичних інститутів держави, в) суспільної поведінки влади. Цей процес, в свою чергу, повинен бути об'єктом, що діє безперервно та системно, відповідно конституційному моніторингу [1, с. 5-16]. Саме цим шляхом можливо зміцнити імунну систему суспільного життя.

2. Ініційований міжнародним співтовариством новий порядок стабільного розвитку ніколи не втілиться в життя, якщо в міжнародних та внутрішньодержавних відносинах не буде забезпечено необхідний і достатній рівень конституційної культури, що базується на принципах конституціоналізації соціального життя, справедливості та верховенства прав. Реалізація одностайно прийнятих Генеральною Асамблеєю ООН у вересні 2015 року у період до 2030 року 17 цілей та 169 завдань стабільного розвитку, спрямована на створення саме такого світу, в якому найважливішими передумовами розвитку стануть, зокрема, демократія, верховенство права, розумне правління. Зобов'язанням держав світу вважається «сприяння розвитку верховенства права на національному та міжнародному рівнях та забезпечення всім рівного доступу до правосуддя». А це вимагає рівноцінного рівня конституційної культури.

Саме конституціоналізм має виступати як загальний правовий принцип характеристики соціальної поведінки суспільства та його гілок влади. Тому завдання полягає не в простому застосуванні конституції, а в формуванні такої соціальної системи, в якій конституція реалізується кожною клітиною цієї системи як умова її існування.

3. Існування конституціоналізму має перш за все аксіологічний характер та пов'язаний з реалією конституційної культури. Конституціоналізм – не стільки свідчення письмовій конституції, скільки прояв конституційної культури, осмислене існування конституційного ладу та його істотних елементів в реальному житті. Конституціоналізм, як і право – це об'єктивне свідчення ступеня цивілізованого співжиття соціального суспільства, гарантія стабільного і динамічного розвитку даного товариства [2, с. 29].

Отже, конституціоналізм – характеристика сутності взаємоузгодженого існування соціального суспільства, свідоцтво зрілості політичних інститутів

й суспільних відносин, рівня правового регламентування на основі принципу верховенства права.

Конституціоналізм – вища мета цивілізованого співжиття, до якого суспільство має постійно прагнути, щоб забезпечити стабільний, ефективний та безпечний розвиток.

Через це конституціоналізація суспільного життя має стати визначальним критерієм оцінки діяльності як глави держави, так і законодавчої, виконавчої та судової гілок влади.

1. Арутюнян Г. Конституціоналізм як фундаментальний принцип права в правовій державі // Конституційне правосуддя. 2012. № 1. С. 5-16;

2. Бондар Н. Концепція судового конституціоналізму: методологія дослідження в світлі практики конституційного правосуддя. Конституційне правосуддя. 2012. № 1. С. 29.

Юлія Ус,
викладач кафедри
цивільно-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

СТАДІЇ НОТАРІАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Розгляд питання про місце нотаріату в системі юстиції і про його природу приводить до висновку про те, що нотаріальна діяльність є процесуальною за своїм характером.

Змістом цієї діяльності є сукупність взаємних прав та обов'язків суб'єктів процесу – нотаріальних органів і осіб, які звертаються за вчиненням нотаріальних дій. Об'єднані нотаріальними правовідносинами, ці суб'єкти здійснюють процесуальні дії, спрямовані на досягнення відповідної мети.

Метою нотаріального процесу є надання суспільним відносинам визначеної законом форми, яка має забезпечити захист і охорону прав та інтересів фізичних і юридичних осіб [1].

Вчинення нотаріальних дій виконує чітко встановлене коло осіб. Їх конкретний склад і обсяг компетенції встановлені законодавством (статті 1,3, 34—38, 40 ЗУ "Про нотаріат"). Природа нотаріального процесу характеризується суворо передбаченою компетентністю вчинення функцій і вимогами встановлення чітко визначеного певного ступеня професіоналізму в діяльності всіх посадових осіб як суб'єктів - організаторів процесу [2].

До компетенції нотаріальних органів належать різні за складністю провадження. Для того, щоб позбавитись можливих помилок, необхідно визначити, до яких стадій потрібно віднести окремі нотаріальні дії, які потім складуть нотаріальне провадження або окремий його етап [3].

В нотаріальному процесі можна виділити три обов'язкові стадії:

1. Порушення нотаріального провадження;
2. Підготовка до вчинення нотаріальної дії;
3. Розгляд нотаріальної справи по суті та написання нотаріального акта.

Стадія порушення нотаріальної справи складається з подання заяви (або усного звернення до нотаріуса) і прийняття її посадовою особою, яка вчиняє нотаріальну дію. Прийняттю заяви передуює перевірка передумов права на вчинення даної нотаріальної дії і умов здійснення цього права. Стадія порушення нотаріального провадження починається з моменту звернення заінтересованої у вчиненні нотаріальної дії особи до нотаріуса або іншої посадової особи і закінчується в той момент, коли нотаріус прийме рішення про те, що вправі і повинен вчинити дану нотаріальну дію або зобов'язаний в її вчиненні відмовити [4].

Підстави до відмови у порушенні нотаріальної справи вичерпно закріплені у законодавстві. Так, ст. 49 ЗУ "Про нотаріат" передбачає, що нотаріус або інша посадова особа, що вчиняє нотаріальну дію, відмовляють у вчиненні нотаріальної дії, якщо: вчинення такої дії суперечить законові; дії підлягають вчиненню іншим нотаріусом чи іншою посадовою особою; з проханням про вчинення нотаріальної дії звернулася недієздатна особа або представник, який не має необхідних повноважень; правочин, що укладається від імені юридичної особи, не відповідає обсягу її цивільної правоздатності [5].

Нотаріус чи інша посадова особа, яка вчиняє нотаріальні дії, не приймають для вчинення нотаріальних дій документи, якщо вони не відповідають вимогам законодавства або містять відомості, що порочать честь і гідність фізичних осіб. Нотаріус не пізніше як у триденний строк виносить постанову про відмову у вчиненні нотаріальної дії, яка не відповідає певним вимогам (ч. 3 ст. 49 ЗУ "Про нотаріат") [4].

Стадія підготовки має своїм завданням створити необхідні умови для правильного вчинення нотаріальної дії, забезпечити законність і обґрунтованість нотаріального акта. Підготовка до вчинення нотаріальної дії починається після того, як нотаріус впевнився, що у нього немає процесуально-правових підстав до відмови у порушенні даної нотаріальної справи, і закінчується, коли нотаріус переконається в наявності всіх необхідних умов для вчинення нотаріального акта.[4].

Нотаріус повинен також вирішити, якими засобами можна обґрунтувати наявність або відсутність цих юридичних фактів, тобто з'ясувати коло доказів по справі. Установивши факти і докази, що їх підтверджують, нотаріус повинен визначити коло суб'єктів процесу. Передусім це заінтересовані особи та їх представники. Після з'ясування кола суб'єктів нотаріус зобов'язаний вжити заходів щодо їх повідомлення, які б забезпечили їх участь у процесі.

Здійснивши всі підготовчі дії, нотаріус переходить до **стадії розгляду справи** по суті і вчинення нотаріальної дії, яка закінчується винесенням відповідного процесуального документа: видачею нотаріального свідоцтва або

вчиненням посвідчувального напису. Саме в цій стадії нотаріус повинен переконатися в тому, що зміст дій, які вчиняються, відповідає вимогам закону і дійсним намірам сторін.

Ця стадія складається з кількох частин: підготовчої; вчинення посвідчувального напису або видачі свідоцтва; реєстрації нотаріальної дії.

Зміст підготовчої частини складають дії, пов'язані з установленням фактичних обставин справи. З цією метою нотаріус перевіряє надані документи, дає їм підсумкову оцінку, робить висновок щодо юридичних фактів, права або законного інтересу особи, яка звернулася за вчиненням нотаріальної дії.

До змісту підготовчої частини належить також вчинення попередніх дій, які повинні передувати вчиненню нотаріального акта з деяких справ.

У межах підготовчої частини при посвідченні правочинів та вчиненні деяких інших нотаріальних дій у випадках, передбачених законодавством, перевіряється справжність підписів учасників правочинів та інших осіб, що звернулися за вчиненням нотаріальної дії (ст. 45 ЗУ "Про нотаріат").

Стаття 52 ЗУ "Про нотаріат" передбачає, що всі нотаріальні дії реєструються в реєстрах нотаріальних дій. Запис нотаріальної дії в реєстрі провадиться нотаріусом або іншим працівником державної нотаріальної контори або особою, яка перебуває у трудових правовідносинах із приватним нотаріусом, тільки після того, як посвідчувальний напис на документі або документ, що видається нотаріусом, ним підписані.

За результатами розгляду теми можна зазначити, що нотаріальний процес є різновидом юридичного процесу і зводиться до передбаченого законом порядку вчинення нотаріальних дій, він характеризується складним структурним змістом. Елементами нотаріального процесу є його суб'єкти, стадії і провадження, що дозволяють окреслити просторово-часові межі та предметний зміст цієї форми діяльності.

1. Нотаріальний процес та його стадії / Наукова стаття.- [Електронний ресурс].- Режим доступу: https://studopedia.com.ua/1_21723_notarialniy-protses-i-yogo-stadii.html.

2. Поняття та зміст нотаріального процесу / Наукова стаття.- [Електронний ресурс].- Режим доступу: <https://lawbook.online/protses-ukrajini-tsvilniy/ponyattya-zmist-notarialnogo-58149.html>.

3. Нотаріальний процес і його стадії / Наукова стаття.- [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://ibib.ltd.ua/notarialniy-protses-yogo.html>.

4. Стадії нотаріального процесу / Наукова стаття.- [Електронний ресурс].- Режим доступу: <https://lawbook.online/protses-ukrajini-tsvilniy/stadiji-notarialnogo-protsesu-57494.html>.

5. Закон України "Про нотаріат" редакція від 8 серпня 2020 року,- № 3425-ХІІ, / Відомості Верховної Ради(ВВР).- [Електронний ресурс].- Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text>.

**Анна Хаджи,
Інна Козубай,**
старші викладачі кафедри
соціально-гуманітарних дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

КУЛЬТУРНА ІДЕНТИЧНІСТЬ У СИСТЕМІ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Сьогодні неможливо знайти культури, які не відчували б на собі впливу з боку культур інших народів. Активний процес глобалізації призводить до розширення взаємозв'язків і взаємозалежностей різних країн, народів і культур. Зміни в політиці, економіці та культурі супроводжуються також роз'єднанням культур і народів, викликають у деяких націй прагнення до культурного самоствердження, бажання зберегти власні культурні цінності і є причиною загострення проблеми національної ідентичності.

Наукове поняття «ідентичність» має глибоке історичне коріння, які ведуть нас до філософії Аристотеля і традицій метафізики.

Ідентичність – усвідомлення людиною своєї приналежності до будь-якої соціальної групи, що дозволяє їй визначити своє місце в соціокультурному просторі і вільно орієнтуватися в навколишньому світі. Оскільки кожен індивід може бути одночасно членом декількох соціальних і культурних спільнот, в залежності від типу групової приналежності прийнято виділяти такі види ідентичності: громадянську, національну, етнічну, культурну, професійну, політичну, релігійну.

Багато дослідників - А. Тешфел, Е. Еріксон, Дж. Тернер, Дж. Мід, І. Гоффман та інші – розглядають ідентичність як форму самоопису, самопрезентації людини, який оцінює свою віднесеність до зовнішнього світу, когнітивна структура, в якій поєднані зв'язки, відносини, оцінки, які структурують місце і зв'язок даного конкретного індивіда в соціумі.

В культурології та міжкультурної комунікації ідентичність є підставою для національної і культурної тотожності, індикатором свого і протилежності чужому. Отже, міжкультурну комунікацію можна розглядати як взаємовідношення протистоянь ідентичностей, при якому відбувається взаємодія партнерів по комунікації. Комунікація служить завданню підтримки спільноти на рівні максимальної інформаційної та смислової відкритості для людей.

Мета нашої роботи – розглянути культурну ідентичність в якості одного із значущих інструментів, який впливає на сам процес комунікації.

О. П. Садохін визначає культурну ідентичність як «приналежність індивіда до будь-якої культури або культурної групи, яка формує ціннісне став-

лення людини до самої себе, інших людей, суспільства і світу в цілому» [1].

Культурну ідентичність часто співвідносять з національною ідентичністю: «Ключовим фактором культурної ідентичності є національна ідентичність... більшість людей у сучасному світі соціалізовані і піддані пропаганді, аби вони піддавалися національній і культурній ідентичності» [3].

Зіставлення культурної ідентичності з національною є найпростішим розумінням феномену культурної ідентичності та її проблем в умовах глобалізації. Так, Дж. Фрадмен розглядає її як варіативний феномен та виокремлює такі варіанти культурної ідентичності: раса, традиційна етнічність, модерна етнічність та життєвий стиль. Співвідносячи культурну ідентичність та глобалізаційні проблеми, дослідник говорить про зміни в культурі та зазначає про своєрідний «вибух» нових культурних рухів [2].

Міжкультурна комунікація, з одного боку, сприяє культурному зближенню між народами через міжкультурне спілкування і пізнання, з іншого боку, може призвести до перегляду і відмови від деяких традиційних цінностей власної культури, зрештою – до втрати культурної самобутності. В результаті взаємодії локальних культур стираються кордони між своїм і чужим. Тенденція змішання культур стає характерною для окремих індивідів і цілих товариств.

Вивчення питання формування культурної і національної ідентичності в умовах міжкультурної взаємодії та глобального світу дозволяє зробити висновок про те, що взаємовплив народів і культур здатен призвести до силового протистояння етносів і до посилення локальних ідентифікацій. Яскраво виражена тенденція до уніфікації культур загострює у деяких націй потребу у збереженні власних культурних цінностей.

Таким чином, культурна ідентичність справляє визначальний вплив на процес міжкультурної комунікації. Так, вона передбачає сукупність деяких стійких якостей, завдяки яким ті чи інші культурні явища або люди викликають у нас почуття симпатії або антипатії. Залежно від цього, ми обираємо відповідний тип, манеру і форму спілкування з ними.

1. Садохин, А. П. Межкультурная коммуникация. М., 2004. С. 57.

2. Friedman J. Cultural Identify & Global Process. London: SAGE Publications, 1996. 270 p.

3. Mathews G. Global culture / individual identity: searching for home in the cultural supermarket. London: Routledge, 2000. 228 p.

Ігор Чоботько,
викладач

**Владислав Ластовкін,
Віктор Счастливець,**
старші викладачі
кафедри фізичного виховання
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ОБГРУНТУВАННЯ РОЗВИТКУ ФІЗИЧНИХ ЯКОСТЕЙ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ З ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЧАС ПАНДЕМІЇ COVID-19

Світова пандемія Covid-19, докорінно змінила звичний уклад життя всіх без винятку людей. Примусові карантинні заходи, що розпочалися із 12 березня 2020 року в Україні і станом на листопад 2020, тільки посилюються (карантин вихідного дня), негативно впливають на фізичну активність переважної частини українців. Ця гіподинамія спричинена змушеним перебуванням людини в обмеженому просторі. Обмеження рухової активності людини суперечить біологічним законам її розвитку. Недостатність рухової активності небезпечна тим, що спочатку людина не помічає небезпеки для здоров'я, навіть суб'єктивно відчуває певний «комфорт».

Що стосується студентів правоохоронної діяльності, то їхня майбутня діяльність буде характеризуватися напруженістю, різкими перепадами фізичних і психологічних навантажень, що впливатиме на зниження якості виконання оперативно-службових завдань. Тому студентам правоохоронної діяльності, особливо в умовах Covid-19, й карантинних обмежень, що він спричинив, необхідні не тільки високі вимоги до теоретичних знань, а й високі фізичні якості, щоб у будь-який момент застосувати спеціальну фізичну підготовку.

Згідно з твердженнями медиків і фізіотерапевтів, якщо людина знаходиться в хорошій кондиції, то вона є фізично здоровою і психічно урівноваженою. У спортивній фізіології поняття «кондиція» означає функціональний стан тренуваності органів, що насичені киснем, тобто стан кардіо-респіраторної системи, включаючи газообмін [1].

Враховуючи що жорсткий карантин передбачає умови замкнутого простору, ми не будемо розглядати використання циклічних вправ (ходьба, біг, плавання і т.д.), зосередимося на локальних видах вправ.

У табл. 1, ми відобразили найбільш поширені способи підвищення фізичних кондицій з використанням силових вправ.

Характеристика методик підвищення фізичних кондицій в карантинних умовах

Методика	Переваги	Недоліки
Кроссфіт	<ul style="list-style-type: none"> - всебічний розвиток м'язів і зв'язок; - розвиток витривалості, силової витривалості, - вибухова сила, гнучкість; - зміцнення функціональних систем організму людини 	<ul style="list-style-type: none"> - необхідність у використанні спеціального тренувального майданчика; - необхідність у використанні вільних обтяжень (штанга, гирі): - потрібні навички виконання важкоатлетичних вправ, що виконуються зі штангою, таких як ривок, поштовх, протяжка штанги, присідання і становя тяга штанги
Тренування за способом Пола Уайда і Чарльза Бронсона	<ul style="list-style-type: none"> - для тренування не потрібно спеціального устаткування; - всебічний розвиток всіх груп м'язів і зв'язкового апарату 	<ul style="list-style-type: none"> - багато часу приділяється ізометричним вправам
Калістеніка	<ul style="list-style-type: none"> - гармонійний розвиток максимальної сили і силової витривалості; - розвиток гнучкості в суглобах рук 	<ul style="list-style-type: none"> - необхідність у використанні турніка в тренувальному процесі; - переважний розвиток м'язів плечового поясу і спини над м'язами ніг

Розглянемо кожну із запропонованих методик детальніше.

Кросфіт - суть тренувального заняття полягає в тому, що вправи виконуються в формі кругового тренування, тобто студент робить вправи одну за іншою з мінімальним відпочинком між ними або без нього. Вправи носять як аеробний, так анаеробний характер.

Вправи виконуються як з власною вагою, так і з вільними обтяженнями (штанга, гирі). Так як в тренуваннях по кросфіту використовується безліч різноманітних вправ, досягається ефект всебічного розвитку м'язово-зв'язкового апарату людини і його функціональних систем.

Методика Пола Уайда і Чарльза Бронсона [2; 3] – це систематизоване тренування в'язнів у камері. Тренувальні заняття проходять в камері ув'язнення з використання підручних засобів (стілець, стіл, рушник), з вагою власного тіла, при можливості використовується вага тіла співкамерника.

Вправи виконуються як в динамічному, так і статичному режимах. Запропоновані комплекси вправ для студента від початкового до високого рівня фізичної підготовленості.

Калістеніка – вправи з вагою власного тіла. Тут переважають вправи силового характеру, які виконують з вагою власного тіла та використанням гімнастичної поперечини (турніка).

Таким чином, теоретичний аналіз популярних методик тренування в обмеженому просторі, а в нашому випадку карантинних умовах, дозволяє зробити висновки про те, що провідною запорукою підтримки фізичних кон-

дицій є сила м'язів рук, ніг, тулуба в різних її проявах. Отже, побудова методики підтримки фізичних кондицій для розвитку фізичних якостей студентів правоохоронної діяльності в умовах карантину, може здійснюватися з використанням силових вправ із власною вагою.

Виходячи з даного висновку, пропонується спосіб підбору комплексів силових вправ, що враховують індивідуальні особливості і переваги студента. При складанні комплексу вправ самостійного тренувального заняття, необхідно дотримуватися наступних рекомендацій:

- на першій стадії тренувального процесу виконувати по одному підходу до кожної обраної вправи;
- для наступного тренувального заняття вибираються вправи, які не були включені в попереднє заняття;
- у процесі тренування настане момент, коли після виконання всього комплексу з'явиться почуття, що ще «залишилися сили», в цьому випадку слід повторити вправи в тій же кількості;
- тривалість заняття від 20 - 30 хвилин до однієї години;
- частота занять в тиждень залежить від особливостей відновлення.

Як правило, для організму молодшої людини рекомендується чергувати навантаження і відпочинок в такий спосіб: один день - тренувальне заняття і один день відпочинку. Після виконання комплексу силових вправ необхідно виконати вправи на гнучкість.

1. Бронсон Ч. Фітнес в одиночній камері. Available at: <http://zhimlezha.ru/wp-content/uploads/CHarlz-Bronson.-Fitnes-v-odinochnoy-kamere.-2017.pdf>

2. Уайд П. Тренувальна зона 2. Просунуті техніки фізичних тренувань. Санкт-Петербург, 2015.

5. Хедман Р. Спортивна фізіологія. Переклад зі шведської; передмову Л.А. Іоффе. Москва, 1980.

Ірина Шило,
викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ВИЗНАЧЕННЯ ОЗНАК СУБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ ЗА ч. 2 ст. 121 КК УКРАЇНИ

Умисним тяжким тілесним ушкодженням, відповідно до ст. 121 Кримінального кодексу України, є тілесне ушкодження, яке є небезпечне для життя в момент заподіяння, чи таке, що спричинило втрату будь-якого органу або його функцій, психічну хворобу або інший розлад здоров'я, поєднаний зі

стійкою втратою працездатності не менш як на одну третину. [1]

Аналіз диспозиції суб'єктивної сторони за ч. 2 ст. 121 КК України характеризується змішаною *формою вини*, тобто наявністю в одному складі злочину двох різних форм вини: умислу і необережності, які існують незалежно одна від одної.[2]

Мета умисного заподіяння тяжкого тілесного ушкодження впливає на кваліфікацію цього діяння лише в одному випадку - коли нею є залякування потерпілого або інших. Водночас, встановлення мотиву і мети при заподіянні умисного тяжкого тілесного ушкодження є обов'язковим, оскільки у ряді випадків наявність певних мотиву чи мети є підставою для кваліфікації такого діяння за іншими статтями КК. [1]

Щодо психічного ставлення винної особи до наслідків, які передбачені ч. 2 ст. 121 КК України, то психічне ставлення до настання наслідків у вигляді спричинення тяжких тілесних ушкоджень з *прямим умислом*, а от щодо смерті особи, з *необережністю*.

Відповідно до п. 26 ППВСУ № 2 «... у випадках, коли особа, яка позбавила потерпілого життя чи заподіяла йому тяжке тілесне ушкодження, передбачала можливість настання шкідливих наслідків своїх дій чи бездіяльності, але легковажно розраховувала на їх відвернення (злочинна самовпевненість), або ж не передбачала можливості настання таких наслідків, хоча повинна була й могла їх передбачити (злочинна недбалість), її дії слід розглядати як убивство через необережність чи заподіяння необережного тяжкого або середньої тяжкості тілесною ушкодження і кваліфікувати відповідно за ст. 119 КК України чи ст. 128 КК України...» [3].

Так, Шепетівським міськрайонним судом Хмельницької області було встановлено, що 3 вересня 2019 року близько 02 год. 20 хв. винна, з метою встановлення місця перебування свого співмешканця, припускаючи, що він перебуває у іншої жінки, прийшла до її квартири та, зайшовши з її дозволу, виявила на балконі співмешканця, який переховувався від неї, та нанесла йому один удар долонею правої руки в обличчя. Винна, будучи обуреною обманом та зневажливою поведінкою до неї, під час словесного конфлікту, на ґрунті ревності, умисно нанесла власниці квартири два удари долонями рук в обличчя. В подальшому, обома руками схопила її за волосся та, шарпаючи, перемістила потерпілу в коридор квартири. Не зважаючи на дії співмешканця, який намагався припинити конфлікт, винна умисно нанесла один удар кулаком руки в ділянку носа жінці, від якого потерпіла втратила рівновагу та через відкриті входні двері в квартиру, впала спиною на бетонну поверхню сходової площадки, вдарившись потиличною ділянкою голови. Згодом, винна умисно, схопивши за одяг потерпілу, підтягнула та кинула, внаслідок чого остання знову впала та вдарилася потиличною ділянкою голови об сходову площадку. В подальшому, прикладаючи значну фізичну силу та, утримуючи потерпілу за одяг, котра перебувала у безпорадному стані, винна умисно протягнула її бетонними сходами вниз до сходової площадки між другим та пе-

ршим поверхами, внаслідок чого потерпіла, неодноразово, вдарялася до виступаючих частин бетонних сходів головою та іншими частинами тіла. В результаті таких дій, потерпілій було завдано тілесні ушкодження у вигляді відкритої черепно-мозкової травми в сукупності з іншими травмами, що відносяться до тяжких тілесних ушкоджень, як небезпечні для життя в момент заподіяння, що призвели до смерті потерпілої особи. Відповідно до висновку комплексної судової психолого-психіатричної експертизи обвинувачена на момент вчинення інкримінованого їй злочину не перебувала в стані афекту, стресу та фрустрації, які є підставою для кваліфікації «сильного душевного хвилювання» (юридична категорія) [4].

Якщо смерть потерпілого настала від ушкодження, одержаного при падінні від поштовху чи удару, коли винна особа не бажала або свідомо не припускала настання таких наслідків, то винного дії не можна розглядати, як умисне вбивство, такі дії, залежно від змісту суб'єктивної сторони злочину, можуть кваліфікуватися як вбивство через необережність чи як умисне тяжке тілесне ушкодження, що спричинило смерть потерпілого.

Для встановлення причин смерті, тяжкості й характеру тілесних ушкоджень, – слідчий або прокурор зобов'язані забезпечити проведення експертизи (ч. 2 ст. 242 Кримінального процесуального кодексу України).

Відповідно до п. 27 ППВСУ № 2 «... при цьому слід враховувати, що визначення наявності ознак особливої жорстокості, мучення, мордування, катування, знівечення обличчя є компетенцією суду. Встановлювати ж, чи є знівечення обличчя непоправним, необхідно за допомогою судово-медичної експертизи. Водночас треба мати на увазі, що висновки судово-медичних експертиз містять лише медичну оцінку наслідків злочинного діяння і саме в такому розумінні вони повинні оцінюватися судами при вирішенні питання про доведеність винуватості особи у злочині, обставин його вчинення та про його кримінально-правову кваліфікацію...» [3].

Так, наприклад Верхньодніпровський районний суд Дніпропетровської області встановив, що обвинувачений, маючи намір спрямований на заподіяння потерпілому тілесних ушкоджень, *усвідомлюючи свої протиправні дії та бажачучи їх подальшого настання, умисно, цілеспрямовано*, кулаками своїх обох рук наніс потерпілому не менше шести ударів в область голови від яких останній впав на землю. В цей час винний підійшов до лежачого на землі потерпілого, підняв його з землі та маючи намір спрямований на заподіяння останньому тілесних ушкоджень, *усвідомлюючи свої протиправні дії та бажачучи їх подальшого настання, умисно, цілеспрямовано* кулаком своєї правої руки наніс один удар в область обличчя, від якого останній впав на стоячий біля входу в жилий будинок тапчан після чого, продовжуючи переслідувати свій злочинний намір наніс ще не менше шести ударів потерпілому в область тулуба. Від отриманих тілесних ушкоджень настала смерть потерпілого. Згідно висновку судово-медичної експертизи, потерпілому було заподіяно тілесні ушкодження у вигляді закритої тупої черепно-мозкової травми з

крововиливами під м'якими мозковими оболонками та внутрішньо мозковими крововиливами в ділянках обох тім'яних долей головного мозку, синцями на шкірі верхніх та нижніх повік обох очей, на перехідній обвідці нижньої губи травма є прижиттєвою, могла утворитися від дії тупого твердого предмету (предметів) з обмеженою контактуючою поверхнею, або при співударі о такий (такі), знаходиться в прямому причинному зв'язку з причиною смерті та відноситься до тяжких тілесних ушкоджень за критерієм небезпеки для життя стосовно до живих осіб. Виявлені при проведенні судово-медичної експертизи трупа тілесні ушкодження могли бути утворені від дії тупого твердого предмету (предметів) з обмеженою контактуючою поверхнею, або при співударі о такий (такі), не виключено, зокрема, від ударів долонями, або (а також) кулаками рук, або (а також) ногами, взутими у взуття [5].

Отже, ми бачимо, наявність прямого умислу на спричинення тілесних ушкоджень. Однак, щодо настання смерті, то ставлення винної особи може бути як у вигляді злочинної самовпевненості, тобто особа передбачала настання наслідків у вигляді смерті, однак розраховувала на те, що смерть не настане. У разі, коли особа не передбачала можливість настання смерті, то необхідна кваліфікація за ст. 119 КК України.

1. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України URL: <http://yurist-online.com/ukr/uslugi/yuristam/kodeks/024/119.php>. (дата звернення 03.02.2021 р.)

2. Шалгунова С.А., Скок О.С. Аналіз судової практики розмежування спричинення тяжких тілесних ушкоджень, внаслідок яких настала смерть та умисного вбивства. Theoretical and practical aspects of the development of the European Research Area: monograph / edited by authors. 3rd ed. Riga, Latvia : "Baltija Publishing", 2020. p. 293-260.

3. Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи : Постанова Пленуму Верховного суду України від 07.02.2003 № 2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-03> (дата звернення: 01.04.2020).

4. Вирок Шепетівського міськрайонного суду Хмельницької області. Справа № 688/4002/1. Номер провадження 1-кп/688/273/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/86683167> (дата звернення: 12.04.2020).

5. Вирок Верхньодніпровського районного суду Дніпропетровської області. Справа № 455/1364/19. Номер провадження 1-кп/452/22/2020. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/88541517> (дата звернення: 20.04.2020).

Тамара Шубенок,
старший викладач кафедри
соціально-гуманітарних дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ПРАВА ЛЮДИНИ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID-19

У 2020 році людство зіштовхнулося з однією з найважчих криз ХХІ століття – пандемією COVID - 19, яка вразила увесь світ, і вважається найбільшою біологічною, санітарною, а також соціальною катастрофою. Вона діє на економіку країн, охорону здоров'я, безпеку, а також політику, чинить вплив на взаємовідносини між людьми. Уряди країн світу стикаються з її руйнівним впливом та намагаються вирішити цю багатогранну проблему у залежності від можливостей кожної країни. У країнах вводяться карантинні заходи та блокування (lockdown), закриваються школи, університети, кафе, ресторани, спортивні та культурні центри з метою уповільнення розповсюдження цієї вірусної інфекції. Але всі ці заходи мають і інший бік медалі, тому що вони сприяють численним кризам майже у всіх сферах людського життя. Ця криза є нагадуванням про загальну людську гуманність і про те, що ми всі рівні за гідністю та правами людини.

Міжнародна система права, яка народилася ще у ХХ столітті, займає зараз в умовах пандемії головне місце. В основі прав людини лежить суспільний договір: як захист від перевищення влади держави, так і вимоги до держави використовувати свої повноваження для захисту життя, здоров'я та добробуту людини. Тому надзвичайні повноваження, які уряди країн мають за цих надзвичайних ситуацій, повинні використовуватись з обережністю, щоб і захистити людину і з повагою поставитись до її прав. Люди повинні зрозуміти, що заходи заборони вводяться тимчасово, постійно контролюються і переглядаються та є однаковими для всіх категорій суспільства.

У багатьох країнах громади об'єднуються, щоб підтримувати одне одного за допомогою індивідуальних та колективних актів доброзичливості, допомагаючи літнім сусідам або іншим більш вразливим групам населення. Також групи та активісти Amnesty International (всесвітній рух понад 7 млн людей, що привертають увагу до порушення загальноновизнаних прав кожної людини та виступають за дотримання міжнародних стандартів) мобілізують громадськість з метою вчинення тиску на осіб, що порушують права людини.

Слід зазначити, що криза – пандемія COVID – 19, є проблемою не тільки бідних країн світу, а й тих, що вважаються найкращими економіками світу. Так, наприклад, у Великобританії існують також реальні виклики. Як зазначив професор Філіп Алстон - експерт ООН з питань бідності та прав людини - у 2018 році, коли він відвідав Великобританію, 14 мільйонів людей

живуть у злиднях, залежать від продовольчих банків та благодійних організацій. Але британці вважають, що вони повинні нести відповідальність один перед одним у цій кризі, а уряд має головний обов'язок захищати їх здоров'я та добробут. Він може виконувати свої зобов'язання, лише якщо ставить права людини в центр своєї відповіді. Уряд Великобританії запровадив ваучері на харчування для дітей, які отримують безкоштовне шкільне харчування.

Надзвичайна ситуація, спричинена COVID-19, також створила вразливість для груп, які, як правило, не вважаються такими: медичні працівники, працівники розважальної / культурної, харчової промисловості та журналісти. Крім того, це посилило існуючу нерівність (соціальну, економічну), впливаючи таким чином на деякі групи непропорційно.

Через пандемію виникають також виклики демократії. Відповіді на опитування про пандемію показали, що деякі люди вважають, що авторитарні режими краще справляються з пандемією, ніж демократії. У демократичних країнах вимагають згоди урядів на погодження на введення ними заходів, тоді як авторитарні режими не вимагають такої згоди, і в умовах демократії не всі люди дадуть свою згоду, що часто призводить до менш досконалого результату. Оскільки демократії є найкращим середовищем для прав людини, послаблення демократії впливає на захист прав людини.

Отже, ця пандемія повинна поховати глобальний капіталістичний порядок, котрий перетворив людей на прості об'єкти виробництва та обміну. Як потенційний критичний момент глобальної трансформації, пандемія COVID-19 забезпечує своєчасну можливість державам оцінити фактичне життя та гідність усіх людей, інвестувати у довгострокове забезпечення суспільними та загальними благами та винаходити політичні системи таким чином, щоб зробити їх ефективними розпорядниками природного середовища.

1. <https://www.equalityhumanrights.com/en/our-work/news/covid-19-restrictions-and-effect-human-rights>

2. <https://www.e-ir.info/2020/06/30/opinion-impacts-and-restrictions-to-human-rights-during-covid-19/>

Лілія Бобрішова,
аспірант
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОВЕДЕННЯ КОМПЛЕКСНОГО МЕДИЧНОГО ОГЛЯДУ ПРАЦІВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

Служба в поліції є державною службою особливого характеру згідно ст. 59 Закону «Про Національну поліцію» [1]. Перед поліцейськими поставлені важливі завдання із забезпечення публічної безпеки і порядку; охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави; протидії злочинності; надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги [1]. Виконання таких суспільно-значущих завдань передбачає велику відповідальність, тому для поліцейських кадрів передбачені додаткові вимоги задля можливості служити в поліції. Разом із тим, законодавством передбачена прискіплива увага до фізичного стану поліцейського та стану його здоров'я.

В ст. 95 Закону «Про Національну поліцію» визначені загальні засади медичного забезпечення поліцейських. Ч. 1 с. 95 їм гарантується безоплатне медичне забезпечення у відомчих закладах охорони здоров'я в системі Міністерства внутрішніх справ України, а ч. 9 Закону зазначено, що поліцейські зобов'язані щороку проходити комплексний медичний огляд (диспансеризацію), а за необхідності – цільові медичні огляди, психофізіологічні обстеження і тестування в порядку, визначеному Міністром внутрішніх справ України [1]. Основні норми щодо процедури проходження такого огляду містяться в «Порядку проходження комплексного медичного огляду (диспансеризації) поліцейськими» [2]

Ч. 1 І розділу «Загальні положення» Порядку наводиться визначення поняття: «Комплексний медичний огляд (диспансеризація) є медичним оглядом поліцейських, який проводиться протягом їх служби з метою активного спостереження за станом здоров'я та включає профілактичний медичний огляд, обов'язковий періодичний психіатричний огляд та обов'язковий профілактичний наркологічний огляд» [2]. Окрім того, чинними є «Інструкція про обов'язковий профілактичний наркологічний огляд і порядок його проведення у системі МВС України» [3], «Інструкція про порядок проведення обов'язкових попередніх та періодичних психіатричних оглядів у системі МВС України» [4]; «Порядок проведення обов'язкових попередніх та періодичних психіатричних оглядів і переліку медичних психіатричних протипоказань щодо виконання окремих видів діяльності (робіт, професій, служби), що мо-

жуть становити безпосередню небезпеку для особи, яка провадить цю діяльність, або оточуючих» [5]; «Про обов'язковий профілактичний наркологічний огляд і порядок його проведення» [6].

В Розділі II Порядку проходження комплексного медичного огляду (диспансеризації) поліцейськими зазначається, що комплексний огляд повинен проводитись в закладах охорони здоров'я при Міністерстві внутрішніх справ. В кінці кожного року затверджується перелік таких закладів, які мають право на проведення комплексних медичних оглядів поліцейських, якщо у них є ліцензії із визначеного переліку спеціальностей: «дерматовенерологія», «неврологія», «отоларингологія», «офтальмологія», «психіатрія», «терапія», «хірургія» та пройшли акредитацію [2].

Підрозділи щодо роботи з кадрами повинні в кінці кожного року подати до відомчих закладів охорони здоров'я списки поліцейських, які служать в підрозділі та потребують проходження комплексного медичного огляду на наступний рік. Відповідальність за організацію своєчасного прибуття підлеглих на комплексний медичний огляд покладена на керівника відповідного органу поліції, а відповідальним за контроль та організацію проведення комплексного медогляду покладається на керівництво закладу охорони здоров'я Міністерства внутрішніх справ, де буде відбуватись огляд. В II Розділі також зазначено на безоплатний характер такого комплексного огляду. Задля проведення огляду у відомчих закладах охорони здоров'я, які мають право проводити комплексний медичний огляд, для таких цілей створюються відповідні комісії, склад та порядок роботи якої визначені в «Порядку проведення медичних оглядів працівників певних категорій» [7].

В даному Порядку вказано, що до складу комісії повинні обов'язково входити терапевт, й лікарі, які пройшли підготовку з профпатології. При відсутності окремих лікарів до проведення медичних оглядів залучаються на договірній основі спеціалісти з інших закладів охорони здоров'я. Комісія забезпечує проведення необхідних лабораторних, функціональних та інших досліджень (п. 2.2 Порядку) [7]. Кожен лікар, який бере участь в обстеженні пацієнта, дає висновок щодо стану здоров'я працівника, підтверджує його особистим підписом та особистою печаткою, бере участь в остаточному обговоренні придатності обстежуваної особи до роботи в обраній професії та в разі необхідності визначає лікувально-оздоровчі заходи (п. 2.16 Порядку) [7]. А вже в Порядку проходження комплексного медичного огляду уточнюється перелік таких лікарів: дерматовенеролог, невролог, отоларинголог, офтальмолог, психіатр, терапевт, хірург. Кожен лікар, який бере участь в обстеженні поліцейського, дає висновок щодо стану його здоров'я, підтверджує його особистим підписом та печаткою, бере участь в остаточному обговоренні придатності поліцейського до виконання ним службових обов'язків та в разі необхідності визначає лікувально-оздоровчі заходи [2].

Порядку проходження комплексного медичного огляду Розділом III визначаються особливості проведення профілактичного медичного огляду; в IV.

Розділі проведення обов'язкового періодичного психіатричного огляду, а в Розділі проведення обов'язкового профілактичного наркологічного огляду [2].

Таким чином, чинна нормативна база в цілому достатньо забезпечує питання регулювання проведення комплексного медичного огляду поліцейських, який здійснюється задля спостереження за станом здоров'я співробітників поліції. Окрім Закону «Про Національну поліцію» та «Порядку проходження комплексного медичного огляду (диспансеризації) поліцейськими» існує ще ряд інших актів, які уточнюють питання здійснення комплексного медичного огляду.

1. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#n1123> (Дата звернення: 25.05.2020.)

2. Порядок проходження комплексного медичного огляду (диспансеризації) поліцейськими: Наказ МВС від 10.12. 2015 № 1561. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1663-15>

3. Інструкція про обов'язковий профілактичний наркологічний огляд і порядок його проведення у системі МВС України : Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 04.11.2003 N 1296 (z0596-04). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0604-04>

4. Інструкція про порядок проведення обов'язкових попередніх та періодичних психіатричних оглядів у системі МВС України : Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 04.11.2003 N 1296 (z0596-04) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0603-04>

5. Про затвердження Порядку проведення обов'язкових попередніх та періодичних психіатричних оглядів і переліку медичних психіатричних протипоказань щодо виконання окремих видів діяльності (робіт, професій, служби), що можуть становити безпосередню небезпеку для особи, яка провадить цю діяльність, або оточуючих: Постанова Кабінету Міністрів України від 27 вересня 2000 р. № 1465. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1465-2000-%D0%BF>

6. Про обов'язковий профілактичний наркологічний огляд і порядок його проведення: Постанова Кабінету Міністрів України від 6 листопада 1997 р. № 1238. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1238-97-%D0%BF>

7. Порядок проведення медичних оглядів працівників певних категорій: наказ Міністерства охорони здоров'я України від 21 травня 2007 року № 246/ URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0846-07#Text>

Вікторія Пархета,
аспірант заочної форми навчання
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

СУБ'ЄКТИ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ ТА НАПРЯМКИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ У СФЕРІ ДОРОЖНЬОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ В УКРАЇНІ

Публічне адміністрування в сфері дорожньої інфраструктури в Україні здійснює система органів публічної влади. Так, центральним органом виконавчої влади в цій галузі є Міністерство інфраструктури України (Мінінфраструктури України). Мінінфраструктури України діє на підставі Положення, затвердженою Постановою Кабінету міністрів України від 30 червня 2015 р. № 460 [1]. Основними завданнями Мінінфраструктури України у сфері транспорту є: формування та забезпечення реалізації державної політики у сферах транспорту, використання дорожнього господарства; формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері безпеки руху.

До органів публічного адміністрування, наділених повноваженнями з питань функціонування дорожньої інфраструктури варто віднести Державне агентство автомобільних доріг України та Державну інспекцію з безпеки на наземному транспорті. Державне агентство автомобільних доріг України (далі - Укравтодор) є центральним органом виконавчої влади, який діє на підставі Положення, затвердженого Указом Президента України від 13 квітня 2011 р. № 456/2011 [2]. Основними завданнями Укравтодору є: реалізація державної політики, а також внесення пропозицій щодо її формування у сфері дорожнього господарства; здійснення управління автомобільними дорогами загального користування; інформування та надання роз'яснень щодо здійснення державної політики у відповідній сфері; організація реконструкції, ремонту та утримання автомобільних доріг, відповідного інженерного облаштування, розміщення об'єктів дорожнього сервісу та інших споруд; забезпечення технічного регулювання у сфері реконструкції та капітального ремонту автомобільних доріг; здійснення управління об'єктами державної власності; здійснення інших повноважень, визначених законами України та покладених на нього Президентом України.

Державна інспекція України з безпеки на наземному транспорті (далі - Укртрансінспекція) є центральним органом виконавчої влади який у сфері автомобільного транспорту забезпечує реалізацію державної політики з питань безпеки на автомобільному транспорті загального користування, на перевезення яким видано ліцензію та експлуатації автомобільних доріг загального користування [3]. Укртрансінспекція у сфері автомобільного транспорту виконує наступні функції: затверджує мережу міжнародних та міжміських і

приміських автобусних маршрутів загального користування, що виходять за межі території області (міжобласних маршрутів), та веде реєстр таких маршрутів; видає дозвільні документи на міжнародні перевезення пасажирів і вантажів; здійснює державний контроль і нагляд за дотриманням вимог нормативно-правових актів щодо забезпечення безпеки на автомобільному транспорті; видає свідоцтва про встановлення класу автобуса за параметрами комфортності; видає свідоцтва про атестацію автостанцій та веде перелік атестованих автостанцій; здійснює диспетчерський контроль за роботою автомобільних перевізників, що здійснюють перевезення пасажирів на міжобласних маршрутах загального користування; видає ліцензійні картки на транспортні засоби суб'єкта господарювання; здійснює габаритно-ваговий контроль транспортних засобів у пунктах пропуску через державний кордон та на автомобільних дорогах загального користування тощо.

Заходами удосконалення публічного адміністрування в сфері дорожньої інфраструктури в Україні з урахуванням досвіду ЄС могли б стати: 1) введення процедури прийняття відбудованої автодороги в експлуатацію з встановленням відповідальності підрядної організації, яка виграла тендер на будівництво, реконструкцію або ремонт дороги по її обслуговуванню спочатку на 5 років а далі на 10 років, що цілком відповідає усталеній світовій практиці будівництва та обслуговування доріг; 2) визначення відповідального представника власника за окремою категорією доріг, магістраллю, частиною дороги, що можливе лише при повномасштабному завершенні проекту кадастрової карти автомобільних доріг України; 3) запровадження процедури громадського контролю за витратою бюджетних коштів на будівництво, реконструкцію автодоріг, зокрема запровадження звітування Укравтодору, органів місцевого самоврядування, а також підрядних організацій, які виграли тендер на будівництво (ремонт) дороги перед громадськістю, в тому числі запровадження процедури громадського аудиту будівництва та ремонту автодоріг.

Також в Україні з огляду на досвід більшості європейських сторін назріла необхідність запровадження практики побудови автомобільних доріг на засадах концесії при їх будівництві та експлуатації. Так, у Франції, Італії, Іспанії понад 30 років дорожнє господарство фінансується здебільшого концесійними капіталовкладеннями; Франція має 5830 км автомобільних доріг, побудованих і експлуатованих на умовах концесії; загальна довжина іспанських автобанів, побудованих концесіонерами, складає близько 1000 км.; у Великобританії прийнята програма удосконалення мережі автомагістралей, орієнтована на залучення приватних коштів з передачею прав на проектування й будівництво приватним фірмам; Німеччина розширює практику залучення приватного капіталу на будівництво й утримання автомобільних доріг; багато швидкісних автомагістралей там вже окупились під час концесії, були передані державі і є безкоштовними; країни Східної Європи (Угорщина, Чехія, Словаччина, Польща, Литва) створили законодавчу базу для надання концесій іноземним інвес-

торам на будівництво й експлуатацію автомобільних доріг [4].

Для активізації цього процесу та впровадження світового досвіду щодо будівництва та експлуатації автомобільних доріг на принципах державно-приватного партнерства 3 жовтня 2019 року було прийнято Закон «Про концесію» [5], яким визначено правові засади співучасті концесієдавця (держави) у фінансуванні будівництва та експлуатації доріг, що підтверджується укладанням спеціальної угоди. Така форма державно-приватного партнерства при будівництві автодоріг ефективна при будівництві швидкісних автодоріг, яких за даними Укравтодору планується збудувати 7075 км з загальною вартістю близько 300 млрд. грн. [6]. Часткова реалізація цих амбітних планів здійснюється в межах урядового проекту «Велике будівництво», зокрема, відповідно до якого передбачено будівництво 4 тис. км. доріг [7], також розроблено окремий проект Закону України «Про швидкісні автомобільні дороги», який наразі знаходиться на узгодженні [6].

Водночас, в Україні процес будівництва автодоріг на основі концесії не набуває поширення. На наше переконання, основним стримуючим фактором для інвесторів є низька економічна ефективність інфраструктурних проектів та відсутність практичних механізмів надання гарантій з боку держави щодо повернення інвестицій та дотримання умов експлуатації доріг. Так, дійсно зрушити з місця цей непорушний камінь, мається на увазі будівництво платних доріг можливо на нашу думку за таких умов: 1) затвердження довгострокової програми концесії автомобільних доріг в Україні; 2) визначення разом з міжнародними експертами автомобільні коридори України, які потребують будівництва та за рух через які буде сплачуватись плата (тут перевага має надаватись міжнародним автомагістралям, які забезпечують транзитний автомобільний коридор, за умов, що ці магістралі мають бути найбільш короткими, з мінімальним викривлення на горизонті та не мають проходити через населені; 3) створення належних умов та гарантій для інвесторів; 4) обов'язкове проектування та будівництво альтернативних автомобільних доріг в об'їзд платних, або приведення існуючих в належний стан; 5) винайдення процедури звільнення власників автотранспорту, які використовують платні дороги від сплати додаткового акцизу на паливо; 6) запровадження договорів страхування об'єктів дорожньої інфраструктури та ін.

1. Про затвердження Положення про Міністерство інфраструктури України: Постанова Кабінету міністрів України від 30 червня 2015 р. № 460. Офіційний вісник України. 2015. № 54. Стор. 82. Ст. 1755.

2. Про затвердження Положення про Державне агентство автомобільних доріг України: Постанова Кабінету Міністрів України від 10 вересня 2014 р. № 439. *Офіційний вісник України*. 2014. № 75. Том 3. Стор. 2327. Ст. 2128.

3. Про затвердження Положення про Державну інспекцію України з безпеки на наземному транспорті: Постанова КМУ від 17 липня 2014 р. № 299. *Офіційний вісник України*. 2014. № 63. Стор. 288. Ст. 1739.

4. Вдовенко Ю.С. Тенденції розвитку концесійної діяльності// Польський фонд міжнародних та регіональних досліджень. 05.12.2007 р. URL:

<http://pfirs.org/?p=803&language=uk>.

5. Про концесію: Закон України від 3 жовтня 2019 року № 155-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 48. Ст.325.

6. В Україні розбудовується мережа швидкісних доріг: інформація з сайу Укравтодору від 30.01.2020. URL: https://ukravtodor.gov.ua/press/news/v_ukraini_rozbudovuietsia_merezha_shvydkisnykh_dorih.html.

7. На 300 об'єктах розпочалися будівельні роботи — в Україні стартувало «Велике будівництво». Інформація Департаменту комунікацій Секретаріату Кабінету Міністрів України, від 02 березня 2020 року. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/na-300-obyektah-rozpochalisyabudivelni-roboti-v-ukrayini-startuvalo-velike-budivnictvo>.

Микола Пищида,
здобувач кафедри
адміністративного та митного права
Університету митної справи та фінансів

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ПЕРЕВІРКИ ДЕКЛАРАЦІЙ КАНДИДАТА НА ПОСАДУ СУДДІ

Аналіз статей Закону «Про судоустрій та правовий статус суддів», які регламентують здійснення спеціальної перевірки кандидата на посаду судді, а саме ст.ст. 74-76, дає можливість виокремити одну із форм (видів) такої перевірки - перевірка декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, поданої кандидатом на посаду судді та перевірка декларації родинних зв'язків кандидата на посаду судді [1].

Про серйозність та значущість даного етапу добору на посаду судді свідчить законодавчо передбачена можливість недопуску до подальшого етапу добору на посаду судді у випадку виявлення інформації, що свідчить про невідповідність кандидата на посаду судді при будь-якій формі такої перевірки.

Тому нижче визначимо особливості такої перевірки стосовно кандидатів на посаду судді та звернемо увагу на окремі аргументи щодо її удосконалення. В цілому зазначимо, що організаційне забезпечення проведення спеціальних перевірок кандидатів на посаду судді здійснює відділ з питань проведення спеціальних перевірок кандидатів на посаду судді департаменту з питань суддівської кар'єри секретаріату Вищої кваліфікаційної комісії суддів України (далі – ВККСУ).

Щодо процедури перевірки декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, поданої кандидатом на посаду судді як однієї із форм спеціальної перевірки зазначимо наступне. У відповідності до ст. 75 Закону «повна перевірка декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, поданої кандидатом на посаду судді, здійснюється відповідно до закону центра-

льним органом виконавчої влади зі спеціальним статусом, який забезпечує формування та реалізує державну антикорупційну політику, та полягає у з'ясуванні достовірності задекларованих відомостей, точності оцінки задекларованих активів, перевірці на наявність конфлікту інтересів та ознак незаконного збагачення» [1]. Така перевірка здійснюється Національним агентством з питань запобігання корупції, в межах повноважень даного органу, визначених в ст. 11 Закону України «Про запобігання корупції» та відповідно до Порядку проведення контролю та повної перевірки декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, затвердженому Наказом Національним агентством з питань запобігання корупції від 15.04.2020 № 144/20 [2]. Однак, відповідно до даного Порядку повна перевірка декларацій здійснюється щодо декларацій, відібраних Національним агентством у порядку черговості на підставі оцінки ризиків, в тому числі з таких підстав, визначених Законом, зокрема щодо декларацій поданих службовою особою, яка займає відповідальне та особливо відповідальне становище, або займає посаду, пов'язану з високим рівнем корупційних ризиків. Тобто, аналіз норм даного Порядку дає можливість засвідчити, що повна перевірка декларацій може здійснюватись відносно діючого судді, як особи, яка займає посаду, пов'язану з високим рівнем корупційних ризиків а не відносно кандидата на посаду судді, що протирічить нормам Порядку проведення спеціальної перевірки стосовно осіб, які претендують на зайняття посад, які передбачають зайняття відповідального або особливо відповідального становища, та посад з підвищеним корупційним ризиком, і внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України, затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України від 25 березня 2015 р. № 171 [3].

Для усунення колізій даних норм п. 1 ч.2 Розділу II. «Порядок проведення повної перевірки декларацій» Порядку проведення контролю та повної перевірки декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, затвердженому Наказом НАЗК від 15.04.2020 № 144/20 викласти в такій змінній редакції: *«декларація подана службовою особою, яка займає відповідальне та особливо відповідальне становище, або займає посаду, пов'язану з високим рівнем корупційних ризиків; а також декларація особи, яка претендує на дану посаду або приймає участь у конкурсі на дану посаду»*.

Слід зауважити, що до складових предмета повної перевірки декларації віднесено: з'ясування достовірності задекларованих відомостей; з'ясування точності оцінки задекларованих активів; перевірка на наявність конфлікту інтересів; перевірка на наявність ознак незаконного збагачення або необґрунтованості активів. Також слід відмітити, що ст. 72 Закону визначено строк повної перевірки такої декларації - протягом тридцяти днів з дня її подання кандидатом на посаду судді [1].

Окремим напрямком спеціальної перевірки є перевірка декларації родинних зв'язків кандидата на посаду судді, яку відповідності до ст. 71 Закону

має обов'язково подати до ВККСУ кандидат на посаду судді разом із заявою про участь у доборі на посаду судді шляхом заповнення на офіційному веб-сайті ВККСУ форми, що визначається ВККСУ. Основною метою заповнення декларації родинних зв'язків кандидата на посаду судді є оприлюднення відомостей про осіб, з якими у судді є родинні зв'язки, місця їх роботи (проходження служби), займані ними посади, якщо такі особи є або протягом останніх п'яти років перебували на посадах, перелік яких визначений частиною другою статті 61 Закону.

При заповненні, поданні а також при перевірці інформації про даних осіб в декларації родинних зв'язків кандидата на посаду судді виникають ряд складностей. З однієї сторони оприлюднення таких відомостей надасть можливість запобігти конфлікту інтересів в діяльності судді, наприклад у випадку родинних зв'язків кандидата на посаду судді з прокурором, особливо при роботі в одній місцевості (окрузі, місці, районі); з іншої чи не стане така інформація перепорою у участі у доборі на посаду судді. До того ж сам кандидат на посаду судді на момент подання декларації не може визначити чи є у нього з визначеною із переліку посадовою особою родинні зв'язки і яка їх ступінь, тим більше за відсутності законодавчого поняття «родинні зв'язки», хоча ч. 8 ст. 61 Закону такий перелік осіб частково визначений [1].

Постає питання чи буде невнесення до декларації таких осіб перепорою в подальшому участі у конкурсі, коли це зроблено кандидатом не умисно а за відсутності у нього інформації про даних осіб. І це має важливе значення, адже як визначено ч. 6 ст. 76 закону «якщо за результатами розгляду інформації Вища кваліфікаційна комісія суддів України дійде висновку про недостовірність (у тому числі неповноту) відомостей, поданих кандидатом на посаду судді у декларації родинних зв'язків, Комісія ухвалює вмотивоване рішення про припинення подальшої участі в доборі та призначенні кандидата на посаду судді» [1]. Тобто відсутність достовірної інформації у кандидата на посаду судді про родинні зв'язки і викладення інформації про них в декларації може стати підставою припинення участі у доборі на посаду судді.

Запровадження такого правового інструмент як декларація родинних зв'язків, що є новим для нашої правової системи, має позитивне значення оскільки, по-перше, оприлюднює діяльність і зв'язки судді як публічної особи; по-друге, є превентивним заходом усунення наявності конфліктну інтересів в роботі судді. Однак необхідно запобігти тому, щоб даний правовий інструмент не став запобіжником приходу в судову систему професійних суддів та інформативним елементом впливу на суддю а також підставою для його звільнення.

Такі запобіжники частково реалізовані в нормі ч. 5 ст. 76 Закону, відповідно до якої «У разі одержання інформації, що може свідчити про недостовірність (у тому числі неповноту) відомостей, поданих кандидатом на посаду судді у декларації родинних зв'язків, Вища кваліфікаційна комісія суддів України проводить перевірку зазначеної декларації та розглядає її на своєму

засіданні із запрошенням такого кандидата. Кандидат на посаду судді має право ознайомитися з цією інформацією, надати відповідні пояснення, спростувати та заперечити її» [1]. Таким чином законодавець залишає право кандидата на посаду судді обґрунтувати інформацію подану ним в декларації родинних зв'язків, що є цілком припустимим в процесі становлення такого правового інструмент діяльності судді (як і в цілому публічного службовця). Тим більше наявність у кандидата родинних зв'язків з посадовими особами, перелік яких визначено ст. 61 Закону не має впливати на негативну характеристику кандидата на посаду судді адже наявність у кандидата на посаду судді близьких родичів в судовій та правоохоронній системі не можна розцінюватись як негатив, навпаки це свідчить про спадковість професії, передання та отримання належного досвіду, виховання на цінностях поваги до закону та ін.

1. Про судоустрій та правовий статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 року № 1402-VIII: *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545.

2. Про затвердження Порядку проведення контролю та повної перевірки декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування: Наказ Національним агентством з питань запобігання корупції від 15.04.2020 № 144/20. *Офіційний вісник України*. 2020. № 33. Стор. 49. Ст.1122.

3. Про затвердження Порядку проведення спеціальної перевірки стосовно осіб, які претендують на зайняття посад, які передбачають зайняття відповідального або особливо відповідального становища, та посад з підвищеним корупційним ризиком: Постанова Кабінету Міністрів України від 25 березня 2015 р. № 171. *Офіційний вісник України*. 2015. № 28. Стор. 115. Ст. 812.

Юлія Рябчук,
ад'юнкт кафедри
кримінального права та криминології
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ПРАВА ЛЮДИНИ НА РІВНІСТЬ НА ПРИКЛАДІ ст. 161 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Рівність лежить в основі концепції прав людини та є запорукою їх дотримання. Саме принцип рівності стояв у витоків перших концепцій природного права людини. Він є проголошеним статтях 1, 2, 6, 7 Загальної декларації прав людини, та підґрунтям права свободу та особисту недоторканість, свободу думки, совісті і релігії, свободи вираження поглядів та заборони дискримінації у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (статті 5, 9, 10, 14). Щодо національного законодавства, то право на рівність

та заборона дискримінації закріплені в Конституції (ст.21, 24, 35 та ін.), Законі України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» та охороняються Законом про кримінальну відповідальність [1-5].

На сьогодні Кримінальний кодекс України (далі – ККУ), містить статтю 161 «Порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками», яка вже довгий час піддається критиці наукової спільноти. Склад вказаного кримінального правопорушення, на перший погляд, здається універсальним та охоплює всі аспекти захисту вказаного права, але має, на нашу думку, суттєві недоліки.

По-перше, вважаємо, що законодавець не коректно використовує поняття «рівноправність», коли безпосереднім об'єктом цього кримінального правопорушення є закріплена в Конституції України рівність людини і громадянина у правах та свободах [6]. По-друге, норма ст. 161 ККУ включає в собі декілька окремих складів кримінальних правопорушень, які у міжнародному праві та законодавстві зарубіжних країн кваліфікуються окремо. Зокрема, у змісті диспозиції ч.1 ст.161 ККУ можна відокремити: «умисні дії, спрямовані на розпалювання національної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті, на приниження національної честі та гідності» – можна віднести до групи «злочинів ґрунті ненависті»; «образу почуттів громадян у зв'язку з їхніми релігійними переконаннями» - до «мови ворожнечі»; «пряме чи непряме обмеження прав або встановлення прямих чи непрямих привілеїв громадян за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, інвалідності, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками» - до дискримінації. На нашу думку, наразі страждає ефективність документування та розслідування даних видів правопорушень, саме через складність викладення диспозиції вищезазначеної норми.

Крім цього, норма передбачена ст. 161 ККУ, є загальною щодо норм, які містять кваліфікований або особливо кваліфікований склад злочину з мотивом нетерпимості (ст. п. 14 ч. 2 ст. 115 (умисне вбивство); ч. 2 ст. 121 (умисне тяжке тілесне ушкодження); ч. 2 ст. 122 (умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження); ч. 2 ст. 126 (побої і мордування); ч. 2 ст. 127 (катування); ч. 2 ст. 129 (погроза вбивством) ККУ, які є спеціальними, що виключає кваліфікацію за сукупністю.

В свою чергу, Європейський суд з прав людини неодноразово у своїх рішеннях наголошував, що застосування однакових методів і підходів до розслідування злочинів на ґрунті нетерпимості та до інших насильницьких злочинів, які не мають такого мотиву, є невірним, оскільки це означає, що держава ігнорує особливо руйнівну для прав людини природу злочинів на ґрунті нетерпимості [7].

Отже, хоча ст. 161 ККУ є вважається загальною нормою, що встановлює відповідальність за порушення рівноправності громадян, охоплює низку

різних складів кримінальних правопорушень, але не здатна захистити особу, яка потерпіла від насильства на ґрунті нетерпимості. У міжнародному праві прийнято розділяти такі поняття як дискримінація, злочини на ґрунті ненависті та мову ворожнечі, а у вітчизняному кримінальному законодавстві всі ці склади об'єднані в одній статті, що створює труднощі правильної кваліфікації цього злочинного діяння та ставить під загрозу належний захист права людини на рівність, та умови для приховування цих правопорушень, неможливості їх ефективного розслідування. Тому вважаємо доцільним продовжити подальшу розробку пропозицій щодо внесення змін до ст. 161 ККУ.

1. Загальна декларація прав людини [Електронний ресурс] // Верховна Рада України Законодавство України – Режим доступу до ресурсу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод [Електронний ресурс] // Верховна Рада України Законодавство України – Режим доступу до ресурсу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

3. Конституція України [Електронний ресурс] // Верховна Рада України Законодавство України – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

4. Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» [Електронний ресурс] // Верховна Рада України Законодавство України – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text>

5. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс] // Верховна Рада України Законодавство України – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

6. «Міланович проти Сербії» (Milanovic v. Serbia) від 20.06.2011 № 44614/07; «Ангелова та Ілієв проти Болгарії» (Angelova and Iliev v. Bulgaria) від 26.07.2007 № 55523/00 [Електронний ресурс] // Європейська Конвенція о защите прав человека: право и практика – Режим доступу до ресурсу: <http://www.echr.ru/documents/doc/2471244/2471244-005.htm>

Юлія Самойленко,
аспірант кафедри адміністративного права,
процесу та адміністративної діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

СИСТЕМА АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ ЗАСОБІВ ЗАХИСТУ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ

Аналіз законодавства дає можливість засвідчити, що нормативного визначення поняття та системи адміністративно-правових засобів захисту персональних даних відсутнє. Так, Закон України «Про захист персональних даних» [1] визначає тільки: в ст.5 об'єкти такого захисту - персональні дані, обходячи стороною суб'єктів їх захисту, та частково в ст. 24 визначає структу-

рно-організаційну форму забезпечення захисту персональних даних, вказуючи, що «в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, а також у володільцях чи розпорядниках персональних даних, що здійснюють обробку персональних даних, яка підлягає повідомленню відповідно до цього Закону, створюється (визначається) структурний підрозділ або відповідальна особа, що організовує роботу, пов'язану із захистом персональних даних при їх обробці» не вказуючи при цьому засоби та способи захисту персональних

Якщо ж вести мову про адміністративно-правові засоби забезпечення захисту персональних даних, то під ними, на нашу думку, слід розуміти систему заходів попередження (превентивних заходів), припинення порушень, що посягають на право володіння та розпорядження персональними даними та застосування заходів адміністративної відповідальності органами публічної влади, які відповідно до законодавства мають забезпечувати їх захист.

Основним суб'єктом, який уповноважений застосовувати заходи попередження порушень законодавства у сфері захисту персональних даних Уповноважений Верховної Ради України з прав людини (далі - Уповноважений), такі повноваження щодо контролю за додержанням законодавства про захист персональних даних було надано цьому інституту державної служби Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення системи захисту персональних даних», який набув чинності 1 січня 2014 року, прийнятим з метою забезпечення незалежності уповноваженого органу з питань захисту персональних даних, як того вимагає Конвенція Ради Європи про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних[2]. Слід зауважити, що Законом не визначено систему заходів попередження порушень законодавства у сфері захисту персональних даних, однак його аналіз дає можливість виділити дві групи попереджувальних (превентивних) заходів, зокрема ті, які застосовуються володільцями, розпорядниками персональних даних та ті, які застосовують посадові особи Уповноваженого. Так володільці та розпорядники персональних даних створюють (визначають) структурний підрозділ або відповідальну особу, що організовує роботу, пов'язану із захистом персональних даних при їх обробці, яківживають такі заходи попередження порушень законодавства у сфері захисту персональних даних: - зобов'язані забезпечити захист цих даних від випадкових втрати або знищення, від незаконної обробки, у тому числі незаконного знищення чи доступу до персональних даних; інформують та консультують володільця або розпорядника персональних даних з питань додержання законодавства про захист персональних даних; взаємодіють з Уповноваженим та визначеними ним посадовими особами його секретаріату з питань запобігання та усунення порушень законодавства про захист персональних даних. В свою чергу Уповноважений вживає такі заходи попередження порушень законодавства у сфері захисту персональних даних: отримує пропозиції та інші звернення фізичних і юридичних осіб з питань захисту персональних даних та приймати рішення за результатами їх розгляду; проводить

на підставі звернень або за власною ініціативою виїзні та безвиїзні, планові, позапланові перевірки володільців або розпорядників персональних даних в порядку, визначеному Уповноваженим, із забезпеченням відповідно до закону доступу до приміщень, де здійснюється обробка персональних даних; отримує на свою вимогу та мати доступ до будь-якої інформації (документів) володільців або розпорядників персональних даних, які необхідні для здійснення контролю за забезпеченням захисту персональних даних, у тому числі доступ до персональних даних, відповідних баз даних чи картотек, інформації з обмеженим доступом; затверджує нормативно-правові акти у сфері захисту персональних даних; за підсумками перевірки, розгляду звернення видає обов'язкові для виконання вимоги (приписи) про запобігання або усунення порушень законодавства про захист персональних даних, у тому числі щодо зміни, видалення або знищення персональних даних, забезпечення доступу до них, надання чи заборони їх надання третій особі, зупинення або припинення обробки персональних даних та ін.

Наступними за логікою та доцільністю застосування є заходи адміністративно-правового припинення порушення законодавства щодо захисту персональних даних, до яких слід віднести: безпосереднє усунення володільцем або розпорядником персональних даних порушень законодавства про захист персональних даних; отримання Уповноваженим скарг фізичних і юридичних осіб з питань захисту персональних даних та приймати рішення за результатами їх розгляду; здійснення Уповноваженим позапланових перевірок володільців або розпорядників персональних даних із забезпеченням відповідно до закону доступу до приміщень, де здійснюється обробка персональних даних; видання Уповноваженим вимоги (припису) про усунення порушень законодавства про захист персональних даних та підстав які зумовлювали таке порушення. Метою внесення припису є припинення порушення законодавства про захист персональних даних та по мірі можливості його виправлення, а також усунення обставин, що сприяли його виникненню, чи інших, що можуть призвести до його виникнення в майбутньому. З цією метою припис може містити, серед іншого, вказівки щодо: 1) зміни, 2) видалення або 3) знищення персональних даних, 4) забезпечення доступу до них, 5) надання чи 6) заборони їх надання третій особі, 7) зупинення або припинення обробки персональних даних. Вказані вимоги є зрозумілими і т. досяг на'яснення не потребують. Їх метою є припинити порушення Закону (наприклад, видалити дані, що обробляються незаконно), відновити порушені права (наприклад, надати суб'єкту доступ до т. досяг нальних даних чи змінити його персональні дані, що не відповідають дійсності) або запобігти потенційним порушенням в майбутньому (наприклад, припинити обробку (зокрема, збір, зберігання та використання) персональних даних, що не є необхідними т. досягнення задекларованої легітимної мети їх обробки, запровадити додаткові заходи захисту персональних даних).

Невід'ємною складовою дієвих засобів адміністративно-правового за-

хисту персональних даних є застосування заходів адміністративної відповідальності за такі правопорушення: неповідомлення або несвоєчасне повідомлення Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про обробку персональних даних або про зміну відомостей, які підлягають повідомленню згідно із законом, повідомлення неповних чи недостовірних відомостей; невиконання законних вимог (приписів) Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини або визначених ним посадових осіб секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо запобігання або усунення порушень законодавства про захист персональних даних; повторне протягом року вчинення порушення з числа передбачених частинами першою або другою цієї статті, за яке особу вже було піддано адміністративному стягненню; недодержання встановленого законодавством про захист персональних даних порядку захисту персональних даних, що призвело до незаконного доступу до них або порушення прав суб'єкта персональних даних; повторне протягом року вчинення порушення, передбаченого частиною четвертою цієї статті, за яке особу вже було піддано адміністративному стягненню (т.. 188-39 КупАП) [3].

Окрім цього, одним із дієвих засобів адміністративно-правового захисту персональних даних є позасудове та судове оскарження рішення про відстрочення або відмову в доступі до персональних даних. Так, т.. 18 Закону визначено можливість оскарження рішення про відстрочення або відмову у доступі до персональних даних: позасудове – до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, підстави якого визначено т.. 23 Закону; судове – до адміністративного суду, у порядку визначеному КАСУ [4]. При цьому слід врахувати те, що якщо запит зроблено суб'єктом персональних даних щодо даних про себе, обов'язок доведення в суді законності відмови у доступі покладається на володільця персональних даних, до якого подано запит.

1. Про захист персональних даних: Закон України від 1 черв. 2010 р. № 2297-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 34. Ст. 481.

2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення системи захисту персональних даних: Закон України від 3 липня 2013 року № 383-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 14. Ст. 252.

3. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 груд. 1984 р. № 8073-X. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122.

4. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. №35–36, №37. Ст. 446.

Ганна Сластнікова,
аспірант кафедри адміністративного права,
процесу та адміністративної діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ВИДИ ПРИМУСОВОГО ВІДЧУЖЕННЯ МАЙНА ДЛЯ СУСПІЛЬНИХ ПОТРЕБ ЧИ З МОТИВІВ СУСПІЛЬНОЇ НЕОБХІДНОСТІ

Необхідність примусового відчуження майна для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності виникає у всіх цивілізованих спільнотах які прагнуть до розвитку, а його порядок урегульовано на рівні Конституції та законів. Відповідно до норм статті 41 Конституції України «примусове відчуження об'єктів права приватної власності може бути застосоване лише як виняток з мотивів суспільної необхідності, на підставі і в порядку, встановлених законом, та за умови попереднього і повного відшкодування їх вартості» [1]. Крім цього на рівні законів України урегульовано дві процедури примусового відчуження майна для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності:

1) примусове відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності, врегульовані Законом України «Про відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності» (далі – Закон про відчуження землі) [2];

2) примусове відчуження майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану, врегульоване Законом «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» (далі – Закон про відчуження в умовах надзвичайного стану) [3].

Відмінність існує тільки в приводах, процедурах та об'єктах відчуження. Так в першому випадку, відповідно до ст. 3 Закону про відчуження землі *об'єктом* відчуження є земельна ділянка (її частина), житловий будинок, інші будівлі, споруди, багаторічні насадження, що на ній розміщені, які перебувають у власності фізичних або юридичних осіб; в другому випадку, відповідно до ст.1 Закону про відчуження в умовах надзвичайного стану *об'єктом* відчуження є індивідуально визначене майно, що перебуває у приватній або комунальній власності та яке переходить у власність держави для використання.

Разом з цим, слід зазначити, що примусове відчуження земельної ділянки, інших об'єктів нерухомого майна, що на ній розміщені, допускається

винятково тільки за рішенням суду з мотивів суспільної необхідності і лише у разі, якщо будівництво зазначених вище об'єктів передбачається здійснити із застосуванням оптимального варіанту з урахуванням економічних, технологічних, соціальних, екологічних та інших чинників (ч.2 ст.15 Закону про відчуження землі). Тобто, не може бути такого, що сьогодні в особи через суд вилучили її земельну ділянку для того, щоб на ній збудувати кладовище, а завтра цю ж ділянку просто надали у власність чи користування іншій особі з тим, щоб вона на ній побудувала власний будинок чи займалася садівництвом. Аналогічно як не може бути примусово відчужене індивідуальне майно громадян не для потреб військових формувань для ліквідації військової загрози або для ліквідації наслідків надзвичайної ситуації, а для потреб удосконалення матеріального стану військової частини чи підрозділів ліквідації надзвичайних ситуацій, мотивовані обставинами введення надзвичайних станів. Для виключення порушень законності щодо примусового вилучення індивідуального майна доцільно доповнити ст. 5 Закон про відчуження в умовах надзвичайного стану частиною 2 такого змісту: *«Примусове відчуження або вилучення майна, необхідного для відвернення або ліквідації наслідків надзвичайної ситуації, що стали причиною введення правового режиму надзвичайного стану, здійснюється у виключних випадках з метою його використання для термінової ліквідації надзвичайної ситуації, коли в даний момент не можливим є залучення публічних ресурсів (їх недостатності), що може призвести до завдання шкоди життю та здоров'ю громадян».*

Також слід відмітити спільність підстав та відмінність приводів для відчуження публічного майна. Так підставою примусового відчуження майна в двох випадках є суспільна необхідність та задоволення суспільних потреб. При цьому в Законі про відчуження землі, в ст. 1 на це прямо вказується та дається тлумачення «суспільної необхідності» та «суспільних потреб» примусового вилучення земельної ділянки, які зумовлені необхідністю виключно розміщення на ній: об'єктів національної безпеки і оборони; лінійних об'єктів та об'єктів транспортної і енергетичної інфраструктури (доріг, мостів, естакад, магістральних трубопроводів, ліній електропередачі, аеропортів, нафтових і газових терміналів, електростанцій) та об'єктів, необхідних для їх експлуатації; об'єктів, пов'язаних із видобуванням корисних копалин загальнодержавного значення; об'єктів природно-заповідного фонду; кладовищ (ст.15 Закону про відчуження землі»). В Законі про відчуження в умовах надзвичайного стану прямої вказівки на суспільну необхідність та суспільні потреби не вказується, однак під ними слід розуміти примусове відчуження індивідуально визначеного майна, яке необхідно для задоволення потреб держави в умовах правового режиму воєнного стану та для відвернення чи ліквідації ситуацій, що стали причиною введення правового режиму надзвичайного стану (ст. 6), без перерахування видів такого майна та конкретних способів його використання. Резюмуємо, що використання примусово відчужуваного індивідуального майна здійснюється для ліквідації наслідків надзвичайного стану

при виникненні надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру, що урегульовано Законом «Про правовий режим надзвичайного стану» [4]; та воєнного стану у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, відповідно до Закону «Про правовий режим воєнного стану» [5], тобто для державних (суспільних) потреб, що підтверджує спільність підстав такого відчуження.

Наразі необхідно звернути увагу на спільність умови за якої здійснюється відчуження – відшкодування повної вартості примусово відчужуваного майна. Така умова визначена в ст. 4 Закону про відчуження землі, відповідно до якої «примусове відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у власності фізичних або юридичних осіб, може бути застосоване лише як виняток з мотивів суспільної необхідності за умови попереднього і повного відшкодування їх вартості на підставі та в порядку, встановлених законом», або «примусове відчуження земельної ділянки з мотивів суспільної необхідності здійснюється за умови надання її власнику відповідно іншої рівноцінної земельної ділянки, якщо інше не погоджено з власником відчужуваної земельної ділянки» [2]. Аналогічно, відповідно до ст. 3 Закону про відчуження в умовах надзвичайного стану визначено, що «примусове відчуження майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану може здійснюватися з попереднім повним відшкодуванням його вартості, у разі неможливості попереднього повного відшкодування за примусово відчужене майно таке майно примусово відчужується з наступним повним відшкодуванням його вартості» [3]. Однак порядок такого відшкодування детально вписаний в Законі про відчуження, натомість такий порядок відсутній в Законі про відчуження в умовах надзвичайного стану, що є вадою правового регулювання з урахуванням того, що вірогідність та необхідність передумов для введення різних видів надзвичайних станів останнім часом виникає повсякчас. Нажаль тільки в загальному такий порядок визначений в Постанові Кабінету Міністрів України від 31 жовтня 2012 р. № 998 «Про затвердження Порядку розгляду заяв та здійснення виплат для наступної повної компенсації за майно, примусово відчужене в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» [6].

1. Конституція України від 28 червня 1996 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141;

2. Про відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності: Закон України від 17 листопада 2009 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 1. ст. 2.

3. Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану: Закон України від 17 травня 2012 року № 4765-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 15. Ст.99.

4. Про правовий режим надзвичайного стану: Закон України від 16 березня 2000 року № 1550-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 23. Ст.176

5. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 2 травня 2015 року №

389-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 28. Ст.250

6. Про затвердження Порядку розгляду заяв та здійснення виплат для наступної повної компенсації за майно, примусово відчужене в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 31 жовтня 2012 р. № 998. *Офіційний вісник України* офіційне видання від 09.11.2012.№ 83. Стор. 70. Стаття 3354.

Михайло Стрюк,
аспірант кафедри публічного права
Національного технічного університету
«Дніпровська політехніка»

ЦИВІЛЬНИЙ КОНТРОЛЬ ЗА СЕКТОРОМ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ: АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Український законодавець в Законі «Про національну безпеку України» 2018 р. використовує термін «демократичний цивільний контроль». В Законі «Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави» 2003 р., який втратив чинність, застосовувався термін «демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією та правоохоронними органами держави», що означав: «комплекс здійснюваних відповідно до Конституції і законів України правових, організаційних, інформаційних заходів для забезпечення неухильного дотримання законності й відкритості діяльності всіх складових частин Воєнної організації та правоохоронних органів держави, сприяння їхній ефективній діяльності і виконанню покладених на них функцій, зміцненню державної та військової дисципліни» [2].

Натомість, в Законі «Про національну безпеку України» 2018 р., а саме п. 5 ч. 1 ст. 1, під демократичним цивільним контролем розуміється: «комплекс здійснюваних відповідно до Конституції і законів України правових, організаційних, інформаційних, кадрових та інших заходів для забезпечення верховенства права, законності, підзвітності, прозорості органів сектору безпеки і оборони та інших органів, діяльність яких пов'язана з обмеженням у визначених законом випадках прав і свобод людини, сприяння їх ефективній діяльності й виконанню покладених на них функцій, зміцненню національної безпеки України» [3].

Загалом, демократичний цивільний контроль є одним із підходів до воєнної організації, який передбачає, що відповідальність за стратегічні рішення щодо сфери безпеки і оборони лежить на політичній владі (демократично обраній, звісно), та, що також важливо для демократичної та правової держави, громадянському суспільстві, й відповідно такий рівень відповідальності не покладається на суто військових та військовому командуванні й командуванні силовими органами загалом. А система демократичного контролю пос-

тає як ефективний механізм розподілу відповідальності між політиками та силовиками [5].

Г. Ситник зауважує, що цивільний контроль складається з парламентського контролю; контролю зі сторони Президента України; з боку органів виконавчої влади та місцевого самоврядування; з боку судової гілки влади; нагляд зі сторони прокуратури; громадянського контролю. Тому серед суб'єктів такого контролю дослідник виділяє Верховну Раду України, Уповноваженого ВРУ з прав людини, Президента, Раду національної безпеки і оборони, Кабмін, центральні та місцеві органи виконавчої влади й органи місцевого самоврядування, прокуратуру, судові органи, громадян України та громадські організації, засоби масової інформації [4, с. 467–468].

В Законі «Про національну безпеку України» питанням цивільного контролю присвячений III Розділ «Демократичний цивільний контроль». Ст. 4 Закону вказано, що система цивільного контролю складається із контролю, що здійснюється Президентом, що здійснюється Верховною Радою України; контролю, що здійснюється Радою національної безпеки і оборони України; контролю, що здійснюється Кабінетом Міністрів України, органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування; судового контролю; громадського нагляду [3]. Подібний контроль повинен здійснюватися із врахуванням ряду принципів, а саме верховенства права, законності, підзвітності, прозорості, ефективності та результативності (ч. 2 ст. 4 Закону «Про національну безпеку України»). Водночас, прозорість передбачає розкриття фінансової інформації щодо функціонування сектору. Це здійснюється заради ефективного використання фінансових ресурсів, однак із врахуванням національних інтересів, а саме державної таємниці. Предметом контролю виступає дотримання Конституції і Законів під час діяльності суб'єктів сектору безпеки і оборони, в Законі наголошується на важливості недопущення використання їх з метою узурпації влади та порушення прав і свобод; зміст і стан реалізації різноманітних стратегій тощо, які діють в сфері національної безпеки і оборони; стан правопорядку в органах сектору безпеки і оборони, їх укомплектованість, оснащеність тощо, готовності виконувати поставлені перед сектором завдання; ефективність використання ресурсів (не лише фінансових) органами сектору безпеки і оборони [3].

В країнах-членах ЄС і НАТО демократичний контроль розглядається як контроль зі сторони парламенту, судової влади та незалежних установ та громадських організацій. Водночас, демократичний контроль сформульований як політичний стандарт рядом світових та регіональних організацій (ОБСЄ, ООН, НАТО та ін.). ООН акцентує увагу на фундаментальну роль демократичного контролю за армією, поліцією, спецслужбами задля розвитку людського потенціалу та безпеки особистості й визнає низку принципів демократичного управління у сфері безпеки і оборони. НАТО демократичний контроль розглядає як обов'язкову умову для вступу [1, с. 40–41]

Отже, в Україні приділяють значної уваги питанням адміністративно-

правового забезпечення інституту цивільного контролю за сектором безпеки і оборони. Серед пріоритетів здійснення такого контролю постає контроль за ефективністю та здатністю органів сектору безпеки і оборони виконувати поставлені завдання, контроль за ефективністю використання ресурсів, за тим, щоб органи сектору безпеки і оборони не використовувались для узурпації влади тощо. Разом із тим, в НАТО існує обов'язковий «ценз» на вступ до організації у вигляді наявності демократичного цивільного контролю, й в умовах руху в бік Альянсу та ЄС, нормативно-правове забезпечення та його ефективне застосування у сфері цивільного контролю для України є важливим та актуальним аспектом реформ.

1. Основи демократичного цивільного контролю над сектором безпеки і оборони: навчально-методичні матеріали (для тренінгу) / В.А. Яценко, В.Г. Пилипчук, О.Д. Довгань, О.В. Лебединська, заг. ред. Яценко В.А. Київ: Видавничий дім «АртЕк». 2019. 106 с

2. Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави: Закон України від 19 червня 2003 року N 975-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/975-15#Text>

3. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>

4. Ситник Г. П. Державне управління у сфері національної безпеки (концептуальні та організаційно-правові засади): Підручник. Київ: НАДУ, 2012. 730 с.

5. Що таке демократичний цивільний контроль? *Демократичний цивільний контроль над Збройними Силами України*: веб-сайт. URL: <http://civilian.defence-reforms.in.ua/>

Анастасія Боровенська,
студентка факультету
соціально-психологічної
освіти та управління
к.і.н., доц. **Єремєєва І. А.**

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ДО ПИТАННЯ ПРО СТАТУС ЕЛІТ В ПОЛІТИКО-ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ СУСПІЛЬСТВА

В умовах розбудови правової держави в Україні значну роль в політичній системі відіграє національна еліта, яка представляє собою багатопланове, універсальне явище, що охоплює усім сфери життя сучасного суспільства. Кожна історична епоха наділяла еліту особливими характеристиками та формувала власні уявлення про неї, але спільним є погляд на еліти, як нечисельний домінуючий стан суспільства, що трактується з позиції відносин панування і підпорядкування між ним і народом.

Починаючи з XIX ст. поняття «еліта» використовували для позначення

осіб і груп, які знаходяться на вершині соціальної ієрархії. Варто зауважити, що до кінця XIX ст. термін «еліта» як окрема категорія не набув поширення в європейських суспільно-політичних науках. [1]. Походить сучасна класична теорія еліт з італійської школи політичної соціології, що заснувала новий напрям у дослідженні соціальних груп наприкінці XIX – на початку XX ст. – період, що характеризується розвитком та значним зростанням впливу політичних еліт на суспільні процеси.

У першій третині XX ст. ідеї елітарності були систематизовані та узагальнені італійськими соціологами Г. Моска та В. Парето. Саме їм належить авторство теорії еліт як цілісної наукової концепції, в якій сформульовані основні теоретико-методологічні підходи щодо дослідження соціальних процесів, а саме: визначення еліти предметом наукового дослідження, аналіз структури, законів функціонування та ролі еліти в політичній системі.

Поняття «еліта» має широке трактування. За визначенням В. Парето еліта являє собою коло осіб, які отримали найвизначніші досягнення у сфері своєї діяльності. В той же час Г. Моска вважав, що еліта – найактивніші люди в політичних відносинах, які орієнтовані на утримання влади в своїх руках, організована меншість суспільства [4].

Основою концепції, сформульованою Г. Моска, є ідея правлячого класу, за якою суспільство поділяється на меншість, яка править, та більшість, якою управляють. У своїй праці «Елементи політичної науки», соціолог розкрив питання нерівності у соціумі та дійшов висновку, що основою політичної могутності є наявність певної групи людей, яка керує процесами, що так чи інакше пов'язані зі змінами у суспільстві [2].

На думку Г. Моски, однією з найважливіших рис панівного класу є тяжіння та здатність до управління більшістю. Еліта, яка схильна зосереджуватися тільки на своїх інтересах та прагненнях, з часом втрачає свій авторитет та може бути знищена. Для збереження свого панівного становища, еліта має час від часу оновлюватися, при цьому, за визначенням Г. Моски поповнення правлячого класу може відбуватися у демократичний або аристократичний спосіб. Якщо перший є відкритим та полягає у постійному надходженні нових, добре підготовлених керівників, то другий призводить до виродження еліти та застою в суспільному розвитку, тому що є більш закритим. Тільки збалансоване поєднання даних тенденції може забезпечити якісне оновлення панівної верхівки та відносно стабільність у суспільстві [2].

Концепція еліт В. Парето, ґрунтується на наступній тезі: оскільки люди відрізняються за фізіологічними, інтелектуальними та моральними параметрами, то соціальна нерівність є очевидним і цілком природним фактом. Таким чином, особи, які мають високі показники в тій чи іншій галузі, складають еліту, бо є об'єктивно кращими та більш достойними для управління більшістю.

В теорії В. Парето виділяється два типи еліт, які в ідеалі мають змінювати один одного. Перші – «леви» – політичні лідери, для яких характерним є консерватизм і силові методи правління, вони переконані у високій меті здійснен-

ня влади. Другі – «лисиці» – прагнуть підтримувати свою владу будь-якими способами, вдаються до маніпуляцій, пропаганди та політичної спекуляції.

Суспільство, в якому існують тільки «леви», не має шансу на розвиток, тоді як еліта «лисиць» надає певний динамізм. Механізм соціальної рівноваги функціонує майже ідеально, коли оновлення політичної верхівки відбувається шляхом припливу людей першої і другої орієнтації. Історія для В. Парето – це «історія наступності привілейованих меншостей, які формуються, борються, досягають влади, насолоджуються владою, занепадають, змінюються іншими привілейованими меншостями» [3].

Отже, дослідники Г. Моска та В. Парето виділили наступні закони функціонування еліт та їх статусу у політико-правовій системі: будь-яке суспільство поділяється на правлячу творчу меншість та пасивну більшість; еліта є легітимною за умов визнання масами її права на керівництво; елітам властиве групове самоусвідомлення, що забезпечує їх самозбереження; формування та зміна еліт відбувається в процесі боротьби за владу. Наведені закономірності систематизували накопичені знання про еліти, а роботи Г. Моска та В. Парето заклали підвалини розвитку елітології та стали базовими для теорій еліт другої половини ХХ ст.

1. Григорчак І.І. Еліта як суспільний феномен/І.І. Григорчак// Вісник Національної академії державного управління. 2010. №4.С.41-48.

2. Моска Г. Элементы политической науки/Г. Моска. URL: <http://ecsocman.hse.ru/data/858/843/1217/021Moska.pdf> (дата звернення: 03.02.2021).

3. Прядко О.В. Взаємовідносини правлячої еліти та мас/О.В. Прядко//Вісник ОНУ ім. І.І. Мечникова . Соціологія та політичні науки. 2016. т. 21. Вип. 1(24). С. 64-70.

4. Толкач, А. М. Теорія еліт В. Парето і Г. Моска: порівняльний аналіз/А. М. Толкач//Порівняльно-аналітичне право. №2. 2015. С. 50-53.

Дар'я Возна,
студентка юридичного факультету
Науковий керівник:
доцент кафедри
соціально-гуманітарних дисциплін
к.і.н., доц. **Головіна О. В.**
*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

КУЛЬТУРА МОВЛЕННЯ, РЕПУТАЦІЯ, ПРОФЕСІОНАЛІЗМ ЯК КЛЮЧОВІ ФАКТОРИ В ДІЯЛЬНОСТІ АДВОКАТА

Актуальним питанням на сьогоднішній день постають елементи, які є складовими успішного адвоката. Культура мовлення, ораторське мистецтво та зовнішній вигляд адвоката є першим на що клієнти звертають увагу при зустрічі. Професіоналізм адвоката частково виявляється при першій зустрічі, під час якої адвокат зобов'язаний справити враження. Професіоналізм виражається в успішних справах адвоката, які він може привести як приклад особистої позитивної практики, що свідчить про досвід та впевненість в категорії питань з яким звернувся клієнт. Та репутація, як третій ключовий фактор в діяльності адвоката, має на увазі сформоване враження про адвоката, що формується роками на підставі здобутого досвіду в сфері адвокатської діяльності та відображається в подальшому на адвокаті в форматі збільшення кількості клієнтів та розміру гонорару адвоката.

Питання культури мовлення, репутації, професіоналізму як ключових факторів діяльності адвоката розглянуто в роботах таких дослідників: Н. Бабич, І. Білодіда, О. Біляєва, В. Виноградова, А. Коваль, Т. Окуневич, В. Пасинок, М. Пентилюк, О. Семенов, Л. Хасанової та інших. Окремі питання розвитку культури мовлення юристів порушено в працях Л. Барановської та С. Циганій, Т. Гороховської, Р. Кацавця, Н. Руколянської, А. Скорофатової та інших.

Головними фігурантами судового процесу є – прокурор та адвокат, у зіткненні позицій яких розвивається сценарій судового засідання. Кожному з них необхідні навички як писемного, так і усного мовлення, здатність правильно мислити, логічно і послідовно будувати свій виступ, давати аргументовані відповіді чи коментарі на висловлення опонента. Для них «уміння висловити свої думки настільки важливе, як і уміння мислити, а вміння слухати і чути, в свою чергу, не менш важливе, ніж уміння говорити». У їх розпорядженні повинен бути широкий риторичний інструментарій, запас синонімічних засобів висловлення думки, здатність вибрати найточніше, відповідне змістові думки слово, емоційно-експресивні засоби, адекватні обговорюваній

ситуації, їх мовлення повинно бути бездоганним у технічному аспекті: чіткість вимови, правильність словесних і точність логічних наголосів, відсутність штампів, слів паразитів, ненормативної лексики, граматично і психологічно необґрунтованих пауз, використання коротких речень як основної умови доступності усного мовлення. Для адвоката дуже важливо також уміти вести бесіду, викликати довіру у клієнта, коректно співпрацювати зі складом суду тощо. [1].

Для адвоката важливо володіти мистецтвом публічного мовлення, він має бути готовим до діалогу, полеміки, уміти інтерпретувати ті чи інші факти, події, положення, надавати консультації. Загалом у комунікативній діяльності адвоката можна виділити два аспекти: по-перше, комунікативний контакт із підзахисним, який виникає, як правило, до суду, у ході бесіди із підзахисним; 45 по-друге, комунікативний контакт зі складом суду і з усіма іншими учасниками судового процесу. В першому випадку необхідні уміння професійно вести діалог, ставити правильно запитання, у ході бесіди встановлювати довірливі стосунки із підзахисним, у другому чином аргументувати свою думку, логічно вибудовувати комунікативні контакти з учасниками процесу, ораторські здібності. діяльність адвоката значною мірою залежить від вміння встановити контакт із Підзахисним, взаємодіяти із суддею, прокурором. Велику роль відіграє також організаційна діяльність уміння полемізувати, належним адвокатом: Підготовка процесу належне комунікативних прийомів та засобів, сформованих практикою професійним досвідом. [2].

Адвокат як повноправний учасник судового розгляду повинен відповідати чинним стандартам і вимогам, що пред'являються до сучасних видів дрес-коду. Адвокат має одягатися по-діловому стильно та презентабельно, але при цьому не варто демонструвати свій матеріальний стан за допомогою коштовних годинників, аксесуарів та золотих прикрас, адже це в залі суду недоречно. Адвокат, він же захисник, повинен вселяти довіру в клієнта, бути насамперед професіоналом своєї справи, поводитися гідно, ставитись з повагою до клієнтів, колег та учасників судового розгляду. Він має слідкувати за своєю поведінкою не тільки під час виконання своїх професійних обов'язків, а й у повсякденному житті, слідкувати за цензурою в соціальних мережах, бо спілкування в мережі вже давно вийшло на новий рівень і там необхідно дотримуватись правил поведінки та етикету. Згідно з Правилами адвокатської етики при здійсненні професійної діяльності адвокат зобов'язаний дотримуватись загальноприйнятих норм ділового етикету, в тому числі щодо зовнішнього вигляду; повинен засвідчувати повагу до адвокатської професії, яку він уособлює, її сутності та громадського призначення, сприяти збереженню та підвищенню поваги до неї в суспільстві. [3, с. 164].

«Імідж адвоката» – це те як суспільство або окрема особистість бачать і сприймають адвоката через призму його зовнішнього вигляду, характеру, манери поведінки, комунікативні навички та професійної діяльності. Отже, для того, щоб бути успішним адвокат має створювати та дбати про свій імідж та

репутацію, для чого може залучати спеціалістів (іміджмейкерів). Головне, щоб на шляху до створення свого «образу», адвокат не забував підтримувати честь та гідність своєї професії та не відступав від правил адвокатської етики. [4].

Отже, успішний адвокат або адвокат який планує таким бути повинен пам'ятати про такі фактори як культура мовлення, репутація та професіоналізм. Адвокат повинен здобути навички культури мовлення ораторського мистецтва та створити власний імідж, який дасть можливість справити перше враження на клієнта. Репутація формується роками, що дає адвокату подальшу можливість надходження звернень більшої кількості клієнтів та можливо збільшення заробітку. Та необхідно пам'ятати про завершальний фактор – професіоналізм, який адвокат підтверджує власною позитивною практикою в певній категорії справ.

1. Криськів М. Мовленнєвий аспект юридичної діяльності / Мирослава Криськів // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». 2008. № 620 : Проблеми української термінології. С. 291–293.

2. Марченко О.В. Комунікативна культура юриста: навч. посібник / О. В. Марченко. Дніпропетровськ : «Інновація». 2015. 200 с.

3. Красногор О.В., Красногор Н.В. «Дрес-код та стандарти етичної поведінки нотаріусів і представників юридичних професій» // Мала енциклопедія нотаріуса. 2017. № 5 (95). С. 162–166.

4. Ботвина Н. В. Імідж адвоката / Н. В. Ботвина. // Часопис Академії адвокатури України. 2013. № 4. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chaau_2013_4_4

Роман Голобутовський,
професор кафедри
загальноправових дисциплін
доктор юридичних наук

Богдан Ставніцер,
слухач I курсу магістратури
юридичного факультету

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ ЄСПЛ ЯК ШЛЯХ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД

Питання виконання рішень Європейського суду з прав людини є актуальним з огляду на те, що звернення до ЄСПЛ не є розповсюдженим способом захисту прав з огляду на неусвідомленість осіб про таку можливість, в той час як навіть при отримання позитивного рішення суду, питання його виконання на території України потребує дослідження та вивчення процедури і

процесуальних нюансів.

Проблематика виконання рішень ЄСПЛ досліджували в своїх працях: М.В. Буроменський, В.Г. Буткевич, В.Н. Денисов, О.М. Ерделевський, В.І Євінгов, В.К. Забігайло, Л.Г. Заблоцька, Є.Б. Кубком, Л.М. Липачова, В.Є. Мармазов, А.С. Мацко, В.В. Міцик, В.І. Муравйов, І.С. Піляєв, П.М. Рабінович, Д.М. Супрун, С. Шевчуком, С.Є. Федик та ін.

Реалізація принципу справедливості судового розгляду справи є одним з найбільш складних і дискусійних, що викликано цілою низкою причин. ЄСПЛ чітко поділяє питання справедливості судового процесу і питання правильності чи хибності судового рішення. ЄСПЛ не вправі встановлювати, чи правильно було ухвалено рішення, однак вправі вирішити, чи був розгляд справи справедливим. [1]

Зокрема, Конституційний Суд, беручи до уваги рішення ЄСПЛ у справі Шмалько проти України, дійшов висновку, що виконання судових рішень є складовою права на справедливий судовий розгляд, тобто однією із конституційних гарантій прав і свобод людини і громадянина

Окрему увагу необхідно приділити інституту регресних позовів, за допомогою яких особа може реалізувати своє право та отримати компенсацію Інститут регресних позовів щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини – це новий, доволі специфічний інструмент розвитку принципів верховенства права, що забезпечує справедливість при виконанні рішень Європейського суду, а відтак, і дотримання загальних правових принципів. Адже фактично уникнення відповідальності за рішенням Європейського суду конкретних осіб як приватного, так і публічного права, перекладання тягаря відповідальності за рішеннями Європейського суду лише на державний бюджет і на суспільство в цілому навряд чи можна вважати справедливим. Розглянуті регресні позови є дієвими засобами юридичного впливу на загальну правову ситуацію й на вдосконалення судово-правової системи України. Тільки сьогодні держава почала застосовувати цей механізм, про що свідчить кількість масштабних регресних позовів, поданих у 2017–2018 рр. Міністерством юстиції України до національних судів, що стало можливим за існуючих в Україні соціально-політичних умов, а також за умов зростання професійного рівня суддів, адвокатів, працівників Міністерства юстиції, правників і експертів. [2]

Щодо механізму виплати стягнення, якій закріплено в ст. 8 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», виплата стягувачеві відшкодування має бути здійснена у тримісячний строк з моменту набуття рішенням ЄСПЛ статусу остаточного або у строк, передбачений у самому рішенні ЄСПЛ. У разі порушення такого строку на суму відшкодування нараховується пеня. Протягом одного місяця від дня відкриття виконавчого провадження за рішенням ЄСПЛ Орган представництва надсилає до центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері казначейського обслуговування бюджетних кош-

тів, постанову про відкриття виконавчого провадження та необхідні для виконання рішення документи. Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів, протягом 10 днів від дня надходження документів здійснює списання на вказаний стягувачем банківський рахунок, а в разі його відсутності – на депозитний рахунок державної виконавчої служби коштів з відповідної бюджетної програми Державного бюджету України. Порядок збереження коштів на депозитному рахунку державної виконавчої служби визначається Законом України «Про виконавче провадження». Таким чином можна побачити, що подібна практика бюджетного фінансування не відповідає вимогам європейського судочинства та позбавляє громадян України можливості отримувати своєчасно та в повному обсязі відшкодувань передбачених у рішенні ЄСПЛ. [3]

Забезпечувати виконання рішень судів має на меті Закон України «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень» 2012 року. Він передбачає, що рішення про стягнення коштів, де боржником є державний орган, має виконувати центральний орган виконавчої влади, що провадить державну політику у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів, у межах бюджетних призначень шляхом списання коштів із рахунків цього державного органу, а за відсутності в зазначеного державного органу призначень – за рахунок коштів, передбачених за бюджетною програмою для забезпечення виконання рішень суду. Якщо рішення суду про стягнення коштів із державного підприємства або юридичної особи не виконано протягом шести місяців із дня винесення постанови про відкриття виконавчого провадження, його виконання здійснюють за рахунок коштів, передбачених за бюджетною програмою для забезпечення виконання рішень суду. Якщо протягом трьох місяців кошти не перераховано, стягувач отримує компенсацію в розмірі трьох відсотків річних від несплаченої суми за рахунок коштів, передбачених за бюджетною програмою для забезпечення виконання рішень суду.

Тобто Україна гарантує виконання рішень, де боржниками є державні органи, підприємства, юридична особа, примусову реалізацію майна якої заборонено, навіть у разі їх неплатоспроможності. У цьому разі держава виконує рішення суду за рахунок коштів Державного бюджету України. На нашу думку, прогресивним є визнання й виконання рішень ЄСПЛ, які можуть бути використані для прийняття рішень іншими судами. Хоча цей Суд є гарантом дотримання Конвенції, проте проблемним залишається виконання рішень на території України та використання їх як джерела права у вітчизняній правозастосовній практиці. [4]

Водночас і надалі потрібно вдосконалювати систему виконання рішень ЄСПЛ в Україні. З-поміж кроків, які необхідно здійснити найближчим часом, треба виділити виокремлення витрат на виконання Рішень ЄСПЛ в частині виплат компенсацій в окрему статтю витрат державного бюджету України. [5]

Отже, процедура виконання рішення ЄСПЛ на території України потре-

бує доопрацювання, оскільки система бюджетування України є недосконалою, та не передбачає якісне та швидке виконання рішень Європейського суду з прав людини. Крім вдосконалення системи виконання рішень ЄСПЛ необхідним кроком є оптимізація впровадження практики ЄСПЛ при ухваленні рішень судами України.

1. Трегубов Е. Л. Право на справедливий суд в практиці європейського суду з прав людини / Е. Л. Трегубов // Форум права. – 2010. – № 1. – С. 358–363.
2. Кубко Є.Б. Виконання рішень ЄСПЛ: регресні позови, аналогія закону та аналогія права. *Правова держава*. 2018. Вип. 29. С. 35-44.
3. Коруц У.З. Окремі питання виконання рішень Європейського суду з прав людини. *Актуальні проблеми правознавства*. 2016. Вип. 1. С. 49-53.
4. Камінська Н. В. Проблеми виконання в Україні рішень Європейського суду з прав людини. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 1. С. 250-261.
5. Блажівська Н.Є. Виконання рішень Європейського суду з прав людини. Порівняльний аспект. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2010. № 2. URL: http://www.vru.gov.ua/Docs/visnik02_11.pdf.

Ірина Грицай,
професор кафедри
загальноправових дисциплін,
доктор юридичних наук, доцент
Олександра Полішко,
студентка юридичного факультету
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

ЮРИДИЧНА ПРАКТИКА: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ

Юридична практика сприяє досягненню інтересів суспільства, здійснює вплив на його членів та виконує притаманні їй функції, спричиняючи різні зміни у суспільному житті. Тому об'єктивне розуміння сутності цього явища правової дійсності має велике значення як для доктрини права, так і для суб'єктів правових відносин. До того ж, юридична практика як загальнотеоретична категорія неодноразово була предметом дослідження різних учених у теорії права. Це, насамперед, обумовлено її особливим значенням як структурного елементу суспільної практики, а також роллю, яку вона відіграє у процесі розвитку і функціонування правової системи держави.

Тематика юридичної практики як правової категорії знайшла відображення у працях таких вітчизняних вчених, як: В. М. Карташов, Є. М. Палагіна, С. Ю. Лаврусь, Н. М. Оніщук, В. П. Нагребельний, В. П. Реутров та інші.

Одна група науковців зазначають, що юридична практика як сформована в суспільстві діяльність соціальних суб'єктів та сукупність напрацьованого ними практичного досвіду (Н.М. Оніщук, В.П. Нагребельний). Другим науковцем Є. М. Палагіною обґрунтовується, що це цілеспрямована діяльність суб'єктів по ухваленню рішень правового змісту, узята в єдності з результатами цієї юридично значущої діяльності та узагальненим соціально-правовим досвідом.

З позиції В. М. Карташова, юридична практика являє собою відносно самостійну підсистему, яка включає у свою структуру юридичну діяльність (правотворчу, інтерпретаційну, правозастосовну, право систематизуючу та їх окремі види і підвиди) та соціально-правовий досвід (соціально-правову пам'ять)[1, с. 11]. С. Д. Гусарєв та О. Д. Тихомиров під юридичною практикою розуміють діяльність юристів – професійних знавців права щодо безпосереднього захисту прав, свобод та законних інтересів суб'єктів права (особи, держави, суспільства), надання їм допомоги у складанні правових документів, консультуванні щодо вибору найбільш оптимальних варіантів поведінки відповідно до норм права, посвідчення юридичних фактів тощо, у процесі яких забезпечується здійснення норм права. Юридична практика – це сфера діяльності лише юристів-професіоналів) [2, с. 255].

Юридична практика виступає як філософська категорія, яка є носієм певної узагальнюючої діяльності про предмет мислення. Практика розглядається як наслідок діяльності, а діяльність як – методи, засоби, прийоми рушійної сили юридичної соціальності. Практика – цілеспрямована і осмислена, яка має на меті довести до певного результату у вимірах людини : результат зміни свідомості, матеріальності та суспільності. Результат зміни свідомості, тобто через спроби, злети і падіння (діяльність) формуються нові знання про внесок зусиль у практику; матеріальність – завдяки свідомості, зміни набувають внески у допоміжних, вкрай потрібних предметах які потрібні для роботи у юридичній сфері; суспільна зміна допомагає узагальнити знання про систему суспільства. Під діяльністю розуміють процес здобування, розширення, поглиблення для досягнення людиною визначеної нею мети відповідно до її потреб. Таким чином, визначаємо, що юридична практика – цілеспрямована культурно обумовлена і професійно унормована діяльність особливих суб'єктів (володіючи певними знаннями на законних підставах існування подібної діяльності), направлена на формування правової сучасності [3].

За сферами суспільного життя В. М. Карташов класифікував наступні функції юридичної практики. Правотворча функція. Функція виконує роль містка між неврегульованими суспільними відносинами, які утворилися через прогалини у законодавстві, та позитивним правом. Виконує уповноважені юридичною практикою правотворчі органи. Правоконкретизуюча функція. Долаючи суперечності, колізії, прогалини у законодавстві, юридична практика конкретизує правові норми реалізують позитивне поширення права. Правостабілізує функція. Через погіршення правового порядку в державі, сус-

пільство дестабілізує правові відносини. Юридична практика реалізує баланс, щоб досягати бажаного результату без затрати часу та сил. Оптимізуюча функція. Юридична практика формує у суспільстві оптимальні моделі дій які потребуються у суспільстві для приймання ефективних правових норм. З'ясувально-забезпечувальна функція. Юридична практика допомагає у правильному пояснювальній, тлумаченні, трактовці суб'єктам права зміст абстрактного характеру особливостей структури. Систематизаційно-спрямовуюча функція. Оцінюється кодифікація права, правові акти, ефективність правових норм суб'єктами права. Без аналізу не може існувати. Головне завдання систематизувати модель дії не тільки врегулює суспільні відносини, а й позбавить виявлених недоліків під час аналізу. Виховальна функція. Дозволяє підпорядкувати органи державної влади, партій та громадянських інститутів на правовиховний характер який впливає на свідомість людей.

Структура юридичної практики має: суб'єкта та об'єкта, форми вияву, елементи зав'язків та сторони. Суб'єкти юридичної практики є правотворчі та правозастосовні органи. Вони виконують всі вище зазначені функції юридичної практики. Об'єкти юридичної практики є суб'єкти права, тобто соціальні спільноти, об'єднання, суспільні відносини та інші поведінки людей. Форми вияву розділяють на дві: зовнішня і внутрішня форма. Зовнішня форма полягає у певних нормативно правових актах, індивідуальні акти, судові, нотаріальні документи. До внутрішньої форми належать процесуально-організована процедура оформлення юридичних документів внутрішнього елементів зв'язку.

В юридичній практиці постають елементи які розкривають сторони юридичних дій. Юридична діяльність (динамічна сторона) – це юридичні дії, операції, які представлені діями правотворчих та правозастосовних органів у загальному вигляді динамічної сторони. Юридичні дії це соціально-перетворюючі правові акти, які ведуть до певних наслідків чи результатів. Юридичні операції це сукупність різних юридичних дій, що ведуть до здійснення мети. Соціально-правовий досвід (статична сторона) – це правові не змінні позиції із різних категорій прав, що акумулюють стабільні, цінні сторони юридичної діяльності. Також можемо виділити шляхи вдосконалення юридичної практики: встановлення більш чітких меж правотворчих повноважень; здійснення врегулювання правових норм кожним органом влади; систематизація права державних органів, наукових установ, навчальних закладів, інших суб'єктів; підвищення правової свідомості та правової культури у національних програмах розвитку; впровадження програм правового виховання у родинях, навчальних закладах, державних установ, організацій, підприємствах тощо; кожним органом державної влади повинно застосовуватися врегулювання процесуальні норми порядку правових норм уповноваженими на правозастосування; норми права які не є ефективними, недіючими мають без відкладне правове врегулювання; миттєве правове врегулювання у суспільних відносинах, які вимагають життєві потреби суспільства; надання од-

накового тлумачення правових актів, законів, постанов уряду уповноваженим органам держаної влади дійсного змісту у різних державних установах; звернення простих правових механізмів до уповноважених органів за надання офіційного тлумачення норм права; за для правильного, глибокого розуміння змісту норм права, треба сформулювати розвиток правосвідомості членів суспільства; закріплений правовий акт повинен відповідати загальнолюдським критеріям існування блага людини [4].

Отже, маючи поглиблені знання юридичної практики є невід'ємною частиною вивчення цієї складної науки. Не досконалі закони, не ефективні правові установи, прогалини в законодавстві, не дієві закони дають можливість розвивати цю юридичну ланку.

1. Завгородній В.А. Інтерпретація поняття «юридична практика» у сучасній теорії права. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. № 5. С.11-14.
2. Гусарев С. Д. Юридична деонтологія. Київ : Знання, 2005. 655 с
3. Зайчук О.В., Оніщенко Н.М. Теорія держави і права. Київ, 2006 р.
4. Теорія держави і права : лекції. Київський національний університет ім. Т. Шевченка. URL: <https://studfile.net/preview/12633569/page:2/>

Катерина Демченко
студентка ВСП

Науковий керівник:
к. політ. наук, директорка
Царенко О.О.,

*(ВСП «Фаховий коледж МНУ
імені В. О. Сухомлинського»)*

ВИТОКИ ІДЕЇ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА В ІСТОРИКО-ПРАВОВІЙ ТА ФІЛОСОФСЬКІЙ ДУМЦІ УКРАЇНИ ІХ-ХVІІ ст.

Соціальна цінність людини може бути досягнута в процесі дослідження взаємовідносин її з суспільством та державою. З найдавніших часів і до сьогодні ця проблема постійно викликає увагу дослідників. Актуальність її визначається місцем і роллю особистості в політичному житті суспільства, характеристикою її прав, свобод і обов'язків.

Обов'язковою умовою здійснення демократії є реалізація прав і свобод людини. Їх становлення відбулося історично та бере свій початок з найдавніших часів. Ще в прадавніх міфах та віруваннях, а також у Біблії містяться положення про цінність і недоторканість людського життя, рівність людей.

Про стан і ступінь розвитку ідеї прав і свобод людини ми можемо черпати відомості з історичних джерел і пам'яток права, філософських і політич-

них трактатів, створених на території сучасної України від найдавніших часів. Ще у «Велесовій книзі», пам'ятці IX ст., прочитується, що філософія зумовлена духом віри, любові і надії, а вінцем цього духу є свобода і самоцінність особистості [1, с.27-29]. За часів Київської Русі окремі уявлення про права людини знаходимо в таких джерелах, як «Слово про закон і благодать», «Повчання Володимира Мономаха», «Руська Правда», яка вигідно вирізняється своїм відносним гуманізмом і юридичною технікою. Кодекс містить норми різних галузей права: цивільного, кримінального, процесуального. Вони мають ряд положень стосовно особи, її прав та свобод [2, с.42-56].

Починаючи з XIV ст. більша частина українських земель перебувала у складі Великого князівства Литовського, де були утверджені акти великокнязівської влади - Литовські статuti, які закріпили ряд принципів підходів до статусу особи. У них відображені ідеї рівності всіх перед законом, особистої відповідальності, захисту прав людини з боку держави [3, с.43-46].

В українській філософії проблема світу і людини, взаємовідносин її з суспільством та державою здавна займала одне з провідних місць, вирішуючись у різні історичні епохи відповідно до рівня розвитку суспільної практики і наукового пізнання. У XV - на поч. XVI ст. відбувається процес її відродження, де разом з підвищенням національної самосвідомості українського народу спостерігається поширення гуманістичних ідей. Фундаторами гуманістичної культури в Україні виступили Юрій Дрогобич, Павло Русин, Лукаш з Нового Міста, Станіслав Оріховський-Роксолян. Майже всі вони після здобуття освіти в Західній Європі діяли на українській території в так званому Руському воєводстві Польщі [4, с.47-52].

Людина, її права цікавили українських філософів-гуманістів, у яких формування уявлень про свободу відбувалося під впливом гуманістичних ідей християнства, що зумовило постановку питання про релігійну свободу народу (самостійність церкви) і свободу релігійного сповідання людини [1, с.221-233; 4, с.54-56]. Пропагуючи античні пам'ятки філософії і літератури, ці гуманісти дійшли висновку, що людина, як частина природи, має право на задоволення своїх земних потреб, гармонійний розвиток душі і тіла, дотримання законів природи, пізнання яких повинно стати основою людської діяльності, пов'язували історичний прогрес з розвитком освіти і науки, використанням їхніх досягнень на практиці. Проблема свободи особи, справедливого суспільного ладу вирішували, спираючись на принципи природного права і суспільно-договірної концепції походження держави [5, с.89-91].

Найдетальніше проблеми виникнення держави, її сутності, роль монарха були проаналізовані Станіславом Оріховським. Він одним з перших у Європі почав заперечувати божественне походження держави, виступати проти підкорення світської влади духовній та за невтручання церкви у справи держави. Він стверджував, що держава виникає внаслідок суспільного договору, який укладається між людьми через їхнє вроджене прагнення до взаємної допомоги, через природний інстинкт до суспільного життя. Оріховський розвивав

ідеї теорії природного права, вважаючи, що справедливою є така держава, яка забезпечує життя громадян згідно з їхніми природними правами, насамперед, правом на власність, свободу совісті, слова, спокій, правом жити за власним розумом. Оріховський наголошував, що не держава утворюється заради короля, а король обирається заради держави; писав: “Дві є фортеці міцні в короля: справедливість і віра” [1, с.111].

Походження держави гуманіст пов'язував з характером життя індивідів і природним їхнім інстинктом до громадського життя. Завдання держави він бачив у забезпеченні гарантії права і власності кожного громадянина, заявляючи, що законам держави повинні підкорятися всі, навіть королі. Оріховський виступав проти соціальної несправедливості та стверджував, що всі громадяни повинні бути рівними перед законом, а першоосновою права є мораль [1, с.112-113].

Індивідуалістичний напрям, що домінував в українській історико-правовій думці в ренесансний період, ґрунтувався на ідеях природного права, а також виражався у акценті на відповідальності людини перед собою і суспільством. Глобальне дослідження людини як особистості, її прав і свобод провів Г. Сковорода, вважаючи науку про людину, її щастя - найважливішою. Послідовно ідею природних прав та договірну теорію походження держави відстоював Я. Ковельський, який зазначав, що всі громадяни мають бути формально рівними перед законом, влада і особа повинні нести взаємну відповідальність [1, с.257-259; 6, с.92-97].

Формування української народності в умовах розчленування українських земель між різними державами у XIV-XVII ст. спричинило народження ідеї про етнополітичну свободу, свободу українського народу, свободу створення власної державності, яка втілилася у національній революції середини XVII ст., наслідком якої стала нова держава – Гетьманщина (літописи Самовидця, Г. Граб'янки та ін.). Певною мірою на формуванні ідей свободи через ідеї самоврядування позначилося магдебурзьке право [5, с. 147-148, 217; 7, с. 18-21].

Вершиною розвитку юридичної форми, в якій була закріплена ідея політичної свободи українського народу, а отже і свободи людини, став конституційний проект Пилипа Орлика «Конституція прав і свобод Війська Запорозького», 1710 р. У цьому документі одержали відображення ідеї організації влади за принципом її поділу на законодавчу, виконавчу і судову, виборності урядовців, утвердження прав і свобод громадян. Зокрема, цим актом обмежувалися податкові стягнення, встановлювалося непорушне право захисту жінок - вдів козаків, їх дружин, дітей-сиріт; на гетьмана покладался обов'язок - забезпечувати дотримання непорушних громадянських вольностей. Таким чином була зроблена хоча б спроба закріпити нову, відносно демократичну модель державного ладу України [8].

Як підсумок, зазначимо: навіть фрагментарний аналіз історико-філософських аспектів становлення ідеї прав і свобод людини в українській історико-правовій думці IX-XVII ст. дає можливість стверджувати, що її ви-

никнення і розвиток має досить глибоке коріння і тісно пов'язане з генезою самої людини як політичної та соціальної істоти. В процесі історичного розвитку суспільства зміст прав і свобод людини змінювався не лише в бік кількісного збільшення каталогу прав, але відбувались і якісні зміни.

Прогресивна українська політико-правова думка дійшла висновку, що офіційне закріплення та забезпечення прав людини можливе тільки за існування демократичних режимів. Заклавши ідею прав людини у національну історико-інтелектуальну скарбницю, вона створила фундамент для сприйняття незалежною Україною сучасних міжнародних стандартів в галузі прав людини.

-
1. Історія філософії України: Хрестоматія: Навчальний посібник / Упоряд. М. Тарасенко, М. Русин, А. Бичко та ін. – К.: Либідь, 1993. 560 с.
 2. Мороз С.П. Ідея прав людини у політико-правовій думці України (IX- поч. XX ст.) : дис. канд. юр. наук: 12.00.01 / Нац. юр. акад. України ім. Я. Мудрого. – Х., 2002. 229 с.
 3. Павелко О. П. З історії суспільно-політичної і філософської думки на Україні. – К., 1972. 24 с.
 4. Горський В.С. Історія української філософії: Курс лекцій. – К.: Наук. думка, 1997. 286 с.
 5. Історія філософії України: Підручник / авт. кол. М. Ф. Тарасенко, М. Ю. Русин, І. В. Бичко та ін. – К.: Либідь, 1994. 416 с.
 6. Проблема людини в українській філософії XVI – XVIII ст. / І.С. Захара, М.В. Кашуба, В.І. Любашенко, О.В. Матковська, Н.Л. Попова. – Львів: Логос, 1998. 239 с.
 7. Історія розвитку української державної ідеї. – К.: Т-во “Знання України”, 1991. 48 с.
 8. Кресіна І., Кресін О. Гетьман Пилип Орлик і його Конституція. – К., 1993. 80 с.

Юлія Заплюсвічка

здобувач вищої освіти
другого (магістерського) рівня
спеціальності 053 «Психологія»

Науковий керівник:

д.психол.н., доц. **Комар Т. В.**,
професор кафедри
психології та педагогіки

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ОСОБИСТІТЬ НЕПОВНОЛІТНЬОГО ЗЛОЧИНЦЯ: СУЧАСНИЙ ПСИХОЛОГІЧНИЙ ПОРТРЕТ

Ефективне запобігання та профілактика злочинів можлива лише за умови розуміння особистості злочинця, оскільки саме особа є носієм причин їх вчинення. Саме в площині особистості злочинця приховані причини та мотиви

вація злочинної поведінки, без ретельного аналізу яких неможливо створити дієві механізми попереджувального впливу.

Особистість неповнолітнього злочинця є похідною від узагальненого образу злочинця, створеного кримінологічною теорією. В основу виділення такої категорії покладений віковий критерій, що збігається з віком кримінальної відповідальності для неповнолітніх (14-18 років). Тобто під особистістю неповнолітнього злочинця ми розуміємо суспільно-небезпечного підлітка із соціально-психологічними та морально правовими дефектами свідомості, внаслідок чого останній, в умовах конкретної життєвої ситуації іде на вчинення злочину.

Проведені науковцями дослідження свідчать, що сучасна злочинність неповнолітніх у великих містах – це прерогатива юнаків (92,3%). Такий результат демонструє загальні тенденції та є закономірним. Гендерні відмінності злочинців відносяться до малодосліджених, проте статевий деформізм вагомо впливає на кримінальну активність юнаків та дівчат. Чоловічий природі притаманний потяг до змін, що в купі з природним азартом, схильністю до ризику, гонитвою за гострими почуттями актуалізує потребу у самоствердженні, що набувають сенсоутворюючого значення у підлітковому віці. Внаслідок цього юнаки легко порушують соціальні та правові заборони, не замислюючись щодо наслідків своїх дій. Розплатою за «гендерний авангард» є абсолютне домінування у різноманітних девіаціях (пияцтво, наркоманія, бродяжництво, вчинення злочинів тощо).

«Вклад» дівчат у злочинність неповнолітніх протягом майже 20 років залишається відносно стабільним – близько 8%. Незважаючи на це, якісні показники злочинності дівчат за останні роки значно погіршились, що дає підстави для детальнішого розгляду цієї проблеми. Незважаючи на те, що більшість злочинів вчинених неповнолітніми дівчатами мають корисливий характер, проте значної трансформації зазнала сама корисливість. До сфери кримінальних інтересів дівчат все частіше попадають дорогі ювелірні прикраси, мобільні телефони, модний одяг. Зазначимо, що дівчата більше тяжіють до квартирних крадіжок у знайомих та близьких людей.

Вікові характеристики неповнолітніх злочинців відбивають динамічні біосоціальні зміни особистості через трансформацію соціокультурних стандартів зовнішнього середовища у внутрішню ідентифікацію з ними або протест проти їх вимог і відповідно – відчуження та дезадаптацію до них. Згідно з аналітичними даними, найкриміногеннішим періодом є завершальна стадія неповноліття (16 -17 років). Це складний етап становлення особистості, перезавантажений крахом фантомної свідомості та ідеалізованих світоуявлень. Деякі підлітки у вказаному віці вже мають досвід вчинення протиправних діянь, тому для них характерне вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів проти особи. Загалом у таких підлітків спостерігається глибока криза особистості: усвідомлення одномоментної недосяжності усталених споживацьких стандартів посилюють дисонанс між перманентно зростаючими матеріальними потребами і відсутніми

або фізично та інтелектуально витратними можливостями їх задоволення.

Неповнолітні злочинці віком 14-15 років як правило вчиняють групові корисливі злочини. Для даної вікової групи характерні екстремістські устремління, азарт, потяг до ризику і гострих почуттів, що цілком компенсується у девіантній поведінці та вчиненні протиправних діянь.

Судити про ступінь суспільної небезпечності неповнолітніх злочинців дозволить кримінально-правова характеристика їх особистості. За статистичними даними майже в 95% злочинів неповнолітні повністю реалізували злочинний умисел, що пояснюється переважно корисливим характером злочинних посягань, їх високою латентністю, дріб'язковістю заподіяної шкоди, низькою ефективністю профілактичної роботи відповідних служб.

Поширена думка про переважно груповий характер злочинності неповнолітніх не знайшла свого підтвердження. Аналітичні дані вказують на те, що її частка складає близько 35 %. Але з оглядкою на це, слід зазначити, що на цей показник впливає значна частка кримінальних проступків – чисельні крадіжки продуктів харчування та товарів із магазинів, де юні злодії не бачають ні з ким ділитись здобиччю.

Завершальною рисою психологічного портрету сучасної особистості неповнолітнього злочинця є його морально-психологічні характеристики, які формуються під впливом мікросередовища.

Відповідно до аналітичних досліджень близько 25% майбутніх злочинців виховувалися у неповних родинах; близько 10% - вихованці інтернатів; близько 11% підлітків, маючи батьків, проживали з близькими родичами; решта зростали у структурно повних сім'ях. Щодо психологічного клімату в батьківській родині близько 20% виростали в атмосфері сімейного насилля та втікали з дому; 10% - повідомили, що батьки не цікавились їхніми проблемами, кожний жив своїм життям.

Тобто значна частина майбутніх злочинців не відчують на собі позитивного впливу родини, відповідно не мають сформованого духовного стрижня особистості, відсутні стійкі морально-етичні установки, що наклало відбиток на формування дефектної індивідуальної свідомості та вибору анти-суспільної життєвої позиції.

Інші – зростали у нестерпній атмосфері сімейного неблагополуччя, насилля, аморальності, що формувало соціальне відчуження, дезадаптацію, вороже сприйняття оточуючого середовища, породжувало різного роду девіації.

Отже, нині настала гостра потреба проводити завчасні профілактичні заходи корекції морально-психологічних вад особистості (у тому числі через відродження інституту сім'ї тощо) та створювати стійкі духовно-етичні бар'єри у підлітків аби попередити вчинення кримінальних проступків і правопорушень.

1. За даними Державної служби статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>. – Назва з екрану.

2. Підтримка реформ у сфері юстиції в Україні // Офіційний веб-сайт МВС України [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/1363115>. Назва з екрану.

3. Заходи столичної міліції щодо запобігання підліткової злочинності, втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність // Офіційний веб-сайт МВС України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/1066105>. Назва з екрану.

4. Чудновский В. Э. Нравственная устойчивость личности. Психологическое исследование. / В. Э. Чудновский. – М. : Педагогика, 1981. – 208 с.

5. Злочинність в Україні на початку XXI століття : монографія / О. Г. Кулик Злочинність в Україні на початку XXI століття : монографія. – К. : Юрінком Інтер, 2013. – 272 с.

6. Данні Управління статистичної інформації та аналізу Департаменту інформаційно-аналітичного забезпечення МВС України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mvs.gov.ua/mvs/>. Назва з екрану.

7. Профілактика злочинів : підручник / О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Ф. Гіда та ін. ; за заг. ред. докт. юрид. наук, проф. О. М. Джужи. – К. : Атіка, 2011. – 720 с.

8. Корыстно-насильственная преступность несовершеннолетних / отв. ред. И. П. Лавненко. – К. : Наукова думка, 1982. – 186 с.

9. Пирожков В. Ф. Характеристика асоциальной субкультуры несовершеннолетних правонарушителей : сб. науч. трудов ВГПИ. – Т. 222. – Воронеж, 1982. – С. 11-13.

Анастасія Гордієнко,
студентка факультету
соціально-психологічної
освіти та управління

Науковий керівник:
доцент кафедри
соціально-гуманітарних дисциплін
к.пед.н. **Козинець І. І.**

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

РЕЙТИНГ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТА ЯК МОТИВАЦІЯ ДО НАВЧАННЯ

В сучасному світі дуже багато рейтингів: популярності, краси, мужності, фінансів, економіки, військової сили – все це є стимулом для здобуття лідерства. Це виховує в людині конкурентський запал, який керує на шляху до перемоги. Актуальність теми бачимо в тому, що на даний момент багато учнів потребують стимула для навчання. Проте, на мою думку, ще більше підсилить прагнення до перемоги відповідна винагорода за лідерство. Теперішні діти, учні, студенти не будуть робити щось задарма. Та якраз бажання стати лідером і бути першим в чомусь, наприклад в навчанні, змусить стати спроможним конкурентом для всіх. Нині дуже багато компаній обирають штат співробітників або стажерів саме за рейтингом, який складається впродовж деяких випробувань майбутніх службовців. Тож чи можна вважати навчання

випробуванням? Звісно так! Побороти свою прокрастинацію, взяти себе в руки, зрозуміти лекцію (і зауважте, що не просто прослухати, а зрозуміти мету і об'єкт теми), зробити якісне самостійне завдання, прийняти критику і зробити все знову та вже інакше – краще, набагато краще! Це випробування, проте, не офісне, але є прототипом його. Я вважаю, що навчання – підготовка учнів та студентів до подальшого і більш складнішого світу.

Мета роботи - підтвердити важливу роль рейтингу освітньої діяльності, до якої входить практична, наукова та поза навчальна діяльність, в мотивації до навчання.

Матеріалом дослідження стала низка шкіл з різних країн, де панує своя система і відповідне ставлення до освіти учнів.

Використання новітньої системи для освітніх закладів, які раніше не мали в своєму досвіді роботу з даним порядком, має свої переваги та недоліки. З переваг можна віднести:

- ✓ організована і систематична робота студентів протягом всього освітнього процесу;
- ✓ підвищення пізнавальної активності студентів;
- ✓ творче ставлення до роботи як студентів, так і викладачів.

Рейтингова система має ще більше пріоритетів, ніж вище згадане, проте новітній порядок зможе стати в усьому кращий? Звичайно ні. Адже буде багато проблем, розбіжностей між викладачами і студентами, а хтось буде взагалі забувати про цю систему. Також з недоліків можна вказати:

- ❖ багато студентів та учнів орієнтовані не на здобуття високих балів і поглиблених знань, а професійних навичок та загального досвіду;
- ❖ необ'єктивна оцінка знань, якій можуть посприяти деякі фактори розбіжностей між оцінюванням різних курсів, екзаменів та заліків;
- ❖ хабарництво. Тут можна казати багато про професійну доброчесність, але виключити даний мінус неможливо, бо хтось буде здобувати перше місце своїми чесними силами, коли інший просто дасть певну суму;
- ❖ дана система створює багато додаткової роботи для викладача, внаслідок чого, методична практика буде в збиток практичній праці.[1]

Тож впровадження рейтингової системи повинно бути поступовим, адже різке втручання в освітню діяльність принесе багато проблем навчальному процесу.

Після ознайомлення з проблемами впровадження, виникає інше питання: «Яка повинна бути система: анонімна чи публічна?».

Наприклад, в Китаї всі оцінки, а також рейтинг висять на відному місці, на відміну від Японії, де все конфіденційно. Південна Корея знаходиться між цими двома країнами, адже рейтинг впливає на подальший вступ до вищих навчальних закладів країни, проте оцінки залишаються особистою інформацією кожного учня.

Який доступ до рейтингової системи кращий? На мою думку, місце дуже сильно впливає на психологічний стан учня. Він може почувати себе при-

гніченим і відсталим від тих, хто краще, якщо в нього низькі бали, в той час, коли студент на першому місці буде почувати себе зверхньо. Не виключаємо також суспільну думку групи, класу, школи або університету. Адже на даний момент підлітки дуже агресивні, вони можуть як позитивно, так і негативно ставитись до загального положення того чи іншого учня. Тож можна сказати, що система повинна бути наполовину публічною.

Загальний рейтинг чи особливий для кожної групи? Я вважаю, що вони обидва мають право на своє існування. Серед групи можна визначити того, хто зможе виступити в якості кращого учня серед свої однокласників, до того ж серед своєї спеціальності. А вже поміж всього університету потрібен рейтинг для того, щоб визначити учня, який в подальшому зможе представляти свій навчальний заклад на офіційних зустрічах, або стати лицем студентських угруповань. Також загальний університетський рейтинг може посприяти ланці певного інституту серед інших в місті, області, країні та у світі.

Зазначене вище дає можливість зробити певні узагальнення: значення рейтингу освітньої діяльності має вплив на його розуміння серед студентів та педагогів, у тому числі і на психологічну сферу кожного учня. Рейтинг – показник об'єктивного оцінювання знань студентів, а також є активним показником, який змушує студента прагнути його підвищити. Аналогічним чином навчальний заклад має застосовувати дану систему, щоб підсилювати свій статус серед інших університетів. Саме авторитет установи, в якій навчається учень, додає мотивації стати найкращим студентом найкращого університету. Тож рейтинг має бути і бути не лише просто так, а свідомо і відповідально повинен впливати на освітній процес!

1. Глухова Т. В. Бально-рейтингова система контролю і оцінок знань студентів: проблеми впровадження і перспективи розвитку// Світ науки і освіти. – 2015. – №1. – Режим доступу: <https://cyberleninka.ru/article/n/ballno-reytingovaya-sistema-kontrolya-i-otsenki-znaniy-studentov-problemy-vnedreniya-i-perspektivy-razvitiya/viewer>

Лілія Корнієнко,
студентка факультету
соціально-психологічної
освіти та управління
Науковий керівник:
доцент кафедри
соціально-гуманітарних дисциплін
к.пед.н. **Козинець І. І.**
*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

СТУДЕНТИ ЯК ВНУТРІШНІ СТЕЙКХОЛДЕРИ

Нині відповідно до Закону України «Про вищу освіту» студенти можуть бути внутрішніми стейкхолдерами, бо стейкхолдери – це особи, які мають вплив на ту чи іншу ситуацію, бо зацікавлені покращити її.

Нині ми, студенти, перебуваємо на початку свого професійного розвитку, у період якого ми повинні опанувати важливими навичками, які знадобляться у майбутньому. На нашу думку, саме студенти відіграють сьогодні важливу роль як стейкхолдери для подальшого розвитку своєї фахової майстерності.

Кожен заклад вищої освіти розробляє внутрішні нормативні документи, які стосуються забезпечення якості вищої освіти. Звертаємо увагу на одне із положень вишу. Це «Положення про стейкхолдерів освітніх програм» [1].

Саме першокурсники можуть вплинути на покращення якості підготовки майбутніх фахівців. Опитування щодо рівня якості надання освітнього матеріалу, щодо самопочуття здобувачів освіти у період навчального процесу або щодо оцінки навколишнього середовища – ця робота першокурсників як стейкхолдерів може дати позитивні результати. Ми вважаємо, що для того, щоб дії першокурсників не були хаотичними та не спричинили плутанини, вони як стейкхолдери повинні встановити певні пріоритети та укласти план, у якому будуть чітко прописано можливі напрями діяльності.

Одним з цікавих завдань стейкхолдерів, як відомо, є формування академічної спільноти на принципах академічної доброчесності, прозорості, неупередженості та достовірності інформації [1, с. 6]. Саме ця спільнота (першокурсники-стейкхолдери) мають можливість заохочувати здобувачів освіти до академічної доброчесності. Як результат, ми будемо отримувати студентські роботи, у яких не буде плагіату. У студентів покращиться мислення і будуть створювати власні різноманітні думки. Це навіть може збільшити тягу здобувачів освіти до написання наукових робіт.

Не менш важливим завданням, як зауважує О. О. Азюковський, є сприяння на покращення побутових умов здобувачів вищої освіти та матеріально-

технічного забезпечення [1, ст. 6]. Ось, наприклад, згадаймо ситуацію, коли обирається заклад вищої освіти та планується приїзд на «День відкритих дверей». Спочатку студенти та їх батьки увагу спрямовують на матеріально-технічне забезпечення, а саме на стан аудиторій, наявність комп'ютерів та мультимедійних проекторів, а також на зовнішній вигляд університету. І це природно, бо така поведінка закладена у людства на генетичному рівні.

Одним із завдань стейкхолдерів може бути організація позанавчальних заходів. Це, наприклад, конференції між групами різних факультетів та круглі столи. Під час таких заходів у студентів буде розвиватись ораторська майстерність, навички відстоювання власної позиції та вміння чітко і зрозуміло подавати інформацію. Також це може бути організація спортивних змагань як серед здобувачів освіти різних факультетів, так і серед різних університетів. Такі заходи покращують не тільки фізичну форму студентів, а й сприяють покращенню здоров'я. Серед заходів, організованих студентами-стейкхолдерами, можуть бути концерти, виступи, які надають змогу студентам виражати себе, а іноді навіть боротися зі своїми страхами, бо деякі панічно бояться сцени або просто невпевнені в собі. Отже, позанавчальні заходи є безпосередньо важливим завданням стейкхолдерів-студентів, бо здобувач освіти повинен бути розвинений всебічно.

Ми вважаємо, що одним з найважливіших завдань стейкхолдерів може бути робота щодо адаптації здобувачів вищої освіти до академічного життя. Згадаймо перший місяць навчання студентів-першокурсників, коли складнощі виникають щодо іншої системи навчання: для першокурсників є невідомими та незрозумілими такі поняття як лекція, семінар, сесія, курсова робота та інші. Отже, потрібна діяльність стейкхолдерів-студентів, які пояснять всі незрозумілі аспекти організації освітнього процесу та допоможуть адаптуватися здобувачам освіти.

Не менш важливим завданням є організація вступної компанії майбутніх абітурієнтів. Стейкхолдери-студенти в змозі розповісти майбутнім здобувачам освіти про університет та академічне життя. Майбутнім здобувачам освіти буде легше почути та зрозуміти інформацію з уст студентів, які навчаються у даному закладі вищої освіти.

Таким чином, що студенти як внутрішні стейкхолдери – перші помічники та організатори освітнього процесу та виховної роботи завкладу вищої освіти. Вони сприяють покращенню якості надання освітніх послуг та якості вищої освіти в цілому.

1. Азюковський О.О., Алексєєв М.О., Заболотна Ю.О. та інші. Положення про стейкхолдерів освітніх програм. – Дніпро : Міністерство освіти і науки України Державний вищий навчальний заклад «Національний гірничий університет», - 2017. - с. 9.

2. Антохова Є.В., Антохова В. И., Батаєва Є.В. і тд. Взаємодія освітніх установ зі стейкхолдерами: веління часу. – Харків: Народна українська академія, - 2017. - с. 308.

Марія Новікова,
студентка факультету
соціально-психологічної
освіти та управління
Науковий керівник:
к.пед.н. **Козинець І. І.,**
доцент кафедри
соціально-гуманітарних дисциплін
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

СТУДЕНТОЦЕНТРОВАНЕ НАВЧАННЯ – ОСНОВА СЬОГОДЕННЯ

Відповідно до «Стандартів і рекомендацій щодо забезпечення в Європейському просторі вищої освіти», «насамперед студентоцентрована освіта є наукою, де акцентується увага на критичному та аналітичному навчанні та розумінні, підвищеній відповідальності та підзвітності студента, розширенні його автономії і здатності до критичного мислення на основі результативного підходу, що передбачає нові підходи до розробки навчальних програм, викладання та навчання» [2, с.8].

Як відомо, відбувається підвищення ефективності навчання за рахунок гармонійного поєднання оригінальних ідей, традиційних форм забезпечення освітнього процесу. Найважливіший фактор студентоцентрованого навчання – взаємовідносини «викладач-студент», у цей момент викладач буквально перетворюється на коректора знань, керівника та куратора студентів у процесі засвоєння нової інформації, яий сприяє мотивації тих, хто навчається. Акцентом студентоцентрованого навчання є допомога викладача не тільки у освітньому процесі, а і психологічна допомога, де здобувач освіти повинен бачити підтримку. Однією з головних ідей такого навчання є забезпечення викладачем мотивації і консультації студентів в аналізі інформації, відборі джерел, виявленні всіх неточностей та прогалин, та допомозі вирішення усіх ситуацій, які виникають під час освітнього процесу.

Завдання студентоцентрованого навчання полягає в тому, щоб збільшилася кількість студентів, які з легкістю можуть адаптуватися до умов сучасної реальності.

Не менш важливою суперечністю сучасної освіти є певний розрив між широким обсягом існуючої інформації і здатністю студента її засвоїти і критично переосмислити. Сучасні технології в освіті широко демонструють себе запровадженням і використанням таких засобів як онлайн, сервіси, цифрові засоби, медіа навчання, телеосвіта, інтернет-ресурси тощо. Але ці засоби можна також віднести до негативних, таким чином студент отримує пасивну

інформацію, в багатьох випадках не аналізуючи її [2, с.7].

Отже, можна зазначити, що часто за таких обставин підвищується процент плагиату роботи, що автоматично знижує процент інтелектуальності, оригінальності та креативності цієї роботи. Таким чином студент не розвиває своє мислення, а це призводить до деградації.

Наразі у сучасному суспільстві виникає потреба у молодих фахівцях, які б володіли всіма загальними компетентностями, орієнтованими не тільки на ідею отримання робочого місця, але і зацікавленістю саме безпосередньо роботою, що і є головною метою студентоцентрованого навчання. Але система освіти дуже повільно адаптується до нових вимог і в більшості не відповідає усім тим стандартам, які обумовлені студентоцентрованим навчанням. Завдання сучасної освіти полягає в тому, щоб підготувати освічену людину, яка відповідає наступній моделі: по-перше, це не стільки людина «знаюча», навіть зі сформованим світоглядом, яка підготовлена до життя, котра орієнтується в складних проблемах науки і культури; по-друге, це цілісна людина, котра знає, переживає, є духовною, соціальною; по-третє, це людина, яка є відкритою до іншої культурної позиції та цінностей [1, с.202].

Отже, можна зробити певні узагальнення: студентоцентроване навчання є основою сучасної освіти, що дає змогу поліпшити не тільки якість самого навчання, а й допомагає у підвищенні критичного мислення та автономності студента. Акцент в освітньому процесі відбувається з викладання на навчання, при чому, студент стає основною самого процесу навчання, а також виступає повноправним суб'єктом відносин, що бере на себе значну долю відповідальності за навчання. Таким чином відбувається: урахування потреб здобувачів освіти, взаємоповага у стосунках «викладач-студент», надійна підтримка з боку викладача, доцільне використання нових педагогічних тенденцій, технологій, тощо. А також ми маємо змогу отримати якісну перевірку знань.

Така концепція спрямована на формування компетентного фахівця, здатного до конкуренції, а також до дослідницько-інноваційного типу мислення з потребою та навичками безперервного професійного розвитку. Досягнення максимальної ефективності цього процесу може здійснюватися шляхом активізації навчання, яке повинно подолати кризову ситуацію в освіті, адаптуватися до нових будь-яких нововведень. Подолання певних суперечностей освітнього процесу буде сприяти створенню ефективної системи навчання, здатної забезпечити формування компетентних, творчих, ініціативних особистостей, що відповідає запитам і вимогам сучасного суспільства.

1. Медиа и философия: грани взаимодействия: монография / [А.П. Алексенко, М.В. Бейлин, Л.М. Газнюк и др.] под. ред. Л.Н. Дениско, С.А. Заветного. – Харьков, 2017. – 258 с.

2. Навчально-методична конференція ХНМУ. – Х, 2020 – 237с.

3. Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG). – К.: ТОВ "ЦС", 2015. – 32 с.

Дар'я Северін,
студентка факультету
соціально-психологічної
освіти та управління

Науковий керівник:
доцент кафедри
соціально-гуманітарних дисциплін
к.пед.н. **Козинець І. І.**

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ: ЗНАЧЕННЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ

Законодавство намагається максимально підвищити комфортність й ефективність навчального процесу для здобувачів освіти. Як наслідок, слід розуміти, яким є значення досягнення високих результатів у цій сфері безпосередньо для людини. Актуальність теми вбачається у тому, що сучасний світ не стоїть на місці, тому здобуття знань стає дедалі доступнішим для будь-кого, незалежно від того, де ви знаходитесь, до якої статі чи національності належите, які маєте вподобання тощо. Можливість розвиватися і досягати успіху є у кожного, хто дійсно цього прагне і готовий докладати зусиль. Розуміння та аналіз результатів навчання дає змогу дійти певних висновків щодо своїх умінь, усвідомити помилки, які було допущено через конкретні причини, і зробити все можливе, аби почати результативно покращувати свої навички.

Мета роботи — показати взаємозв'язок результатів навчання із досягненням особою значних професійних успіхів у майбутньому, пояснити, як вони співвідносяться з програмними цілями, а також розкрити значення та особливості процесу здобуття якісної освіти.

Матеріалом дослідження є наукові публікації щодо результатів навчання, їх значення та особливостей, а також суб'єктивні висновки автора відносно вищезазначеної теми.

Чи не найважливіше значення результатів навчання полягає у тому, що отримані особою навички, знання, професійні вміння та інші компетенції певним чином окреслюють межі її можливостей у майбутньому. Погоджуємося з твердженням, що малоосвічені люди навряд чи колись присвятять себе, наприклад, науці. Виключенням є випадки, коли прагнення до саморозвитку з певних причин досягає свого апогею, і особа усвідомлює факт того, що все є можливим, варто лише докласти зусиль і плідно попрацювати. Говорячи більш конкретно, аналіз результатів навчання призводить до цілком логічного поділу індивідів на добре освічених і тих, хто для здобуття бажаних знань

начався недостатньо. Подібну ситуацію можна виправити, і в цьому допоможе лише чіткий план академічної роботи.

Як зазначено в Законі України “Про вищу освіту”: “Результати навчання - знання, уміння, навички, способи мислення, погляди, цінності, інші особисті якості, які можна ідентифікувати, спланувати, оцінити і виміряти та які особа здатна продемонструвати після завершення освітньої програми (програмні результати навчання) або окремих освітніх компонентів”[1]. Важливо сказати, що своєрідною особливістю результатів навчання є те, що серед них виділяють окремий тип — програмний. Розібратися з цим поняттям досить складно, але цілком можливо. О. Пасічник наголошує: «Програмні результати навчання ступеневої освітньої програми є набором тверджень про те, що, як очікується, студент повинен знати, розуміти та бути здатним продемонструвати після того, як він виконав усі завдання та успішно пройшов усі екзамени/оцінювання, а також отримав ступінь» [2]. Отже, результати навчання є певним показником ваших професійних якостей після завершення обраної навчальної програми. Система контролю успішності здобувачів освіти уможливорює надання об’єктивної оцінки їх роботі, дозволяє скоординувати людину на потрібний шлях подальшого розвитку й зрозуміти, чи досягла вона свого максимуму в конкретній сфері діяльності, або ж їй необхідно звернути на щось увагу й повторити пропущене в ході процесу навчання.

Що дають результати навчання в майбутньому? Перш за все, упевненість у собі й у тому, що ви є висококваліфікованим спеціалістом, який достатньо наполегливо попрацював над своїми здібностями, тому не має труднощів безпосередньо під час робочого процесу. Таким чином будується авторитет фахівця, якому під силу завдання будь-якої складності. Він у свою чергу створює перспективи, допомагає активно просуватися вгору кар’єрними сходами, заводити корисні для себе знайомства за інтересами – як наслідок, досягати успіху. Саме це є однією з основних цілей вищих навчальних закладів у процесі підготовки студентів. Якісна освіта – запорука якісних знань. Будувати освічене суспільство й виховувати людей, які готові вчитися та разом поліпшувати майбутнє не лише власне, а й цілої країни – обов’язок кожного вищого навчального закладу.

Сучасний програмний план для здобувачів освіти будь-якої спеціальності базується на державних стандартах. Далеко не всі підтримують такий підхід до надання знань, однак В. Бахрушин у своїй статті пише: «На мою думку, програмні результати навчання, а саме вони мають бути визначені стандартом, важко безпосередньо кількісно оцінювати та вимірювати. Це скоріше може бути винятком, ніж правилом» [3]. Погодимось, що не можна встановити єдині стандарти абсолютно для всіх: представники технічних спеціальностей, наприклад, мають потребу отримувати навички переважно в галузі точних наук, студенти гуманітарних напрямків — у соціологічних, політичних, історико-культурних та інших. Розглянуто лише дві галузі знань, насправді ж їх набагато більше. Кожна з них потребує особливої уваги й актуальних без-

посередньо для обраної сфери діяльності державних стандартів, необхідних для високої оцінки результатів навчання.

Однією з гострих проблем теми, про яку йде мова, є те, що не завжди зазначені закладом вищої освіти цілі щодо норми програмних результатів відповідають можливостям абсолютно всіх студентів: деякі з них засвоюють нову інформацію швидше, а хтось потребує на це дещо більше часу або іншої форми її надання для кращого запам'ятовування. Саме тому очевидно є необхідність подальшого реформування системи освіти задля більшої персоналізації та внесення корективів до навчального графіку, враховуючи вміння студентів на початкових етапах, а не загальні стандарти, які значно зменшують їх шанси на результативне навчання.

Отже, зазначене вище дає можливість зробити певні узагальнення: результати навчання мають важливе значення, і вони будуть відповідати вимогам виключно в тому випадку, якщо особа працює на результат, а не просто марно витрачає час у навчальному закладі. Крім того, існують певні особливості досліджуваного поняття. Також вдалося з'ясувати, що неможливо створити один стандарт абсолютно для всіх: це має бути індивідуалізовано залежно від обраної галузі знань та можливостей певних груп студентів. Ми розглянули лише невелику частину всієї теми, але цього достатньо, щоб усвідомити всю серйозність і необхідність плідного навчання для побудови власного успішного майбутнього.

1. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII

2. Пасічник О. Навчальні цілі та результати навчання. *Блог Центру навчальних та інноваційних технологій УКУ: офіційний сайт*. Львів, 2018. URL: <http://ceit-blog.ucu.edu.ua/vykladannya/navchalni-tsili-ta-rezultaty-navchannya/>.

3. Бахрушин В. Є. Компетентності і результати навчання у нових стандартах вищої освіти. *Освітня політика: Портал громадських експертів: офіційний сайт*. 2016. URL: <http://education-ua.org/ua/articles/702-kompetentnosti-i-rezultati-navchannya-u-novikh-standartakh-vishchoji-osviti>.

Веніамін Миропольський,

студент магістратури
юридичного факультету

Науковий керівник:

доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін
к.ю.н., доц. **Межевська Л. В.**

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ВПЛИВ КАРАНТИНУ НА ПИТАННЯ ОРЕНДНО-МАЙНОВИХ ВІДНОСИН

Як відомо, карантин через епідемію вірусу COVID-19 став безпрецедентною ситуацією, яку ще не бачило людство с часів середньовіччя, адже увесь світ як по команді заклався як с зовні так і з середини на карантин, яким обмежив все, що тільки можна, починаючи від будь-яких заходів масового характеру і закінчуючи тим, що людині заборонено переміщуватись не тільки за кордон, але й в самій країні, іноді заборонялось переміщення далі аніж на декілька кілометрів від дому і те з причини того, що закінчилися продукти.

Тим не менш на даний період часу карантин послаблено, але під час локдаунів більшості приватних підприємців було обмежено право на роботу їх підприємств, а подекуди й зовсім заборонено. В такий момент підприємці поділяються на дві групи: ті хто можуть вижити (перечекати), бо мають достатню фінансову базу, а також не платять оренду, бо мають «своє» приватизоване приміщення, й ті хто не мають усього вищеперерахованого, а отже є найбільш вразливими.

В цій роботі я прагну розглянути актуальне питання пов'язане з орендними відносинами підприємців з орендодавцями та торкнутися питання оренди в карантин в принципі.

Питання орендної плати для бізнесу наразі є настільки ж важливим, як і те, коли будуть зняті встановлені обмеження. Тому влада не залишає спроб зняти напруженість навколо цих відносин.

Ще не встигли вщухнути дискусії, пов'язані з прийняттям Закону № 540-ІХ, який вступив в силу 2 квітня 2020 року як законодавець прийняв Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про державний бюджет України на 2020 рік» (далі - Закон № 553-ІХ), яким знову були внесені зміни до порядку оплати оренди під час карантину.

Проте епопея із законодавчою допомогою потерпілим від карантину орендарям, схоже, добігла свого кінця.

Забігаючи наперед відмітимо, що завершилася вона, по суті, тим же, чим

і розпочалася, - базовим регулюванням розміру орендної плати згідно зі статтею 762 ЦКУ.

Загалом пропонувалися різні варіанти, але в підсумковому тексті Закону України від № 540-IX від 30.03.2020 з'явилася нейтральна норма -п. 14 Прикінцевих та перехідних положень ЦКУ.

З моменту встановлення карантину, запровадженого постановою КМУ від 11.03.2020 № 211, і до його завершення наймач може бути звільнений від плати за користування майном відповідно до ч. 6 ст. 762 ЦКУ, а також ми маємо подивитися ГКУ де передбачено наступне: Частина 1 ст. 286 ГКУ говорить про те, що розмір орендної плати може бути змінений за погодженням сторін, а також в інших випадках, передбачених законодавством. Але це загальний випадок. Для нашого випадку ближче ч. 2 ст. 286 ГКУ: *«Орендар має право вимагати зменшення розміру орендної плати, якщо через обставини, за які він не відповідає, змінилися передбачені договором умови господарювання або істотно погіршився стан об'єкта оренди»*.

Дзеркальну норму бачимо в ч. 4 ст. 762 ЦКУ: *«Наймач має право вимагати зменшення плати, якщо через обставини, за які він не відповідає, можливість користування майном істотно зменшилася»*.

Така собі «підказка» для тих орендарів, чиє приміщення виявилось за сімома замками через карантинні обмеження. Тільки ось необхідність звернення в цьому випадку до ч. 6 ст. 762 ЦКУ й так була очевидною. Важливо лише те, щоб дійсно мав місце факт неможливості використання узятого в оренду майна.

Інакше коли об'єкт оренди хоча й частково, але використовується або коли таке використання потенційно можливе, шлях веде нас уже до ч. 4 ст. 762 ЦКУ, тобто, реально зменшити орендну плату можна тільки за згодою орендодавця. Звісно, формально залишається право через суд вимагати зменшення орендної плати або навіть відмовитися від договору (ст. 652 ЦКУ).

Але суди зазначають, що ч. 6 ст. 762 ЦКУ визначає як підставу для звільнення від сплати орендної плати об'єктивну безпосередню неможливість використовувати передане в найм майно (бути допущеним у приміщення, перебувати в ньому, зберігати в приміщенні речі тощо) в результаті обставин, за які орендар не відповідає (*постанова Великої Палати Верховного Суду від 08.05.2018 р. у справі № 910/7495/16*). Тобто в загальному випадку ця норма спрацьовує в тому випадку, якщо орендар «фізично» не має доступу до користування цим майном або не може ним користуватися за цільовим призначенням у зв'язку з якимись недоліками цього майна.

Водночас законодавець знову навіщось вирішив поправити норму про «карантинну» оренду. Вирішили зробити акцент в сторону ч. 4 ст. 762 ЦКУ. Тобто, вже на користь зменшення орендної плати на вимогу орендаря. Причому навіть придумали «межу», що складається зі сплати за землю, податку на нерухомість та комунальних платежів. Більше з орендаря брати не можна.

І такий вихід є логічним для законодавця, неприйнятним для орендодав-

ця та наймача, а отже є частковий консенсус. Постає логічне питання, а чому консенсус? Бо, жоден орендодавець не хоче втрачати гроші які він отримує з приміщення, навіть під час карантину, а отже ч.6 стаття 762 ЦКУ є такою, що пригнічує права орендодавця. В свою чергу кожен наймач бажає не платити за оренду, адже безоплатно – завжди краще ніж за свої гроші і ця прикра правда є рожевим каменем для нашого суспільства.

Що ми маємо в результаті? Якщо орендар у принципі не міг у результаті карантину користуватися об'єктом оренди за цільовим призначенням (навіть якщо об'єкт оренди придатний), то він цілком може посилатися на норму ч. 6 ст. 762 ЦКУ і вимагати від орендодавця звільнення від сплати орендної плати. У разі незгоди орендодавця можна звертатися до суду.

Але, швидше, актуально це для якогось рухомого майна. Щодо нерухомості тут буде складно довести повну відсутність використання. А якщо часткове використання все-таки є (наприклад, у приміщенні стоїть холодильне обладнання, підключене до електроенергії, або там зберігаються товари орендаря, перебуває персонал тощо), то тут уже може йтися тільки про зменшення розміру орендної плати.

Тому виходить що під час карантину ті особи, що не хочуть платити та «не можуть» працювати – вимушені це робити, що б задовільнити другу сторону від ситуації сторону, але давайте детально подивимося на статистику.

Обсяг ринку громадського харчування в Україні в 2019 році оцінювався приблизно в 50 000 закладів. Більшість з них не змогли швидко перелаштуватися на доставку або організувати продаж на винос.

За даними компанії по автоматизації ресторанів Poster, після двох тижнів карантину 2500 українських закладів припинили роботу. Це 63% від усіх клієнтів компанії в Україні. Таким чином, можна припустити, що зараз в країні не працюють приблизно 30 000 закладів.

Продажі закладів громадського харчування в Україні з 23 по 29 березня скоротилися, в середньому, на 73% у порівнянні з аналогічним періодом до карантину.

Продажі різко знизилися не тільки в столиці (на 78%), а й у всіх найбільших обласних центрах. Так, у Львові показник просів, в середньому, на 78%, в Харкові – на 73%, в Дніпрі – на 65%, в Одесі – на 60%.

У ресторанному бізнесі без роботи залишилось понад 160 тисяч осіб. Тільки у клієнтів Poster зараз не працює 13 000 співробітників.

Спільнота українських підприємців разом з Ukrainian Marketing Group провели дослідження, де опитали український бізнес про їх стан на період карантину та подальші плани розвитку.

За їхніми даними, 29% українських компаній призупинили свою діяльність на період карантину, 6% повністю закрили свій бізнес.

Частина сфер бізнесу залишилася зовсім без доходів: це розважальний бізнес, транспортний бізнес.

Ця статистика є показовою та невтішною не тільки для країни у вигляді

податків, а й для бізнес середовища, бо ця статистика показує, що бізнес в Україні не був готовий до такого через неврегульованість таких питань та відсутність у бізнесу страхової подушки як з боку держави, так і з боку власних фінансів.

А на все вище наведене ми можемо зробити висновок, що на даний час карантин є тим фактором, який показав не тільки законодавцю, а й всій Україні проблеми в бізнесі та законодавстві. З наведеної статистики та прикладів з ГКУ та ЦКУ треба зробити висновок, що потрібна негайна та ефективна модернізація питання пов'язаного з питанням страхування малого та середнього бізнесу, а також законодавчого поліпшення таких форс-мажорних ситуацій, адже виходить наступне: факт оренди під кафе чи розважальний заклад є, але оренда приміщення фактично є лише орендою та орендарю все одно на те чим займається наймач, а це вже є не справедливим та таким що не відповідає дійсності, бо кожний власник приміщення завжди знає під яку діяльність орендується приміщення, а отже він має нести й певну відповідальність за ризик форс-мажорної обставини, що б відповідальність була солідарна, а не лише покладалась на плечі винаймача приміщення.

Таким чином за можливості нового карантину та повного локдауну через нові штами вірусу законодавець має скоріше вирішити питання пов'язані з відповідальністю, а орендодавці та наймачі приміщень мають регулюватися не тільки бажанням заробити, а й здоровим розумінням ситуації, бо ця неврегульованість й призводить до порушень карантину з боку підприємців.

1. Аналіз останніх карантинних змін щодо орендної плати, Онищенко Олега, молодшого юриста Практики вирішення спорів АО Juscutum, 04.02.2021. URL: https://biz.ligazakon.net/analytics/195125_karantinna-orenda-eplog

2. Орендна плата vs карантин, Сумцова Ольга, податковий експерт, березень, 2020/№ 13, 04.02.2021.

URL: <https://i.factor.ua/ukr/journals/buh911/2020/march/issue-13/article-107729.html>

3. Цивільний кодекс України, № 435-IV, Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №№ 40-44, ст.356

4. Господарський кодекс України, № 436-IV, Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, № 18, № 19-20, № 21-22, ст.144

5. Бізнес на карантині: статистика від Опендатабот, 04.02.2021. URL: <https://news.dtki.ua/society/economics/61843>

Ольга Мосякіна,
студентка юридичного факультету

Науковий керівник:
старший викладач кафедри
цивільно-правових дисциплін
к.ю.н. **Карпенко Р. В.,**
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

ПІДСТАВИ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ЦИВІЛЬНОПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗАВДАННЯ ШКОДИ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

Конституція України та Цивільний кодекс України 2003 р. (далі - ЦК) вперше закріплюють право на самооборону, як правову категорію. У сучасному суспільстві необхідно дуже чітко визначити межі, на яких закінчується приватне право і починається порушення прав іншої людини. Це умови застосування відповідальності за шкоду і дають можливість визначити цю межу. Питання про умови цивільно-правової відповідальності в цілому та тих, хто відповідає зокрема за шкоду, заподіяну шкодою постійно викликає бурхливу і жваву дискусію в цивільній доктрині.

С. С. Алексєєв, С. Н. Братус, А. С. Іоффе, Г. К. Матвєєв, П. Недбайло, М. А. Покровський, В. А. Тархов та Г. Ф. Шершеневич та інші цивільні вчені займалися загальними питаннями цивільної відповідальності. галузі цивільного права ведуться наукові дискусії щодо складу цивільного правопорушення, елементи якого також вважаються умовами цивільної відповідальності. Значний внесок у розробку цього питання зробив український вчений Г. К. Матвєєв. Зокрема, у монографії «Причини цивільної відповідальності» [1, ст. 312] він запропонував основні елементи

До таких загальних умов належать: а) протиправна поведінка (дія чи бездіяльність) особи, б) шкідливий результат такої поведінки (заподіяння шкоди), в) причинний зв'язок між протиправною поведінкою та шкодою, і г) провина винного.

Шкода, заподіяна особою при самозахисті, навіть у стані самооборони, згідно зі ст. 1169 ЦК не повертається, якщо його межі не були перевищені. У частині 1 ст. 19 Цивільного кодексу визначає термін "самозахист" як використання засобів контрреакції особи, що не заборонено законом і не суперечить моральним засадам суспільства [2]. Крім того, згідно зі ст. 1193 ЦК, наявність вини потерпілого з причини заподіяної шкоди спричинена зменшенням розміру збитків. На відміну від норм ст. 1169 Цивільного кодексу України, на підставі ст 1171 Цивільного кодексу шкоду, заподіяну в надзвичайному стані,

відшкодовує особа, яка заподіяла. У цивільно-правовій науці обговорення іншої умови відповідальності - вини - є найбільш бурхливим і має досить тривалу історію. Визначаючи цивільно-правову відповідальність, О. С. Іоффе приділив найбільшу увагу вині, як суб'єктивному фактору [4, ст. 126]. Вина розуміється, як психічне ставлення людини до вчинку у формі умислу чи необережності. Це означає, що відповідальність за шкоду може настати, коли шкода заподіяна умисними діями винного. У своїй праці «Вина в радянському цивільному праві»

Г. К. Матвеев підкреслює, що провина - це не лише психологічне, а й юридичне поняття, що включає соціальний момент [2, с. 122-201]. Вина тут означає не лише психологічні переживання, а й протизаконність поведінки людини [4, с. 90]. Наприклад, особа, яка виявляє у своїх приміщеннях засоби вилучення інформації з телефонної або комп'ютерної мережі, має право знищити ці пристрої, незалежно від їх вартості, на підставі права на необхідний захист (випадок самозахисту). Незважаючи на шкоду, така поведінка вважається законною, а не винною. Як бачите, винність у цивільному праві - це юридична категорія, а не лише психологічна. Підстави звільнення від цивільно-правової відповідальності за шкоду, заподіяну відповідно до ст. 617 ГК [3] є форс-мажорними обставинами. У законодавстві відсутнє юридичне тлумачення терміна "справа", тому задля його розуміння звернемося до думки вчених. В. П. Грибанов, таким чином, вказував, що аварія - це подія, яку можна було б запобігти в цілому, але за даних умов їй не запобіг лише винуватець, оскільки він не міг передбачити її виникнення [4, с. 326]. Практики застосування справи, як підстави для усунення від цивільної відповідальності практично не вистачає. Як результат, особа не могла передбачити виникнення справи, не знала і не могла знати, що її дії матимуть несприятливі майнові наслідки, зокрема неможливість виконання певних зобов'язань. Аварія - це подія, яку загалом можна було б запобігти, але за певних умов не лише запобігти зловмиснику, оскільки він не міг передбачити її виникнення. Непереборна сила - це надзвичайна, необхідна зовнішня подія, яка повністю звільняє винуватця від відповідальності за умови, що винний не міг передбачити чи передбачити, але не міг запобігти йому та заподіяти шкоду діяльності людини.

1. Матвеев Г. К. Підстави цивільно-правової відповідальності: монографія Г. Матвеев. М. Юрид. лит., 1970. 312 с.

2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40-44

3. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України. У 2-х т. Т. II. 4-те вид., перероб. і доп. за ред. О. В. Дзери. К. Юрком Інтер, 2019. 1056 с.

4. Грибанов В. П. Здійснення і захист цивільних прав: монографія В. П. Грибанов. Статут, 2010. 411 с.

Лариса Наливайко,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри
загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

Веніамін Миропольський,
слухач магістратури
юридичного факультету
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ПРОБЛЕМИ КОНЦЕПЦІЇ ЗАКОНОТВОРЧОСТІ: ДОСВІД США ТА КИТАЮ

Сьогодні, коли політичні і економічні реформи, що проводяться в Україні, потребують інтенсивного загальної та локальної законотворчості, визначається, наскільки важливим є значення самого процесу створення закону, процедур вироблення концепції майбутнього нормативно-правового акта, який володіє вищою юридичною силою, складання та обговорення його проекту, урахування думок та інтересів різних соціальних груп і прошарків, співвідношення з іншими, вже діючими, нормативними правовими актами, здатність майбутнього закону адаптуватися в чинній правовій системі, а також до нового законодавства, визначення економічних основ його існування і реалізації в суспільних відносинах. Концепція законотворчості та законотворчого процесу – є основною базовою рушійною силою для розробки ефективного законодавства. Тим не менш, даною силою прийнято нехтувати на поталу миттєвим проблемам та їх вирішенню. Концепція ж допомагає законотворцю оцінити реальний ефект та соціальну необхідність прийняття тих і інших нормативно-правових актів.

Дана робота покладена на розуміння концептуального підходу на прикладі Китаю та США – держав, які набули значущого досвіду та навичок в такому законодавчому підході.

Китай – країна яка с кожним роком призводить на світ все більше враження, є провідним виробником товарів, має доволі стійку правову позицію, а також громадян, що з повною готовністю виконують усі необхідні міри, як показала епідеміологічна ситуація у світі на прикінці 2019 - 2020 років. Дивлячись глибше в систему Китайського державного управління приходиться розуміння механізму впливу завдяки якому китайське законодавство та економіка мають сталий вимірний шлях розвитку, що дозволяє спрогнозувати подальші модернізації, нововведення, тощо.

Норми права в китайській юридичній науці мають стандартну для рома-

но-германської сім'ї характеристику: це встановлені і (або) санкціоновані державою та нею забезпечувані загальнообов'язкові, формальні правила поведінки або принципи. У КНР діє закон КНР «Про правотворчість» від 15 березня 2000 р. [1].

Так, Розділ 1 Глави II визначає компетенцію в правотворчій діяльності. Відповідно до ст. 7 Загальнокитайськезібрання народних представників (далі - ЗЗНП) і його Постійний комітет здійснюють право на правотворчість у масштабі всієї держави. ЗЗНП приймає кримінальні та цивільні закони, закони про державну структуру та інші основні закони і вносить до них зміни. Постійний комітет ЗЗНП приймає закони і вносить до них зміни, за винятком тих, які приймає ЗЗНП; у період між сесіями ЗЗНП вносить часткові доповнення і зміни в закони, прийняті ЗЗНП, однак ці доповнення і зміни не можуть суперечити основним принципам даних законів.

У ст. 8 визначено коло питань, які можуть регулюватися тільки законами. Закони можуть прийматися з питань: 1) державного суверенітету; 2) утворення, організації та компетенції зборів народних представників, народних урядів, народних судів і народних прокуратур усіх ступенів; 3) системи національної районної автономії, системи особливих адміністративних районів, системи низового самоврядування; 4) злочинів і кримінальних покарань; 5) примусових заходів і покарань, пов'язаних із позбавленням, обмеженням особистої свободи; 6) вилучення недержавного майна; 7) основ цивільного права; 8) основ економічної системи, а також основ фінансової системи, податкової системи, митної системи та системи зовнішньої торгівлі; 9) процесуальної та арбітражної систем; 10) з інших питань, які вимагають від ЗЗНП і його Постійного комітету прийняття законів.

Відповідно до Закону КНР «Про правотворчість» ЗЗНП, а також його Постійний комітет мають право винести постанову, делегувавши Державній раді повноваження відповідно до реальної необхідності на першочергове ухвалення за деякими зазначеними питаннями адміністративно-правових актів, однак за винятком відповідних питань, що стосуються злочинів і кримінальних покарань, запобіжних заходів і покарань, пов'язаними з позбавленням, обмеженням особистої свободи як громадянського права, судової системи тощо [2, с. 16]. Примітною є Глава VI «Додаткові положення» Закону КНР «Про правотворчість». Так, згідно зі ст. 93 Центральна військова рада (далі - ЦВР) відповідно до Конституції і закону приймає законодавство у військовій сфері. Зазначимо, що на практиці ЦВР є партійно-державним органом. Головні Штаби ЦВР, роди військ, військові гарнізони можуть відповідно до закону та прийнятим ЦВР законодавством у військовій сфері, рішеннями, наказами в межах своєї компетенції приймати правила у військовій сфері. Законодавство і правила у військовій сфері застосовуються у збройних силах. Слід відзначити, що прийняття, зміна та скасування законодавства і правил у військовій сфері здійснюється тільки ЦВР.

Джерелами права КНР є Конституція 1982 р. з доповненнями 1989, 1993,

1999 та 2004 рр., засновані на конституції органічні закони, що визначають принципи організації та діяльності державних (у тому числі й адміністративних) органів, а також нормативні акти органів державної влади та державного управління (державних адміністративних органів) різних рівнів, сумісні нормативні акти керівних органів правлячої партії і державних адміністративних органів [2, с. 17].

Так, наприклад, у 2013 р. ЦК КПК була прийнята Постанова «Про деякі важливі питання всебічного поглиблення реформ». Постанова складається з 60 пунктів, кожен з яких містить пропозиції з проведення масштабних реформ у сфері державного управління, економіки, соціальної сфери. Реформи заплановані на найближчі кілька років. Як сказано в комюніке, випущеному після третього пленуму, основні результати даних реформ повинні бути досягнуті до 2020 р. У сфері економіки реформи спрямовані на зменшення ролі держави, підвищення ефективності державних підприємств, вдосконалення податкової та бюджетної політики, розширення відкритості для іноземних інвесторів, більш активне включення КНР у світову економіку за рахунок збільшення зарубіжних інвестицій китайських підприємств і створення нових зон вільної торгівлі з іншими країнами. Багато змін зачіпають судову систему, систему судового контролю, правозастосування, соціальну сферу (зайнятість, охорону здоров'я, культуру), а також політичну систему країни [3].

Вплив доктрини на формування права в континентальній системі права величезне і безспірне, що пов'язано насамперед з особливостями самої правової системи, необхідністю конструювання узагальнених норм високого ступеня абстрагування від конкретних ситуацій.

В системі загального права вплив доктрини на законодавця найчастіше недооцінювалася в силу меншої ролі закону і більшого значення судової правотворчості. Однак система права США увібрала в себе певні риси, властиві романо-германському праву, в зв'язку з чим роль правової доктрини і її вплив на законодавство неможливо заперечувати. Як можна бачити з наведених двох прикладів, то основоположною складовою успішного та відносно стабільного законодавства є перманентність у владно-політичних кулуарах, а також планування або доктринальне розуміння та фундаментальний підхід до законотворчості.

Як зазначає Міністерство Юстиції : «Серед недоліків законодавства, поперше, слід виділити наявність великої кількості законопроектів щодо внесення змін до чинного законодавства у порівнянні з тими, що мають значні соціальні наслідки, визначають концептуально нові підходи та є базовими для врегулювання суспільних відносин у відповідних сферах державного управління. Зокрема, у орієнтовному плані законопроектної роботи на 2007 рік частка таких «базових» законопроектів (в т. ч. законопроектів про затвердження державних програм, кодексів, концепцій) складає лише 36,4% проти 60,1% законопроектів щодо внесення змін» [4].

Засновуючись на всьому вищевикладеному та порівнянні з іншими бага-

тими на правовий та концептуальний досвід країнами, ми приходимо до висновку необхідності вироблення концепції утворення законодавства, як основоположного скелету правового та соціального благополуччя, яке призведе за собою стабільність та розуміння шляху перетворень, а отже призведе до контролю за модернізацією, реалізацією та практичністю законодавства, що в свою чергу полегшить роботу правникам, а також забезпечить розуміння соціумом.

1. О правотворчестве: Закон КНР від 15 березня 2000 р. URL: http://chainalawinfo.ru/other/la_legislation

2. Каткова Т.Г. Особливості правової системи КНР. *Право і суспільство*. № 2 / 2015. С 14 -19.

3. Бажанов П. Десять основных событий в законодательстве КНР за 2013г. URL: http://cnlegal.ru/uncategorized/Chinese_law_2013_top_ten.

4. Шевченко Ганна Проблеми нормотворчої діяльності суб'єктів нормотворення. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_12895.

Лариса Наливайко,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри
загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

Алла Смоляр,

студентка юридичного факультету
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

СТАТУС ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Питання статусу внутрішньо переміщених осіб було зовсім не актуальним, але після таких подій як окупація Автономної Республіки Крим та проведення антитерористичної операції на Сході України, змусило Україну стикнутися з цією невідомими проблемами, які потребують нагального вирішення. Ці події завдали багато шкоди для значної кількості населення, більшість з них була змушена змінити своє місце проживання через почуття загрози та небезпеки за своє життя.

Різні аспекти статусу людини і громадянина, зокрема внутрішньо переміщеної особи, досліджували у своїх роботах такі науковці, як: М. Антонович, Ю. Барабаш, М. Баймуратов, М. Гуренко, О. Гончаренко, А. Колодій, І. Козинець, В. Кравченко, О. Кушніренко, С. Мороз, Є. Микитентко, А. Олійник, А. Колодій, О. Петришин, В. Погорілко, П. Рабінович, В. Речи-

цький, Т. Слінько, В. Тацій, Ю. Тодика, В. Федоренко, О. Фрицький, В. Шаповал, Л. Шестак, Ю. Шемшученко та ін.

В Україні існує низка нормативно – правових актів які регулюють статус внутрішньо переміщених осіб, але в них наявні прогалини та колізії. На сьогодні найважливішими питаннями щодо вдосконалення правового статусу ВПО є пристосування законодавства України до міжнародних стандартів та чітке дотримання правоохоронними органами цих законів.

Норми міжнародного законодавства вже понад 20 років забезпечують права внутрішньо переміщених осіб, проте у вітчизняній науці публічного права вони стали предметом досліджень порівняно нещодавно. Основними актами, які регулюють вказане питання, є Керівні принципи з питання переміщення осіб в середині країни, сформовані Представником Генерального секретаря ООН, та Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [1, с. 129].

ВПО стикнулися з низкою питань які перешкоджають забезпеченню їхніх прав і соціальних гарантій, це відмова у соціальних виплатах, у працевлаштуванні, незрозумілість процедур, пошук нового житла, забезпечення продовольством, пенсійне забезпечення, перешкоди у взятті на облік внутрішньо переміщених осіб дитини та ін. Внутрішньо переміщені особи потребують не тільки гуманітарну допомогу, а й законодавчу регламентацію щодо їхнього статусу.

Верховна рада регламентувала Закон України «Про правовий статус осіб, які вимушені залишити місця проживання внаслідок тимчасової окупації Автономної Республіки Крим та міста Севастополя та обставин, пов'язаних з проведенням антитерористичної операції на території України» 19 червня 2014 року, але чинним цей закон так і не настав. Цим Законом гарантувалось відновлення соціальних, трудових, виборчих прав, права на освіту та медичне забезпечення після поселення в інших регіонах [2, с.91].

Одна із актуальних проблем внутрішньо переміщених осіб є саме житло. Найбільшою проблемою, на яку вказали внутрішньо переміщені особи, був брак власного житла (41%). Більшість внутрішньо переміщених осіб все ще проживають в орендованому житлі: 49% мешкають в орендованих квартирах, 10% – в орендованих будинках і 5% – в орендованих кімнатах [3, с. 6].

Внутрішньо переміщені особи мають право у можливості проживати на безоплатній основі протягом 6 місяців з моменту взяття на облік, але в реальному житті особам відмовляють у наданні житла, начебто, через його відсутність. Також проблема полягає у компенсуванні коштів за зруйноване житло. За всі роки конфлікту Україна все ще не продемонструвала комплексні програми які б сприяли відновленню або придбанню нового житла та якісно врегульовували питання щодо забезпечення житлом ВПО.

Нормативні акти, що регламентують забезпечення соціальним житлом та житлом для тимчасового призначення, не гарантують отримання соціального житла найбільш соціально уразливими категоріями ВПО (багатодітні, з інвалі-

дністю, пенсіонери, особи похилого віку) та ВПО, які опинилися у скрутному становищі, що тимчасово не дозволяє їм самостійно винаймати житло. Діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, які є ВПО, також не можуть стати на квартирний облік після досягнення 16 років [4, с. 8].

Таким чином, законодавство України яке регулює статус ВПО є вже сформованим, але існує нагальна потреба в його вдосконаленні. Це можливо лише за пристосуванням української нормативно – правової бази з питань статусу ВПО до міжнародних стандартів.

1. Цимбалістий, Т. Правовий статус внутрішньо переміщених осіб в Україні [Текст] / Тарас Цимбалістий, Анастасія Блашак // Актуальні проблеми правознавства. – 2019. – Вип. 4. – С. 126-130.

2. Дяченко В. Визначення правового статусу внутрішньо переміщених осіб / В. Дяченко // Науковий часопис Національної академії прокуратури України. – 2017. – № 1(13). – С. 89–98 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.chasopysnapu.gov.ua/chasopys/ua/pdf/1-2017/dyachenko.pdf>

3. Звіт національної системи моніторингу ситуації з внутрішньо переміщеними особами. Червень 2019 р. С. 4–7. Міністерство з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України. URL : http://iom.org.ua/sites/default/files/nms_round_14_ukr_web.pdf (дата звернення: 09.12.2019р.)

4. Актуальний стан забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб в Україні. Доповідь представлена до Універсального періодичного огляду Організації Об'єднаних Націй. Двадцять восьма сесія Ради з прав людини ООН. 2017. С. 8. Національна асамблея людей з інвалідністю.

Олег Наливайко,
старший науковий співробітник
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

Ілля Хижняк,
студент юридичного факультету
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ДЕРЖАВИ ТА СУСПІЛЬСТВА: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА

Суспільство і держава перебувають у постійному двосторонньому зв'язку, оскільки ефективне їх функціонування можливе лише за умови якісної взаємодії. Держава – це універсальна політична форма правління, що характеризується суверенною владою, політичним та громадським характером, здійсненням своїх повноважень на певній території через систему спеціально

створених органів та організацій, завдяки яким здійснюється політичне, економічне та ідеологічне управління суспільством та громадськістю права.

Виходячи з опису ролі людини в громадянському суспільстві, слід зазначити, що людина в психологічному плані - це системна якість, яка набувається індивідом в предметній діяльності та спілкуванні, що характеризує його з точки зору включення в соціальне відносин. Беззаперечним фактом є те, що в центрі відносин з громадянським суспільством знаходиться людина. Це свідчить про те, що громадянське суспільство не повинно бути людським суспільством за назвою, а по суті. Як відомо, домінуючим становищем у радянській філософсько-правовій літературі було те, що пріоритет суспільства над особою визнавався, а суспільні та державні інтереси - над інтересами людини [1]. Суспільство, в якому інтереси людини підпорядковуються її власним інтересам, а тим більше інтересам держави, де мету та засоби її досягнення визначає сама держава, ніколи не мало можливості стати цивільним. У цьому суспільстві людина була гвинтиком, допоміжним матеріалом для досягнення абстрактної мети, одним словом, людським фактором. У цьому суспільстві людина була гвинтиком, допоміжним матеріалом для досягнення абстрактної мети, одним словом, людського фактора. У вільному, відкритому суспільстві людина вільна і фіксована, вільна у свідомому виборі своїх дій та вчинків, для досягнення цього стану потрібно мати якісні якості та можливості. Насамперед, людина повинна мати певну автономію. Автономію, яка має на увазі не абсолютну ізоляцію, коли ніяке суспільство не буде можливим, а так, що всі її суспільні зв'язки мають такий характер, завдяки якому вони не суперечать, а, навпаки, забезпечують його свободу, його дії, які є формою практичної реалізації. Якщо держава є суверенною політичною організацією цілого народу, то партії та інші громадські організації є лише учасниками здійснення політичної влади. Вони виражають волю своїх членів, груп людей, певних верств суспільства, діють в рамках закону і не мають державних повноважень [2].

Права та обов'язки громадських об'єднань: допомагати державі вирішувати проблеми економічного, соціального, культурного будівництва шляхом прийняття спільних політичних рішень з державними органами; брати участь у різних видах політичної діяльності шляхом створення спільних комісій з державними установами; брати участь у формуванні (висуванні, агітації та ін.) Депутатського корпусу представницьких органів державної влади, тобто бути суб'єктами спонсорської діяльності держави; бути суб'єктами правотворчої діяльності держави з ряду питань (наприклад, укладення колективного договору). За останні роки Верховна Рада України прийняла низку важливих закони, що розширили предмет, зміст та межі громадського контролю відповідно до діяльності держави. Наприклад, НУО беруть участь у здійсненні цивільного контролю над Військовою організацією державні та правоохоронні органи, здійснюють публічну контроль за дотриманням законів, спрямованих на запобігання та боротьба з корупцією, використовуючи такі форми контро-

лю, які не суперечать чинному законодавству. Міністерство юстиції України розпочало проведення правова освітня діяльність для організацій громадянського суспільства. Перші семінари-тренінги з розпилення «Поліпшення взаємодії влади та громадськості у питаннях виконання статутних завдань громадськостю та благодійні організації та їх участь у прийнятті рішень» відбувся у 2010 році в Кіровограді та Хмельницькому. У подіях 83 громадські організації з 12 областей та міста Києва. На думку учасників, семінари стали вагомим внеском у покращення правової культури, правової обізнаності організацій громадянське суспільство. 25-27 вересня 2010 року у Львові відбувся III Інтернаціонал наукова конференція «Розвиток громадянського суспільства: духовність і закон». Захід був організований Міністерством юстиції України, Міжнародна наукова громадська організація «Міжнародна академія духовних наук», Львівський національний університет ім. імені Івана Франка за підтримки Координатора ОБСЄ в Україні. Така робота судової влади спрямована на довгострокову перспективу перспективою, її наслідком має бути максимальна координація діяльність інститутів громадянського суспільства із законодавством Україна, покращення якості статутних документів, що подаються до легалізація органів, і, відповідно, оптимізація юридичних експертиза, процеси утворення та функціонування цих установ, їх взаємодія з державними органами, зокрема, навички використовувати механізми, створені державою, для їх залучення правотворча, правоохоронна та правоохоронна діяльність штатів [3].

Отже, з усього цього ми можемо зробити висновок, що взаємодія державних установ з цивільним населенням та суспільством є умовою існування демократичної правової держави. Інститути громадянського суспільства є партнерами держави, здійснення нормотворчості, правозастосування та правозастосування функцій, взаємна довіра є умовою ефективної співпраці, і громадська ініціатива – запорука успішного діалогу. Таким чином, соціальна держава – це правова держава, яка проводить активну соціальну політику, спрямовану на забезпечення прав і свобод людини, досягнення високого рівня добробуту всіх верств населення.

1. Стукалов А. В. Сучасна соціальна держава як результат історичного розвитку концепту ідеальної держави Платона. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2016. № 1. С. 127–138.

2. Дегтяр А. О. Соціальна держава в ситуації сучасних викликів та місце в ній філантропії. *Публічне урядування*. 2016. № 3. С. 50–59.

3. Новгородцев П. И. Право на достойное человеческое существование. URL : http://ecsocman.hse.ru/data/324/680/1231/014_Novgorodtsev.pdf

Лариса Наливайко,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри
загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

Анастасія Худан,
слухач магістратури юридичного факультету
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ЮРИДИЧНІ КОНСТРУКЦІЇ ТА ЮРИДИЧНА ТЕРМІНОЛОГІЯ В УКРАЇНІ, МОЖЛИВОСТІ ЇЇ УДОСКОНАЛЕННЯ

Процеси формування в Україні соціальної, демократичної, правової держави супроводжуються інтенсивною законотворчою діяльністю. У цих умовах особливого значення набуває проблема створення якісних як за змістом, так і за формою законів. Попри це, у сучасній практиці законотворення в Україні спостерігається суперечливість, неузгодженість, неповнота та неточність багатьох чинних законів. Певною мірою це наслідок неналежного використання засобів, прийомів і правил законотворчої техніки, у тому числі юридичних конструкцій. Вочевидь, це пояснює появу останнім часом низки робіт з питань законотворчої техніки, в яких деякі елементи останньої детально висвітлені. Проте юридичним конструкціям достатньої уваги не приділялося.

У юридичній науці окремі питання юридичних конструкцій досліджувалися і в загальнотеоретичному аспекті (С.С. Алексєєвим, В.К. Бабаєвим, В.М. Барановим, В.М. Горшенєвим, А.А. Деревніним, Ж.О. Дзейко, Т.А. Доценко, Р. Ієрінгом, Ш.В. Калабековим, Т.В. Кашаніною, Д.А. Керімовим, М.М. Коркуновим, А.Н. Костюковим, В.С. Ковальським, І.П. Козінцевим, Р. Лукичем, Л.А. Луць, Ю.Л. Марєєвим, А. Нашиц, Д.Е. Пономарьовим, О.Ф. Скаун, Ю.М. Талан, М.М. Тарасовим, В.В. Чевичеловим, О.Ф. Черданцевим та ін.), і з позицій галузевих юридичних наук (І.І. Бабіним, І.С. Баталовою, Д.В. Винницьким, Л.Д. Воеводіним, Р. Гаврилюк, В.Н. Івановою, А.В. Іванчиним, В.М. Кудрявцевим, Л.Л. Кругліковим, П.І. Люблінським, К.К. Паньком, В.В. Піляєвою).

Проголошення України як правової держави передбачає, зокрема, що закони та інші нормативно-правові акти повинні бути високоякісні як за змістом, так і за формою. Увага законодавця повинна бути спрямована не лише на зміст актів, які він приймає, але й на їх форму, що може бути досягнуто завдяки точному і послідовному дотриманню правил законотворчої техніки при конструюванні кожного конкретного припису.

Юридичні конструкції – це спеціальні приписи та комплекси, які забезпечують ефективну дію норм права, які створені для реалізації суб'єктів прав,

повноважень та обов'язків відповідальності юриста [1]. Юридична конструкція є одним з основних засобів законотворчої техніки як різновиду юридичної техніки. Тому виправдано почати розгляд юридичних конструкцій з положень про юридичну техніку, які слугують теоретичною основою їх дослідження.

Юридична термінологія – сукупність термінів які сформулювалися історичних умовах, що виражають поняття правової сфери суспільного життя та викладають зміст текстів юридичних актів

Слід зазначити, що багато вчених вважають, що юридична термінологія утворилася одночасно з виникненням права, тобто перші документи які мають юридичну силу є основними джерелами та певним фундаментом юридичних конструкцій [2]. Наприклад: Закони Хаммурапі (закон який був створений у Вавилоні); Закони дванадцяти таблиць (в них вказуються кожна частинка права, кожна таблиця відповідає з певне право); закони Ману (відомий як збірник установ); Руська правда (збірка законів які були складені у Київській Русі); Саксонське зерцало (укладений у 1230 році німецький збірник правових норм) тощо.

В Українському законодавстві існують безліч приписів таких як приписи Регламенту Верховної Ради України, які приймають рішення щодо припинення або поновлення, коли ініціатор за певних причин не міг зробити це. Наприклад, втрата повноважень депутата, будь то президент чи кабінет міністрів які вносили законопроекти але за певних обставин не змогли прийняти їх. Ще одним досить важливим випадком використання юридичної фікції у Регламенті Верховної Ради України є приписи, згідно з якими законопроект, щодо якого парламент після його розгляду не зміг прийняти ніякого рішення, вважається відхиленим. Випадок неприйняття рішення вимагає вважати прийняттям рішення про відхилення. У даному випадку припис визначає одну ситуацію з іншою, зумовлюючи потребу раціональної організації роботи парламенту це дає змогу у Регламенті не закладати такої конструкції, тоді Верховна Рада була б змушена багато разів безрезультатно розглядати одні й ті ж питання, нераціонально витрачаючи час своєї роботи і відкладаючи розгляд інших важливих питань [3].

Отже, характеризуючи фікції які відносяться до юридичних, можна стверджувати, що вони бувають досить часто корисними та необхідними для викладення на ефективності норм закону. З огляду на елементи аналогічності та парадоксу які містяться у конструкціях текстів законів можна зазначити значну користь приносить у вирішенні завдань які виконуються за допомогою приписів даного закону, але лише за умови застосування фіксації не призведе до невинного обмеження прав чи повноважень громадян чи юридичних осіб.

1. Артикуца Н.В. Законодавчі терміни та їх визначення. *Наукові записки*. Том 90. Юридичні науки. 2009. с 39.

2. Артикуца Н. В. Культура правотворчості і мова . *Наукові записки*. Київ, 2008. Т.77: Юридичні науки. - с. 44- 49.

3. Артикуца Н. Основи вчення про юридичний термін і юридичну термінологію. *Українська термінологія і сучасність: Зб. Наук. Праць КНЕУ, Київ, 2005*. Вип. 6. С. 35-42.

**Кристина Піщальнікова,
Єлизавета Бодряго**
студентки НТУ «Дніпровська політехніка»

Науковий керівник:
доцент кафедри філософії та педагогіки
НТУ «Дніпровська політехніка»
к.пед.н., доц. **Козинець І. І.**

АКТИВНІ СИСТЕМИ ОЦІНЮВАННЯ ЯКОСТІ НАВЧАННЯ

Нині українське суспільство активно переходить до ринкової економіки, має високі темпи розвитку у напрямках науки, культури, педагогіки та накладає відбиток загальноосвітньої тенденції до приближення дослідницької культури особистості.

У зв'язку з цим під час обговорення питання нового функціонування й розвитку вищої освіти на передній план виходять питання якості освіти, а також моніторинг якості освіти у закладах вищої освіти.

Однією з найзрозуміліших та найвідоміших систем є система оцінювання чотирьохбальна. Вона є доволі простою та має декілька ступенів оцінювання: «відмінно», «добре», «задовільно», «незадовільно». Ряд переваг, які входять до чотирьохбальної системи: інтуїтивна зрозумілість, простота у використанні, методичне освоєння, психологічна звичність, відносна точність та надійність. Як зазначають науковці, недоліками цієї шкали є відсутність кількісних критеріїв оцінювання і недостатня диференціація навчальних досягнень студентів. На нашу думку, слід зауважити, що попри всі недоліки рівень знань студентів оцінюється з досить високою точністю.

Також негативним фактором є відсутність кількісних критеріїв оцінювання, що призводить до оцінок, які виставляються та визначають відносний рівень знань студентів ЗВО. Оцінка є головним чинником, який мотивує, виховує та керує.

Під час розгляду шкільної системи ми спостерігаємо поетапний опис оцінювання за рекомендації АПН України. Розподіл на чотири етапи/рівні за критеріями, на наш погляд, є доволі вдалим для системи оцінювання. Таким чином вбачаємо більш розгорнуті критерії, що дає можливість посилити розпізнавальну здатність оцінювання здобувачами освіти.

Щодо болонської системи оцінювання найважливішою проблемою інтеграції є фактори, які стосуються перезарахування оцінок – це викликано за рахунок співіснування багатьох різних систем оцінювання у різних ЗВО. Проблема перезарахування була вирішена за допомогою ECTS, ця система допомагає усім університетам перевести успішність навчання студентів, виставлені іншими ЗВО, для вирішення питання перезарахування, як відомо,

кредитів.

В.П. Головенкін зауважує, що «у світлі досвіду, отриманого при використанні шкали ECTS, можна сказати, що ця пропозиція виявилася занадто складною для реалізації. Щоб спростити процедуру, не забуваючи при цьому про поліпшення прозорості європейських відміток, було запропоновано використовувати «таблиці розподілу оцінок», Університети повинні представити статистичний розподіл своїх відміток в стандартній табличній формі. Таким чином, шкала ECTS на основі визначеної процентної структури замінюється на просту статистичну таблицю, яку заповнюють для кожної навчальної програми або групи однорідних програм» [1, с.197].

Враховуючи переваги та недоліки систем, можна зробити висновок, що при правильному використанні система буде працювати таким чином, щоб створювати «мости» між різними системами оцінювання, а також у міжкультурному просторі вищої освіти та поза її межами. Вважаємо, що нині ключовим поняттям для студента все-таки повинно бути поняття «результати навчання».

1. Педагогіка вищої школи [Електронний ресурс] : підручник / В. П. Головенкін ; КПІ ім. Ігоря Сікорського. – 2-ге вид., переробл. і доповн. – Електронні текстові дані (1 файл: 3,6 Мбайт). – Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2019. – 290 с.

Каміль Примаков,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри

загальноправових дисциплін

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ

Інна Кулеба,

студентка юридичного факультету

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ

ПОНЯТТЯ ПІРАТСТВА У МІЖНАРОДНОМУ ПУБЛІЧНОМУ ПРАВІ

Актуальність теми дослідження зумовлена тим, що останні декілька років проблема піратства міжнародного масштабу нагадує про себе з новою силою. Набуття глобального виміру цього феномену потребує детального наукового відпрацювання. Останніми роками проблема піратства демонструє стрімкий зріст та форми реалізації, обумовлюючи себе як надзвичайно загрозовий міжнародний злочин. Світова торгівельна діяльність зосереджена на

морських перевезеннях протягом багатьох років. В умовах загальносвітової глобалізації, стрімкого розвитку та поширення інформаційних технологій відбувається значний сплеск міжнародного морського тероризму та піратства, але наразі демонструється відсутність ефективних механізмів боротьби з піратством та морським тероризмом.

Слід звернути увагу на те, що значна частина механізмів боротьби з піратством чи морським тероризмом належить до внутрішньої компетенції кожної держави окремо, тому особливого значення набуває питання узгодження національного морського законодавства із нормами міжнародного права. Зазначене питання набуває важливості в контексті вивчення дисципліни «Міжнародне публічне право» та інших юридичних дисциплін. Серед вітчизняних та іноземних вчених та інших освітніх діячів, увага яких зосереджена на визначеній тематиці та її проблемних аспектах, слід виділити А. Лавлинську, В. Мечникова, А. Нігреєву, Ю. Панфілову, Г. Анцелевича, В. Антипенко, О. Виноградову, С. Якимяк, А. Долгова, М. Будакова, О. Балабанова, О. Бантишева, Л. Давиденко, М. Гуменюк, Е. Конторович, Д. Хасан, Б. Дубнера, Л. Моджорян, В. Прус, О. Шемякіна, П. Отфейль, С. Допілко та інших.

По-перше, піратство як злочин міжнародного характеру здавна визнаний світовою спільнотою через його особливу небезпеку для міжнародного судноплавства. О. Бантишев зазначає, що в сучасному міжнародному праві піратство розглядається як грабіж та (або) інші насильницькі дії, здійснені приватним судном у міжнародних водах. Піратство також доцільно розглядати як морський розбій – протиправні дії насильницького характеру, вчинені піратським судном у відкритому морі чи іншому місці, яке не підпадає під юрисдикцію будь-якої держави [1].

З об'єктивної сторони, як зазначає М. Будаков, морське піратство характеризується з використанням озброєння для:

- 1) Захоплення морського або річкового судна;
- 2) Застосування насильницьких дій щодо екіпажу або пасажирів судна;
- 3) Здійснення пограбування екіпажу або пасажирів судна;
- 4) Здійснення контрабанди наркотичних засобів, зброї, трансплантаційних органів та анатомічних матеріалів людини;
- 5) Будь-яких інших протиправних дій щодо екіпажу, пасажирів судна чи безпеки державного кордону будь-якої держави [2].

Міжнародне співробітництво з питань боротьби з цією категорією злочинів ґрунтується на Конвенції ООН з морського права 1982 р., як на фундаментальному документі, який регулює міжнародне використання морських просторів, а також на окремих міжнародних договорах, серед яких найважливішим є Конвенція про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки морського судноплавства 1988 р. (набула чинності для України 20 липня 1994 р.) [3].

По-друге, доцільно розглянути піратство в контексті світового тероризму. Дефініція поняття «тероризм» має на меті розмежування двох підходів –

біологічного та соціального.

З біологічного підходу тероризм пов'язується із біологічним проявом бажання людини загрозувати інтересам інших людей. Біологічний підхід обумовлює природну насильницьку сутність людини.

З соціального підходу тероризм зумовлюється наявністю окремих соціальних чинників, соціальних процесів та соціального середовища, що зумовлює його появу [4].

Отже, проблема взаємодії піратства та морського тероризму наразі залишається однією з найактуальніших, що також значною мірою впливає на торговельне судноплавство та загальний стан регіональної безпеки. Якісна протидія і боротьба з такими актами насильства в сучасних умов неможлива без координації зусиль міжнародного співтовариства і розвитку регіонального співробітництва. Також значної актуальності набуває протидія піратству завдяки його потенційно можливому взаємозв'язку з міжнародним тероризмом.

1. Бантишев О. Ф. Актуальні проблеми протидії піратству на сучасному етапі / О. Ф. Бантишев, М. М. Гуменюк // Вісник Харківського національного університету. – Серія: Право. – 2008. – №819. – С. 66–71.

2. Будаков М.О. Міжнародно-правові проблеми боротьби з морським піратством: аспекти кримінального переслідування / М. О. Будаков // Часопис академії адвокатури України. – 2010. – № 9. – С. 1–6.

3. Анцелевич Г. А. Актуальные проблемы современного международного морского права : учеб. пособие / Г. А. Анцелевич. – К. : УАЗТ, 2006. – 351 с.

4. Якимяк С. Тероризм не має національності і просторових меж. Захоплення літаків, знищення важливих об'єктів, напади на військові кораблі та цивільні судна в портах і на морі – сьогодні людство ніде не відчувається захищеним від терору : журнал «Військо України», № 07'2006. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vu.mil.gov.ua/?part=article&id=444>.

Кристина Резворович,
завідувач кафедри
цивільного права та процесу
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

Аліна Марухненко,
курсант факультету підготовки фахівців
для підрозділів превентивної діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В УМОВАХ РОЗВИТКУ БІЗНЕСУ

Актуальність обраної тематики зумовлена тим, що останнім часом відбувається принципова зміна підходів, які стосуються забезпечення гендерної рівності в усіх сферах суспільної діяльності. Забезпечення гендерної рівності стає предметом великої кількості дискусій, досліджень, конференцій, а також, доволі часто відображається в засобах масової інформації. Суспільне життя не стоїть на місці, а саме тому логічним є те, що з кожним днем погляди на питання гендерної рівності дещо змінюється, підлаштовуються під сучасність, оскільки динаміка змін в суспільстві є дуже стрімкою. Не оминуло питання забезпечення гендерної рівності і бізнес напрямком. Ураховуючи те, що розвиток багатьох напрямків бізнесу безпосередньо стикається з питанням забезпечення гендерної рівності, воно є доволі важливим та необхідним.

Одразу ж слід наголосити на тому, що поняття «гендер» не є тотожним до поняття «стать», вони мають ряд своїх відмінностей, хоча і є пов'язаними та взаємозалежними.

Стать або біологічна стать – сукупність анатомо-фізіологічних ознак організму, що забезпечує відтворення потомства й дозволяє розрізнити в більшості організмів чоловічі й жіночі особини, а також один із двох розрядів живих істот (чоловіків і жінок, самців і самок), що різняться за цими ознаками[1].

Що стосується іншого поняття, то гендер – це змодельована суспільством та підтримувана соціальними інститутами система цінностей, норм і характеристик чоловічої й жіночої поведінки, стилю життя та способу мислення, ролей та стосунків жінок і чоловіків, набутих ними як особистостями в процесі соціалізації, що насамперед визначається соціальним, політичним, економічним і культурним контекстами буття й фіксує уявлення про жінку та чоловіка[2, 10 с.].

Як ми можемо побачити із вищезгаданих дефініцій, поняття «стать» та

«гендер» відрізняються за сферою їх застосування. «Стать» є більше біологічним, анатомічним та фізіологічним поняттям. Що стосується поняття «гендер», то воно є більш багатоаспектним, стосується саме соціальної складової питання взаємодії між статями.

Гендерною рівністю є така концепція, за якої досягаються рівні права людини між чоловіками та жінками в трудових, сімейних та інших правових відносинах, а також урівнювання ролі в суспільстві загалом, подолання сексизму та інших видів дискримінації [3].

Що стосується бізнесу, то в Україні, як і в багатьох країнах світу та Європи, бізнес сфера є однією з найважливіших для економічного добробуту країни. Це відбувається тому, що чималий відсоток внутрішнього валового продукту (ВВП) держави, припадає саме на бізнес сферу. Отже, дуже важко переоцінити важливість розвитку вищезгаданого напрямку. Незважаючи на це, проблема гендерної рівності не оминула і цю сферу суспільної діяльності, що, беззаперечно, приносить чимало негативних наслідків. Стереотипне бачення, яке сформувалося в суспільстві за багато років розвитку, приносить, як не дивно, не тільки моральні збитки, але й матеріальні.

З приводу впливу важливості забезпечення гендерної рівності у бізнесі, було проведено декілька десятків важливих досліджень. Відповідно до доповіді McKinsey Global Institute, які у 2015 році порахували, що якби жінки в повній мірі були б задіяні в систему світової економіки, то станом на 2025 рік це би надало приріст глобального ВВП у розмірі 11%. А це, насправді, досить велика цифра навіть на макроекономічному рівні – 12 трлн доларів[4].

Повноцінне впровадження гендерної рівності у бізнес напрямку надає сильний поштовх для розвитку нових економічних ринків, збільшення темпів росту компаній, показників та прибутковості. Особливостями забезпечення гендерної рівності у бізнесі полягає в багатьох аспектах, але можна виділити ті, які притаманні лише даній сфері.

Важливою особливістю повноцінного досягнення гендерної рівності у бізнесі, є впровадження політики толерантності та рівних можливостей як у провідних світових компаніях, так і серед представників малого та середнього бізнесу. Також, необхідною складовою є доступ до керівних посад жінок у бізнес-структурах, як це відбувається наразі в Україні у сфері державного управління (за останні роки різко збільшилась кількість жінок-міністрів, а також керівників департаментів та керівних апаратів). Рекрутинг та співбесіди під час прийому до компаній, які займаються бізнесом, повинні бути гендерно-нейтральними та такими, які б не дискримінували можливості жінок при прийомі на роботу до вищезгаданих структур.

Підсумовуючи усе вищезазначене, можна дійти висновку про те, що питання забезпечення гендерної рівності у бізнесі є дуже важливим на сьогоднішній день. При правильно організованому підході компаній до недискримінації працівників, або майбутніх працівників за ознаками статі, це повинно призвести до економічного зростання та появи нових можливостей, які наразі

розвиваються не в повній мірі. Звичайно, вищезгадані процеси жодним чином не будуть реалізовані без грамотної політики на законодавчому рівні. Саме імплементація та впровадження необхідних правових норм та засад забезпечення гендерної рівності в роботі та розвитку бізнесу є найважливішим аспектом подальшого вдосконалення, розвитку та виходу на відносно новий якісний рівень управління та зростання бізнес – структур як в Україні, так і загалом по світу.

1. Шевченко З. В. Словник гендерних термінів. Черкаси, 2016. URL: <http://a-z-gender.net/ua/stat.html>;
2. Мельник, Т. М. Гендер як наука та навчальна дисципліна. Основи теорії гендеру: Навчальний посібник. Київ, 2004. 10 с.;
3. Wikipedia – Free encyclopedia. Статева рівність. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Статева_рівність_Гендерна_рівність_також_рівність_жінок,_сексизму_та_інших_видів_дискримінації ;
4. McKinsey Global Institute report. How advancing women's equality can add \$12 trillion to global growth. September 1, 2015. URL: <https://www.mckinsey.com/featured-insights/employment-and-growth/how-advancing-womens-equality-can-add-12-trillion-to-global-growth#> .

Єлизавета Вільхова,

курсант факультету
підготовки фахівців для підрозділів
превентивної діяльності ДДУВС

Науковий керівник:

Репан М. І.,

старший викладач кафедри
адміністративного права, процесу
та адміністративної діяльності ДДУВС

ОСОБЛИВОСТІ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ТА ІНШИХ ОСІБ, НА ЯКИХ ПОШИРЮЄТЬСЯ ДІЯ ДИСЦИПЛІНАРНИХ СТАТУТІВ ЗА ВЧИНЕННЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

Щороку в Україні зростає кількість випадків вчинення насильства у сім'ї. Попри проведення органами Національної поліції, іншими органами виконавчої влади, місцевого самоврядування, підприємствами і установами профілактичних заходів з метою запобігання вчиненню цих протиправних дій, на лінію 102 надходить більш ніж півтори тисячі дзвінків на добу зі скаргами на домашнє насильство[7].

Збільшення кількості виявлених випадків вчинення домашнього насильства підтверджує ефективність проведених працівниками Національної по-

ліції, державними та недержавними установами, психологами і активними громадянами заходів стосовно підвищення рівня довіри, застосування алгоритмів дій осіб, якщо вони опинилися у такій ситуації у ролі свідка чи на місці жертви, роз'яснення проблеми, її характеру і наслідків – у той же час, така статистика свідчить про неефективність застосування заходів попередження можливих правопорушників про наслідки, низький рівень правової свідомості, культури і виховання населення.

Тривалий час вчинення протиправних дій (або бездіяльності) стосовно членів родини не вважали проблемою, а тим паче порушенням прав людини і громадянина, що закріплені в Основному Законі нашої держави – Конституції України [1]. Правопорушення економічного, психологічного, сексуального та фізичного характеру, що вчиняються між особами, які мають родинні зв'язки порушують права людини і громадянина, до того ж, ці дії суперечать правовим нормам розміщеним у Кодексі України про адміністративні правопорушення, Кримінальному Кодексі України, Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» та іншим у сфері запобігання та протидії домашньому насильству [2].

Національна поліція України відіграє одну з ключових ролей у протидії домашньому насильству. Поліцейські, які зобов'язанні охороняти права людини і громадянина, підтримувати й забезпечувати публічну безпеку і порядок, зберігати суверенітет держави, нерідко самі стають суб'єктами правопорушень. Для таких випадків передбачена юридична відповідальність: кримінальна, адміністративна, цивільно-правова, матеріальна та дисциплінарна, яка закріплена у Законі України «Про Національну поліцію» [4].

Оскільки вчинення домашнього насильства не належить до правопорушень, пов'язаних з проходженням служби, особи, на яких поширюється дія дисциплінарних статутів, уникають відповідальності у разі вчинення ними таких правопорушень [3].

Проблемою, що заважає кваліфікації відповідної норми правопорушення і застосування певного стягнення до спеціального суб'єкта, що вчинив протиправні дії, є відсутність чіткого розмежування між дисциплінарними і адміністративними правопорушеннями. Натомість, не виключена можливість застосування обох видів стягнення до особи одночасно.

Тобто, за вчинення домашнього насильства, через відсутність інших можливих варіантів застосування стягнення, суб'єкти правопорушення, на яких поширюється дія дисциплінарних статутів, понесуть дисциплінарні стягнення, що є у даній ситуації малоефективним методом виховання особи і заходом запобігання вчинення нових правопорушень. Звідси слідує, що фактична відсутність покарання допускає повторне вчинення домашнього насильства зазначеними категоріями осіб. Ненормований графік роботи, постійне емоційне перенапруження, стресові ситуації не є виправданням вчинків правопорушників або пом'якшуючою обставиною при застосуванні до них відповідного стягнення. Навпаки, спираючись на специфіку діяльності

суб'єктів, на яких поширюється дія дисциплінарних статутів, робимо висновок, що до таких категорій осіб необхідно застосовувати більш жорсткі заходи виховання. Такі особи володіють високим рівнем знань юриспруденції, бо цього вимагає від них специфіка їх професійної діяльності. Військовослужбовці, поліцейські та інші особи, що підпорядковуються дисциплінарним статутам, повинні бути взірцем дотримання правопорядку. Основними завданнями поліцейського є захист конституційного ладу, дотримання і захист прав людини, забезпечення правопорядку, протидія злочинності, але як вони можуть сумлінно виконувати обов'язки, покладені на них державою, якщо самі порушують права інших людей? Зазначені категорії осіб добре розуміють, що їх дії (чи бездіяльність), безперечно, є правопорушенням, також вони знають про можливі наслідки такої поведінки стосовно членів родини.

23 вересня 2020 року Кабінет Міністрів України схвалив для внесення до Верховної Ради законопроект реєстр. № 4149 щодо відповідальності військовослужбовців, поліцейських та інших осіб, на яких поширюється дія дисциплінарних статутів, за вчинення домашнього насильства на загальних підставах [5].

Законопроектом пропонується внести зміни до ч. 1 ст. 15 Кодексу України про адміністративні правопорушення та змінити перелік осіб, які несуть відповідальність за адміністративні правопорушення за дисциплінарними статутами, додавши до нього осіб начальницького складу Національного антикорупційного бюро України та податкової міліції, а також рядового і начальницького складу Державного бюро розслідувань.

Комітет Верховної Ради України з питань правоохоронної діяльності розглянув на своєму засіданні 16 грудня 2020 року (протокол № 53) проект Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо зміни встановленого порядку притягнення до адміністративної відповідальності за вчинення домашнього насильства та насильства за ознакою статі» (реєстр. № 4149) і рекомендував його в першому читанні відхилити [6].

Проаналізувавши сказане раніше, робимо висновок, що актуальність проблеми домашнього насильства зростає щодня. Причиною зростання випадків вчинення даного правопорушення є неефективність механізму притягнення осіб до відповідальності, в тому числі і військовослужбовців, поліцейських та інших осіб, на яких поширюється дія дисциплінарних статутів.

Отже, нагальним питанням у розвитку правової системи України є розроблення окремої норми для суб'єктів правопорушення, на яких поширюється дія дисциплінарних статутів або внесення змін у чинне законодавство, де регламентується притягнення до відповідальності за вчинення домашнього насильства. Така норма повинна передбачати достатній рівень попереджувальних і виховних заходів, а також виключити можливість застосування адміністративного стягнення у вигляді штрафу.

1. Конституція України : Закон України від 1996 р. № 254к/96-ВР (№ 27-ІХ від 03.09.2019). *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 18.12.1984 р. № 8073-Х. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122.
3. Про Дисциплінарний статут Національної поліції України: Закон України від 15.03.2018 р. № 2337-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 29. Ст. 233.
4. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 40-41. Ст. 379.
5. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо зміни встановленого порядку притягнення до адміністративної відповідальності за вчинення домашнього насильства та насильства за ознакою статі. Проект Закону України. URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70052
6. Висновки Комітету Верховної Ради України з питань правоохоронної діяльності від 16.12.2020 р. (протокол № 53). URL : file:///C:/Users/PK/Downloads/doc_541287.pdf
7. З початку року поліцейські притягнули до адміністративної відповідальності 34 тисячі осіб за вчинення домашнього насильства. URL : https://mvs.gov.ua/ua/news/29735_Z_pochatku_roku_policeyski_prityagnuli_do_administrativnoi_vidpovidalnosti_34_tisyachi_osib_za_vchinennya_domashnogo_nasilstva.htm (дата звернення 18.01.2021).

Андрій Рибалкін,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри загальноправових дисциплін

Олександра Гордісова,
студентка юридичного факультету
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

РЕЛІГІЙНІ ЗАХОДИ МАСОВОГО ХАРАКТЕРУ: АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПОРЯДКУ ПРОВЕДЕННЯ

Право на свободу вільного віросповідання є одним з основоположних прав людини та потребує особливої охорони та захисту з боку держави у сучасній демократичній, правовій та соціальній державі. Права людини, в тому числі свобода релігії або переконань, мають фундаментальне значення для процвітання суспільства і в зв'язку з цим повинні повною мірою враховуватися в рамках всіх заходів реагування на конфлікти і насильство – незалежно від того, спрямовані ці заходи на усунення причин конфліктів і насильства, захист їх жертв або зменшення їх наслідків. Свобода релігії або переконань сприяє взаємній повазі, довірі, розумінню і рівності між людьми різних релігій і переконань. В зв'язку з цим вона може допомогти зробити суспільство

більш стійким до тих викликів, які загрожують його безпеці. У зв'язку з цим, значної актуальності набуває визначення особливостей проведення релігійних масових заходів.

Конституція України, оголошуючи демократичні та соціальні принципи, визнає людину, її життя та здоров'я, честь, гідність, недоторканність і безпеку; інші права і свободи людини найвищою цінностями, а їх гарантії об'єктом охорони [1]. Складовими права людини на свободу совісті є можливість обирати та сповідувати будь-яку релігію чи мати атеїстичні переконання, справляти обряди та церемонії одноособово чи масово, у тому числі в публічному місці, поза територією культового закладу чи будівлі [2].

Відповідно до Керівних принципів про свободу мирних зібрань від 4 червня 2010 року, зібрання – це свідомо та тимчасова присутність у громадському місці групи осіб з метою вираження спільних інтересів; З боку держави захист повинен бути забезпечений для всіх типів мирних зібрань, причому лише тільки мирні збори повинні бути захищені; Зібрання відноситься до мирного, якщо вона ненасильницьке, а його організатори переслідують мирні цілі.

Відповідно до судової практики Європейського суду з прав людини, стосовно порушення ст. 9 Конвенції про захист прав та основоположних свобод 1950 року, у праві людини на свободу думки, совісті та релігії вбачається необхідність її трактування з урахуванням ст. 11 Конвенції, яка гарантує кожній людині свободу зібрань, що проводяться мирно та свободу об'єднання з іншими особами та захищає об'єднання громадян від невинуватих втручань державою. Таким чином, масові релігійні заходи також підпадають під захист статті 11 Конвенції, яка поширюється як на приватні зустрічі та зустрічі у громадських місцях, так і на статичні збори та громадські процесії (пункт 112 рішення ЄСПЛ у справі «Свято-Михайлівська Парафія проти України» від 14 червня 2007 року, пункти 15, 25 Рішення у справі «Баранкевич проти Росії» від 26 липня 2007 року) [3]. Спираючись на вищезазначене, можемо зазначити, що масові релігійні заходи відносяться до масових заходів мирного характеру. Реалізація цього права можлива у вигляді публічних богослужінь та проведення масових зборів віруючих.

До того ж, масові релігійні заходи проводяться щоразу з дозволу відповідної місцевої державної адміністрації, виконавчого органу села, селища, міської ради. Заява на видачу зазначеного дозволу повинна бути подана не пізніше, ніж за десять днів до призначеної дати поклоніння, обряду, церемонії або процесії, за винятком випадків, які не страждають від затримки.

У демократичній, державі, яка ефективно реалізовує принцип верховенства права, не може бути встановлена інша процедура проведення мирних зібрань, що залежить від їх організаторів та учасників, призначення та місце, форми тощо, а саме: у деяких випадках це вимагається отримати дозвіл, а в інших – попередньо повідомити про намір провести такий захід.

Відповідно до Конституції України, на державу покладається обов'язок створювати єдині правові механізми, що регулюють поведінку громадян під

час підготовки та проведення мирних зібрань релігійного характеру. Для прикладу слід навести Порядок організації та проведення в Києві недержавних масових громадських заходів політичного, релігійного, культурно-просвітницького, спортивного, видовищного та іншого характеру, затвердженого рішенням Київської міської ради від 24 червня 1999 року № 317/418 [4], відповідно до якого для проведення релігійних масових заходів їх організатори сповіщають не пізніше, ніж за 10 днів виконавчий орган Київської міської ради про бажання провести масовий релігійний захід. Повідомлення має містити мету, форму, місце події, маршрут, час початку та кінця, приблизну кількість учасників, назву, назву організаторів, їх контактні дані. Повідомлення підписується організаторами події.

Варто також наголосити на підставах для відмови у проведенні масових заходів. Так, до них може бути віднесено наступні: конкуренція у часі з раніше запланованим заходом; проведення заходу перешкоджає нормальній роботі підприємств, несе загрозу населенню чи порушує санітарно-гігієнічні норми; неможливість території на якій проводитиметься захід вміщення визначеної кількості осіб; оголошення на території воєнного чи надзвичайного стану. При виявленні таких підстав, організаторам мають пропонуватися альтернативні рішення про місце та час проведення заходу.

Організатори масового релігійного заходу зобов'язані дотримуватися місця, часу, мети та форми заходу, зазначеної в повідомленні, забезпечувати безпеку віруючих, забезпечувати дотримання громадського порядку та дотримуватися вимог від працівників поліції; мати знак організатора заходу; Учасникам забороняється приводити з собою тварин, які можуть завдати шкоди фізичну шкоду іншим учасникам.

Отже, свобода віросповідання є частиною більш широкої системи прав людини і тісно пов'язана з іншими універсальними правами людини і основними свободами – такими, як свобода вираження думки, свобода зібрань та об'єднань і право на свободу від дискримінації. З урахуванням того, що свобода релігії або переконань є невід'ємним правом людини, дуже важливо, щоб критерії можливих обмежень застосовувалися з максимальною акуратністю і точністю. Зокрема, проведення таких заходів має відбуватися за завчасним повідомленням про його проведення органів місцевого самоврядування та обов'язковим дотриманням умов безпеки учасників такого заходу та дотримання громадського порядку в місці його проведення. Обмеження щодо проведення релігійних масових заходів повинні передбачати мінімально можливе втручання в здійснення цієї свободи і повинні використовуватися лише як виключний захід.

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 р. Відомості Верховної Ради України. 2019. № 38. Ст. 160.).

2. Про свободу совісті та релігійні організації від 08.09.2016 № 987-XII (зі змінами та

допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 25. Ст.283. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/987-12>

3. Рішення Конституційного Суду України у справі № 6-рп/2016 за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини п'ятої статті 21 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» (справа про завчасне сповіщення про проведення публічних богослужінь, релігійних обрядів, церемоній та процесій) від 8 вересня 2016 року. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-16/paran2#n2>

4. Порядок організації та проведення в Києві недержавних масових громадських заходів політичного, релігійного, культурно-просвітницького, спортивного, видовищного та іншого характеру, затвердженого рішенням Київської міської ради від 24 червня 1999 року № 317/418. URL: http://kmr.ligazakon.ua/SITE2/1_docki2.nsf/alldocWWW/988630AC34D6FB2FC22573C0004CA97F?OpenDocument

Андрій Рибалкін,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри загальноправових дисциплін

Карина Масюкова,
студентка юридичного факультету
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ПРАВО І МОРАЛЬ ЯК СОЦІАЛЬНІ РЕГУЛЯТОРИ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Розвинене громадянське суспільство є невід'ємною складовою всіх демократичних правових держав світу. Дуже важливою для Української держави є побудова ефективної взаємодії між державою та інститутами громадянського суспільства. Що розвинутішим є громадянське суспільство та його інститути, то легше громадянам захищати свої власні інтереси, тим більшими є їхні можливості щодо самореалізації в різних сферах суспільного життя і тим меншою є небезпека узурпації політичної влади тими чи іншими її органами чи окремими особами.

Останніми роками говорити про розбудову громадянського суспільства в Україні стало настільки ж модно, як і про боротьбу з корупцією та євроінтеграцію. Дуже багато різних міжнародних організацій та фондів впродовж тривалого часу інвестують великі гроші для того, щоб допомогти нашій державі розвинути громадянське суспільство, підтримати громадські організації і заходи. Україна в теперішній час показує свою схильність підтримувати громадянське суспільство, але не виключено, що це через те, аби отримати схильність міжнародних організацій. Тим головним докумен-

том, який виступає основою створення та функціонування громадянського суспільства в Україні є Конституція України. Тому що вона регулює загалом всі процеси, які відбуваються в державі, а саме: права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст та спрямованість діяльності держави; держава відповідає перед людиною за свою діяльність; утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави; держава гарантує право кожного на свободу світогляду і віросповідання; держава закріплює право за громадянами України на свободу об'єднання в політичні партії та громадські організації [1, с. 128].

Щодо участі держави в громадянському суспільстві, то можна стверджувати, що дійсно ці дві сфери переплітаються в єдину. Участь інститутів громадянського суспільства в нормотворчій діяльності держави, яка забезпечується участю в розробленні та обговоренні проектів нормативно-правових актів. Громадське обговорення проектів нормативних актів є обов'язковим етапом нормотворчого процесу в системі органів виконавчої влади. Консультації з громадськістю в нормотворчому процесі проводяться з метою залучення громадян до участі в управлінні державними справами, надання можливості для їх вільного доступу до інформації про діяльність органів виконавчої влади, а також забезпечення гласності, відкритості та прозорості в діяльності цих органів. Проведення консультацій з громадськістю має також сприяти налагодженню системного діалогу органів виконавчої влади і громадськості, підвищенню якості підготовки та прийняття рішень з важливих питань державного і суспільного життя з урахуванням думки громадськості, створенню умов для участі громадян у розробленні проектів таких рішень. Консультації з громадськістю проводяться з питань, що стосуються суспільно-економічного розвитку держави та життєвих інтересів широких верств населення.

У філософському дискурсі мораль постає як форма суспільної свідомості, яка виявляється певною окремою внутрішньо структурованою цілісністю, що перебуває у тісній взаємодії з іншими формами людської духовності. Як духовний феномен її характеризують: пов'язаність із релігією, імперативність, нормативність, позаінституційність тощо. Але оскільки моральні норми, категорії та цінності втілюються в життя, то мораль є не тільки формою суспільної свідомості, але й способом духовнопрактичного освоєння світу. Отже, згідно із сучасними концепціями, мораль є не лише формою суспільної свідомості, а й формою духовно-практичного освоєння дійсності, особливість якої полягає в освоєнні світу не просто в загальному розрізі, а крізь призму добра і зла. Тому по відношенню до особистості і до суспільства в цілому у цьому освоєнні мораль виконує, крім функцій інформаційно-виховного характеру, ще й функцію регулятивно-конструктивну. Останнє означає, що під впливом моральних настанов відбувається не тільки регуляція особистісної і суспільної взаємодії, а й формування та становлення людини, соціальної групи, суспільства в цілому – а в складі останнього і конструювання соціальних

інститутів. Будучи підґрунтям для діяльності соціальних інститутів у державі, мораль стає безпосередньою базою державотворення [2, с. 258].

Зрозуміло, що все наше життя в державі, вся діяльність є в межах законі і вона регулюється основоположними принципами права. Принцип правосвідомості відіграє тут велику роль, тому що громадянин має розуміти суть всіх політичних, державних процесів, які наразі відбуваються якщо ми хочемо мати повноцінне громадянське суспільство в майбутньому, тому що зараз це лише перші кроки, його фундамент.

Розглядаючи проблему реалізації принципів права найбільш наочним та зрозумілим є її аналіз стосовно реалізації принципів права у процесі розбудови вітчизняного громадянського суспільства і правової держави. Громадянське суспільство – це суспільство з розвиненими економічними, політичними, духовними та іншими відносинами і зв'язками, яке взаємодіє з державою та функціонує на засадах демократії і права.

Аналізуючи вищевикладене та інші визначення громадянського суспільства, можна узагальнити принципи на яких воно ґрунтується та звести їх до трьох найбільш важливих, а саме стверджувати, що громадянське суспільство характеризується, по-перше, демократичністю, по-друге, соціальною спрямованістю, і, по-третє, урегульованістю соціально-справедливим правом [3, с. 1].

Верховенство права є основним принципом, який дає зрозуміти членам громадянського суспільства, що його час настав, право стає над законом, не можливо створювати закони, які будуть порушувати права людей, це дає змогу розкрити крила громадянському суспільству та повірити в дійсно європейські можливості побудови державі вже в Україні. Зараз ми рухаємось у цьому напрямі і саме громадянське суспільство та неухильне дотримання принципів права є запорукою нашого успіху.

1. Надурак В. Трансформація моральних цінностей українського суспільства: актуальні проблеми. *Вісник Прикарпатського університету. Філософські і психологічні науки*. 2015. Вип. 14. С. 128–134.

2. Волик Н. Г. Мораль в інформаційному суспільстві. *Totallogy-XXI. Постнекласичні дослідження: зб. наук. пр. / редкол.: В. В. Кізіма (голов. ред.) та ін. Київ: ЦГО НАН України. 2060. Вип. 24. С. 258-267.*

3. Швець Д.В. взаємозв'язок і роль правосвідомості та моралі у професійній діяльності працівників поліції. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. № 1. 2018. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/468414.pdf>.*

Вікторія Савіщенко,
доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри
загальноправових дисциплін

Богдана Богомаз,
студентка юридичного факультету
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ПРОБЛЕМА ПРАВОВОГО НІГІЛІЗМУ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Правовий нігілізм є формою деформації правосвідомості, під якою у сучасній філософсько-правовій літературі розуміють сферу суспільної свідомості, що відображає правову дійсність у формі знань у галузі права і оціночного відношення до самого права і практики його реалізації, соціально-правових установ і ціннісних орієнтацій, які регулюють манеру і поведження індивідуумів в правовій сфері. Сучаснішою інтерпретацією нігілізму в праві є видозмінений стан правосвідомості індивідів, суспільства, групи, що характеризується свідомим нехтуванням вимог та запитів до закону, повної цінності права, зневажливим ставленням до принципів права і традицій, але включає злочинні наміри.

Теоретико-правовий аспект правового нігілізму вивчався такими науковцями, як: С. Алексеєвим, Б. Братусем, О. Волошенюком, В. Кудрявцевим, О. Лукашовою, М. Матузовим, В. Мухаєвом, П. Недбайлом, В. Нерсисянцем, Н. Оніщенком, Ю. Тополем, В. Тумановим, Ю. Шемшученком та іншими. Розробками вищеназаних науковців сформовано фундаментальну основу теоретичних знань з певної тематики.

Тим що спонукає появу нігілізму у сфері права, перш за все є кризовий стан людей у суспільстві, а ще – не високий рівень культури права особистостей, недосвідченість в населення юридичних традицій, що у відкриті нехтуються людьми. Відрікання необхідності та важливості права та правосвідомості має давнє та навіть можна сказати історичне коріння: це є нестабільність у економіці та політиці; пертурбація ідеологій; переінакшення усіх ідеалізмів після розпаду Радянського Союзу; приплив новітніх прошарків населення; зловживання владою вищими посадовими особами в конкретних державах; призупинення і не досягнення реформ; як висновок – юридичне невігластво; відставання; зневага та некомпетентність у праві осіб та в цілому суспільства; стуж знань у сфері права; незнання у сфері правової діяльності; відокремлення відповідних навичок; недосяжність появи конкретно зазначеної життєвої позиції індивіду [3, с. 45].

Формою прояву правового нігілізму є пригнічення та нехтування права-

ми людей, конкретно таких, як право на життя, честь, гідність, власність, безпека, здоров'я, соціальні права, що пов'язані із забезпеченням гідного людини рівня життя. Не викликає заперечень твердження, що правовий нігілізм є небезпечним соціальним явищем, яке може стати серйозною перешкодою на шляху у соціально-економічних та державно-правових реформ.

На існуванні правового нігілізму суттєво показується низький рівень у правовій і культурі та правосвідомості, недостатність правового виховання громадян у суспільстві. Щоб з'ясувати зміст правового нігілізму в усіх його виражених формах і проявах треба певно поставити питання таким чином: що саме відкидається суспільством, в якому утвердився правовий нігілізм? Мова може йти про 3 різновиди нігілізму, як мінімум: легістський, це керівництво з різко- негативним ставленням до чинного законодавства і розповсюджені навички поведіння проти чинного права; соціологічний, це прийнято вважати, що дійсно наявний порядок у праві є неправильним та цілком несправедливим; класичний правовий нігілізм, це коли свобода та рівність всіх людей соціального спілкування не сприймаються масовою свідомістю як стандартні цінності і фундаментальні принципи законодавчого врегулювання [1]. У певній своїй «тримірності» правовий нігілізм показує собою теорії та практики несхвалення права як позитивного явища.

Правовий нігілізм може виражатися в завуальованій формі або носити ярко виражений, відкрито-агресивний характер. У кожному окремому випадку має своє обґрунтування: політичні міркування, небажання брати на себе відповідальність, самовпевненість, впевненість у власній безкарності тощо. Частіше за все негативізм пронизує правосвідомість людей в латентній, завуальованій формі, що виражається в юридичній некомпетентності, низької правової освіченості суб'єкта права, який не знає своїх прав і обов'язків.

Якщо враховувати вікові особливості особи, її здатність до сугестії та самопізнання, В. Савіщенко відокремлює наступні види правового нігілізму: Автосугестивний – формується в результаті самопереконання особистості в неспроможності подолати юридичні перешкоди на шляху захисту прав. Як правило, виникає на основі невдалого досвіду, розчарування в справедливості як соціальної цінності; Ідентифікаційний – створюється у процесі, як свідомого так і несвідомого прирівнювання молодої, незрілої особистості з іншою особистістю. На жаль, засобами масової інформації молодим особам пропонується образ, який не характеризується повною законслухняністю, пошаною до права тощо. Ідентифікація з ним змальовує хибне ставлення до закону, формує правовий нігілізм; Когнітивний – з'являється в результаті здобуття юридичних знань й усвідомлення суперечливості законодавства, можливості використання недосконалої правової норми в корисних цілях, сумніву в справедливості закону [2, с. 115].

У висновку ми хочемо зазначити, що сааме соціальне напруження та серед людей цілком, негаразди й хаос у економіці, зруйнування колись єдиного та звичного для всіх життєвого простору, дезінтеграція, зіткнення різних

гілок влади, морально-психологічна нестійкість людей у суспільстві, поширення хибного розуміння права, зневажливе сприйняття молодого верствою населення влади, не тільки не спомагають та не підштовхують до усунення правового нігілізму, а ще завжди відтворюють і прибавляють це саме подолання. Подолання правового нігілізму потребує комплексних заходів зі стабілізації верств населення суспільства, серед яких: економічні; ідеологічні; правові. А саме: планомірність політики у державі спрямованої на захист інтересів людей у суспільстві; усебічне забезпечення добробуту громадян у суспільстві; суворе й вимогливе дотримання Конституції і законів усіма державними органами без виключення; професійна законодавча діяльність; публічне уточнення законопроектної діяльності; удосконалення в правій експертизі нормативно-правових актів; активізування професійного рівня осіб на певних посадах та державних службовців; застосування різноманітних видів правовому вихованні та правовій освіті населення. Усунення правового нігілізму – процес тривалий і складний, який зумовлює зміни об'єктивних факторів життя суспільства і спрямований на створення оновленого соціально-правового середовища.

1. Бурдоносова М. А. Правовий нігілізм – поняття, особливості та етапи становлення. Держава і право. *Юридичні і політичні науки*. 2007.

2. Тополь Ю.О. Правовий нігілізм: стан, детермінанти та можливі шляхи подолання. Київ. 2008. 315 с.

3. Колодій А. М., Копейчиков В. В., Лисенко С. Л. Загальна теорія держави і права: навч. Посіб. Київ. 2000. 312 с.

Богдан Ставніцер,
студент юридичного факультету
Науковий керівник:
доцент кафедри
соціально-гуманітарних дисциплін
к.і.н., доц. **Головіна О. В.**
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

КУЛЬТУРА МОВЛЕННЯ ТА ОРАТОРСЬКЕ МИСТЕЦТВО В КОНТЕКСТІ ПУБЛІЧНОГО ВИСТУПУ ЮРИСТА

Підготовка до публічного виступу залишається актуальним питанням, особливо для професії юриста. Юристи, не залежно від безпосередньої сфери діяльності, постійно мають потребу у навичках публічного виступу, отже подолання страху публічного виступу, опанування основами ораторського мис-

тецтва, формування культури мовлення є нагальними питаннями. Успішний публічний виступ юриста залежить від багатьох чинників, тож виявляється важливим розглянути його основні елементи. Поширеним явищем є хвилювання перед та під час виступу перед аудиторією, проте за допомогою способів зняття психоемоційної напруги можливе опанування навичками публічного виступу. В свою чергу, оскільки одним із головних умінь юриста є саме ораторське мистецтво, це сприятиме подальшому розвитку юриста як фахівця в галузі права, розвитку його професійних компетентностей.

Культура мовлення та ораторське мистецтво в контексті публічного виступу юриста досліджували у своїх роботах: І. М. Плотницька, О. П. Левченко, З. Ф. Кудрявцева, Т. В. Ковальова, О. А. Бобер, Т. Д. Єгорова, Ю. І. Малик.

Юрист для виконання повноважень послуговується передусім офіційно-діловим стилем (створення законів, укладання документів, офіційне листування тощо), проте використовує й науковий стиль (наукові статті, виступи на конференціях, викладацька діяльність), а також публіцистичний (публічні виступи, зокрема в суді) [1].

Судове красномовство є одним із найдавніших типів ораторського мистецтва. Природа правосуддя визначає характер судового красномовства. У суді значне місце посідає змагальний момент між стороною звинувачення та стороною захисту. Необхідними ознаками мовлення обох сторін мають бути об'єктивність, чітка аргументованість і доказовість. Мовлення зазначених сторін звернене не тільки до суддів, а й до совісті та свідомості громадськості. Судовою вважається промова, яка звернена до суду та всіх учасників та присутніх під час розгляду кримінальної чи цивільної справи, виголошена на судовому засіданні. Для судових промов характерні розповідний тип мовлення, пов'язаний з передачею змістовно-актуальної інформації. Висока частота вживання дієслів у судових промовах свідчить про переважне використання розповідного типу мовлення. Завдяки використанню дієслів у мовленні створюється динамічний функційно-змістовний тип мовлення, через яке повідомляється про розвиток подій. Уживання прикметників є характерним для іншого функційно-змістовного типу мовлення – опису. Уживання числівників у мовленні судових ораторів пов'язане з вимогою точності, конкретності судового мовлення. Звинувачувальні промови можуть вирізнятися найбільшою виразністю, образністю, емоційністю. Ці особливості мовлення зумовлені жанровими відмінностями судових промов, а саме різними комунікативними намірами, різними адресатами судових звинувачень та ін. Різновидами судових промов є:

- звинувачувальна промова (прокурорська);
- захисна промова (промова адвоката);
- промова підсудного на свій захист (самозахисна);
- промова постраждалого;
- промови позивача у цивільних справах та відповідача;
- промови громадських обвинувачів та громадських захисників;

- промови представників громадських організацій та трудових колективів;
- репліка як особливий вид судового мовлення [2].

Вміння виступати публічно та схилити до себе слухачів не приходять само собою. Цьому треба наполегливо учитися: відшліфовувати прийоми риторського мистецтва; добре вивчати мову, збагачувати лексику; володіти тонкощами красномовства, щоб вплив ритму на слух аудиторії володарював над нею. Красномовство має бути чесним і високоморальним, щоб проникало в людську душу – в цьому сила істини ратора. «Красномовство – це мистецтво говорити так, щоб ті, до кого ми звертаємося, слухали не лише без труднощів, але із задоволенням», – пише Б. Паскаль [цит. за 3]. Талановита промова, як правило, втілює єдність раціонального і емоційного способів пізнання. Історія ораторського мистецтва свідчить, що раціональне і емоційне є важливими категоріями красномовства, що взаємодоповнюються. Вони відображають одну з головних особливостей абсолютної більшості видів публічних промов. Раціональне і емоційне у різних промовах можуть перебувати в різному поєднанні. Тут оратор сам уже вибирає потрібне співвідношення цих категорій, з урахуванням змісту виступу і специфіки аудиторії. Головним в ораторському мистецтві є певна ідея, яку оратор намагається донести до слухача і до його свідомості. Це досягається переважно логічними засобами: судженнями і доказами. Емоції не допоможуть судовому оратору, якщо він не аргументуватиме свою промову доказами, фактами, якщо не впливатиме силою своєї логіки і не обґрунтовуватиме свої переконання. Судові оратори повинні прагнути до того, щоб їх виступи в суді впливали на суддів та судову аудиторію, на результат судового процесу. Отже, судова промова є важливим засобом у розумінні ораторами своїх процесуальних функцій, оскільки в ній концентруються висновки у справі, позиція оратора [4].

Для юристів важливо мати розвинене як усне, так і писемне мовлення. Такі ж високі вимоги і до стильового оформлення висловлювань, адже правильно вибрати стиль власного висловлювання з усіма притаманними йому мовними засобами, розуміння стилістичних характеристик мовлення допомагає юристові адекватно сприйняти зміст сказаного співрозмовником, оцінити його позицію, а отже й об'єктивно підійти до аналізованої проблеми. Характер мовленнєвих ситуацій, у яких здійснюється професійна юридична діяльність, зумовлює використання різних стильових варіантів української літературної мови. Так, збір інформації на місці події, бесіди правоохоронців зі свідками здійснюють здебільшого в рамках розмовно-побутового мовлення [5].

Отже, дослідивши стилі мовлення, судове красномовство, жанри судових промов можна зазначити, що для подолання бар'єрів, які виникають під час опанування культури мовлення, ораторського мистецтва та притаманні майже кожній людині, не залежно від професії, необхідно займатися саморозвитком. Культура мовлення та ораторське мистецтво є одним з головних в професійній діяльності юриста, тому дана робота є корисною для вивчення

серед студентів вищих навчальних закладів.

1. Мова української юриспруденції : навч. посіб. / В. М. Пивоваров, О. М. Єрахторіна, О. А. Лисенко та ін. Харків : Право. 2020. 330 с.
2. Ораторське мистецтво : навч.-метод. посіб. / авт.-уклад. : І. М. Плотницька, О. П. Левченко, З. Ф. Кудрявцева та ін.; за ред. І. М. Плотницької, О. П. Левченко. К. : НАДУ. 2011. 128 с.
3. Кацавець Р.С. Ділова мова: сучасний вимір: підручник / Р. С. Кацавець. – К. : Центр учбової літератури. 2008. 196 с.
4. Кацавець Р. С. Ораторське мистецтво як складник професійних якостей юриста / Р. С. Кацавець // Вісник Академії адвокатури України. 2009. Число 1. С. 137–141. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vaau_2009_1_21
5. Васильев В. Л. Юридическая психология. – СПб : Питер Ком. 1998. 656 с.

Кирило Степаненко,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри загальноправових дисциплін

Дар'я Лакєєва,

студентка юридичного факультету
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

МІСЦЕ АДМІНІСТРАТИВНО-ДЕЛІКТНОГО ПРАВА В СИСТЕМІ ПРАВА І ГАЛУЗІ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА

Останнім часом з'являється все більше питань, пов'язаних з переоцінкою понять. Одне з понять, на яке звертається увага, - це поняття та зміст адміністративного права. Причин цьому багато: той факт, що політичний та соціальний порядок життя змінився за останні два десятиліття, що, у свою чергу, призвело до ідеологічних змін у громадян. Сама реальність вимагає нових підходів до розуміння соціальних явищ, і закон не є винятком. Знання добре відомих концепцій у новій реальності змушує їх по-різному ставитися до їх змісту, крім того, що саме життя приносить нові явища та факти, які не можна ігнорувати. Закон повинен містити поняття дійсності, забезпечуючи тим самим унікальний спосіб підтвердження суспільно корисної поведінки. Водночас закону судилося не лише виявляти та врегулювати невідомі куточки сучасного життя суспільства та окремих його членів, а й забезпечувати стабільність відносин у майбутньому.

Адміністративне право як одна з частин правової системи не містить усіх вищезазначених ознак. Крім того, адміністративне право - це галузь права та законодавства, яка регулює широкий спектр правовідносин у публічній сфері, де учасниками правовідносин є суб'єкти влади, які, на відміну від ін-

ших учасників, наділені іншими повноваженнями.

Питання адміністративного права були і залишаються предметом багатьох наукових досліджень. Важливі юристи з України та за кордоном звернули увагу на вирішення цих питань, а також на пошук оптимальних моделей правовідносин за участю владних структур. Незважаючи на докладені зусилля, значний масштаб проблем у цій галузі залишається суперечливим. Однією з проблем є існування правильного делікту. Багато хто скаже, що це так. Монографії та дисертації присвячені певній проблемі або окремим її компонентам. Незважаючи на масштаби обшуку, питання існування адміністративного правопорушення як окремої галузі права, підгалузі чи інституту адміністративного права залишається актуальним. В даний час не існує єдиного підходу до розуміння правильного делікту.

Все вищесказане визначило мету дослідження. Це аналіз існуючих підходів до розуміння адміністративного правопорушення та його місця в правовій системі України.

Правова система визначається економічною та соціальною структурою суспільства, структурою права, що виражає його внутрішню узгодженість і єдність права, а також їх поділом на сектори та інститути [1, с. 18].

І В. Міцкевич пише, що структурний аспект правової системи будь-якої держави полягає в тому, що всі правові норми, що містяться в цьому позитивному праві, складають одне ціле, яке поділяється на відповідні взаємопов'язані частини структури права і законодавства. В основі такої значущої структури права і законодавства лежить різноманітність видів суспільних відносин, що є об'єктивним поза правовими критеріями для його поділу на різні частини: галузі, підгалузі, правові інститути. Такий об'єктивний критерій розподілу єдиної правової бази в галузі, установах тощо. регулюється законодавством [2, с. 191].

Найбільшим структурним елементом правової системи є галузь права. Юридична галузь є відносно відокремленим підрозділом правової системи, який складається з правових норм, що регулюють якісно специфічний тип суспільних відносин³. З іншого боку, галузь права являє собою систематизований набір основних норм, які складають окрему частину правової системи і які своїм конкретним методом регулюють якісно унікальний тип суспільних відносин. Критеріями розподілу права в промисловості є предмет і метод правового регулювання⁴. Виходячи з наведених вище визначень «галузі права», ми можемо побачити два різні, але не взаємовиключні, а навпаки, взаємодоповнюючі підходи до сприйняття та розуміння цього поняття. Перший підхід, висловлений паном Хропанюком, базується на сприйнятті поняття "галузь права" як частини правової системи, тоді як А.В. Мелехін вказує на внутрішню структуру галузі права та представляє визначення на основі її внутрішньої складової. Таким чином, юридичний сектор поєднує сукупність правових норм, що регулюють якісно однорідні правовідносини, які характеризуються конкретним предметом та способом правового регулювання та є

частиною правової системи в цілому правових норм. Як уже зазначалося, відмітними елементами галузі права є предмет і метод регулювання[3, с. 197].

Предметом правового регулювання є якісно однорідний тип суспільних відносин, на які впливають норми конкретної правової галузі⁵. Предмет законодавства є основним критерієм розподілу права в промисловості. Це якісно специфічний тип суспільних відносин, який орієнтований на функціонування цієї галузі права (наприклад, область адміністративних відносин в адміністративному праві) [4, с. 456].

Метод правового регулювання - ще один критерій, який являє собою поєднання правових засобів і прийомів, що впливають на закон про поведінку людей та суспільні відносини. Для врегулювання останніх використовуються в основному два методи: диспозитивний та імперативний. Вони застосовуються для поділу права на такі сфери: державний, адміністративний, кримінальний, цивільний, кримінально-процесуальний тощо. Підгалузь може належати до галузі права.

Не концентруючись на понятті права, теоретичних засадах та розумінні предмета та методу регулювання в теорії права, ми вважаємо за необхідне зазначити, що в результаті багаторічних наукових та емпіричних досліджень вчені-правознавці дійшли висновку, що однією галуззю правової системи є правильне право. характеризується предметом та способом регулювання, властивим даному сектору.

Адміністративне право - галузь права, яка регулює суспільні відносини у сфері державного управління та встановлює адміністративну відповідальність за правопорушення, пов'язані з державним управлінням.

Адміністративне право органічно пов'язане з виконавчою владою як важливим інструментом його реалізації та галуззю права, яка формує правову основу її функціонування [5, с. 408].

Всі вищезазначені факти вказують на широкий нормативно-правовий матеріал, який охоплюється терміном «право адміністративного делікту» і який безпосередньо пов'язаний із захистом та захистом прав, свобод та інтересів людини від соціально небезпечних та асоціальних явищ та регулює права, свободи та права учасників. провадження за адміністративні правопорушення.

Тому, на наш погляд, необхідно переформулювати сформовані доктрини розуміння адміністративного делікту, що визначили гідне місце цього правового явища. В даний час сфера законодавства та законодавства про адміністративні правопорушення є дуже важливою для забезпечення та реалізації прав, свобод та інтересів не тільки осіб, причетних до адміністративної відповідальності, але й інших учасників адміністративних правопорушень та учасників Протоколу про адміністративні правопорушення (адміністративне розслідування). Тому ми вважаємо, що розробка цього теоретичного питання надзвичайно важлива на практиці, пов'язана з гарантіями реалізації учасниками провадження у справах про адміністративні правопорушення.

1. Задорожна Я. В. Спосіб вчинення протиправного діяння як ознака об'єктивної сторони адміністративного проступку : автореф. дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.07. Запоріжжя, 2016. 18 с.
2. Трещова О. Р. Державний примус в адміністративному судочинстві України: дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2012. 191 с.
3. Орлова В. О. Управлінські процедури в діяльності виробничих організацій (адміністративно-правовий аспект): дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.07. Запоріжжя, 2013. 197 с.
4. Коломоєць Т. О. Адміністративний примус у публічному праві України : дис.... докт. юрид. наук : 12.01.17. Харків, 2017. 456 с.
5. Комзюк А. Т. Адміністративний примус в правоохоронній діяльності міліції в Україні: дис. ... докт. юрид. наук : 23.03.06. Харків, 2016. 408 с.

Маргарита Дуда,
студентка факультету
соціально-психологічної
освіти на управління
Науковий керівник:
доцент кафедри
загальноправових дисциплін
к.ю.н., доц. **Талдикін О.В.**
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

АПАТРИДИ: ПРОБЛЕМА ПАРОВОГО СТАТУСУ

Визначення конституційно-правового статусу осіб, а саме питань, що пов'язані з відсутністю громадянства або підданства є проблемою світового масштабу. «Часто проблема апатридів має місце через недоліки в законодавчих системах певних держав: дискримінацію, недосконалі закони та ганебну практику. Осіб без громадянства нерідко ізолюють від суспільства та позбавляють базових прав, таких як реєстрація народження, освіта, охорона здоров'я, реєстрація шлюбу та працевлаштування; у разі смерті такої особи не видається свідоцтво про смерть і не відбувається офіційне поховання [1].

У 2014 році Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй у справах біженців (УВКБ ООН) відзначило 60-ту річницю Конвенції 1954 року про статус осіб без громадянства. Прийняття Конвенції було пов'язане з подоланням наслідків Другої світової війни. Наслідками, що призвели до переміщення великої кількості осіб, які залишилися без документів, що посвідчують особу, до зміни державних кордонів в Європі, що у свою чергу змусило цілі народи змінювати своє місце проживання. Негативним проявом цих глибоких соціальних перемін було те, що деякі особи зали-

шилися без країни, без домівки і навіть без папірця, який би посвідчував їхню особу. Конвенція про статус осіб без громадянства була прийнята з урахуванням цих умов та разом з Конвенцією 1961 року про скорочення безгромадянства створила міжнародно правову базу для вирішення проблеми апатридів. Держави взяли на себе зобов'язання запобігати розповсюдженню без громадянства, його скороченню, пом'якшення негативних наслідків, шляхом надання правових гарантій особам без громадянства стосовно можливості користуватися своїми основними правами [2].

В 2013 році Україна приєдналася до важливих з точки зору міжнародно-правового врегулювання проблем апатридів конвенцій. Це такі документи як: Конвенція ООН про статус апатридів від 28 вересня 1954 року [3], Конвенція ООН про скорочення безгромадянства від 30 серпня 1961 року [4], Конвенція ООН про статус біженців від 28 червня 1951 року [5].

Згідно з конвенцією про статус осіб без громадянства «термін «апатрид» означає особу, яка не розглядається як громадянин будь-якою державою згідно з її законом... У кожного апатрида є зобов'язання перед країною, в якій він знаходиться, за якими, він повинен дотримуватися вимог законів та нормативних актів цієї країни, а також заходів, що вживаються для підтримки громадського порядку [3].

Для національного законодавства держав апатриди фактично не існують тому, що їм складно надати ідентифікацію та реєстрацію. Здебільшого ця проблема є результатом недоліків законодавчих систем, а саме: колізій та прогалин у праві та законодавстві. Зазвичай й інші причини, які спричиняють без громадянство по всьому світу, наприклад:

- 1) Народження дитини від батьків-апатридів в державі, яка не передбачає набуття громадянства від народження;
- 2) Народження дитини від батьків, які втратили громадянство однієї держави в наслідок територіальних змін, не набувши громадянства в тій, якій знаходяться на даний момент;
- 3) Втрата громадянства внаслідок тривалого проживання за кордоном;
- 4) Зміни законодавства громадянства в державі;
- 5) Дискримінація меншин на етнічному, расовому або релігійному рівні;
- 6) Міграція;
- 7) Правонаступництво держав, тобто в процесі розпаду існуючих держав і створенні нових;

Окрім названих чинників, існують ті, що сприяли виникненню проблеми без громадянства саме в Україні:

- 1) Відсутність державної програми для забезпечення документами населенню, яке перебуває на окупованій території України;
- 2) Дискримінація національних меншин;
- 3) Адміністративні бар'єри отримання громадянства особам без посвідчення.

Наслідком такої проблеми є те, що апатриди, які проживають в державі, не вважаються її громадянами, в наслідок чого й не мають той обсяг прав, привілеїв і обов'язків порівняно з громадянами України. Апатриди не мають власних документів, за допомогою яких вони владні використовувати власні політичні, соціальні чи економічні права. За відсутності документів, люди не можуть отримати офіційне працевлаштування, медичні послуги та освіту. Вони можуть бути затриманими в адміністративному порядку за відсутності документів. Осіб без громадянства важко ідентифікувати та врегулювати їх перебування в країні на законному рівні.

Згідно з конвенцією 1954 року, видається можливим розкрити їх специфіку їх правового статусу, зокрема: особа без громадянства повинна дотримуватися законів, нормативних актів, заходів до правопорядку той країни, в якій вона знаходиться. Держава, у свою чергу, не повинна застосовувати засоби дискримінаційного характеру за релігійною, расовою, етнічною приналежністю. Апатридам також надається свобода в сповіданні своїй релігії і релігійного виховання.

«Взагалі правовий статус особи у суспільстві визначається, перш за все, сукупністю наданих їй законом прав та обов'язків, системою гарантій їх забезпечення та необхідністю нести відповідальність за порушення останніх. Основою життєдіяльності будьякої суспільної організації є трудова діяльність людини, що у цивілізованому суспільстві фактично повністю врегульована нормами права, тому від більш загальної категорії – загального правового статусу особи походить категорія правового статусу працівника, як учасника трудових та тісно пов'язаних з ними відносин» [6]. У зв'язку з цим, правовий статус осіб без громадянства також містить певні права:

- 1) Право на особистий статус, який визначається законами країни його проживання;
- 2) Право на рухоме та нерухоме майно - формування сприятливого становища договірною державою;
- 3) Авторські та промислові права, тобто договірна держава в якій проживає апатрид надає захист на його власні літературні та художні твори, наукові та промислові винаходи, моделі та інші;
- 4) Право асоціацій. Договірна держава надає сприятливі умови апатридам в сферу політичних спілок та асоціацій;
- 5) Право на звернення до суду.

Особі без громадянства також мають свої певні права в прибутковій діяльності, соціальному забезпеченні та адміністративних заходах [3].

Окремо, варто зазначити існування ще однієї проблемної категорії фізичних осіб в двох державах, які є членами ЄС. Правовий статус означених категорій дещо відрізняється від апатридів. Це – *негромадяни* Латвії та Естонії, які мають відповідні паспортисті, постійно проживають державах, але не є повноправними громадянами [7; с. 124-127]. Зауважимо, що цю категорію осіб необхідно відмежовувати від апатридів.

На мою думку, перспективою усунення даної проблеми є удосконалення правового регулювання апатридів на міжнародному рівні та гарантування прав людини кожному. Необхідно ініціювати прийняття низки нових нормативних актів і поправок до існуючих за для гармонізації чинного законодавства відповідно до міжнародних стандартів. Має бути вироблена процедура визначення безгромадянства, яка б дозволяла особам без громадянства підтвердити свій статус, узаконити їх перебування, забезпечивши необхідними документами, та отримати доступ до прав і свобод, гарантованих законами та міжнародними договорами України. Формування інформаційних заходів як для співробітників органів, що працюють з особами без громадянства, так і для самих осіб без громадянства, з метою подолання правової необізнаності серед цих груп в Україні та роз'яснення процедури доступу до українського громадянства.

1. Особи без громадянства. UNHCR. Агенство ООН у справах біженців. URL: <https://www.unhcr.org/ua/особи-без-громадянства>. Дата звернення: 27.01.2020.
2. Проблема безгромадянства в Україні та шляхи її вирішення. UNHCR. Агенство ООН у справах біженців. Київ, 2014. С. 1-45.
3. Про статус апатридів (укр/рос). Конвенція ООН від 28.09.1954. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_232#Text. Дата звернення: 27.01.2020.
4. Про скорочення безгромадянства (укр/рос) Конвенція ООН від 30.08. 1961. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_240#Text. Дата звернення: 27.01.2020.
5. Про статус біженців. Конвенція ООН від 16.12.1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011#Text Дата звернення: 27.01.2020.
6. Горбань О.П. Правовий та соціальний статус іноземця та особи без громадянства . *Форум права*. 2007. № 1. С.26-33. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2007-1/07gorobg.pdf>. Дата звернення: 27.01.2020.
7. Талдикін О.В. Негромадяни в структурі Конституційно-правового статусу особи з огляду обсягу поняття «індивідуальний суб'єкт конституційного права». Матеріали наукового семінару: «Актуальні проблеми державотворення, правотворення та правозастосування». Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ. 2018. С. 124-127.

Анна Широкоградова,
студентка факультету
соціально-психологічної
освіти на управління
Науковий керівник:
доцент кафедри
загальноправових дисциплін
к.ю.н., доц. **Талдикін О.В.**
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

ЖИТТЯ: ПРАВО, ЧИ ОBOB'ЯЗОК?

Як відомо, майже в усіх сучасних демократичних державах людина визнається як найвища соціальна цінність. В Конституції України, а саме статті 3 зазначається, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю. Утвердження та забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [1].

Багато дискусій ведеться серед науковців, юристів, медиків та членів суспільства з цього приводу. Дослідження проблем інтерпретації права на життя та смерть цікавило науковців, серед яких вагомий внесок у цій сфері зробили: В.Ворон, А.Ф. Гуляєва, О. Домбровська, Жак Судо, А.А. Малиновський, М.Н. Малєїна, Л.Н. Мінеллі, О. Стефанчук, О.Тимощук, Г.С. Пондоєв Г.І. Царєгородцев, та інші.

Отже, право на життя посідає центральне місце серед демократичних прав і свобод, тому виникає слушне питання: чи повинно бути право на смерть, так само як і право на життя?

Деякі правові доктрини, інтерпретують право на смерть, як невід'ємну складову самого права на життя. Взагалі, смерть, як і народження людини є юридичними фактами, з якими пов'язують виникнення та припинення правоздатності фізичної особи. Але, правоздатність – це лише загальна, абстрактна можливість мати права чи обов'язки. Рівність правоздатності у фізичних осіб -суб'єктів права означає рівну можливість у придбанні прав та обов'язків [2, с. 57]. Право на життя логічно передбачає й право на смерть, бо без його врахування, життя перетворюється з права на юридичний обов'язок людини – обов'язок жити. Від життя не можна відмовитись, що, характеризує його саме як юридичний обов'язок, а не право [3, с. 54-55].

Головною складовою у питанні про право на смерть часто визначають евтаназію. «Евтаназія» у перекладі означає: «легка, безболісна смерть». Уперше це поняття використав Френсіс Бекон. У своїй праці «Про гідність і примноження наук» він писав: «Я повністю переконаний, що обов'язок лікаря полягає не лише в тому, щоб відновлювати здоров'я, а й у тому, щоб полегшувати

страждання і муки, що несуть хвороби, і це не лише тоді, коли таке полегшення болю як небезпечного симптому може привести до одужання, а й у тому випадку, коли вже немає жодної надії на спасіння і можна зробити лише саму смерть більш легкою та спокійною, тому що ця евтаназія... вже сама по собі є немалим щастям» [4, с. 268]. Але Бекон використав це поняття більше не як позбавлення життя, а як надання знеболення. В сучасній інтерпретації евтаназія поділяється на два види: активна та пасивна. Активна - введення людині, що вмирає, лікарських засобів або інші дії, що призводять до настання швидкої смерті. Пасивна - умисне припинення лікарями підтримувальної терапії для безнадійно хворого. Безумовно обидва варіанти евтаназії мають певні протиріччя, з клятвою Гіппократа: «...Я не дам нікому смертельного засобу і не вкажу шлях до такої цілі» [5]. Саме ця частина промови, яку дають усі лікарі, і є причиною вагань застосування евтаназії з медичного боку.

У деяких країнах Західної Європи люди мають право на дострокове припинення свого життя шляхом евтаназії, тобто їм надається право на смерть. Перші спроби легалізувати евтаназію робилися ще на початку позаминулого століття у штаті Огайо (США). І тільки майже через 100 років добровільну відмову від життя було узаконено у Нідерландах, Швеції, Швейцарії, Бельгії та Люксембурзі. Сьогодні там заговорили про евтаназію для дітей [6]. Тобто є світові приклади, коли держава забезпечує реалізацію права на смерть.

Першою країною, яка легалізувала активну і пасивну евтаназію в Європі, були Нідерланди. 10 квітня 2001 року верхня палата парламенту цієї країни ухвалила закон, який звільняє від кримінальної відповідальності лікарів, що допомагають хворим піти з життя. За неофіційними даними, евтаназія в Нідерландах здійснювалася за домовленістю між пацієнтами і лікарями починаючи з 1984 року. [7, с.199]. Держава зрозуміла, що її громадяни можуть мати бажання достроково закінчити своє життя через певні обставини, зазвичай такі як стан здоров'я. В свою чергу, у Бельгії за законодавством, евтаназію дозволено здійснити особі яка досягла дванадцятирічного віку, але це стосується важкохворих або невиліковних дітей. [8]

Впровадження евтаназії, а саме її правовий аспект, у нашій державі є до кінця не вирішеним питанням. На рівні закону евтаназія є правопорушенням, яке несе за собою кримінальну відповідальність. Але це питання також розглядається у релігійній та морально-етичній сферах. Ще для розгляду права на смерть потрібно встановити, а що саме являється смертю за законодавчою базою. Законодавство України в діючому Цивільному кодексі забороняє як активну так і пасивну евтаназію.

Якщо розглядати можливість нашої країни вже зараз запровадити дозвіл на евтаназію в ході медичної реформи, то можна сказати, що таке на даному етапі розвитку України не можливо. Буде багато суперечок, зокрема зі сторони духовенства, яке буде першим, хто виступить проти цього. Інша проблема витікає з того, що потрібно буде належно оформити правові акти, що потре-

бує роботи фахівців у галузі права.

Але розглядати можливість впровадження права на смерть в Україні є прогресивною темою, що потребує багатьох дискусій. О. Домбровська у своїй праці зазначає: застосування евтаназії, можливе, як винятковий захід у разі дотримання наступних умов: 1) свідоме та стійке прохання хворого позбавити його від страждань. Воно повинне мати письмову форму, бути посвідчене головним лікарем медичного закладу і нотаріусом та містити висновок психіатрів про осудність; 2) неможливість полегшення страждання хворого відомими засобами; 3) беззаперечна доведеність неможливості врятувати життя, встановлена колегією лікарів-спеціалістів у цій галузі при обов'язковій одностайності; 4) наявність згоди близьких родичів хворого (батьків, дітей, дружини, чоловіка, сестер, братів); 5) попереднє повідомлення органів прокуратури [10, с. 19].

Отже, після дослідженні такої дискусійної теми, як право на життя і смерть, можна зрозуміти, що Україна ще не готова до такого кроку, не готова морально, з релігійних переконань населення та у правовій площині.

1. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1996, № 30, ст. 141.

2. Галдикін О.В. Правосуб'єктність фізичних осіб: окремі аспекти. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*, 2014. № 2. С. 55-60.

3. Малиновский А.А. Имеет ли человек право на смерть? *Российская юстиция*. 2002. № 8. с.145.

4. Бэкон Ф. О достоинстве и приумножении наук. Соч. в 2 т. Т. I. Москва, 1971. 590 с.

5. Клятва Гіппократа. URL: <http://nmuofficial.com/zagalni-vidomosti/klyatva-gipprokrata/> Дата звернення: 04.02.2021.

6. Тимошук О. Наслідки евтаназії, або Чи узаконять добровільну смерть в Україні? URL:<https://zn.ua/ukr/family/naslidki-evtanaziyi-abo-chi-uzakonyat-dobrovilnu-smert-v-ukrayini-.html>. Дата звернення: 04.02.2021.

7. Ворона В. Право на евтаназію як складова права людини на життя. *Право України*. 2010. № 5. С. 199-205.

8. Europe Belgium Legalizes Euthanasia. BBC News Service (Europe) URL: <https://translate.google.ru/translate?hl=ru&sl=en&u=http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/1992018.stm&prev=search/> (Last accessed: 04.03.2021).

9. Домбровська О. Щодо правових аспектів легалізації евтаназії. *Право України*. 2012. № 10. С. 19-24.

Стелла Тукіна,
студентка юридичного факультету

Науковий керівник:
старший викладач кафедри
цивільно-правових дисциплін
к.ю.н. **Карпенко Р. В.,**

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

СПАДКУВАННЯ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ УЧАСНИКА ГОСПОДАРСЬКОГО ТОВАРИСТВА

Причини виникнення прав та обов'язків (стаття 11 ЦКУ) як категорії цивільного законодавства зазнають певного регулювання, щопідтверджується включенням низки причин для рішень зборів. Водночас декларація ділових відносин цивільним законодавством на рівні Цивільного кодексу України свідчить про законодавче визнання важливості компаній як основи для виникнення цивільних прав та обов'язків. Суди, виходячи з презумпції переважного задоволення інтересів власника здебільшого базуються на класичному розумінні універсального спадкування (стаття 1220 ЦКУ) як безсумнівного, яке застосовується до всіх випадків права. Але правило про те, що "новий суб'єкт господарювання у правовідносинах замінює початковий, а права, передані йому, залишаються тими ж, що і права початкового суб'єкта господарювання" [1], виглядає логічним і беззаперечним доти, доки воно не зустріне права гаранта, що вимагають спеціального законодавства, наприклад права учасника компанії. Офіційне тлумачення норм правонаступництва дозволяє судам створювати прецеденти, які виключають можливість захисту інтересів компаній, навіть у випадках, коли очевидна погана воля спадкоємців [3, с.100].

Справді, слід погодитись, що передача частки в компанії є юридично значущою подією, що регулюється нормами цивільного законодавства, згідно з якою спадкоємець стає власником частки з моменту відкриття спадщини.

Логічно припустити, що власник частки, як власник іншого суб'єкта цивільних прав, повинен нести тягар утримання свого майна, проявити належну ретельність та сумлінно здійснювати свої права на це майно. Отже, активні дії щодо прийняття частки в статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю внаслідок спадкування повинні бути зроблені власником спадкоємцем. Отже, смерть члена компанії не повинна зобов'язувати товариство з обмеженою відповідальністю брати активну участь у пошуку спадкоємців за згодою адміністрації їхніх акцій, тоді як спадкоємці в їх статуті байдужі до часток у статутному капіталі компанії [3, с.100].

Спадкоємець повинен стати членом товариства з обмеженою відповідальністю відповідно до норм корпоративного права, тобто після повідомлення-

компанії про прийняття свідоцтва про право на спадщину. Звичайно, без попередження спадкоємець не може претендувати на включення його до складу учасників товариства і має право лише на викуп реальної частки. Включення цієї пропозиції до законодавства дозволить вирішити проблему, що розглядається, і було б оптимальним з теоретичної та практичної точки зору, оскільки прийняття спадщини, яка разом з іншими активами включає частку в капіталі, не може полягати лише у фактичній дії заяви про прийняття спадщини (або заяви про видачу спадкоємцем свідоцтва про право на спадщину). Це пояснюється тим, що стосовно інших цивільних прав (які є частиною спадщини), законна та або фактична бездіяльність спадкоємця не створює таких суттєвих негативних аспектів порівняно з бездіяльністю в акціях компанії. [1].

Об'єкти, володіння якими передбачає набуття певного правового статусу (статусу учасника товариства), тобто надання певних обов'язкових прав, не можуть бути отримані бездіяльністю, оскільки законність рішень, що приймаються компанією, залежить від їх власників [1].

Отже, у випадках, коли спадкове майно включає, серед іншого, частки в статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю або акції, прийняття спадщини не може бути основою прав учасника товариства. Причин для створення прав на акції недостатньо для створення прав учасника компанії. У випадку акціонерних товариств підставою для отримання статусу акціонера є запис про передачу прав, здійснений особою, яка реєструє права на акції. У разі товариств з обмеженою відповідальністю підставою для отримання статусу учасника товариства є дія спадкоємця з метою повідомлення компанії про прийняття свідоцтва про право на спадщину. В іншому випадку спадкоємець не повинен претендувати на включення до партнерів компанії, а повинен мати право лише на виплату реальної вартості частки в статутному капіталі компанії [4, с.289].

1. Попова Л. І. Універсальне правонаступництво при спадкуванні URL: <http://www.dom-i-zakon.ru/articles/nasl/110940/> (дата звернення: листопада 2020 г.).

2. Ю. Ф. Цивільне право України : Навч. посіб. у 2 т. / Ю. Ф. Іванов, О. В. Куриліна, М. В. Іванова 2-ге вид. доповн. і переробл. Т. 1. К.: Алерта, 2019. 342 с

3. Цивільне право: загальна частина. *Практикум*: навч. посіб. кол. авт. Дніпро : Видавець Біла К. О., 2020. 232 с.

4. Цивільне право України. *Частина перша : посіб. для підгот. до іспитів* / В. І. Борисова, К. Ю. Іванова, Б. П. Карнаух, Ю. Є. Ходико ; за заг. ред. В. І. Борисової. Харків : Право, 2019. 248 с.

Катерина Хмеленко,
студентка юридичного факультету
Науковий керівник:
доцент кафедри
соціально-гуманітарних дисциплін,
к.і.н., доц. **Левін О.Л.**
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

ЗВИЧАЄВЕ ПРАВОЯК ДЖЕРЕЛО ПРАВА КОЗАЦЬКОЇ ДОБИ

Козацька доба чи козаччина - це період існування українського козацтва з XV ст. до XVIII ст. Козаки зробили великий внесок у становлення сучасного законодавства і звісно, у формування принципу верховенства права, адже на Січі було правило – усі рівні перед законом. У той час активно розвивалося українське право. Підтвердженням цього є факт укладання Конституції Пилипа Орлика у 1710 році. Для того, щоб зрозуміти, якими правовими засадами та принципами керувалися козаки у період з XV ст. до XVIII ст. і де ці засади були викладені, варто дослідити одну з форм права, тобто одне з джерел права, а саме – звичаєве право (правовий звичай).

За сучасним розумінням, джерело права – це початкова форма правових норм; спосіб матеріального закріплення юридичних норм, який засвідчує загальну обов'язковість останніх. Відомі такі джерела права: правовий звичай, правовий прецедент, нормативно-правовий договір, нормативно-правовий акт [1]. Найважливіше значення у системі джерел (форм) права Запорозької Січі, на думку більшості дослідників, мали правовий звичай, адміністративні акти та правосвідомість козаків [2, с.35].

Система звичаєвого козацького права, встановлювала військово-адміністративну організацію січового козацтва, основні правила воєнних дій, регламентувала діяльність судових органів, порядок землекористування в межах запорозьких «вольностей», укладання окремих договорів, визначала види злочинів і покарань. Звичаєве козацьке право визнавалося іноземними державами [3].

Система звичаєвого права – історично сформована сукупність правових традицій і звичаїв, якими регулювалися стосунки і поведінка козаків у різних сферах їхнього життя – одна з важливих ділянок народної свідомості та народних знань. Маючи глибокі історичні корені, система козацького звичаєвого права сформувалась саме в XV ст. – середині XVII ст. На підставі тих же звичаїв і традицій чітко регламентувались права і обов'язки старшин. До найбільш вагомих джерел права належать універсали, які видавались козацькою старшиною. Вони мали характер письмового розпорядження, адміністративно-правового акта [4].

Домінуючим способом правового регулювання універсалів є зобов'язування - це юридично закріплена необхідність певної поведінки в тих чи інших умовах, обставинах, яке передбачає суворо обов'язкові нормативні приписи, що безпосередньо визначають поведінку суб'єктів суспільних відносин [5].

Найпоширенішими універсалами були ті, які регулювали питання про розподіл земельних володінь, підтверджували право власності на маєтки, про встановлення повинностей і податків, а також універсали з військових питань та про призначення старшини на посади. Підгрунття звичаєвого права становили правові традиції та звичаї часів «Руської Правди».

Для повного розуміння цього питання варто навести приклади універсалів:

1. Універсали з військових питань:

• Універсал Богдана Хмельницького з наказом готуватися запорозькому війську до війни з Польщею - писано в Чигирині, 24 березня 1652 року - «...Тому закликаємо, щоб не тільки кожний козак був готовий до війни, а й щоб кожний простий чоловік ще до Великодня забезпечив себе усім, що на війні потрібно, особливо харчем...» [6].

2. Універсали, що встановлювали чи підтверджували право власності на маєтки (цивільно-правові універсали)

• Універсал Петра Дорошенка про підтвердження маєтностей Глухівського Петропавловського монастиря - Чигирин, 10 серпня 1668 року [7, с.101]

• Універсал Петра Дорошенка про підтвердження прав Київського Пустинного Микільського монастиря на села Кононч і Совин та на інші маєтності - Чигирин, 11 червня 1667 року [8, с.465]

3. Універсали, що встановлювали чи підтверджували право власності на володіння (цивільно-правові універсали)

• Універсал Юрія Хмельницького Київському Пустинному Микільському монастиреві про підтвердження прав на Михайлівку - Чигирин, 7 лютого 1660 року [с.443].

4. Універсали, що встановлювали повинності та податки (адміністративні універсали)

• Універсал Івана Самойловича про підтвердження права Київського Пустинного Микільського монастиря збирати десятину на свою користь, як з козаків, так й усіх інших, хто використовує монастирські поля в Ковалині та Дивичках - Батурин, 16 липня 1677 року [с.487].

5. Універсали про призначення на посади (адміністративні універсали)

• Універсал Івана Самойловича про доручення командування полковникові Іллі Новицькому над розвідницьким загоном на Правобережжя - Батурин, 2 липня 1686 року [с.524].

• Універсал київського полковника Костантія Мокієвського про підтвердження Лавріяна Антоновича Лихолітка носівським сотником - Козелець, 4 травня 1691 року [с.547].

6. Оборонні та охоронні універсали (кримінально-правові універсали)

- Універсал Івана Мазепи про взяття під гетьманську оборону гетьманського слуги Івана Кущевського - Батурич, 4 вересня 1701 року [с.277].

- Оборонний універсал Івана Кулаги-Петражицького з усім Військом на захист Київського православного братства, на церкву, школи, шпиталь і маєтності Київського Братського монастиря, наданий Петру Могилі, як старшому братства, та його наступникам, підтверджений Богданом та Юрієм Хмельницькими - Канів, 12 березня 1632 року [с.419].

Звичаєве право також було основою кримінального права та процесу козацької доби. Усі козаки були рівними перед законом, усі учасники кримінального процесу керувалися нормами звичаєвого права. Найбільш тяжкими злочинами правовий звичай вважав вбивство козаком товариша, завдання побоїв козаком козаку у тверезому чи п'яному стані, крадіжка чогось козаком у товариша й переховування ним крадених речей, тощо. За їх учинення козаків карали дуже суворо, такий жорсткий порядок був необхідним для підтримання дисципліни, ведення боротьби з внутрішніми та зовнішніми агресорами. Система злочинів та покарань у кримінальному праві у козаків характеризувалася особливостями мети їх призначення: кара злочинця, плата за вчинення злочину, відшкодування збитків, залякування, перевиховання та розкаяння у вчиненому. Покарання були спрямовані на швидку реалізацію: смертна кара (проста, кваліфікована) - за убивство взагалі та за убивство козака, побої, крадіжки, «великі крадіжки» та інше; тілесні покарання (членушкодження, болючі, калічицькі); ганебні, майнові покарання, короткострокове позбавлення волі (свободи, честі прав) і вигнання. [9] Варто зацентрувати увагу на тому, що у той час смертна кара не була заборонена у європейських країнах, а навпаки, доволі часто практикувалася.

Судово-реформаторською діяльністю були універсали наказного гетьмана П.Л. Полуботка в 1722-1723 рр.. В них вперше в практиці української правотворчості були відображені такі прогресивні принципи судочинства, котрі за сучасною термінологією можуть бути визначені як принципи колегіальності, справедливості, істинності, законності, доцільності, об'єктивності, формально-юридичної рівності. Результатами діяльності П.Л.Полуботка стало офіційне встановлення ієрархії судових інстанцій і порядку розгляду справ за апеляціями, а також запровадження інституту суддів-асесорів у Генеральному Військовому Суді і полкових судах. Упорядкування апеляційних інстанцій супроводжувалося встановленням станової судової юрисдикції, що започатковувало розмежування козацьких і міщанських судів, а також козацьких і міщанських колегій у сільських судах [10].

Отже, на основі проведеного дослідження можна зробити висновок, що принцип верховенства права був одним з основоположних принципів звичаєвого права козацької доби. Для звичаєвого права характерні чіткість та обов'язковість виконання усіх норм. Звичаєве право регулювало усі сфери життя козаків. Правовий звичай згодом перетворився на форму основного права козаків, саме тому ця тема і має право на майбутнє уважне дослідження.

1. Джерело права URL: <https://ips.ligazakon.net/document/TS001682>
2. Худояр Л. В. Джерела права Запорозької січі. Правова держава, №26, 2015.
3. Тараненко М.Г. Запорозька Січ – зародок української козацької держави. Вісник Національного технічного університету України "Київський політехнічний інститут". Політологія. Соціологія. Право, №3, 2013. 112с.
4. Паньонко І., Струс В. Злочини та покарання Козацької доби. Наукові записки Львівського університету бізнесу та права, №5, 2010. 258 с.
5. Прус В.З. Універсали гетьманів як джерело права лівобережної України другої половини XVII - першої половини XVIII ст. URL: http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/6487/1/Untitled.FR12_p201-206.pdf.
6. Універсал Богдана Хмельницького з наказом готуватися Запорозькому війську до війни з Польщею URL: <http://litopys.org.ua/suspil/sus86.htm>
7. Бутич І. Універсали гетьмана України Петра Дорошенка монастирям. Публікації архівних документів. Студії з архівної справи та документознавства, Т.7, 2001. 101с.
8. Універсали українських гетьманів (універсали Івана Мазепи)//Національна Академія Наук України (Інститут української археографії та джерелознавства імені М.С. Грушевського; Наукове товариство імені Шевченка; Центральний державний історичний архів України, м.Київ), ч.2, 2006
9. Ніколаєнко Т.Б. Особливості кримінальної відповідальності козаків і військової старшини за звичаєвим правом Запорозької Січі середини XVI ст. – середини XVII ст. Право і суспільство. Питання кримінального права, кримінології та кримінально-виконавчого права, № 5-2, ч.2, 2015. 182 с.
10. Матвєєва Т.О. Законодавство Гетьманщини у 18 ст. Форум права, №2, 2016. 114 с.

Іван Межевський,
студент магістратури
юридичного факультету

Науковий керівник:
старший викладач кафедри
соціально-гуманітарних дисциплін

Шубенок Т. І.

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗЕМЕЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Україна, вступаючи до Ради Європи, взяла на себе обов'язки щодо вдосконалення, в тому числі і земельного законодавства, тому повинні бути внесені необхідні зміни до нього, що сприяло би гармонізації з законодавством європейських держав. На виконання цих обов'язків слід зауважити, що в нашій державі встановлено інститут права приватної власності на землю, закріплені рівність всіх форм власності і господарювання сільськогосподарських підприємств на землі, що приватним та іншим аграрним суб'єктам господарювання надано право на здійснення підприємницької діяльності, змінена си-

стема права власності [3].

Цьому сприяла значна подія, прийняття нового Цивільного кодексу України, який є основним кодифікаційним актом держави, направлений в тому числі і на регулювання окремих аграрних і земельних правовідносин в Україні. При цьому враховуючи, що ці відносини повинні ґрунтувались на вільному волевиявленні, правовій рівності та майновій самостійності їхніх учасників.

Слід наголосити, що земельне законодавство таких країн Європи, як Німеччини, Великої Британії, Польщі, тощо, також має ряд новел порівняно з земельним законодавством України. Аграрним законодавством і правом цих країн визнана законною вимога цільового використання сільськогосподарських земель, обов'язковість належним чином використовувати її як свою власність [1].

В земельному праві та законодавстві цих зарубіжних країн передбачено такі інститути, як неподільність сільськогосподарських земель, обов'язковість належним чином використовувати її як свою власність. В земельному праві та законодавстві цих зарубіжних країн передбачено такі інститути, як неподільність сільськогосподарських земель та недопущення їх надмірної експлуатації, визначені основні принципи набуття права на землю за давністю нею володіння або користування, встановлені гарантії по захисту прав приватної власності на землю, яка здійснюється в цих країнах через визначену складну правову процедуру її відчуження у власників чи у землекористувачів. Також значне місце земельне право і законодавство країн Європи приділяють увагу проведенню та здійсненню земельної реформи.

Підтримуючи земельні перетворення в державі і в Земельному кодексі України вважаємо за необхідне відобразити сучасні особливості земельних правових відносин, закріпивши рівноправність усіх форм власності в агропромисловому комплексі, діяльність яких спрямовується на виробництво продуктів харчування і продовольства. Передбачивши в ньому належне правове регулювання цим кодексом робочої сили на їх розвиток, таких галузей як рослинництво, тваринництво, рибальство, мисливство, передбачивши конкретну спеціальну відповідальність за допущені порушення аграрного законодавства тощо.

Вважаємо, що сучасне земельне законодавство України повинно діяти з врахуванням вимог Конституції України, належної організації зв'язків між практикою здійснення правотворчості законодавчих і державних органів з юридичною земельною наукою із активним залученням до удосконалення аграрного законодавства практиків юристів-аграрників, а також викладачів навчальних закладів держави аграрного профілю.

На сьогодні адаптація українського земельного законодавства до законодавства Європейського Союзу є однією із важливіших умов реалізації членства нашої держави в європейських структурах, що є метою нашої держави. Адже першим кроком у наближенні законодавства України до сучасної європейської системи права є вступ України до ради Європи.

Основні правові моменти адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу передбачено в угоді про партнерство та співробі-

тництво, яка ратифікована Верховною Радою України 10.09.1994 р.

На адаптацію земельного законодавства України до законодавства Європейського Союзу, яка схвалена 21.11.2002 р., № 229-IV та Закон України «Про загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 18.03.2004 р. [2].

Також адаптації земельного законодавства повинна сприяти постанова Кабінету Міністрів України від 15.10.2004 р., № 1365 «Деякі питання адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу».

З метою активного сприяння гармонізації земельного законодавства України з законодавством Європейського Союзу при розробці власних актів аграрного законодавства необхідно врахувати такі акти, які на сьогодні Україною не ратифіковано: Європейську конвенцію про захист тварин під час міжнародних перевезень (ЕТС № 65), яка діє з 20.02.1971 р., Європейську конвенцію про захист тварин, що утримуються для сільськогосподарських цілей (ЕТС № 87). Відтак, з прийняттям таких актів в Україні, після їх ратифікації, вважаємо з'являться нові можливості для досягнення відповідності законодавства України до законодавства Європейського Союзу, що сприятиме гармонізації української держави та створення належних умов для наукового освітнього забезпечення. Виходячи з вимог Закону України «Про загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» сучасне аграрне законодавство України повинно відповідати європейським стандартам і сприяти забезпеченню необхідного рівня розвитку аграрних відносин на сучасному етапі ринкових перетворень в Україні.

Вважаємо, що українська держава, розробляючи заходи на підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва і реалізацію аграрної реформи, забезпечить належне вдосконалення та систематизацію земельного законодавства з урахуванням законодавства Європейського Союзу.

На нашу думку, повинно бути забезпечено універсальність і єдність усієї сукупності аграрних правовідносин в Земельному кодексі України та Господарському кодексі України. Це буде одним із способів систематизувати багатогранне аграрне законодавство, удосконалити його зміст, ліквідувавши в ньому прогалини, доповняючи новими правовими положеннями.

1. Баранкевич А. Я. Проблеми розвитку аграрного законодавства України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/10_NPE_2009/Pravo/44341.doc.htm.

2. Аграрне право України: Підручник для студ. юрид. спеціал. вищ. закл. освіти / За ред. В. М. Гайворонського, В. П. Жушмана. – Х.: Право, 2003. – 240 с.

3. Титова Н. І. Аграрне законодавство України / Титова Н. І. // Право України. – 1995. – № 1. – 6-9 с.

4. Титова Н. І. Проблеми гарантування прав селянства України / Титова Н. І. // Проблеми прав людини і громадянина: проблеми реалізації. – К.: Ін. Юре, 1998. – 63-64 с.

5. Білека А.А. Локальні нормативно-правові акти сільськогосподарських кооперативів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 / А. А. Білека. – Класичний приватний університету. – Запоріжжя, 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mydisser.com/ru/catalog/view/8044.html>.

Аліна Проценко,
студентка юридичного факультету

науковий керівник:
д.і.н., доц. **Маргулов А. Х.**
професор кафедри
соціально-гуманітарних дисциплін
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

ПОНЯТТЯ «ПРАВА ЛЮДИНИ»: ТЕОРЕТИЧНЕ РОЗУМІННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

Актуальність теми полягає у тому, що права людини є невід'ємною характеристикою кожної особи, яка належить їй з самого народження, незалежно від того, яка вона має віросповідання, расу, стать, походження та політичні чи інші переконання. В кожному правовому та демократичному суспільстві людина визнається найголовнішою цінністю держави, на неї спрямований весь механізм реалізації та задоволення її потреб, а також забезпечення її природних прав та свобод.

З'ясуванню сутності прав людини, історичного розвитку ідеї цього соціального й культурного явища присвячено велика кількість наукових досліджень вітчизняних і зарубіжних науковців, зокрема С. Добрянського [1], Т. Ярошевської [2], В. Трубникова [3], Л. Глухарєвої [4], Д. І. Луковської [5] та інших, які здійснили спроби розкрити сутність прав людини, виявити те головне, що зумовлює їх об'єктивну потребу в розвитку людини й суспільства.

Дослідження загальнотеоретичних аспектів проблеми прав людини, у тому числі й економічних, соціальних і культурних прав пов'язане з науковими працями вітчизняних і зарубіжних учених, таких як М. Антонович, Ю. Білас, С. Верланова, В. Денисова, М. Козюбри, П. Рабіновича, О. Рудневої, С. Шевчука та ін[1].

Ще з часів буржуазної революції 18 століття були проголошені права першого покоління, тобто права, які засновані на традиційних цінностях права і свободи. До них входили право на свободу думки, право на релігію, рівність усіх перед законом, на недоторканість особи. Саме з цього часу права людини виходять на перше місце. Тоді вже й існували поодинокі нормативні закріплення прав людини, але такі випадки були досить рідко.

Наразі, крім усталеного поняття «права людини» у міжнародних документах, які стосуються прав людини, у національному законодавстві та в юридичній літературі використовуються такі терміни, як «основні права людини», «невід'ємні права людини», «основоположні права людини», «суб'єктивні права», «конституційні права і свободи», позитивні і негативні права, активні і пасивні права [6].

Варто зазначити, що існує багато розбіжностей в підходах до розуміння прав людини у випадках, коли існує потреба у захисті прав людини чи коли пропонується інакше тлумачення щодо «прав людини». У результаті така ситуація призводить до різних розумінь цього поняття [7, с.17].

Наприклад, велика юридична енциклопедія дає наступне визначення поняттю «прав людини»: «сукупність правил, що характеризують правовий статус особи, її приналежність, існування особи як повноцінного індивіда.»

Близькими до прав людини є суміжні категорії, такі як «права громадянина» і «права особи». Визначення сутності та походження прав людини як необхідного етапу в юриспруденції полягає в тому, щоб розкрити їхній зміст шляхом указівки на основні, істотні ознаки досліджуваного предмета, які відрізняють та виокремлюють його від інших суспільних явищ [6, с. 86].

У міжнародних документах і договорах, заснованих на положеннях Загальної декларації прав людини 1948 р., та загалом, які стосуються прав людини, зазначається, що права людини «впливають з властивої людській особі гідності»

Забезпечення прав людини та визнання їх недоторканими виражено й у нормативно – правових актах України.

Закон України «Про основи національної безпеки й оборони України» (ст. 3) серед об'єктів національної безпеки визнає людину й громадянина – «їхні конституційні права і свободи»[8]. У «Національній стратегії у сфері прав людини», затвердженій Указом Президента України від 25 серпня 2015 р. права і свободи людини, їх забезпечення, поряд з подоланням економічної кризи, реформуванням державного управління тощо, віднесено до першочергових завдань у сфері національної безпеки й розглядаються як головний обов'язок, що має визначати зміст і спрямованість діяльності Української держави в усіх її зусиллях [9].

Отже, права людини визнаються найголовнішою цінністю у демократичному суспільстві. Також права визнається як феномен у контексті політично – правових явищ. Поняття «Права людини» розуміється як невід'ємні, природні, такі, що належать людині з моменту народження, а також характеризують її як повноцінного суб'єкта суспільства. Нормативно – правове закріплення прав і свобод людини є вираженням зв'язку людини та держави. Велика кількість підходів до розуміння прав людини свідчить про плюралізм думок щодо цього питання. Це свідчить про те, що права людини є поширеною темою для вивчення в наш час, такою що не стоїть на місці і стрімко розвивається. Лише при розумному та індивідуальному підході вони є збалансованими.

1. Добрянський С. Права і свободи людини: класична доктрина і сучасна концепція (до порівняльної характеристики) / С. Добрянський. // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2001. – Випуск 36. – С.3-7; його ж: Добрянський С. Інститут прав людини: до характеристики вихідних засад / С. Добрянський. // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2002. – Випуск 37. – С.3-9.

2. Ярошевська Т. Становлення і розвиток прав людини в Україні та в окремих інозе-

мних країнах / Т. Ярошевська. // Право України. – 2010. – № 11. – С.84-89.

3. Трубников В. М. Історія формування прав і свобод людини і громадянина/ В. М. Трубников // Вісник Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна № 988. Серія : «Право». – Х.: ХНУ, 2011. – Випуск № 10. – С.292-296.

4. Глухарева Л. И. Понятие прав человека: теоретико-правовое и социогуманитарное определение [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pvlast.ru/img/pdf2004-4/6.pdf>.

5. Луковская Д. И. Понятие прав человека: многообразие подходов. Проблема универсальности прав человека // История государства и права. – 2007.– № 12. – С. 32-36.

6. Теорія держави і права. Академічний курс: Підручник / За ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. – 2-е вид., перероб. і доп. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 688 с.

7. Георг Ломанн та Штефан Госепат. Вступ // Філософія прав людини / За редакції Ш. Госепата та Г. Ломанна; Пер. з нім. О. Юдіна та Л. Доронічевої. – 2-ге вид. – К.: Ніка-Центр, 2012. – С.15-31.

8. Про основи національної безпеки й оборони України : Закон України від 19 червня 2003 року № 964-IV // Відомості Верховної Ради України, 2003. –№ 39. – Ст.351.

9. Національна стратегія у сфері прав людини: затверджена Указом Президента України від 25 серпня 2015 року № 501/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу // <http://www.president.gov.ua/documents/5012015-19364>.

Осипчук Р. С.

аспірант Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ З ВИКРИВАЧАМИ КОРУПЦІЇ У НАЦІОНАЛЬНОМУ АНТИКОРУПЦІЙНОМУ БЮРО УКРАЇНИ

Взаємодія з особами, які викривають корупційні практики всередині установи, є невід'ємною складовою ефективною системою заходів запобігання корупції, яка відповідає кращим практикам та міжнародним стандартам у цій сфері.

Міжнародні стандарти захисту викривачів містяться у низці міжнародно-правових актів, зокрема Конвенції ООН проти корупції (ст. 33), Кримінальній конвенції про боротьбу з корупцією (ст. 22), Цивільній конвенції про боротьбу з корупцією (ст. 9), які є частиною національного законодавства України.

Також, з метою встановлення загальних мінімальних стандартів, що забезпечують високий рівень захисту осіб, які повідомляють про порушення законодавства Європейського Союзу (викривачів), у жовтні 2019 року Європейським Парламентом та Радою Європи була прийнята Директива ЄС 2019/1937 про захист осіб, що повідомляють про порушення права Союзу (далі – Директива ЄС 2019/1937) [1].

Очікуваним кроком уніфікації напрацьованих у світі кращих практик захисту викривачів стала розробка Міжнародною організацією зі стандартизації (ISO) міжнародного стандарту ISO 37002 «Whistleblowing Management Systems», який планується завершити до кінця 2021 року.

Певні принципові підходи щодо належного захисту викривачів- держслужбовців від неправомірного впливу з боку представників публічної влади сформульовані у рішенні Європейського Суду з прав людини у справі *Guja v. Moldova* № 14277/04 від 12.02.2008, в якому зокрема зазначено, що вирішальним фактором при вирішенні питання щодо правового захисту викривача виступають мотиви особи, яка оприлюднила службову інформацію. Якщо такі дії були вмотивовані особистою неприязню, очікуванням особистої вигоди, зокрема матеріальної, тощо це не може виправдати подальший захист цієї особи. Важливо встановити, що особа діяла добросовісно з переконанням у тому, що інформація є достовірною, є суспільний інтерес щодо її оприлюднення, а також відсутні інші способи мінімізації шкоди від правопорушення [2]

Чинне законодавство України залежно від сфери правового регулювання надає визначення поняття «викривач» у ч. 1 ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції» та у п. 16² ч. 1 ст. 3 Кримінального процесуального кодексу України.

Слід зазначити, що нормативне визначення поняття «викривач» не містить ознаки добросовісності викривальної діяльності, що не відповідає положенням окремих міжнародних стандартів у відповідній сфері, але не суперечить мінімальним стандартам, визначеним у Директиві ЄС 2019/1937.

Відповідно до ч. 3. ст. 27 Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» працівник НАБУ, якому стала відома інформація про протиправні дії чи бездіяльність іншого працівника НАБУ, зобов'язаний негайно повідомити про це Директора НАБУ та підрозділ внутрішнього контролю НАБУ.

Аналогічні положення містяться в Кодексі професійної етики НАБУ (стандарт «Добросовісність») та наказі Директора НАБУ № 165-о від 09.08.2017 «Про організаційне забезпечення здійснення внутрішнього контролю у Національному антикорупційному бюро України».

Керуючись зазначеним підходом, слід наголосити, що службові викриття, передбачені ч. 3 ст. 27 Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України», є виключно внутрішніми, а їхніми адресатами є керівництво НАБУ та підрозділ внутрішнього контролю НАБУ.

На відміну від положень Закону України «Про запобігання корупції» щодо статусу викривача, ключовими (сутнісними) ознаками якого є добровільність та власна ініціатива особи, положення ч. 3 ст. 27 Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» носять зобов'язальний характер, тобто є імперативними та забезпечуються засобами адміністративного примусу. Отже, неповідомлення або несвоєчасне повідомлення працівником НАБУ інформації про протиправні дії чи бездіяльність іншого працівника НАБУ, є порушенням вимог Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України», Кодексу етичної поведінки працівників НАБУ, вимог внутрішніх нормативно-розпорядчих актів та тягне за собою дисциплінарну відповідальність.

Таким чином, за своїм змістом та системним тлумаченням законодавства

вищезазначені норми встановлюють підвищені стандарти доброчесності працівників НАБУ та спрямовані на запобігання корупції всередині органу, що забезпечується особливим механізмом захисту працівників НАБУ, які повідомляють про вчинення протиправних дій чи бездіяльність інших працівників НАБУ.

Згідно з п. 7 ч. 2 ст. 27 Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» підрозділ внутрішнього контролю НАБУ має обов'язок вживати заходів щодо захисту працівників НАБУ, які повідомляють про вчинення протиправних дій чи бездіяльність інших працівників НАБУ.

Водночас здійснення зазначених повноважень Управлінням внутрішнього контролю НАБУ не можна розглядати у контексті п. 2 ч. 1 ст. 53⁹ Закону «Про запобігання корупції», яка визначає повноваження уповноважених підрозділів (уповноважених осіб) з питань запобігання та виявлення корупції у сфері захисту викривачів, оскільки відповідно до ч.1 ст. 17-1 Закону «Про запобігання корупції» у НАБУ уповноважений підрозділ (уповноважена особа) з питань запобігання та виявлення корупції не утворюється (не визначається).

Порядок взаємодії з працівниками НАБУ, які повідомляють про вчинення протиправних дій чи бездіяльність інших працівників НАБУ, визначений відповідним положенням, яке затверджено наказом Директора НАБУ № 45 від 02.03.2018 (далі – Положення). У Положенні статуси працівників НАБУ диференційовано залежно від того, чи містить їхнє повідомлення інформацію щодо ознак корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, а також порушень інших вимог Закону України «Про запобігання корупції» - на заявників та викривачів. Зазначений підхід обумовлений тим, що на відміну від законодавства Європейського Союзу та Сполучених Штатів Америки, які досягли найбільших успіхів у викритті протиправних дій у різноманітних сферах за участі викривачів, вітчизняне законодавство пов'язує статус викривача виключно з викриттям фактів корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, а також порушень інших вимог Закону України «Про запобігання корупції».

Водночас стандартизовані підходи щодо взаємодії з викривачами, які містяться у Директиві ЄС 2019/1937, яка поширюється на всіх осіб, які працюють у приватному чи державному секторі та отримали інформацію про порушення у рамках діяльності, що пов'язана з роботою о (стаття 4), свідчать про те, що статус особи, що повідомляє про порушення права Союзу та статус викривача фактично ототожнюються, оскільки мають спільні гарантії щодо викривання та захисту.

Варто наголосити, що з урахуванням статті 33 Конвенції ООН проти корупції, а також практики Європейського Суду з прав людини, Положення містить чітке застереження щодо неможливості набуття статусу заявника або викривача працівником НАБУ, який недобросовісно повідомив про протиправні дії чи бездіяльність іншого працівника НАБУ з метою уникнення відповідальності за скоєне правопорушення або з інших особистих мотивів, які

суперечать інтересам державної служби.

З метою встановлення довірчих відносин, які формують у працівників НАБУ впевненість у захищеності та безпеці, а також заохочують викривати факти вчинення правопорушень іншими працівниками НАБУ, Управлінням внутрішнього контролю здійснюються заходи, спрямовані на реалізацію засад доброчесності державної служби, у тому числі заходи інформаційно-освітнього характеру: роз'яснення положень чинного законодавства, яким встановлено гарантії для працівників НАБУ, які є заявниками та викривачами, у форматі навчальних заходів та індивідуальних консультацій; інформування щодо наявних у НАБУ внутрішніх каналів для повідомлень про вчинення правопорушень іншими працівниками НАБУ, які забезпечують конфіденційність взаємодії; поширення інформації про позитивні результати взаємодії із заявниками та викривачами, а також подальші кроки оптимізації відповідних процедур.

Заявники та викривачі, а також члени їх сімей, які є працівниками НАБУ, мають право на забезпечення захисту від протиправного впливу з боку керівництва, а саме: не можуть бути звільнені з посади або бути змушені до такого звільнення; не можуть бути притягнуті до відповідальності чи іншим чином переслідуватися за повідомлення про протиправні дії чи бездіяльність інших працівників НАБУ та активну участь у виявленні, попередженні, припиненні та розкритті протиправних дій чи бездіяльності інших працівників НАБУ, крім випадку притягнення до відповідальності за завідомо неправдиве повідомлення про вчинення злочину; посадовим особам НАБУ забороняється розголошувати відомості про заявників та викривачів.

Заборона притягнення заявників та викривачів, а також членів їх сімей, які є працівниками НАБУ, до відповідальності не виключає притягнення таких осіб до дисциплінарної відповідальності за порушення, які безпосередньо не пов'язані з викривною діяльністю таких осіб. У будь-якому випадку, доведення правомірності притягнення заявників та викривачів, а також членів їх сімей, які є працівниками НАБУ, до відповідальності, має містити обґрунтування того, що така відповідальність не пов'язана зі статусом заявників та викривачів.

Таким чином, до числа особливостей взаємодії з викривачами корупції у НАБУ слід віднести: нормативне врегулювання такої взаємодії на рівні спеціальних норм у Законі України «Про Національне антикорупційне бюро України» та внутрішніх нормативно-розпорядчих актів НАБУ, а також покладення обов'язку захисту відповідних працівників НАБУ на підрозділ внутрішнього контролю, що є додатковою гарантією інституційної незалежності НАБУ та захисту його працівників; імперативність законодавчої вимоги щодо інформування про протиправні дії інших працівників НАБУ, а також здійснення викривальної діяльності на засадах добросовісності.

1. Директива ЄС 2019/1937 про захист осіб, що повідомляють про порушення права Союзу. Режим доступу: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/PE-78-2019-INIT/en/pdf>.

2. Рішення Європейського Суду з прав людини. *Guja v. Moldova* № 14277/04 від 12.02.2008. Режим доступу: http://www.conventious.ru/view_base.php?id=8840.

Юлія Попенко,
студентка магістратури
юридичного факультету
науковий керівник:
к.ю.н., доц. **Самотуга А.В.**
доцент кафедри
загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ КОМП'ЮТЕРНОГО ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Для досягнення високого економічного і соціального розвитку держави необхідна наявність міжнародно визнаної системи інтелектуальної власності.

Майже щодня у світі створюються програми для мобільних пристроїв, комп'ютерів та інші продукти програмного забезпечення. Вони можуть приносити користь, популярність, а отже, і чималий дохід для власника авторських прав.

Конституція України від 28 червня 1996 року гарантує кожному громадянину свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності, його авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності [1; 2].

Питання правової охорони комп'ютерного програмного забезпечення є дискусійним у юридичній практиці як України, так і на міжнародному рівні. Тому проблеми цивільно-правового захисту комп'ютерного програмного забезпечення є актуальними і мають велике значення для розвитку науки цивільного права, вдосконалення цивільного законодавства й практики його застосування.

Даною тематикою займаються такі дослідники, як О.Г. Андрощук, І.Н. Антоненко, В.О. Голубева, Ю.Т. Гульбіна, О.В. Дзера, В.І. Жукова, В.В. Коноваленко, Л.С. Симкіна та ін.

Беручи до уваги правову охорону комп'ютерних програм, наприклад, у Європейському Союзі, варто зазначити, що даний об'єкт, відповідно до Директиви Європейського Парламенту від 23.04.2009 року № 2009/24/ЄС, має захищатись саме авторським правом як літературний твір [3]. Крім того, Україна є учасницею низки двосторонніх і багатосторонніх міжнародних договорів, які регулюють захист прав інтелектуальної власності, включаючи Угоду про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (ТРИПС) та Угоду про Асоціацію між Україною та ЄС.

На думку деяких дослідників, порівняння комп'ютерних програм із літературними творами є не зовсім коректним. На відміну від літературних творів, текст комп'ютерної програми (вихідний чи об'єктний код) не мають

самостійної цінності без можливості їх застосування в комп'ютері. Отже, сприйняття комп'ютерної програми, тобто, власне кажучи, її тексту, відбувається не безпосередньо людиною, а опосередковано, за допомогою комп'ютера [4, с. 25].

Стаття 4 Договору Всесвітньої організації інтелектуальної власності про авторське право від 20.12.1996 р. також зазначає: «Комп'ютерні програми охороняються як літературні твори в розумінні Статті 2 Бернської конвенції. Така охорона застосовується до комп'ютерних програм незалежно від способу або форми їх вираження» [5].

Варто зазначити, що при захисті комп'ютерної програми важливим є код цієї самої програми і ніщо інше. Авторське право може поширюватися як на всю програму, так і на її частину, захищаються як оприлюднені, так і не оприлюднені програми.

Особа несе відповідальність за порушення авторських прав на комп'ютерне програмне забезпечення у разі якщо вона, діючи у своїх комерційних інтересах, розповсюджує незаконно випущені у світ примірники або сприяє їх виготовленню, а також за умови, що ця особа знала або мала достатні підстави вважати, що діяльність, яку вона здійснює, є незаконною.

Статтею 512 Кодексу України про адміністративні правопорушення передбачено, що незаконне використання, серед іншого, комп'ютерної програми карається штрафом від 10 до 200 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією незаконно виготовлених програм [6].

На жаль, в Україні власники та автори програмного забезпечення дуже рідко звертаються до суду за захистом своїх прав. Причиною цього є недосконалість законодавства, дуже мало судової практики з цієї категорії справ, на відміну від США, Японії та країн ЄС, де на досить високому рівні відбувається судовий захист та ефективна боротьба з комп'ютерним «піратством».

Тож, як вважаємо, фахівці з нашої країни повинні дослідити судову практику та законодавство провідних держав для вдосконалення національного законодавства та практики його застосування у сфері створення та використання комп'ютерного програмного забезпечення. Більше того, запровадження дієвого механізму захисту авторського права та суміжних прав у розглянутій галузі гальмується відсутністю в Україні Вищого спеціалізованого суду з питань інтелектуальної власності, створення якого передбачено Законом України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 р. [7] та іншими підзаконними нормативними актами України, виданими вже після його прийняття.

1. Конституція України: станом на 22.03.2021 р.: відповідає офіц. тексту. Харків: Право, 2016. 82 с.

2. Конституція України: наук.-практ. коментар/редкол.: В.Я.Таций (голова) та ін. 2-ге вид., переробл. і допов. Харків: Право, 2012.

3. Директива 2009/24/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 23 квітня 2009 р. про правову охорону комп'ютерних програм (Офіційний вісник ЄС, L 111, 5 травня

2009 р., с. 16-22).

4. Красноступ Г. Особливості цивільноправової системи захисту комп'ютерних програм в Україні / Правове, нормативне та метрологічне забезпечення системи захисту інформації в Україні. 2004. Вип. 9.

5. Договір Всесвітньої організації інтелектуальної власності про авторське право, прийнятий Дипломатичною конференцією 20 грудня 1996 року та положення Бернської конвенції (1971 р.), на які містяться посилання у Договорі (Договір ВОІВ про авторське право) (1996). URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_770.

6. Кодекс України про адміністративні правопорушення: станом на 22.03.2021 р.: відповідає офіц. тексту. Харків: Право, 2017.

7. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2016, № 31, ст. 545.

Анна Ночовка,
учениця групи 11-1
КЗО «Фінансово-економічний ліцей
наукового спрямування
при Університеті митної справи та фінансів»
Дніпровської міської ради

Науковий керівник:
д.ю.н., проф. **Наливайко Л. Р.,**
професор кафедри
загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ПОЗИТИВНІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ДЕРЖАВИ У СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ДИСКРИМІНАЦІЇ В УКРАЇНІ

Людина, її життя та здоров'я, честь та гідність – найвища соціальна цінність будь-якої демократичної та правової держави. Для України охорона та захист зазначених прав має фундаментальний характер. До того ж, особливу увагу приділено рівному доступу до гарантованих законодавством можливостей, тобто позбавленому дискримінації за будь-якою ознакою. Однак, фактичний стан забезпечення рівних прав і свобод людини і громадянина у суспільстві свідчить про актуалізацію участі держави реалізації антидискримінаційної політики, зокрема через позитивні зобов'язання.

Значний вплив на формування термінологічної основи та особливостей позитивних обов'язків та протидії дискримінації у сфері прав людини здійснили вітчизняні та зарубіжні науковці та практики, серед яких: М. Антонович, О. Бачинська, О. Гьофе, О. Данильян, Р. Дворкін, А. Колодій, М. Козюбра, В. Кимліка, О. Мурашин, Л. Наливайко, Т. Негел, С. Погребняк, П. Рабінович, О. Ролз, М. Сендел, В. Тацій, Ч. Тейлор, Г. Христова, Ю. Хабемас, М. Цвік, Р. Циппеліус, В. Шаповал, О. Шинкаренко, С. Шевчук та ін.

Україна може бути визначена як позитивна держава, оскільки межі впливу на суспільні відносини є достатньо широкими. Відповідно, особливого значення набувають і позитивні обов'язки держави, зокрема у сфері протидії дискримінації. На відміну від негативних зобов'язань, позитивні вимагають активного втручання держави в реалізацію прав людини, порушення прав людини відбуватиметься через відсутність активних дій з боку держави.

Загалом, позитивні зобов'язання держави передбачають її активні дії, спрямовані на утвердження, захист та сприяння реалізації прав людини. Відповідно до цього підходу, держава повинна не тільки володіти законодавством, що найбільш повною мірою забезпечує дотримання конвенційних прав і свобод, але і вживати всіх необхідних заходів для того, щоб воно реально діяло [3]. До того ж, позитивні зобов'язання держави не можуть тлумачитись як такі, що визначають конкретні засоби чи конкретні дії держави, єдиним критерієм повинна бути ефективність дій у конкретній ситуації. Для реалізації зазначених положень, позитивні обов'язки держави мають охоплювати різні категорії заходів для повного та усестороннього гарантування прав людини.

До позитивних обов'язків держави належить запровадження комплексу дій, серед яких особливе місце займає політика позитивної дискримінації. Так, у ст. 1 Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» позитивні дії передбачають спеціальні тимчасові заходи, що мають правомірну, об'єктивно обґрунтовану мету, спрямовану на усунення юридичної чи фактичної нерівності у можливостях для особи та/або групи осіб реалізовувати на рівних підставах права і свободи, надані їм Конституцією і законами України [5].

Позитивна дискримінація передбачає можливість застосування спеціальних юридичних заходів (позитивних дій) [1, с. 35, 37], які спрямовані на усунення дисбалансу між можливостями різних категорій осіб реалізовувати рівні права через усталені стереотипи, практики чи традиції, що склалися у суспільстві, та виконують функцію правової компенсації певним категоріям осіб з метою якнайшвидшої ліквідації наслідків соціальної нерівності [6, с. 14]. За допомогою зазначених дій держава може гарантувати фактичну рівність, реалізуючи вимогу юридичної недискримінації.

До типів позитивних дій відносять тренінги та заходи підтримки, оцінку впливу політики та заходів, що застосовуються (policy impact assessment), мейнстрімінг (mainstreaming), цільове працевлаштування (targeted recruitment), преференційне ставлення (preferential treatment), квоти, програми позитивних дій [7, с. 58]. Такі заходи спрямовані на досягнення фактичної рівності у суспільстві, однак вони передбачають можливість установалення певних переваг, пільг чи привілеїв для окремих категорій осіб, завдаючи школи правам та інтересам інших.

Реалізація політики позитивної дискримінації має відповідати вимогам демократичної легітимації, що передбачає додержання принципу пропорційності. Принцип пропорційності застосовується для захисту прав меншості від

довільних рішень більшості з метою забезпечення балансу інтересів. [4, с. 29]. Запровадження позитивних дій держави повинно базуватись на принципах верховенства права, законності, легітимності, пропорційності та достатності, а їх застосування мати нагальну мету.

Для реалізації антидискримінаційної політики передбачено низку тимчасових спеціальних заходів, серед яких: проведення періодичного моніторингу для оцінки становища вразливих груп населення; заходи, спрямовані на підвищення рівня освіти, професійних навичок, правової обізнаності для вразливих груп населення; запровадження квот у сфері працевлаштування чи представництва; надання пільг, субсидій чи фінансової допомоги окремим категоріям громадян; перегляд стандартів чи вимог із метою забезпечення доступу до реалізації своїх прав певним групам осіб тощо [2, с. 11]. Застосування позитивних дій дозволяє вийти за межі формальної заборони дискримінації і спрямовується на створення ефективного механізму протидії дискримінаційному становищу осіб.

Отже, позитивні зобов'язання держави щодо протидії дискримінації та інститут позитивної дискримінації в Україні перебуває на етапі свого становлення. Сьогодні сформовано нормативні основи діяльності держави в особі уповноважених суб'єктів для провадження позитивних дій, які визначено як один із складових частин державної політики попередження та протидії дискримінації. Незважаючи на нормативну урегульованість, в наукових джерелах немає єдиного підходу щодо сутності позитивної дискримінації та системи достатніх для досягнення мети заходів. Однак, зважаючи на необхідність запровадження ефективних заходів для забезпечення рівності прав та можливостей в українському суспільстві, політика позитивної дискримінації має позитивний характер. Головна умова – реалізація її положень на основі принципів верховенства права, законності, легітимності, пропорційності та достатності.

1. Handbook on European non-discrimination law // European Union Agency for Fundamental Rights, Council of Europe, European Court of Human Rights. – Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2011. 151 с.

2. Бачинська О.-М. І. Позитивні дії держави як засіб реалізації принципу недискримінації. *Право і суспільство*. 2018. № 4. С. 8-13.

3. Буроменский М. В. Обращение в Европейский суд по правам человека (практика Суда и особенности украинского законодательства). URL: <http://www.judges.org.ua/seminar9-2.htm>.

4. Журавльова Г. Стверджувальні дії держави та принцип рівності. *Національний юридичний журнал: теорія та практика*. 2017. С. 27-30.

5. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Закон України від 06.09.2012 року № 5207-VI (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 32. Ст. 412.

6. Христова Г. Позитивні обов'язки держави у сфері протидії дискримінації. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 4. С. 11-20.

7. Янковець І.В. Позитивна дискримінація як соціально-правове явище. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2018. № 3. С. 57-61.

Оганісян Цагік Вазгенівна
доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ, к.ю.н.

ДОКАЗИ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ЗА СТАТУТОМ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА 1864 Р.: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Статут цивільного судочинства 1864 р. аргументовано називають своєрідною відправною точкою в історії становлення і розвитку сучасного українського цивільного процесуального права [3]. Статут впроваджував ряд прогресивних та демократичних принципів на зміну відсталому та реакційному феодальному процесуальному судочинству, що діяло в судах на території Наддніпрянської України у складі Російської імперії. Такі прогресивні новели стосувались й доказів у цивільному процесі.

О. Ковалишин пише про значне розповсюдження в Статуті цивільного судочинства згадок та відповідних норм щодо доказів та доказування, в тогочасній доктрині цивільного процесу термін «доказувати» став займати вагоме місце. В. Васьковський, сучасник впровадження Статуту, доказування у процесуальному значення доказування розглядав як встановлення істинності тверджень сторін в суді у законодавчо визначеному порядку і формі [2, с. 169]. Водночас, на жаль, законодавчо, тобто в Статуті, поняття доказів визначено не було. Однак, на думку Е. Борисової, це було свідомим кроком тогочасних законодавців, оскільки вони не хотіли вводити суддю в певні рамки подібними тлумаченнями категорій та обмежувати суд в дії, таке поняття мало увібрати все, «чим тільки суд може бути впевнений у дійсності спірної події, або в справедливості оспорюваної вимоги, якщо навіть в інших випадках факт, що засвідчує, не підходив за своїм родом за жоден із указаних в законі видів доказів» [4, с. 202; 1, с. 164].

Хоча спеціалісти з права, що входили до складу комісії із розробки Статуту, розглядали ідею широкого трактування поняття доказів, вони вирішили усе ж надати хоча б перелік таких доказів за видами, поділяючи їх на такі:

показання свідків;

дізнання через «окольних осіб» (в законодавстві тих часів так називали старожилів та представників певної місцевості, «окольні» особи формували своєрідну загальну суспільну думку);

письмові докази;

зізнання;

присяга [1, с. 165]

огляд на місці й висновки експертів.

Глава V Книги I статут (усього існувало 4 Книги або Розділи) містила норми про докази у цивільному процесі в мирових судах (перша інстанція). Згідно норм Глави позивач повинен був довести свій позов, а відповідач, що виступав проти вимог позивача, зобов'язаний був довести власні заперечення (ст. 81 Статуту цивільного судочинства). У свою чергу мировий суддя не займався процесом збору доказової бази або довідок, він власні рішення обгрунтовував виключно у відповідності до доказів, які надавали сторони процесу (ст. 82) [4, с. 57–58].

Відділення II Глави V Книги I називалось «Показання свідків», а відповідні статті з 83 по 104 містили норми про такі докази. Жодна особа не мала права відмовлятися від свідчень, виключенням ставали родичі позивача та відповідача за першою лінією, рідні брати та сестри, особи, які мали вигоду від рішення справи на користь тієї чи іншої сторони (ст. 83). [4, с. 58]. Такі виключення та врахування можливості суб'єктивних свідчень родичів поставало прогресивним кроком в тогочасному цивільному процесі.

Окрім того, в Статуті містився конкретний перелік осіб, які не могли бути свідками в цивільному процесі: божевільні й не здатні надати адекватні свідчення; особи, які за фізичними або розумовими вадами не мали змогу дізнатись про доказувані обставини; діти проти батьків; один із подружжя сторін; представники церкви щодо того, що їм було сказано у порядку сповіді; відлучені від церкви за вироком церковного суду, позбавлені прав стану або ті, що були засуджені на покарання, що є схожими до покарань у вигляді позбавлення права бути свідком (ст. 84). В судовому порядку передбачалось, що такі «свідки» відсторонювались самим суддею без необхідності клопотання щодо цього сторонами [4, с. 58]. Свідками тепер могли бути також діти від 7 до 14 р., однак щодо них не передбачалась процедура присяги (ст. 85).

Існували відтепер й категорії осіб, які могли бути усунені від свідчень за клопотанням відводу іншої сторони; родичі за прямою лінією; опікуни учасника процесу, або особи, які у нього під опікою знаходяться; усиновлювач особи, яка є стороною процесу, або особи, що ним усиновлені; особи, що вже мають цивільну справу з однією із сторін й особи, яким вигідне рішення суду на користь тієї сторони, яка на них посилається; повірені, якщо на них посилаються їх довірителі (ст. 86) [4, с. 59]. Даними нормами також законодавець намагався підвищити якість та об'єктивність такого доказу в цивільному процесі, як показання свідчень, й уникнути тут конфлікту інтересів. Також була введена досить гуманна норма, яка повинна разом із тим була надати в деяких випадках додаткову можливість надати свідчення – ст. 93 на випадок хвороби свідка передбачалось, що за присутністю сторін мировий суддя може його допросити за місцем проживання, водночас така практика застосовувалась, якщо значна кількість свідків проживала в одному місці.

Присяга була обов'язковою умовою показань свідків, від неї звільнялись лише деякі категорії осіб. Норми про письмовий доказ були у Відділенні

III Розділу V Книги I. Ст. 5 письмові докази визначались як: «усілякого роду акти, які зроблені та засвідчені в установленому порядку, так і домашні, а рівно й інші папери, приймаються мировим суддею до уваги при вирішенні справи» [4, с. 63]. Письмові докази, отримання із дотриманням усіх процедур мали вищу силу за показання свідків (ст. 106). Практикувалось також серед доказів й зізнання (усне або письмове) однієї із сторін процесу, воно не передбачало подальших додаткових доказів – ст. 112 [4, с. 65]. Присяга на той час вважалась гарантією правдивості свідчень свідків, й все, що було сказано «під присягою» розглядалось як беззаперечний доказ [1, с. 175].

Такий перелік доказів містився в Статуті цивільного судочинства, можна сказати, що багато норм щодо доказів мали прогресивний, гуманістичний характер. Норми про докази суттєво збільшували ефективність та справедливість результату цивільного процесу на той час. Статут цивільного судочинства мав значний вплив на подальший розвиток цивільного процесуального права в тому числі й на території сучасної України.

1. Великая реформа: К 150-летию Судебных Уставов: В 2 т. / Под ред. Е.А. Борисовой. М.: Юстицинформ, 2014. Т. I: Устав гражданского судопроизводства. 544 с.
2. Ковалишин О. Р. Особливості цивільного процесу за Статутом цивільного судочинства 1864 року. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2017. Вип. 45. С. 166–175
3. Комаров В. В. Цивільне процесуальне законодавство у динаміці розвитку та практиці Верховного Суду України. Харків: Право, 2012. 624 с
4. Судебные уставы 20 ноября 1864 года : с изложением рассуждений, на коих они основаны. Санкт-Петербург: типография 2 отделения Собственной Е. И. В. Канцелярии, 1867. Ч. 1: Устав гражданского судопроизводства. 1867. 763 с.

Родь Катерина Дмитрівна,
студентка юридичного факультету
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

канд. іст. наук, доц.

Головіна О. В.,

доцент кафедри соціально-гуманітарних
дисциплін ДДУВС

ЛІНГВІСТИЧНА ЕКСПЕРТИЗА У ПРАВОВІЙ ПЛОЩИНІ СЬОГОДЕННЯ

Аналіз нормативно-правових актів сьогодення дає нам підґрунтя для удосконалення системи мовної репрезентації правових понять і категорій. Поліпшення якості законодавчої, нормативної бази неможливе без якісної

лінгвістичної перевірки, яка у свою чергу є способом дослідження тексту з метою надання кваліфікованої експертної оцінки різних параметрів тексту, мовних засобів різного рівня (графічних, фонетичних, граматичних, стилістичних тощо), їх відбору і використання, відповідності певним нормам і критеріям [2].

Об'єктом лінгвістичної експертизи є мовлення та мова, тексти в будь-якому вигляді (письмовий, електронний, усний), які містяться на різних носіях. Предметом лінгвістичної експертизи – фактичні дані, які встановлюються за допомогою спеціальних лінгвістичних знань і є суттєвими для вирішення конкретного питання, судового розгляду[5]. Серед дослідників лінгвістичної експертизи варто зазначити таких науковців як: Н. В. Артикуца, Ю. О. Бельчиков, О. М. Матвєєва, Дж. Олссон, Р. Шай, О. В. Зайцев, Л. В. Свиридова, С. М. Вул та ін. Проаналізувавши науковий доробок вчених, можна виділити такі типи лінгвістичних експертиз: експертиза у справах про документальні спори, експертиза у справах про шахрайство і введення в оману та інші. Вивчивши класифікацію лінгвістичних експертиз за Л. В. Ажнюк, можна побачити певну схожість із типами експертиз, які запропонувало Українське бюро лінгвістичних експертиз НАН України.

Також варто зазначити таких вчених як Л. Ю. Ароцкера та В. К. Войнова публікація праць яких у 1966 році стала поштовхом для розробки наукових засад лінгвістичної (авторознавчої) експертизи. Розроблення теоретичних і методичних засад судово-авторознавчої експертизи писемного мовлення, як самостійного роду, було здійснено у 80–90-их рр. минулого століття в Україні, в Харківському науково-дослідному інституті судових експертиз ім. М. С. Бокаріуса дослідником С. М. Вулом, фактичним засновником наукової школи криміналістів-авторознавців [3].

В наш час розвиток законодавчої лінгвістики стимулюється потребами уніфікації та стандартизації термінології законодавства, створення єдиних загальнонаціональних правил законодавчої техніки, методів і стандартів законопроектної роботи, запровадження процедури лінгвістичної експертизи законопроектів, що дає змогу юрлінгвістам-експертам надати належну оцінку усього спектру мовних засобів і прийомів законодавця з урахуванням змісту, структури і жанрової специфіки законодавчого акта, висловити свої рекомендації щодо виявлених помилок і недоліків, запропонувати оптимальні варіанти добору мовних засобів у формі редакторської правки, яка надалі узгоджується з експертами правниками.

Елементами експертизи законопроектів є :

- 1) об'єкти (законопроекти та супровідні матеріали до них);
- 2) суб'єкти (комітети Верховної Ради, Конституційний Суд України, уряд, відповідні міністерства, інші державні органи, установи і організації, окремі фахівці);
- 3) методи (порівняння, системно-структурний, лінгвістичний, герменевтичний, моделювання, прогнозування та ін.);

4) результат експертизи (висновок).

Експертні дослідження здійснюються за допомогою сучасних методів лінгвістичного аналізу законодавчого матеріалу, найчастіше здійснюються шляхом синтезу та комбінування традиційних, класичних наукових методів із новими, формалізованими методами: тезаурування, стилістичний експеримент, лексичний аналіз, синтаксичний аналіз, етимологічний і словотвірний аналіз, компонентний аналіз, дистрибутивний аналіз, трансформаційний аналіз, метод ступінчастої ідентифікації, моделювання, технології автоматизованої обробки тексту за ключовими словами та іншими формальними критеріями. Усе це потребує використання широкого спектра знань із галузей правознавства. Висновки експертиз розглядають як один із видів нетрадиційних джерел права. Однією із ключових перешкод цього включення їх у число джерел права є проблема їх уніфікації, невизначеність правового статусу експертиз, відсутність охорони і регулятивних властивостей [4].

Здійснивши лінгвістичний моніторинг деяких нормативно-правових актів та законопроектів, виявимо, що основними недоліками є: дублетність, невмотивована тавтологічність, невмотивована ускладненість синтаксичних конструкцій, калькування, росіянізми.

Напрацювання лінгво-експертної практики підсумовує лінгвістична експертологія – один із напрямів прикладної лінгвістики, завданням якого є вироблення методологічних принципів застосування спеціальних лінгвістичних знань у юридичній сфері [1].

Як висновок можна зазначити, що удосконалення законодавства і законотворчого процесу є однією з важливих передумов утвердження України як демократичної, соціальної, правової держави. Надзвичайно важливим є удосконалення законотворчості, оскільки від якості формулювання правової норми та якості всього законодавчого тексту, його відповідності основним критеріям щодо мови, термінології та стилю законодавчих актів залежить ефективність закону та інших нормативних актів. На мою думку, запобігти численним колізіям, прогалинам які нерідко стають тягарем судової гілки влади, яка вимушена затримувати процес судочинства у зв'язку з застосуванням аналогії закону, аналогії права, тлумаченням правових норм необхідно саме на етапі створення нормативно-правових норм.

1. Ажнюк Л. В. Типологія об'єктів лінгвістичної експертизи і методика їх дослідження. Мовознавство. Мова. Київ. 2016. №3. С. 3–18.

2. Артикуца Н.В. Законодавчий текст як предмет лінгвістичної експертизи. *Збірник наукових статей «Наукові записки»*. Київ, 2007. С. 48–51.

3. Белкин Р.С. История отечественной криминалистики. Москва: Норма. 1999. 337 с.

4. Погребняк Н.С. Конституційно-правовий статус Апарату Верховної Ради України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Харків. 2015. 241 с.

5. Рогова М.О., Т.В. Лелеха. Типи лінгвістичних експертиз – Режим доступу: <http://jvestnik-sss.donnu.edu.ua> (дата звернення 22.11.2020)

Селіхов Дмитро Анатолійович,
професор кафедри теорії
та історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ЦАРСЬКЕ ЗАКОНОДАВСТВО ПРО ПОМІЩИЦЬКИХ СЕЛЯН УКРАЇНИ ПЕРІОДУ КРИЗИ ФЕОДАЛЬНО-КРІПОСНИЦЬКОЇ СИСТЕМИ (1826-1860 рр.)

Аграрні відносини та їх правове регулювання у Російській імперії традиційно викликають підвищений інтерес наукової громадськості щонайменше з двох причин. По-перше, тривалий час селянство складало абсолютну більшість мешканців нашої країни, основна частина якої, як відомо, до 1917 р. входила до складу царської Росії. Без вивчення особливостей аграрних відносин неможливо зрозуміти закономірностей економічного розвитку вищезгаданої держави в минулому, а значить і окреслити оптимальні шляхи розв'язання назрілих проблем сільського господарства на сучасному етапі нашого державотворення.

По-друге, загострення продовольчих проблем, що є одним з найактуальніших питань для життєдіяльності мільйонів людей у всьому світі, змушують як теоретиків, так і практиків вивчати історичний досвід минулих поколінь на різних етапах розвитку продуктивних сил і виробничих відносин. Вищесказане у певній мірі пояснює причини появи на світ численних публікацій як українських та зарубіжних авторів, у яких під тим чи іншим кутом зору проаналізовано царське законодавство про поміщицьких селян Російської імперії починаючи від Судебника Івана III 1497 р. і закінчуючи періодом падіння імперії Романових у 1917 р.

Серед дожовтневих дослідників, у яких досить детально охарактеризоване репресивне щодо кріпосних селян законодавство, слід виділити, насамперед, праці К. Кавеліна [1], Н. Михайлова [2], і, особливо, професора А. Градовського, який у 1875-1883 рр. опублікував три томи своєї фундаментальної праці «Начала русского государственного права» [3]. Ряд праць, які стосувалися правового становища у Російській імперії кріпосних селян, було опубліковано радянськими істориками [4-5].

В Україні питання законотворчості стосовно поміщицьких селян періоду кризи феодально-кріпосницької системи залишається практично не вивченим, про що свідчать, зокрема, опубліковані останнім часом навчальні посібники з історії держави і права [6-8].

Що стосується зарубіжних авторів, то вищезгаданих питань побіжно торкалися у своїх узагальнюючих працях П. Катрел [9], А. Каган [10], С. Вайт-

рофт [11], та ряд інших сучасних дослідників.

Завданням даного повідомлення є узагальнення ухвалених протягом 1826-1860 рр. правових актів, яке б дозволило виявити у них ознаки кризи та деградації системи, заснованій на примусовій, безоплатній праці селянина-кріпака, яка у ряді випадків застосовувалась значно пізніше, зокрема, у формі так званих «трудоднів» радянського колгоспника.

Законодавство царської Росії надавало величезного значення регулюванню правового становища кріпосних селян через ряд причин, серед яких не останню роль відіграла чисельність цього стану, його величезне значення у виробництві сільськогосподарської продукції, значна частина якої відправлялась на експорт. Напередодні скасування кріпосницького права загальна кількість поміщицьких селян у губерніях європейської частини імперії складала 21976232 особи, а з урахуванням інших власників - 22558748 осіб. Беручи до уваги те, що станом на 1 січня 1859 р. в імперії було 60143478 мешканців, питома вага кріпосних становила 37,51%. Україна належала до тих регіонів, де чисельність кріпосних була досить високою: Волинська губернія - 864161 особа (56,54%); Київська - 1121062 (57,66%); Подільська - 1041051 (59,54%); Полтавська - 681672 (37,47%); Харківська - 471165 (29,77%); Чернігівська - 553622 (37,61%); Катеринославська - 328530 (31,51%); Херсонська - 321250 (31,27%) і Таврійська - 41063 (5,97%). Разом - 5423576 осіб або 42,19% до усього населення тогочасної України, основна частина якої перебувала у складі Російської імперії [12, с.49]

Аналіз другого «Полного собрания законов Российской империи» та «Свода законов Российской империи» видання 1832, 1842 і 1857 р. дає підстави стверджувати, що протягом 1826-1830 рр. було опубліковано 73 законодавчих акти, які безпосередньо стосувалися поміщицьких селян.

У наступні, 1831-1835 рр., їх було видано 87: 1836-1840 рр.-53; 1841-1845 рр.-53; 1846-1850 рр. -50; 1851-1855 рр. - 28; 1856-1860 - 24. разом - 368 законодавчих актів. За своїм змістом ці акти можна об'єднати у декілька груп. До першої групи відносилися закони, які мали на меті зберегти і зміцнити феодално-кріпосницьку систему. Таких актів нараховано 87 (23,6%). Серед цієї групи законів майже половина актів (36) мали на меті придушення будь-яких заворушень. Серед репресивного за своїм характером законодавства з'являються і такі, яких раніше у збірниках законів не було, а саме: проти «сочинителей просьб крестьян» і «подговорщиков крестьян к неповиновению» [13, №8170; 8299; 8486]. Ціла низка законодавчих актів (28) стосувалася права поміщиків карати непокірних батогами, відправляти на вічне заслання до Сибіру, віддавати у рекрути на 25 років тощо. Про посилення, порівняно з попередніми роками, каральних засобів свідчить, зокрема, факт збільшення віку селянина (з 50 до 60 років), якого поміщик мав право відправляти до Сибіру. Поміщик одержував право таким чином карати навіть дітей і підлітків віком від 8 до 17 років [14, №4365; 15, №21768].

З цієї точки зору досить показовою була справа Параски Куйбедіної з

Черігівщини, яка будучи неповнолітньою, через систематичні знущання у 1848р., вбила свого поміщика Івана Годвальда. Відповідна судова справа дійшла до Сенату, який у своєму роз'ясненні від 15 липня 1848р. звертав увагу саме на неповнолітність підсудної, як пом'якшуючу обставину [25, с. 302], при умові наявності повноліття кріпосний селянин у випадку вбивства свого пана, згідно статей №1921 і 1922 «Уложения о наказаниях...» підлягав такому покаранню, як 100 ударів канчуками та довічне заслання у каторжні роботи на заводах «без наложення клейма» [16, № 1922]. Відносно неповнолітніх закон передбачав (статті №75 і 145 «Уложения...») 100 ударів різками (замість канчуків) та 30-літній термін каторжних робіт.

Другу групу законодавчих актів складають норми права, у яких відображено нові явища соціально-економічного розвитку поміщицького села.

Таких актів нараховано 112, або 30,4% . Серед них закони, які дещо розширювали підприємницьку діяльність кріпосних селян, даючи їм право займатися казенними поставками, утримувати поштові станції, торгові лавки тощо [18, №4007; 12, № 8541; 17, №21419; 19, №25884]. У зв'язку з цим законодавство передбачало спрощений порядок видачі відпускних білетів і паспортів для тимчасового відходу із села [20, № 543; 21, №1593; 22, № 5612]. Полегшувало торгово-підприємницьку діяльність кріпосних селян і зменшення плати за відпускні білети і паспорти [23, №18726 і № 19502]. Правовими актами

40-50-х років XIX ст. кріпосним селянам України, як і усїєї імперії, дозволялося купувати цілині землі та іншу нерухомість [24, №22042], викупувати себе із кріпосної залежності разом із землею, коли маєток феодала продавався за борги [17, №21689; 25, №36176].

При переході маєтку у казенне відомство селяни не лише зберігали за собою право користуватися надільними землями [26, №30094], але і могли стати її власниками [27, №34489]. Інтересам заможної верхівки українського села відповідав закон від 20 грудня 1854 р., яким кріпосним селянам було надане право викупити свою родину із кріпосної залежності при умові внесення відповідних коштів за повного рекрута [29, №28846]. Слід відмітити, що процес виходу на свободу міг бути здійснений як з волі поміщика, так і відповідно до існуючого законодавства [30, №672]. Всього у 1826-1860 рр. було видано близько 3 законодавчих актів, які регулювали процес звільнення селян з волі поміщика. Серед них були закони, які підтверджували, роз'яснювали і уточнювали відомий указ царя Олександра II про «вільних хліборобів» 1802 р. [21, №1474; 18, №3545; 14, №4846; 12, №8056], акти про відпущення на волю без землі і про порядок видачі відпускних документів і прописці вільновідпущених до сільських і міських громад [20, №173,676; 31, №2441; 32, №5195; 33, №6602; 34, №16809; 35, №7977]. Поміщики одержували можливість позбутися від певної частини кріпосних, яких з тих чи інших причин було не вигідно тримати у попередньому кріпосницькому стані. Щодо отримання свободи «по закону», то селяни могли «відшукувати волю» на підставі того, що свого часу були вільними, або їхніми власниками були особи, які не

мали права володіти кріпаками.

Окрему групу правових актів склали закони, які стосувалися селян, що належали власникам заставлених у дворянському банку маєтків. Беручи до уваги те, що таких законів було два десятки, заборгованість поміщиків у середині XIX ст. набрала масового характеру.

Немало законодавчих актів (22) стосувалося питання щодо тих селян, які втекли від свого поміщика. Втікачі підлягали суворому покаранню. Окрім традиційного у таких випадках шмагання батогами, пійманих втікачів могли віддати у рекрути чи арештанські роти, або відправити на заслання до Сибіру. Покарання чекало і тих, хто у тій чи іншій мірі допомагав утікачам [21, №1357; 31, №2484; 14, №4901; 32, №5206, 5748; 36, №7679 та ін.]. Цікаво, що акти про тих, хто тікав від свого поміщика, розповсюджувалися на не усі місцевості. Серед таких були так звана Новоросія, (Південь України), Бессарабія і Кубань. У випадку втечі на територію згаданих регіонів поміщик одержував від казни відповідну грошову компенсацію [21, №1521; 31, №2237, №2736; 18, №4082; 32, №5232; 37, №10924; 34, №15300].

Значна група законодавчих актів була присвячена виконанню усіма поміщицькими селянами рекрутської повинності (21), а також селянами конкретних національних регіонів. Окрім України це було Закавказзя, Польща, Бессарабія, Литва і Білорусія (55).

Таким чином, закони про поміщицьких селян другої чверті XIX ст., свідчать по-перше, про посилення соціально-класових суперечностей феодально-кріпосницької за своїм характером системи, антагоністичних виробничих відносин у нашій країні напередодні селянської реформи 1861 р.; по-друге, про кризу заснованого на примусовій праці поміщицького господарства, проявом якої була, зокрема, масова заборгованість дворянських маєтків. Численні закони про поміщицьких селян 20-50-х років XIX ст. мали на меті зберегти основи існуючого ладу шляхом поєднання жорстоких репресій з більш гнучкими заходами переважно економічного характеру. Законодавча активність у 50-х роках порівняно з 20-ми-30-ми роками XIX ст. суттєво зменшується (1826-1835 рр. - 160 законів, а у 1851-1860 рр. - 52, що складає 32,5%). Окрім усього іншого, цей факт свідчить про безуспішність спроб забезпечити на законодавчому рівні життєдіяльність архаїчної системи виробничих відносин, які на середину XIX ст. вже не існували в жодній європейській країні.

З точки зору подальшого дослідження проблеми уваги дослідників історії держави і права заслуговують такі питання, як:

- вплив репресивного, щодо кріпосних селян, законодавства царської Росії на політичну стабільність тогочасної держави;
- порівняння законодавства стосовно кріпосних у Російській та Австрійській імперіях, адже і те і інше застосовувалося на землях України.

1. Кавелин К. Основные начала русского судопроизводства и государственного судопроизводства от Уложения до Учреждения о губерниях. СПб., 1844. 367 с. 2. Михайлов Н. Русское государственное судопроизводство в историческом его развитии от Уложения до издания Свода Законов. СПб., 1857. 322 с. 3. А. Градовский. Начала русского государственного права Т.1. СПб.,

1875. 274 с; Т.2. СПб., 1876. 317 с; Т.3. СПб., 1883. 412 с. 4. Предтеченский А. Очерки общественно-политической истории России в начале XIX в. М.; Л.; Соцэкгиз, 1957. 196 с. 5. Мироненко С. Самодержавие и реформы. Политическая борьба в России в начале XIX в. М.: Наука, 1989. 238 с. 6. Музиченко П. Історія держави і права України: Навч. посібник. К.: Знання, 1999. 662 с. 7. Історія держави і права України: Навч. посіб./А.С. Чайковський (кер. кол. авт.), В.І. Батрименко, О.Л. Копиленко та інші; За ред. А.С. Чайковського. - К.: Юрінком Інтер, 2000. 384 с. 8. Иванов В.М. Історія держави і права України: Навч. посібник. - К.: Атька, 2003. 416 с. 9. Ciatrell P. The Tsarist Economic 1850-1917. L.:Batsford, 1986. 367 p. 10. Kahan A/ Russian Economic history: The nineteenth century. Chicago: University of Chicago Press, 1989. 253 p. 11. Wheateroft S.C. Crisies and the condition of Politics of European Russia, 1800-1921, Princeton: Princeton Universiti Press, 1991. 288 p. 12. Тройницкий А. Крепостное население в России по 10-й народной переписки. СПб.: Тип.В.Ф. Киршбаума, 1861. 92с. 13. Полное собрание законов Российской империи (далее - ПСЗ). Собр. 2-е. Т.Х. СПб., 1835. Різна пагінація. 14. ПСЗ. Собр. 2-е Т.VI. СПб., 1831. Різна пагінація. 15. ПСЗ. Собр. 2-е. Т.XXII. СПб., 1846. Різна пагінація. 16. Селянський рух на Україні 1826-1849рр. Збірник документів і матеріалів К.: Наукова думка, 1985.-504с. 17. Уложения о наказаних уголовных и исправительных. СПб.: Гос. типогр., 1845.264с. ПСЗ. Собр. 2-е. Т.V. СПб., 1830. Різна пагінація. 19. ПСЗ. Собр. 2-е. Т.XVIII. СПб., 1853. Різна пагінація. 20. ПСЗ. Собр. 2-е. Т. I. СПб., 1826. Різна пагінація. 21. ПСЗ. Собр. 2-е. Т. II. СПб., 1827. Різна пагінація. 22. ПСЗ. Собр. 2-е. Т.IV. СПб., 1829. Різна пагінація. 23. ПСЗ. Собр. 2-е. Т.XX. СПб., 1845, Різна пагінація. 24. ПСЗ. Собр. 2-е. Т.XXIII. - СПб., 1848. Різна пагінація. 25. ПСЗ. Собр. 2-е. Т.XXXV. СПб., 1860. Різна пагінація. 26. ПСЗ. Собр. 2-е. Т.XXXI. СПб., 1856. Різна пагінація. 27. ПСЗ. Собр. 2-е. Т.XXXIV. СПб., 1859. Різна пагінація. 28. ПСЗ. Собр. 2-е. Т.XXIX. СПб., 1854. Різна пагінація. 29. Свод законов Российской империи. Т.9. СПб., 1832. Різна пагінація. 30. ПСЗ. Собр. 2-е. Т.III. СПб., 1828. Різна пагінація. 31. ПСЗ. Собр. 2-е. Т.VII. СПб., 1832. Різна пагінація. 32. ПСЗ. Собр. 2-е. Т.VIII. СПб., 1833. Різна пагінація. 33. ПСЗ. Собр. 2-е. Т.XVII. СПб., 1852. Різна пагінація. 34. ПСЗ. Собр. 2-е. Т.XIX. СПб., 1844. Різна пагінація. 35. ПСЗ. Собр. 2-е. Т.IX. СПб., 1834. Різна пагінація. 36. ПСЗ. Собр. 2-е. Т.XIII. СПб., 1838. Різна пагінація. 37. ПСЗ. Собр. 2-е. Т.XV. СПб., 1840. Різна пагінація.

Резворович Кристина Русланівна,
завідувач кафедри
цивільного права та процесу
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх,
кандидат юридичних наук

РОЗГЛЯД ТА ВИРІШЕННЯ СПОРІВ В СФЕРІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ У ПОРЯДКУ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА

Конституція України, окрім низки прав та свобод, наділила громадян України й конкретними обов'язками, ігнорування яких суттєво порушує баланс співіснування приватних та публічних інтересів. Один з найважливіших таких обов'язків міститься в ст. 65 діючого Основного Закону нашої держави та передбачає борг населення шанобливо відноситися до державних символів, а від чоловічої половини (переважно) ще й вимагає захищати Вітчизну, її незалежність та територіальну цілісність [1, ст. 65].

Найбільш гостро питання оборони державного суверенітету постало в 2014 році, коли Російська Федерація зважилася на відверту агресію проти України, посягнувши на її територіальну цілісність та порушивши досі добросусідські відносини. Тоді ж виявилось, що українська армія перебуває у стані стагнації та потребує термінового реформування за всіма напрямками. Наприклад, треба було вирішити питання всебічного забезпечення війська. Поряд з витратами на щоденні потреби збройних сил, які в разі виросли в умовах гібридної війни, з'явилась потреба в наданні належної допомоги, пільг, компенсацій за особливі умови життя та служби новій категорії військовослужбовців – учасникам Антитерористичної операції (скорочено – АТО) на Сході країни.

Останні роки стали лакмусовим папірцем, який чітко продемонстрував, що військовослужбовець здатен якісно та сумлінно виконувати обов'язок по обороні держави тільки в тому разі, якщо буде впевнений у соціальній захищеності не тільки себе, а й своєї сім'ї, що в результаті зміцнить морально-психологічний стан особи, підвищивши її боєготовність та боєздатність. В протилежному випадку може відбутися повторення сценарію початку російської агресії, коли, як наголошує О. І. Шкуропацький, мав місце нечувано великий відсоток прояву державної зради з боку військовослужбовців, які переходили на бік противника в ілюзорній впевненості кращого соціального захисту у ворожих збройних силах. Не дивлячись на те, що подібна ілюзія цілеспрямована створювалася російською армією та військовою пропагандою, а військові-зрадники очевидно не були гідними власних звань, відсутність зваженої соціальної політики України теж відіграла певну роль в такого роду подіях [8, с. 118]. Безсумнівно, що унеможливлення подібної ситуації в подальшому знаходиться в прямій залежності від того, наскільки якісно уповноважені органи зможуть створити умови, які нейтралізують або компенсують вплив негативних факторів, пов'язаних з професійною діяльністю військового.

Враховуючи вищенаведене, а також прагнення нашої держави стати членом не тільки Європейського Союзу, а й вступити до лав Північноатлантичного Альянсу (НАТО), для якого матеріальне забезпечення військовослужбовців та членів їх сімей є чи не ключовим імперативом, актуальність дослідження процедури захисту відповідної категорії населення не викликає зайвих запитань. На авторський погляд, зробити таке дослідження слушно через призму огляду наявної судової практики, оскільки, по-перше, подібні судові справи традиційно непопулярні серед наукової спільноти, що однозначно додає певної новизни даній дослідницькій роботі, по-друге, судовий захист продовжує залишатися максимально ефективним засобом захисту порушених прав, до того ж виступаючи красномовним індикатором успішності реалізації положень діючого українського законодавства в конкретній сфері людських правовідносин, а, по-третє, саме суди (особливо адміністративні) шляхом застосування конституційних принципів верховенства права, законності, юридичної визначеності, належного врядування, захисту легітимних очікувань, пропорційності формують критерії самообмеження в діяльності суб'єктів владних

повноважень, внаслідок чого будується вітчизняна адміністративно-правова доктрина та відбувається врахування інтересів підвладних суб'єктів, які виступають менш захищеною стороною в публічно-правових відносинах.

Переходячи до викладення основного матеріалу, перш за все відмітимо, що на сьогоднішній день в нормативно-правових актах, які мають відношення до воєнної сфери немає єдиного тлумачення терміну «військовослужбовець», яке б можна було вважати уніфікованим. Більш того, законодавчі визначення воліють конкретизувати деякі особливості конституційних прав та свобод військовослужбовців, нехтуючи ознаками, які могли б охарактеризувати даних осіб, як окрему юридично-правову категорію. За таких умов слухним здається більше уваги приділити науково-дослідницьким роботам, в яких вчені-правники усувають прогалини законодавства, завдяки унікальним умовиводам. Так, наприклад, І. Ф. Корж визначає військовослужбовців, як конкретну групу, яка складається з фізичних осіб, які реалізують соціально значущі функції та завдання, закріплені за відповідним військовим формуванням та служать безпосередньо державним інтересам. При цьому представники цієї групи мають спеціальні знання, підготовку та підпорядковуються чіткій ієрархічній структурі [2, с. 35].

Якщо говорити про безпосередньо сучасний соціальний захист військовослужбовців, то ним слід визнати цілеспрямовану системну діяльність держави та суспільства, яка направлена на забезпечення ефективності нормативно-правових актів, якими встановлюються відповідні пільги, гарантії і компенсації військовослужбовцям, котрі пов'язані з особливостями виконання службових обов'язків останніми. Необхідність додаткових гарантій соціальної захищеності військовослужбовців як під час проходження служби, так і після її закінчення добре описана та аргументована в декількох рішеннях Конституційного Суду України (далі – КСУ). Так, зокрема, у рішення КСУ від 17 березня 2004 року №7-рп/2004 зазначено, що особливе соціальне піклування за військовослужбовцями зумовлене тим, що служба в рядах ЗСУ, правоохоронних органах чи інших військових формуваннях неминуче пов'язана з істотним ризиком для життя та здоров'я особи, підвищеними дисциплінарними вимогами, професійною придатністю, фаховими, фізичними, вольовими та подібними до них якостями [6, абз. 3 п. 3]. Очевидно, що саме впевненість в додаткових соціальних гарантіях дозволяє військовослужбовцю справлятися з тим фізичним та психоемоційним навантаженням, яке вчинюється на нього в процесі служби. Проте на практиці все виглядає дещо по-іншому. Військовослужбовці вимушені звертатися до суду за захистом своїх порушених прав, свобод та інтересів з боку військових частин, Міністерства внутрішніх справ України (скорочено – МВС), Міністерства оборони України, які із завидною постійністю вдаються до подібних порушень. Найчастіше соціальні спори за участю військових зосереджуються на таких напрямках: призначення та виплата одноразової грошової допомоги військовослужбовцям; необхідність надання документів, що свідчать про причини та обставини поранення (контузії, травми або каліцтва); перерахунок пенсійних виплат;

призначення додаткових виплат (наприклад, за участь в АТО) тощо. Задля більш якісного розуміння ситуації із захистом прав військовослужбовців в сфері соціального забезпечення розглянемо конкретні приклади.

Цікавою слід визнати справу № 760/8809/17, де Верховний Суд довів позицію, відповідно до якої отримання особою одноразової грошової допомоги або іншої компенсаційної виплати з підстав, передбачених іншим законом, а не Законом України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», виключає ймовірність додаткового отримання цією особою одноразової грошової виплати за цим законом [3].

Примітною здається також справа № 822/220/18, в якій спірні відносини базувалися навколо документів, що підтверджують настання причин для отримання одноразової грошової допомоги військовослужбовцем. Так, в означеній справі Верховний Суд зауважив, що відсутність висновків службового розслідування та акта розслідування не може бути достатньою підставою для відмови в призначенні та виплаті одноразової грошової допомоги, за умови, якщо причини та обставини контузії, травми, каліцтва підтверджуються іншими документами з достовірними відомостями про такі обставини. При цьому не виключається, що окрім рішення військово-лікарської комісії, яка встановлює причинно-наслідковий зв'язок між травмами, захворюваннями, пораненнями та здійсненням військової служби, від особи-заявника може вимагатися надання й інших документів, які свідчать про шуканий причинно-наслідковий зв'язок. В досліджуваній справі Верховний Суд зробив вагомий висновок, відповідно до якого заявницький характер відносин між військовослужбовцем та Міністерством оборони України покладає обов'язок доказування відповідних подій та обставин саме на заявника. Поряд з цим жорстких вимог до змісту та форми документу не повинно пред'являтися. Цілком прийнятно, якщо особа замість акта про нещасний випадок, складеного за матеріалами розслідування військової частини чи довідки командира, докладе на підтвердження власної правоти інші достовірні документи [4].

Останніми роками все більш вагомим значення набувають ті справи, які пов'язані з військовослужбовцями, що перебувають або перебували в зоні АТО та вимагають за подвійну небезпеку в ході виконання службових обов'язків належних соціальних гарантій. Державні органи, на превеликий жаль, досить халатно підходять до означених справ, часто порушуючи законодавчі вимоги та процедури. Зокрема, непоодинокі випадки, коли уповноважені структури Пенсійного фонду України безпричинно не проводять перерахунок пенсійних виплат військовослужбовцю, навіть за наявності оновленої довідки про додаткові види грошового забезпечення, з яких сплачувався єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування. Типовим порушенням прав військовослужбовців владними суб'єктами, яке тягне за собою неможливість домогтися належного соціального забезпечення, слід визнати ненадання особою справи після звільнення з військової служби (приклад – рішення Кіровоградського окружного адміністративного суду по справі № 811/1214/18 [5]). Поширеними є й ситуації, коли відповідні норми для забезпечення майном військовослужбовців з тих чи інших причин

не діють, в результаті чого таке майно не видається. Ненадання компенсації за не отримане речове майно було предметом спору у справі № 814/2694/17 [7], яка розглядалася Миколаївським окружним адміністративним судом.

Зрозуміло, що наведені та ще безліч не наведених, але цікавих справ, де захищаються соціальні права військовослужбовців заслуговують на більш масштабний юридичний аналіз, однак, враховуючи обмеженість форми даного наукового дослідження, провести такий аналіз в його межах не представляється можливим.

Отже, підводячи підсумок, варто відмітити, що військовослужбовці важлива категорія державних службовців, які виконують специфічну роботу по захисту інтересів держави, її суверенітету та територіальної цілісності. Перебуваючи весь час під істотною загрозою для життя та здоров'я, ця категорія людей вимагає додаткових соціальних гарантій, пільг та компенсацій не тільки для себе, а й для своїх сімей. На сьогоднішній день за перелічені соціальні преференції військовослужбовцям не рідко доводиться вдаватися до серйозної юридичної боротьби, адже владні суб'єкти нехтують професійним відношенням до своїх обов'язків. Судова практика, що склалася останніми роками, в цілому демонструє успішність захисту порушених прав, свобод та інтересів військовослужбовців, що однозначно заслуговує схвальних відгуків. Варто пам'ятати, що в умовах тривалої гібридної війни, тимчасової втрати територій та глибинної економічної і геополітичної кризи військовослужбовці – це та група осіб, що стає на заваді (або раніше ставала) ворожим прагнення, захищаючи базові національні цінності й соціальне забезпечення такої групи осіб повинно бути на високому рівні задля їх впевненості в завтрашньому дні.

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР/ Верховна Рада України// Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141

2. Корж І. Ф. Військова служба в Україні: вступ, просування, припинення: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук: 12.00.07 «Теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право»/ Ігор Федорович Корж; Міністерство освіти і науки України, Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. – м. Київ, 2004. – 222 с.

3. Постанова Верховного Суду від 27.03.2018 р. по справі № 760/8809/17 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/73042348>

4. Постанова Верховного Суду від 10.04.2019 р. по справі № 822/220/18 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81047127>

5. Рішення Кіровоградського окружного адміністративного суду від 16.05.2018 р. по справі № 811/1214/18 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/73997045>

6. Рішення Конституційного Суду України від 17.03.2004 р. №7-рп/2004, справа № 1-13/2004 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-04#Text>

7. Рішення Миколаївського окружного адміністративного суду від 15.03.2018 р. по справі № 814/2694/17 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/72773153>

8. Шкуропацький О. І. Світовий досвід адміністративно-правового регулювання соціального захисту офіцерського складу Збройних сил України/ О. І. Шкуропацький// Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (Серія: «Право»). – 2016. – Вип. 22. – С. 118-122.

Наукове видання

ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА: ДОКТРИНА І ПРАКТИКА
В УМОВАХ СУЧАСНИХ СВІТОВИХ ВИКЛИКІВ

*Матеріали
Міжнародної науково-практичної
конференції*

*(25 лютого 2021 року, Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

Ориганіл-макет, дизайн – *Самотуга А. В.*
Відп. за випуск – *Межєвська Л. В.*

Підп. до друку 09.03.2021 р. Формат 60x84/16. Гарнітура – Times.
Друк трафаретний (RISO), цифровий. Папір офісний. Ум.-друк. арк. 19,75.
Обл.-вид. арк. 20,50. Тираж 50 прим. Зам. № 01/21-зб

Надруковано у Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ
49000, м. Дніпро, просп. Гагаріна, 26, rvv_vonr@dduvs.in.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 6054 від 28.02.2018